

Bezpečnost v době rozpočtových škrťů

Sborník příspěvků ze studentské konference

doc. Mgr. Oldřich Bureš, M.A., Ph.D. (ed.)

© MUP, 2012

ISBN 978-80-86855-86-8

Bezpečnost v době rozpočtových škrťů

doc. Mgr. Oldřich Bureš, M.A., Ph.D. (ed.)

Sborník vybraných příspěvků ze studentské konference
pořádané v Praze 20. dubna 2012 Centrem bezpečnostních studií Metropolitní
univerzity Praha, o.p.s., Centrem pro bezpečnostní a strategická studia
a Oddělením pro Bezpečnostní a strategická studia Fakulty sociálních studií
Masarykovy univerzity v Brně

Recenzovali:

doc. PhDr. JUDr. Miroslav Mareš, Ph.D., PhDr. Tomáš Šmíd, Ph.D.

Praha 2012

Obsah

Předmluva	3
<i>Jana Buchtelová</i> „Soft-intervention“ a postkonfliktní rekonstrukce	4
<i>Lukáš Buřič</i> Možnosti a meze multilaterálních sankčních nástrojů: případová studie Barma	13
<i>Kateřina Faitová a Jana Kotrbová</i> Aktuální bezpečnostní hrozby Arménie	27
<i>Michal Hořejší</i> Přístup Evropské unie k problematice radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Sonda do problematiky	38
<i>Jakub Janda</i> Budoucnost ropy a hodnotové zahraniční politiky Západu.....	60
<i>Adéla Jiráňková</i> Izraelský jaderný program – hrozba globální bezpečnosti	69
<i>Petra Jiráňková</i> Bosna a Hercegovina – mladý stát, nebo neudržitelný politický projekt?.....	79
<i>Josef Kraus</i> Bahrajn: Budoucí základna terorismu a frontová linie sunnitsko-šíitského konfliktu?.....	88
<i>Pavel Krčilek</i> Analýza teroristických cílů z hlediska jejich výběru	95
<i>Adéla Zelenda Kupcová</i> Sociální a ekonomická nejistota a rozpočtové škrtky v rétorice a záměrech extremistických hnutí české ultrapravice	109
<i>Petr Manoušek</i> Bezpečnostní aspekty závislosti na importovaných surovinách: surovinové bezpečnostní dilema na příkladu států EU a Ruska	121
<i>Nikola Schmidt</i> Sociálně citlivý přístup k postkonfliktní rekonstrukci, Afghánistán.....	132
O autorech.....	143

Předmluva

Tato kniha obsahuje písemnou podobu jedenácti vybraných příspěvků, které byly ústně předneseny na čtvrté výroční studentské konferenci s názvem *Bezpečnost v době rozpočtových škrťů*, kterou v Praze 20. dubna 2012 společně uspořádalo Centrum bezpečnostních studií Metropolitní univerzity Praha, Centrum pro bezpečnostní a strategická studia a Oddělení pro Bezpečnostní a strategická studia Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Jako v předchozích letech bylo hlavním cílem konference dát studentům českých vysokých škol příležitost pro prezentaci jejich výzkumu na aktuální bezpečnostní témata. Velmi nás proto coby organizátory potěšilo, že o konferenci projevil opět zájem vysoký počet studentů z celé České republiky – celkem bylo ústně předneseno 15 příspěvků ve čtyřech panelech. Kompletní program celé konference je archivován na stránkách obou organizátorů konference <http://www.c4ss.cz> a <http://www.cbss.cz>.

Pracovní či studijní povinnosti nedovolily všem prezentujícím převést svůj ústní příspěvek do písemné formy. Přesto však příspěvky v této knize obsažené představují reprezentativní vzorek různých „studentských“ pohledů a názorů na aktuální bezpečnostní témata. První příspěvek se týká problematiky postkonfliktní rekonstrukce od Jany Buchtelové a akcentuje nástroje tzv. „soft intervention“ k ovlivňování chování a postojů problémových aktérů. Druhý příspěvek Lukáše Buřče se zabývá problematikou sankcí z teoretického i praktického hlediska, další příspěvek Kateřiny Faitové a Jany Kotrbové se zabývá aktuálními bezpečnostními hrozbami Arménie. Michal Hořejší se ve čtvrtém příspěvku zabývá přístupem Evropské unie k problematice radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Ve pátém příspěvku se Jakub Janda zamýšlí nad budoucností ropy a hodnotovou zahraniční politikou Západu. Izraelský jaderný program a jeho implikace pro globální bezpečnost zkoumá šestý příspěvek Adély Jiráňkové. Petra Jiráňková v sedmém příspěvku analyzuje historii, současnost a budoucnost Bosny a Hercegoviny. Na otázky, zda se Bahrajn stává základnou terorismu a frontovou linií sunnitsko-šítského konfliktu, nabízí odpověď Josef Kraus v osmém příspěvku. Pavel Krčilek v devátém příspěvku analyzuje teroristických cílů z hlediska jejich výběru. Záměry soudobých extremistických hnutí české ultrapravice zkoumá Adéla Zelenda Kupcová v desátém příspěvku. V jedenáctém příspěvku Petr Manoušek analyzuje bezpečnostní aspekty závislosti zemí EU na importovaných surovinách. Problematice postkonfliktní rekonstrukce je věnován dvanáctý příspěvek Nikoly Schmidta.

Vzhledem k tomu, že v České republice doposud studenti neměli, a bohužel i nadále nemají, mnoho příležitostí pro prezentaci výsledků svého výzkumu v bezpečnostní problematice, představuje tato publikace ojedinělý vhled do myšlenek, názorů a formujících se postojů nastupující generace české bezpečnostní komunity. Některé příspěvky sice zatím nedosahují kvalit vědeckých statí publikovaných v odborných časopisech, nicméně každý vědec někde začínal a začátky jsou vždy nelehké. S mnohými z názorů prezentovaných ve výše uvedených příspěvcích lze proto polemizovat, což je však opět důležitým cílem našich výročních studentských konferencí. Doufám proto, že si tato kniha nejen získá čtenáře z řad odborné a širší veřejnosti, ale že bude i inspirací pro další mladé badatele bezpečnostní problematiky.

Oldřich Bureš

V Praze, 31. května 2012

„Soft-intervention“ a postkonfliktní rekonstrukce

Jana Buchtelová

Abstrakt:

Tato práce se zabývá využitím „soft intervention“ jakožto nástrojem k řízení spoilerů, přičemž se soustředí na fázi postkonfliktní rekonstrukce. V úvodní části seznamuje s problematikou spoilerství, jeho definicí a kauzálním procesem nepřímého spoilingu (po uzavření mírových dohod), jakožto důležitou hrozbou v inkriminovaném období. Dále objasňuje hlavní nástroje „soft intervention“ k ovlivňování chování a postojů problémových aktérů a k jejich možné reintegraci s ostatní komunitou. Sem patří jak podpůrný mechanismus odměn za dodržování mírových dohod (např. legitimizace skupin podporujících mír, nebo jejich finanční podpora), tak i nástroje trestů (embarga, sankce, odepření legitimacy). Tato taktika může způsobit až transformaci spoilerů, či jiných ozbrojených skupin, v politické hráče, nebo může tuto transformaci podpořit. Následně je provedena demonstrace konkrétních strategií „soft intervention“ na příkladu mosambické militantní skupiny RENAMO.

Abstract:

The key theme of this paper is the use of soft intervention as a tool to manage spoilers focusing on the phase of post-conflict reconstruction. The introductory part presents the matter of spoiling, its definition and causal process of indirect spoiling (after peace agreement), as an important threat in the said period. Further it should clarify main instruments of soft intervention to influence behaviour and attitudes of problematic actors and to their possible reintegration with the rest of the community. This includes the support mechanism of rewards for compliance with the peace agreements (e.g. legitimizing of groups supporting peace, or their financial support), as well as instruments of punishment (embargo, sanctions, denial of legitimacy). This tactic can lead to the transformation of spoilers, or other armed groups to the political players, or to support this transformation. Subsequently, the demonstration is made of concrete strategies of soft intervention using the example of Mozambique's military group RENAMO.

Uvedení problematiky

„Soft intervention“ označuje soubor nevojenských prostředků, sloužících třetím stranám k ovlivňování průběhu mírového procesu. Podle této logiky by sem měly patřit i nástroje jako mediace, usmíření či například pozorovatelské mise. Nicméně tento koncept nemá tak široké vymezení, jak by název mohl napovídat. Jeho autoři, Hoddie a Harzell, od kterých jsem tento koncept přejala, jeho formulaci podstatně zužují na tzv. podněcovací strategie (Hoddie et al. 2010).

Jde o vytváření podnětů a zákazů v postkonfliktním prostředí, jejichž prostřednictvím můžeme vytvořit jakýsi systém odměn a trestů, stojících mimo obsah samotné mírové dohody (Hoddie et al. 2010). Ten následně může sloužit k udržení nastoleného míru a jako prevence opětovné eskalace. Pokud bych zjednodušovala, tak se v podstatě jedná o období silové mediace, přičemž platí, že silová mediace je nástrojem spíše peacemakingovým, zatímco „soft intervention“ bych zařadila do nástrojů peacebuildingových, neboť jde o akci k identifikaci a podpoře struktur, které přispívají a snaží se zabránit opakování konfliktu (Agenda pro mír 1992).

Nástrojům, které mohou nenásilně přetvářet preference jednotlivců a skupin ve prospěch stability, nebylo věnováno příliš pozornosti a já bych jejich přínos chtěla zdůraznit především v souvislosti s problematikou spoilerství. Jsou to právě spoileri, jejichž principiálním cílem je podkopat a zničit mírový proces v jakékoli jeho fázi. Meritem tedy je, jak tato taktika může narušit transformaci potenciálních odpůrců míru v jeho podporovatele.

Vymezení pojmu spoilerství

Spoilerství je poměrně široký pojem, který jde shrnout na základě definice S. J. Stedmana, jehož práce je pro danou oblast klíčová. Spoilery definuje jako „vůdce a skupiny, kteří věří, že mír vyplývající z vyjednávání ohrožuje jejich moc, pohled na život a zájmy a za účelem zničit pokusy o jeho dosažení užívají násilí“ (Stedman 1997). Zároveň musí být splněna zásadní podmínka, že „spoileři mohou existovat, jen pokud je přítomný mírový proces k narušování“ (Stedman 1997).

Salomon a Greenhill jeho koncept rozšiřují tvrzením, že všichni aktéři konfliktu jsou potenciální spoileři, ale jen ti silní, se schopností se prosadit, se stanou skutečnou hrozbou. Zároveň platí, že každý spoiler bude jednoduše natolik chamtivý, bude chtít dosáhnout tak silného a výhodného postavení, nakolik mu dané okolnosti dovolí a nakolik si sám myslí, že může být. Předpokládají tedy, že pokud jeden z hráčů vycítí příležitost jednostranně dosáhnout lepší pozice než té, které by dosáhl prostřednictvím jednání u stolu, tak se bojovníci či frakce uchýlí ke spoiler-skému chování (Greenhill et al. 2006).

Na nejzákladnější úrovni můžeme spoilerství rozlišit na přímé a nepřímé. Přímé spoilerství se vyskytuje během samotných jednání a podpisů mírových dohod a lze ho dále dělit na vnitřní (účastníci jednání a signatáři dohod) a vnější (stojí vně jednání). Nepřímé spoilerství se objevuje po podpisu mírových dohod, tedy v postkonfliktní fázi (Stedman 1997).¹ Právě možností řízení tohoto typu spoilerů prostřednictvím „soft intervention“ se budu zabývat.

Kauzální proces spoilerství

Teoretici věnující se této problematice se shodují, že aktéři uzpůsobují své cíle dle okolností. Na základě svého studia této problematiky jsem vytvořila následující kauzální model nepřímého spoilerství,² který objasňuje vznik spoilerství a okolnosti, které k takové činnosti vedou, či ji naopak eliminují (Model 1).

Primárními faktory jsou samotná mírová dohoda a třetí zasahující strana, označovaná jako strážce míru. Původní termín „*custodian of peace*“ zavedl opět S. J. Stedman a byl obecně přijat akademiky zabývajícími se touto problematikou. Strážci míru jsou definováni jako mezinárodní aktéři, jejichž úkolem je dohlížet na realizaci mírového procesu (Stedman 1997). Tyto faktory jsem zvolila proto, že spoileři jsou definováni právě na základě svého vztahu k mírovým dohodám, umocněno faktem, že hovoříme o nepřímém spoilerství, kdy dohody už mají konkrétní podobu a jsou podepsané. Stejně relevantním faktorem jsou třetí strany, neboť dohody mají spíše politický charakter a neobsahují žádné nástroje k vynucení jejich dodržování.

Svou formou a činností oba tyto faktory působí jako systém, který vytváří negativní a pozitivní podněty, tedy jakési hranice, které nesmí být překročeny aktéry konfliktu a naopak se snaží nasměrovat je na „schůdné cestičky.“ Takto pak přímo ovlivňují míru příležitosti a schopnosti skupin ke spoilerství a také poměr nákladů a výnosů vedoucí k této činnosti.

Faktor mírové dohody zahrnuje „balík“ stimulů vyplývajících z toho, jak precizně je dohoda napsána, do jaké míry řeší klíčové otázky sporu, vágní definice, úmyslnou nejednoznačnost, vnímání společnosti jako něčeho elitářského a exkluzivistického, či kdo je k jednáním přizván. Nejednoznačnost například může umocňovat již tak vypjatou atmosféru plnou podezření a nedůvěry panující po uzavření dohod (Aggestam 2006). Zároveň může mít také vliv míra násilí během dohod a bezprostředně po nich. Takové podněty, jako řečené násilí a elitářství, v očích veřejnosti mohou vést konkrétní skupinu k veřejné deklaraci odmítnutí mírových dohod, čímž si např. získá podporu veřejnosti na svou stranu a tím získává výnos z odmítnutí mírového procesu. Pokud takové výnosy převáží nad náklady, tak se skupina uchýlí ke spoilerství (Greenhill et al. 2006).

¹ Pro podrobnější typologii Stedman, S.J. „Spoiler Problems in Peace Processes“ *International Security*: Vol. 22(2): 5-23. 1997, nebo Darby, John: *The Effects of Violence on Peace Processes*. U.S. Institute of Peace Press, Washington, D.C. 2001.

² Zejména jde o Zahar, J. Marie: *Reframing the Spoiler Debate in Peace Processes*. In: Darby, John, Ginty, Mac Roger: *Contemporary Peacemaking*. Palgrave Macmillan, Hampshire 2008; pg 159-177; nebo Greenhill, Kelly M., Solomon, Major: *The Perils of Profiling: Civil War Spoilers and the Collapse of Intrastate Peace Accords*; nebo Newman, Edward: „New wars“ and spoilers. In: Newman, Edward, Richmond, Oliver: *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers During Conflict Resolution*. United Nations University Press 2006, Japan. Stedman, J. Stephen. 1997. „Spoiler Problems in Peace Processes.“ *International Security*: Vol. 22(2).

Třetí strany, strážci míru, představují záruky dodržování dohod, jakéhosi garanta. Pokud je tato strana vnímána jako nepřátelská, tak naopak může zvyšovat pocit nejistoty. Zásadní jsou také zvolené prostředky na udržení a podporu míru. Čím destabilizovanější prostředí je, tím více zdrojů vyžaduje, také větší nasazení a ochotu využít nátlak. Problematické mohou být zejména slabé státy bez vedení a s nulovým bezpečnostním a politickým aparátem. Za takových okolností je dohled třetích stran nad implementací dohod klíčový (Zahar 2006).

Do balíku podnětů pocházejících ze strany strážců míru mohou patřit všechny nástroje operací na udržení míru (od monitoringu dohod o příměří po výcvik policie, či administraci voleb) a peace-buildingové nástroje (institucionální reformy, monitorování lidských práv atd.). Do tohoto balíku spadá i „soft intervention“ jako celek.

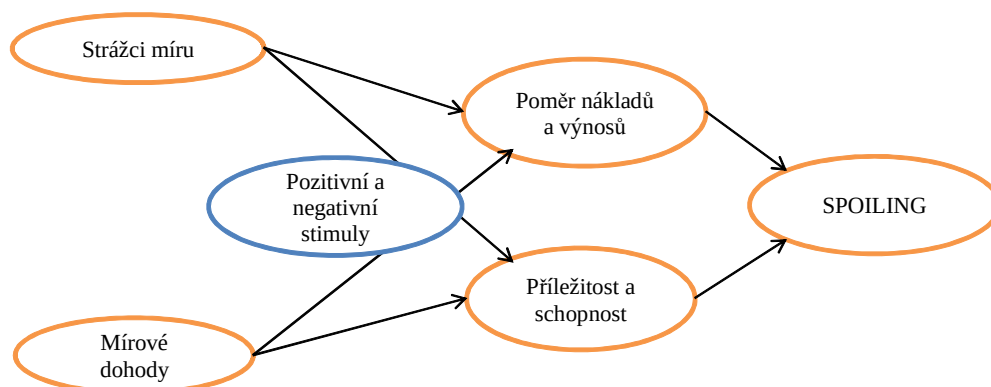
Poměr nákladů a výnosů není chápán v čistě ekonomickém smyslu. Náklady jsou zde spojené se ztrátou postavení, legitimacy a důvěryhodnosti v očích mezinárodního společenství. V sázce je také budoucí politické přežití skupiny, která by pak pravděpodobně nebyla pozvána k dalšímu jednacímu stolu, a pokud by byla, tak hrozí, že ji ostatní lokální aktéři mohou bojkotovat a minimalizovat její vliv a požadavky (Aggestam 2006). Je ovšem pravda, že u vnějších spoilerů, které nejsou součástí jednání, tyto ztráty nepředstavují takové limity, jako pro spoilery vnitřní, ať už přímé, či nepřímé.

Pro všechny eventuální spoilerské skupiny ale hrají roli přímé vojenské náklady. S tímto souvisí míra demobilizace a odzbrojení. Čím déle tyto procesy trvají, o to je nákladnější opětovná militarizace a doplnění zásob k případnému násilnému spoilerství (Zahar 2008). Z toho můžeme vyvodit, že čím delší doba od zahájení odzbrojení a demilitarizace uběhne, tím nižší je pravděpodobnost opětovné eskalace. Nesmíme ale zapomínat, že skupiny pak mají tendenci se v takové fázi uchýlovat k jiným formám násilí, jako jsou například násilí mezi komunitami, kriminalita, či spory a radikalizace uvnitř stran (Ginty 2006).

Na straně výnosů pak jednoznačně stojí finanční zisk, a to zejména v případech tzv. válečných ekonomik. Takové skupiny pak mají racionální důvod pokračovat v násilí a spoilerství, i když není pravděpodobné, že dojdou konečného vítězství, a to i přes ztrátu výhod vyplývajících z mírových dohod, jako jsou podíl na moci nebo přímá finanční podpora. Takovými aktéry mohou být váleční lordi, kriminální skupiny, nebo například mezinárodní obchodní společnosti (Newman et al. 2006).

Příležitost a schopnost jsou posledními ukazateli vedoucími ke spoilerství. Souvisí již se zmíněnou charakteristikou Solomona a Greenhilla a sice, že každý aktér se uchýlí ke spoilerství, pokud bude mít dostatek prostředků a zároveň bude natolik chamtivý, nakolik mu okolnosti, tedy pozitivní a negativní stimuly, dovolí (Greenhill et al. 2006). Pod příležitost zahrnují tzv. relativní distribuci moci a posuny v ní. Obsahuje změny ve vojenských schopnostech jako např. množství ozbrojených sil, vítězství na bojištích, prohraná a zabraná území. Schopnosti zahrnují existenci či absenci zahraniční podpory (finanční, či dodávky zbraní), schopnost dosáhnout a obchodovat komodity, úroveň podpory nebojujícího obyvatelstva, podporu sousedních států nebo přízeň silné diaspory (Zahar 2006).

Model 1 – Kauzální proces nepřímého spoilerství

Místo diagnózy spoilerů jako takových by prvním krokem měla vždy být identifikace stimulů, které by povzbudily, či naopak odradily od spoilerského chování (Greenhill et al. 2006).

Možnosti „soft intervention“

Koncept „soft intervention“ je souborem taktik bez angažmá vojenských sil, vhodným pro vnější aktéry se zájmem ovlivnit cílený stát. Je to právě absence vojenských sil, která definuje tuto formu zásahu jako „soft“, ačkoli je dále dělena na donucovací a nedonucovací. Jde o mechanismus k podpoře mírového procesu v postkonfliktních státech. Kterou konkrétní taktiku si třetí strany vyberou, závisí na jejich motivaci, kapacitách a jejich odhadu pravděpodobných nákladů a zisků (Zartman 1989). Výhodou jsou relativně nízké náklady k ovlivnění poválečného vývoje. Dobře tak může doplňovat mírovou dohodu, která neobsahuje žádné donucovací prostředky.

Vztah mezi zahraniční asistencí, strážci míru a postkonfliktní stabilitou je obecně vnímán jako pozitivní. Avšak i tento musí být dobře naplánován. V případě, že je mezi aktéry postkonfliktní rekonstrukce více spoilerských skupin, tak poskytnutím této asistence jedné skupině a druhé ne mohou prohloubit odpor k mírovému procesu a naopak ji třeba radikalizovat (Stedman 1997).

Konkrétní strukturální opatření „soft intervention“ užívané strážci míru k podpoře cíleného státu nebo hnutí k ovlivnění jejich priorit lze vnitřně rozdělit na donucovací a nedonucovací. Nedonucovací podněty, protože odměna je viděna pozitivně, jen nepravděpodobně způsobí nelibost, a tak jsou jakousi masáží směrem k podpoře mírového procesu. Je velice vhodné sladit je s probíhajícími peacebuildingovými programy na rozvoj a politické reformy.

Nedonucovací podněcovací strategie

Rotchild a Emmanuel sem zahrnují tři hlavní typy strategií, kterými jsou koupě (*purchase*), ochrana (*insurance*) a legitimizace (*legitimization*). Zatímco koupě a ochrana jsou chápány jako ryzí zisky, z kterých strana může okamžitě pocítit bezprostřední výhody, tak legitimizace je vnímána spíše jako prostředek, získání důvěryhodnosti pro další vyjednávání a působení aktéra.

Strategie jsou použitelné jak vnitřními aktéry, tak i vnějšími aktéry. Někdy sem mohou být zahrnuty i diplomatické nástroje, které ale spíš řadíme do donucovacích, kvůli rozsahu tlaku, který přináší na cílený stát nebo hnutí. V některých případech také může nastat problém, kdy domácí vláda považuje zásahy třetích stran, např. slib legitimacy nestátnímu aktérovi, za přílišné vměšování se do vnitřních záležitostí a toto právo jim odebírá.

První ze strategií, koupi, považují třetí strany za odměnu pro jednotlivce nebo skupinu. Tato odměna má pro skupinu vhodnou a přínosnou materiální podobu a je jakousi prémie za pozitivní přístup k ukončení konfliktu, nebo k jeho opětovnému nevypuknutí. Tato metoda je široce užívaná a proti relativně nízké ceně je velkým přínosem. V případě mozambického RENAMO zahraniční dárci vyplatili 19 milionu USD k transformaci této povstalecké organizace do politické strany. Koupě je také dobrým podnětem pro váhavé hráče, kteří mohou být tímto přístupem přesvědčeni, aby udrželi své závazky v mírovém procesu (Rotchild et al 2010).

Pokud by spoilerem byla etnická nebo náboženská menšina se strachem o svou existenci, tak vhodnou strategií by byla ochrana. Strážce míru, ale i stát sám, se mohou pokusit ovlivnit militantní strany slibem podporovat kulturní ochranu menšin, nebo se zaručit, že i slabší strany budou mít své zastoupení v politických institucích a zapojit je do transformačního procesu. Slibem této kulturní ochrany, ale např. i ochrany jejich majetku či osob samotných, dochází v podstatě ke slibu, že nebudou politicky vyloučeni (Rotchild et al. 2010). Tato strategie je vhodná v prostředí s vysokým počtem odštěpených frakcí, které svou legitimitu obvykle odvozují od historických či etnických kořenů a nabízí široké záruky menšinám, které by jinak měly tendenci se radikalizovat a jednat iracionálně (Aggestam 2006).

Velice funkčním nástrojem v rámci ochrany také může být amnestie, nejen k vytvoření, ale i k udržení míru. Tyto sliby mají ale limity, neboť nikdo nemůže ručit za budoucí vůdce a vůdčí strany a jejich záměry či jednání. Dále může být na třetí strany vyvíjen tlak prostřednictvím domácích aktérů, kteří mohou být pod tíhou domácího voličstva nuceni redukovat vliv zahraničních aktérů v zemi. Takové okolnosti mohou komplikovat naplnění garancí a udržení dohod (Rotchild et al. 2010).

V případě legitimizace mohou státy a mezinárodní organizace hodnotit právoplatnost a legitimitu vlád a tím mohou ovlivnit reputaci vládnoucích elit a jejich schopnosti vstupovat do vztahů se členy mezinárodní komunity. V otázkách vlivu vůči lokálním aktérům tyto podněty mohou pomoci upevnit pozici elit. Podpora mezinárodního uznání a autority skupinám, které podporují mír, může např. představovat zisk pozice ve státním aparátu pro lídry skupiny (Rotchild et al. 2010). Tato strategie ale může být problematická, neboť může přerůst do soutěže nestátních aktérů o uznání jejich legitimacy (Zartman 1989).

Donucovací podněcovací strategie

I tyto strategie mají za cíl měnit kalkul nákladů a výnosů stejně jako strukturu schopností a příležitostí. Ačkoli mají donucovací statut, tak jejich cílem je kooperace. V praxi jsou obvykle užívány společně v kombinaci s nedonucovacími prostředky.

Odmítnutí legitimacy představuje anulaci mezinárodního uznání a autority skupin odchylojících se od mírových dohod. To může být výrazným stimulem zejména pro nově vzniklé nezávislé státy, které usilují o uznání ostatních zemí světa. Popření jejich legitimacy, hrozba neintegrování se do globální společnosti a neúčast při řešení globálních témat, např. na půdě Valného shromáždění OSN, může působit jako výrazná hrozba.

Dalšími negativními podněty jsou sankce a embarga, které v širším slova smyslu zahrnují i psychologický a symbolický efekt na politické prostředí cíleného státu. Zejména jde ale o ekonomické poškození skupin odklánějících se od mírových dohod. Sankce jsou účinnější, pokud ekonomika cíleného státu je úzce svázána s ekonomikou globální, avšak hodnocení jejich efektivity je sporné, neboť mají dopad spíše na civilní obyvatelstvo. Účinnou hrozbou jsou sankce jen v případě, že jimi hrozí natolik silný aktér, aby z jeho úst byla hrozbou věrohodnou, takovým aktérem jsou zpravidla USA (Rotchild et al. 2010).

Sankce jistě nejsou pádným stimulem v případech, kde v cílené zemi nejsou přítomny žádné dostupné a obchodovatelné komodity. Tyto ekonomické nástroje mohou změnit politické zájmy významných ekonomických hráčů v zemi. Pokud ale nejsou sankce a embarga (či naopak příslib pomoci a obchodních dohod) nastaveny adekvátně konkrétní situaci, tak mohou mít opačný dopad (Baldwin et al. 1998). Sankce například vždy zhoršuje situaci pro vyjednávání a podporuje stoupence tvrdé linie. Jako jediný ze zmiňovaných nástrojů také mají právní podklad v Chartě OSN.

Příklad mosambického RENAMO

Na tomto příkladě budu demonstrovat užitečnost strategií „soft intervention“ v průběhu procesu transformace militantní skupiny do politické strany.

Válka v Mozambiku začala v roce 1964, kdy komunistické hnutí FRELIMO (*Frente de Libertação de Moçambique*) zahájilo boj proti svému kolonizátorovi, Portugalsku. Jakožto jediná strana za osvobození se po jeho dosažení v roce 1975 chopila vedení vlády. Nicméně válka neskončila. RENAMO (*Resistência Nacional Moçambicana*), které bylo složené z menších, odštěpených skupin FRELIMA, vystoupilo jako opoziční skupina. Díky svým taktikám teroru, bezhlavému zabíjení civilistů a náborům dětských vojáků bylo přezdíváno jako „Rudí Khmerové Afriky“ (Stedman 1997).

Skupina přijímala pomoc od RIS (*Rhodesian Intelligence Service*), které podporovalo RENAMO, aby mělo pod kontrolou rhodeské opoziční strany v Mosambiku společně s cílem destabilizovat nový stát. Po vyhlášení nezávislosti v Zimbabwe v roce 1980 pak podpora přicházela z tehdejší Jihoafrické republiky. Následkem toho konflikt eskaloval a mosambická vláda reagovala masivním navýšením svého vojska. Až do roku 1992 mělo RENAMO pod kontrolou většinu země (Paffenholz 2001).

Největším problémem mírového procesu v Mozambiku byl rozměr, do kterého se RENAMO transformovalo - mělo pod kontrolou většinu země. Dále byla problematická hluboce zakořeněná vojenská podstata tohoto aktéra, tradice boje a financování ze zahraničí. Na druhé straně Mosambik nemá dostatek přístupných a obchodovatelných komodit, které by představovaly příjem pro RENAMO v případě ukončení mírového procesu. Přispěl i fakt, že jihoafrická finanční podpora ustala, díky rozsáhlým reformám v zemi v 90. letech (Hartzell et al. 2001).

Roli strážce míru zde hrála Organizace spojených národů, kterou zde zastupoval Aldo Ajello. V zahajující fázi mírového procesu bylo hlavním požadavkem a touhou vůdce RENAMO Alfonsa Dhlakama získání legitimacy. Dalším plánem po uzavření mírových dohod v roce 1992 byla demilitarizace a ozbrojení, které pod dohledem peacekeepingových jednotek ONUMOZ (1992–1994) měly být dokončeny do voleb v roce 1994, kterých se RENAMO mělo zúčastnit již jako politická strana (informační portál mise ONUMOZ).

Pokud jde o samotné angažmá „soft intervention“ v tomto procesu, tak byly užity dva typy podnětů, které sehrály klíčovou roli v úspěšné transformaci. Prvním, pozitivním podnětem stimulujícím postoje aktéra byla koupě. Už během vyjednávání RENAMO avizovalo, že bude potřebovat zdroje a patronát. Tím se pak stala Itálie a některé soukromé společnosti se zájmy v Mozambiku, jako např. Lornho (Vines 1995).

Sám Dhlakama, vůdce RENAMO, k tomu podotkl: „Tato transformace je těžký úkol, protože prostředky, které potřebujeme, se změnily. Během války jsme mohli zaútočit na nepřítele a získat dost materiálu. Ale v této práci na transformaci se věci změnily; potřebujeme úředníky, faxy, financování a prostředky, které máme, jsou nedostatečné. S naší vlastní transformací máme jediný problém, zdroje.“ (Mozambique Peace Process Bulletin, 1993). Tak byl založen fond s 19 mil. USD pro původně brutální vojenskou stranu k její transformaci.

Peníze byly také použity pro vysoké vojenské činitele, kteří se obávali o svou budoucnost v mírovém prostředí. Tento strach a obstrukce plynoucí z požadavku zbylých aktérů na transformaci RENAMO mohly převážet vůli k následování mírových dohod na rovnici nákladů a výnosů a vést ke spoilerství, kdy by se strana vrátila ke svým starým praktikám a tím si zajistila svou existenci. Tato hrozba však zůstala nenaplněna.

Druhým, tentokrát negativním podnětem, byla hrozba odejmutí legitimacy. Již na začátku mírového procesu RENAMO bojkotovalo implementaci dohod a sice po dobu tří měsíců. S blížícím se termínem voleb a nedokončenou demilitarizací rostla hrozba dalšího bojkotování a odmítnutí volebních výsledků, pokud by strana nevyhrála. Hrozba se naplnila a RENAMO odmítlo volební výsledky akceptovat. Nicméně sousední státy, Zimbabwe a Jihoafrická republika a jejich diplomaté na společném setkání vůdce Dhlakamu varovali, že takové obstrukce jsou pro ně od politické skupiny nepřijatelné. Následovalo OSN a USA, které právě apelovaly na legitimnost RENAMO jakožto národního aktéra, aby přehodnotilo své postoje, které by byly neslučitelné s jejich legitimitou. Pod tímto tlakem se RENAMO znovu přidalo k volbám a nakonec zaujalo svá sedadla v nově zvoleném mosambickém parlamentu (Stedman 1997).

FRELIMO si prošlo svým vlastním transformačním procesem. Začínalo jako národně-osvobozené hnutí, poté se transformovalo do marxisticko-leninistické strany, poté v roce 1989 do demokraticko-socialistické organizace. Jejich původní politika sice mohla být motivovaná podkopáváním cílů opoziční strany. Tato politická strana však neměla nikdy statut spoilera. Uzavřela mír s RENAMO a zúčastnila se postkonfliktních voleb. Obě strany se tedy úspěšně transformovaly k volbám 1994 (Lyons 2010).

Nicméně je důležité dodat, že k situaci v Mosambiku přispěl fakt, že aktéři byli již před volbami částečně demilitarizováni. Zejména díky vzniku silných přechodných institucí založených na konzultacích a společných rozhodování, čímž se výrazně vyrovnalo napětí ve společnosti. Úspěšná demilitarizace stran by měla zvyšovat náklady z návratu k válce a zároveň snižovat náklady z pokračování na mírovém procesu (Lyons 2010). V Mozambiku se obě strany podílely na rozhodování ohledně budoucího uspořádání a také společně monitorovaly průběh demobilizace. Platí tedy, že nástroje „soft intervention“ zde byly spíše jakýmsi kosmetickým doplňkem, než aby na nich stál úspěch celého procesu.

Závěr

Podněcovací strategie v rámci „soft intervention“ lze považovat za přínosné. Díky jejich podpoře důvěryhodnosti a udržitelnosti mírových dohod napomáhají k jejich implementaci. Eliminují nejistoty ve vzájemných vztazích mezi skupinami, ale i nejistoty samostatných skupin vzhledem k jejich budoucnosti. Za zvlášť přínosnou považuji přítomnost pozitivní pozornosti, která aktéry motivuje a podbízí k naplňování jejich povinností vyplývajících z mírových dohod. Jako problém vidím, že

v mezinárodním prostředí převládá jen negativní pozornost a pomoc je podmiňována, což vede k demotivaci aktérů.

Jak ale dokládá příklad z Mozambiku, je vhodné kombinovat donucovací strategie s nedonucovacími. Nepřítomnost jedné z těchto dvou může vést ke kontraproduktivě, kdy jen negativní podněty mohou vést k nárůstu nenávisti, polarizaci ve společnosti a touze po odplatě. Stejně tak přítomnost jen pozitivních podnětů může vést aktéry ke zneužívání situace a pocitu beztrestnosti.

Užitečnost systému odměn a trestů byla předvedena na transformaci militantní skupiny do politické strany, kde ji považují za obzvláště přínosnou. Schéma voleb je obvykle navržené v mírové dohodě jakožto vrchol její realizace a přenáší moc nad zemí do rukou poválečných vůdců a institucí. První postkonfliktní volby přicházejí v polarizované společnosti společně s vyhodnocováním, zda se lokálním vůdcům a skupinám vyplatí spíše udržet mírový proces, nebo se vrátit k bojům. Volby představují také zásadní krok pro demilitarizaci a „soft intervention“ ji může podpořit právě podněty, které volební soutěž udělají atraktivnější než návrat k násilí.³ Z tohoto důvodu považují zvolený příklad Mozambiku za vhodný.

Pokud jde o samotný název „soft intervention“, považuji ho za problematický a zkreslující, neboť může až příliš zavádět k intervencím, které jsou vykonávány pod mandátem OSN. Termín bych s nadsázkou přeložila spíše jako „něžné nakopnutí“, které je použitelné ze stran jakéhokoli strážce míru, přičemž jeho roli může hrát OSN, nebo jiná mezinárodní či regionální organizace, nebo sám stát.

Jakkoli přínosným konceptem „soft intervention“ je, stále se jedná jen o doplňkový nástroj z balíku pozitivních a negativních stimulů užitečných třetími stranami. Ačkoli vhodně doplňuje mírové dohody, tak samo o sobě spoilerství nezabrání. Je ale vhodnou součástí komplexnější strategie k řízení postkonfliktní rekonstrukce vedle výraznějších peacekeepingových a peacebuildingových nástrojů.

³ Lidé ve volbách pak tíhnou k výběru slabších a menších stran ze strachu z návratu k násilí.

LITERATURA

- Aggestam, Karin. 2006. „Internal and external dynamics of spoiling.“ In: Newman, Edward, Richmond, Oliver: *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers During Conflict Resolution*. United Nations University Press Japan
- Baldwin, David, Pape, Robert. 1998. „Evaluating Economic Sanctions“. *International Security*, Vol 23 (2): 189-198.
- Fisher, J. Ronald. 2001. *Methodst of Third Party Intervention*. Berghof Handbook for Conflict Transformation. Dostupné z http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/fisher_hb.pdf
- Greenhill, Kelly, Solomon, Major. 2006. "The Perils of Profiling: Civil War Spoilers and the Collapse of Intrastate Peace Accords." *International Security*, Vol 31(3): 7-40. Dostupné z http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/is3103_pp007-040_greenhill_major.pdf
- Ginty, Mac Roger. 12. 5. 2006. The Role of Accidental Spoilers. Konference Violence and ethnic conflict, Queen's University Belfast. Dozstupný z http://www.st-andrews.ac.uk/intrel/media/Mac_Ginty_accidental_spoilers.pdf
- Hartzell, C., Hoddie, M. ed. 2010. *Strengthening Peace in Post-civil War States*. The University of Chicago Press. London.
- Hartzell, Caroline, Hoddie, Metthew, Rothchild, Donald. 2001. „Stabilizing the Peace After Civil War: An Investigation of Some Key Variables.“ *International Organization* 55, 1, Winter, pp. 183–208. Dostupné z http://www.colorado.edu/geography/class_homepages/geog_2002_s06/laptop_s06/current%20projects/Cox_Low%20Robinson%20Book%20chapter/Cox_Low%20Book%20chapter/stabilizing%20peace%20after%20civil%20war%20IO.pdf
- Lyons, Terrence. 2010. „ Soft-intervention and the Transformation of Militias into Political Parties.“ In: Hartzell, C., Hoddie, M. ed: *Strengthening Peace in Post-civil War States*. The University of Chicago Press. London.
- Mozambique Peace Process Buletin. 1993 dostupné z <http://www.open.ac.uk/technology/mozambique/pics/d75954.pdf>
- Newman, Edward, Richmod, Oliver ed. 2006. *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers During Conflict Resolution*. United Nations University Press. Japan.
- Organizace spojených národů. *Agenda pro mír*, čl. 21. Dostupné z <http://www.un.org/Docs/SG/agpeace.html>
- Paffenholz, Thania. 2001. „Thirteen Characteristics of Successful Mediation in Mozambique.“ In: Reyhler, Luc, Paffenholz, Thania. 2001. *Peace-building: A Field Guide*. Lynne Rienner Publishers, London 2001.
- Rotchild, Donald, Emmanuel, Nikolas. 2010. „Soft interfention in Africa: US Efforts to Generate Support for Peace.“ In: Hartzell, C., Hoddie, M. ed: *Strengthening Peace in Post-civil War States*. The University of Chicago Press. London.
- Stedman, J. Stephen. 1997. "Spoiler Problems in Peace Processes." *International Security*. Vol. 22(2): 5-23.
- Vines, Alex. 1995. Renamo: From Terrorism to Democracy in Mozambique? IN: Lyons, Terrence. 2010. „Soft-intervention and the Transformation of Militias into Political Parties.“ In: Hartzell, C., Hoddie, M. ed: *Strengthening Peace in Post-civil War States*. The University of Chicago Press. London.
- Zahar, J. Marie. 2008. „Reframing the Spoiler Debate in Peace Processes.“ In: Darby, John, Ginty, Mac Roger: *Contemporary Peacemaking*. Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Zahar, J. Marie. 2006. "Understanding the violence of insiders: Loyalty, custodians of peace, and the sustainability of conflict settlement." In: Newman, Edward, Richmond, Oliver: *Challenges to Peacebuilding: Managing Spoilers During Conflict Resolution*. United Nations University Press. Japan

Zartman, I. William. 1989. Ripe for Resolution IN. Stedman, J. Stephen. 2008. „Peace Processes and the Challenges of Violence.“ In: Darby, John, Ginty, Mac Roger: *Contemporary Peacemaking*. Palgrave Macmillan, Hampshire.

Internetové stránky mise ONUMOS <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/onumoz.htm>

Možnosti a meze multilaterálních sankčních nástrojů: případová studie Barma

Lukáš Buřič

Abstrakt:

Článek je zaměřen na teoretickou i praktickou stránku mezinárodních ekonomických sankcí aplikovaných vůči Barmě. Účinnost sankcí, jež je poměrně nejednoznačná, je ústředním tématem práce. Její první část je zaměřena na teoretické modely sankcí a faktory, které efektivitu sankcí ovlivňují. Druhá část obsahuje nastínění protichůdných přístupů k barmské otázce – západního a východního – a stručné globální stanovisko. Třetí část tvoří výčet pozitivních i negativních důsledků sankčních politik západu, stejně jako spekulace nad reálnou spojitostí sankcí a těchto dopadů. Všechny tyto části pak slouží jako východisko pro poslední část, v níž je navržen možný přístup k Barmě, jenž by mohl přinést optimální výsledky.

Abstract:

The paper is aimed on both theoretical and practical aspects of the international economic sanctions applied on Burma. The effectiveness of sanctions, which is substantially uncertain, is the pivotal topic of this work. Its first part is focused on theoretical models of sanctions and factors, which affect the sanction effectiveness. The second part contains the outline of opposing attitudes towards the Burmese issue – the western and the eastern – and the global perspective in brief. The third part comprises the summary of the positive and negative impacts of the western sanction policies, as well as the speculation over the real connection between the sanctions and these implications. All these parts then serve as a basis for the last part, which contains the suggestion of a possible approach towards Burma, which could bring about optimal results.

Úvod

Roku 1990 se v Barmě konaly všeobecné parlamentní volby. Národní liga pro demokracii, politická strana budoucí laureátky Nobelovy ceny Aun Schan Su Tij, tvrdě porazila veškerou konkurenci a získala 82 % křesel (Burma Campaign UK 2012). Rozsáhlý vojenský aparát však nehodlal uznat svou prohru a odmítl předat moc demokraticky zvolenému vedení, čímž nastolil dlouhou epizodu tvrdé diktatury, porušování mezinárodních norem, základních lidských práv i občanských svobod, ekonomické devastace a všeobecného útlaču. Veškerá prodemokratická aktivita byla odměněna léty pobytu v cele. Počet politických vězňů tak později přesáhl dva tisíce a trest se nevyhnul ani samotné Su Tij (tamtéž). Jednání vojenské junty, nicméně, nezůstalo bez odezvy mezinárodního společenství, jehož část do situace v rámci svých možností zasáhla v pokusu vojenskou vládu narušit (tamtéž).

V arzenálu prostředků v současnosti využívaných četnými státy ve snaze transformovat diktátorský režim v Barmě a přinést lidu této země fundamentální práva a alespoň zárodek demokracie bezesporu zaujímá důležité místo jeden z neodmyslitelných nástrojů zahraniční politiky a zbraň, která je považována za kompromis mezi diplomacií a vojenskou silou – mezinárodní sankce. Účinnost tohoto nástroje však zdaleka není jednoznačná a vedení mnohdy nákladné sankční politiky se ne vždy setká s žádanými výsledky (Cortright a Lopez 2002: 3). Jsou přínosy mezinárodních sankcí aplikovaných vůči Barmě odpovídající vynaloženým nákladům? Jakou konkrétní strategii je nutné v optimálním případě zaujmout pro dosažení reálných politických změn? Mohly by mít multilaterální sankce přesvědčivější šanci uspět při naplňování vytyčených cílů?

Poskytnout na předcházející otázky uspokojivé odpovědi bude hlavním záměrem tohoto textu, jenž je částí bakalářské práce psané pod Střediskem mezinárodních studií Jana Masaryka na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. Závěry, ke kterým práce povede, by měly odrážet dosavadní zkušenost se sankcemi v souladu s jejich teoretickými modely a zároveň nastínit

takové sankční schéma, které by přineslo neefektivnější výsledky při co nejnižších ekonomických, politických a humanitárních nákladech.

Teoretické východisko

Sankce lze podle využitého prostředku rozdělit na dva základní typy: obchodní (komplexní) sankce, jež mohou mít povahu omezení exportu či importu (Hufbauer et al. 2009),¹ a tzv. cílené sankce, které nepostihují celou zemi, nýbrž pouze specifické entity² (Biersteker 2009/2010: 99-100). Tyto cílené sankce mohou mít formu zbrojního, komoditního a jinak cíleného embarga, cestovního zákazu a finančních sankcí. Mezi ně patří zmrazení aktiv, omezení přístupu k finančním trhům, omezení ekonomické podpory či zákaz investic (Wallenstein, Staibano 2005 a Hufbauer, Oegg 2000: 92-94).

Ačkoli jsou mezinárodní sankce obecně považovány za nemorální a politicky, diplomaticky i ekonomicky kontraproduktivní,³ jejich využití je stále velmi rozšířené. Co víc, účinnost sankcí při naplňování vytyčených cílů v posledních desetiletích značně poklesla, přestože se zvýšil počet případů jejich aplikace.⁴ Ať už sankce plní jakoukoli funkci, jsou unilaterální,⁵ multilaterální,⁶ komplexní nebo cílené, přes všechny jejich negativní důsledky existuje určitá pravděpodobnost, že za jistých podmínek přinesou žádaný či přinejmenším pozitivní výsledek. Neúčinnost sankcí může být argumentována jejich nesprávnou strukturou, špatnou implementací a existencí nepříznivých proměnných snižujících sankční potenciál. Pro každý typ sankcí jsou ovšem tyto podmínky odlišné, tentýž faktor tak může mít v různých případech různé důsledky (Judge 2004 a Hufbauer a Oegg 2000: 85 a Wallenstein a Staibano 2005 a Taylor 2010: 21-23). Jak je tedy možné docílit maximální účinnosti sankcí? Které faktory je nutné zvážit při jejím odhadu?

Jedním z nejdůležitějších faktorů, jehož povaha kriticky mění dopad sankcí, je charakter politických institucí subjektů sankčního vztahu, předně subjektu cílového. Nejvhodnější typ sankcí a jejich předpokládaná účinnost se totiž budou značně lišit, bude-li cílový subjekt řízen demokratickým, či autoritářským aparátem. Užší jádro nedemokratických lídrů neutrpí velké ekonomické ztráty a nemá obvykle ani sebemenší zájem v blahobytu obyvatel (Lektzian a Souva 2007: 848-849). Jak říká předseda Actonského institutu pro studium náboženství a svobody Robert Sirico: „Čím horší je vláda, tím méně účinné jsou sankce, předně protože despotické režimy ignorují utrpení lidu (...)“ (Judge 2004). Co víc, nedemokratický cíl může dokonce sankce preferovat, jelikož může jejich dopad přeměňovat na opozici a zatížit jimi celý lid, aniž by byl sám výrazně postižen. Užší cílené sankce s nízkými náklady a malým přímým dopadem na širokou veřejnost tedy lépe vyhovují v případě, kdy je cílem autoritářský režim. Základem v každém případě je uložit takovému režimu politické, spíše než ekonomické náklady (Lektzian a Souva 2007: 848-849).

Tomuto záměru může přispět omezená velikost státní elity, jejíž uspokojení je pro nedemokratické vůdce klíčové pro udržení se u moci. Díky schopnosti autoritářského režimu hromadit bohatství na úkor obyvatel je napříč sociálními vrstvami pravděpodobně diferencovaná spotřeba. V takovém případě je vhodné využít vedle zmrazení aktiv a cestovních zákazů také embargo na výrobky, jež spotřebovává elita⁷ a které vládnoucí režim využívá k represí.⁸ Z těchto informací vyplývá, že nedemokratické režimy spíše ustoupí precizně mířeným cíleným sankcím. Mezi způsobenými náklady a úspěchem sankcí přitom není jasná souvislost (Kaempfer a Lowenberg 2007: 71).

¹ V jejich důsledku cílovému subjektu dojde ke ztrátě vývozních trhů a tedy i poklesu poptávky po exportovaném zboží, resp. k vyvolání nutnosti cíle substituovat ztracenou nabídku zbožím o vyšší ceně při omezení importu. V obou případech odesílatel cílovému subjektu způsobí náklady (Hufbauer et al. 2009).

² Mohou jimi být odpovědní jedinci (politici, lídři a elity) či firmy, případně jen některé sektory ekonomiky (např. cenné komodity jako diamanty, olej a řezivo).

³ Sankce mohou být pro cílový subjekt dokonce výhodné, např. díky tzv. „rally-round-the-flag efektu“, zvýšení potenciální budoucí konkurenceschopnosti diverzifikací, odčerpávání důchodu od obyvatel, přeměňování sankčních nákladů na opozici či přímým ekonomickým a nepřímým politickým ziskům státních elit (Taylor 2010 a Lektzian a Souva 2007: 849, 853-854 a Judge 2004).

⁴ Sankční účinnost omezuje zvláště globalizace a zvyšování vzájemné závislosti jednotlivých zemí (Hufbauer a Oegg 2000: 85-87).

⁵ Resp. uvaleny jednou zemí.

⁶ Resp. uvaleny více zeměmi obvykle v důsledku bilaterálního vyjednávání či jednání na poli mezinárodní organizace.

⁷ Např. luxusní zboží, hi-tech výrobky.

⁸ Vojenské zboží, technologie atp.

Ze srovnání potenciálních politických nákladů ustoupení a ekonomických nákladů uvalených sankcí jako determinanty chování cílového subjektu vyplývá další faktor úspěšnosti sankcí. Budou-li potenciální ekonomické náklady sankcí dostatečně vysoké, zvýší se šance, že se cílový subjekt vzdá své politiky. Toho je ovšem těžké docílit kvůli možnosti subjektu sankce obejít a přeměrovat břemeno nákladů. Mnohem výhodnější proto bude učinit změnu na druhé straně nerovnice – snížit politické náklady ustoupení, konkrétně klást skromné požadavky. Úspěch se totiž velmi silně odvíjí od sankčních cílů. Nižší požadavky přináší vyšší pravděpodobnost jejich vyhovění. Menší ústupek politického lídra na domácím poli nezdiskredituje a neohroží jeho schopnost udržet svou moc. Dalším faktorem ovlivňujícím potenciál sankcí je tedy velikost požadavků (Lektzian a Souva 2007: 854).

Vedle výše uvedených faktorů ještě účinnost sankcí ovlivňují mnohé další proměnné, například délka sankční epizody, velikost států, jejich obchodní a bezpečnostní vztahy nebo úroveň mezinárodní spolupráce při implementaci (Taylor 2010: 22). Pravděpodobnost naplnění stanovených cílů se zvyšuje, pokud se do sankční epizody zapojí více zemí, nesmí jich být ovšem příliš – z takové situace by mohly mít některé státy prospěch díky možnosti cenově vydírat cílové subjekty a generovat zisk z nelegálního obchodu (Drezner 1999). Lektzian a Souva dokonce tvrdí, že mezi multilaterální spoluprací a efektivitou sankcí neexistuje jasná spojitost – mezinárodní implementace je u autoritativních režimů dokonce kontraproduktivní. Pravděpodobnost úspěchu sankcí se pak ještě zvýší, pokud cíl ekonomicky strádal již před uvalením sankcí, které jsou posléze aplikovány naráz, v jednom kroku, a pokud podcenil dopad sankcí ve stádiu hrozby (Lektzian a Souva 2007: 861 a Hovi et al. 2005: 481, 487-488).

Před použitím výše uvedených teoretických východisek do praxe je nutné se nejprve seznámit s alternativními politikami vůči Barmě. Ty budou popsány v následujících kapitolách.

Antagonistické přístupy k barské otázce – postoj USA

Roku 1987 vyvrcholilo dlouhodobé období špatné ekonomické správy vojenské vlády, když Barmě OSN přidělila status nejméně rozvinuté země (Sulistiyo 2002: 198). Barský lid již nechtěl nadále snášet vládu a její neschopnost zajistit hospodářský rozvoj, a tak o rok později povstal ve společné snaze situaci učinit přítrž. Protesty však byly potlačeny a namísto nastolení demokracie došlo k vojenskému převratu – nástupu junty k moci (Anonym 2010: 434) a také vůbec první epizodě sankcí vůči této zemi. Netrvalo dlouho a k Austrálii, která byla jejím iniciátorem, se připojily další země. Jejich přístup k barské otázce pro zjednodušení označíme za „západní“. Zde bude demonstrován na příkladu USA, jejichž sankční politika vůči Barmě byla po dlouhou dobu vůbec nejtvrďší (BBC News 2009).

Ve vztahu k Barmě však ještě existuje druhý přístup, jež označíme jako „východní“, přestože toto označení také není zcela přesné. Tento „východní“ pól reprezentuje postoj naprosto inverzní k „západnímu“ protějšku. Oba protipóly zde zastupují jejich nejvýraznější zástupci – USA jako příklad „západního“ přístupu, „východní“ bude pak demonstrován na příkladu Číny. Právě tyto aktéři hrají ve vztahu k Barmě důležitou roli.

Spojené státy americké navázaly s Barmou diplomatické styky již v roce 1947 po uznání Barské nezávislosti a v říjnu vyslaly prvního velvyslance do nově založené ambasády v Rangúnu. Po roce 1988 se však až do současnosti bilaterální americko-barské vztahy postupně zhoršovaly.⁹ Až za administrativy Baracka Obamy došlo k obratu v americké politice, která přehodnotila svůj přístup a opětovně zahájila dialog s Barskými vůdci.¹⁰ Velmi nedávným milníkem v americko-barských vztazích je prosincová návštěva ministryně zahraničních věcí Spojených států Hillary R. Clintonové (U.S. Department of State 2011a a U.S. Department of State 2011b).

⁹ Ke zhoršování vztahů došlo v důsledku násilného potlačení protivládních protestů a vojenského puče, jehož vrcholem bylo založení State Law and Order Restoration Council. Když pak o dva roky později oficiálně již Myanmarská vláda odmítla uznat výsledky voleb a nadále setrvala u moci, USA degradovaly diplomatické styky na úroveň Chargé d' Affaires (Anonym 2010 a Popham 2012). Politické vztahy se dále ochladily po potlačení mírových protestů roku 2007 (U.S. Department of State 2011a).

¹⁰ Důvodem tohoto přehodnocení byla neúspěšnost sankční politiky v narušení vlády junty (MacAskill 2009).

Ekonomické vztahy USA a Barmy se vyvíjely až na krátké přerušení celkem pozitivně již od roku 1947.¹¹ Hospodářská i vojenská spolupráce byla ale ukončena ve zlomovém roce 1990. Tři roky poté Spojené státy vůči Barmě zavedly zboží embargo a spolu s dalšími západními státy zablokovaly přísun financí z mezinárodních organizací, jakými je např. Mezinárodní měnový fond a Světová banka. V roce 1996 uvedly v platnost vízový zákaz barským vojenským autoritám a jejich rodinám a o rok později sankce rozšířily na veškeré nové investice.¹² Sankce ze strany USA se dále prohloubily až v roce 2003 v reakci na tzv. depayinský masakr.¹³ Poté, co byly roku 2007 barskou vládou zastaveny státní dotace na pohonné hmoty a v zemi se opět zvedla vlna odporu, bylo vydáno nové výkonné nařízení americké vlády¹⁴ (Anonym 2010: 434–435 a BBC News 2009 a Strefford 2011: 63–64 a U.S. Department of the Treasury 2008: 1). Donucovací prostředky, které v rámci ekonomických sankcí využívaly Spojené státy a další země ze západního bloku k roku 2008, jsou znázorněny v níže uvedené tabulce 1.

Celkově lze říci, že sankce USA mají z hlediska sankční teorie silně morální a deklaratorní charakter, jenž vyplývá z tradičního amerického kulturního mesianismu a tlaku v domácí sféře, obzvláště v Kongresu, jehož mnozí členové mají přátelské vztahy s Aun Schan Su Ťij. Zároveň tomu také přispívá fakt, že politika vůči Barmě není pro USA prioritní. Obecně je tento přístup v regionu jihovýchodní Asie jakousi anomálií, jelikož hospodářské vztahy Spojených států se zeměmi, jako je Vietnam, Laos či Kambodža¹⁵ se spíše zlepšují, a to jak z hlediska obchodu, tak investic (Bert 2004). To se ale může velmi brzy změnit vzhledem k revizi postoje USA pod Obamovou administrativou, která Barmě přislíbuj větší humanitární a rozvojovou pomoc, uvolnění doposud zadržované mezinárodní finanční pomoci, zvláště ve formě programů Světové banky či MMF a příspěvků rozvojových programů OSN,¹⁶ a možný budoucí posun od sankcí k politickému i ekonomickému zapojení. Samozřejmě pouze za předpokladu, že Barma splní stanovené požadavky (Oxford Analytica Daily Brief Service 2009 a Myers 2011).

Přístup Číny

Barma byla jednou z prvních zemí, která navázala s Čínou bilaterální politické i ekonomické vztahy.¹⁷ Jejich vývoj byl až na výjimky víceméně pozitivní, což také dokazuje dnešní pozice Číny jako nejdůležitějšího barského partnera¹⁸ (Bert 2004: 264 a U.S. Department of State 2011a). Problémy, jež vedly západní země k uvalení sankcí, Čína vnímá jako vnitřní záležitost, do níž nemá právo zasahovat. (Peterson Institute for International Economics 2012) Barma pro ni nepředstavuje ani významnou hrozbu, ani překážku ve vztahu s USA, ale naopak značný strategický bod nesoucí zásadní význam z geopolitického, zbrojního, vojenského i ekonomického hlediska (Oxford Analytica Daily Brief Service 2007 a Bert 2004: 264).

Hospodářské vztahy těchto zemí již od zahájení diplomatických styků zaznamenávají dynamický rozvoj (Bert 2004: 264–265). Až do roku 2004 se bilaterální obchod značně rozrůstal¹⁹ – v roce 2002 dosáhl rekordního meziročního růstu 36,4 % a činil tak 17 % barského celkového zahraničního obchodu²⁰ (Ministry of Commerce of P.R. China 2004). Neopomenutelnou skutečností je závislost Číny na barském zemním plynu, jenž zároveň tvoří třetinu celkových barských výnosů z exportu. Jeho

¹¹ USA zemi poskytovaly subvence nejprve v oblasti potravin a posléze – od roku 1974 – předně v oblasti humanitární pomoci a vojenského tréninku, jenž sloužil jako prostředek snižování produkce opia a potažmo výroby heroinu ve Státech (Anonym 2010: 434–435).

¹² Těmto opatřením předcházelo zatčení více než 200 delegátů na jejich cestě na kongres Národní ligy pro demokracii v roce 1996 (BBC News Asia-Pacific 2012).

¹³ Násilný útok ozbrojeného gangu na Aun Schan Su Ťij a členy NLD, který se odehrál poblíž města Depayin v květnu 2003. Členové strany se v té době navraceli z návštěvy státu Kačín (Seekins 2005: 437).

¹⁴ Spojené státy v dubnu 2012 oznámily plánované uvolnění některých omezení v reakci na doplňující volby, v nichž zvítězila Su Ťij a její strana (Harvey 2012).

¹⁵ Tedy taktéž autoritářskými režimy.

¹⁶ Např. do oblasti zdravotnictví, podpory malého podnikání (Myers 2011).

¹⁷ Konkrétně tomu tak bylo v 50. letech 20. století (Bert 2004).

¹⁸ Čína tomuto státu poskytuje rozvojové granty, dluhové úlevy, půjčky na budování infrastruktury i vojenské vybavení.

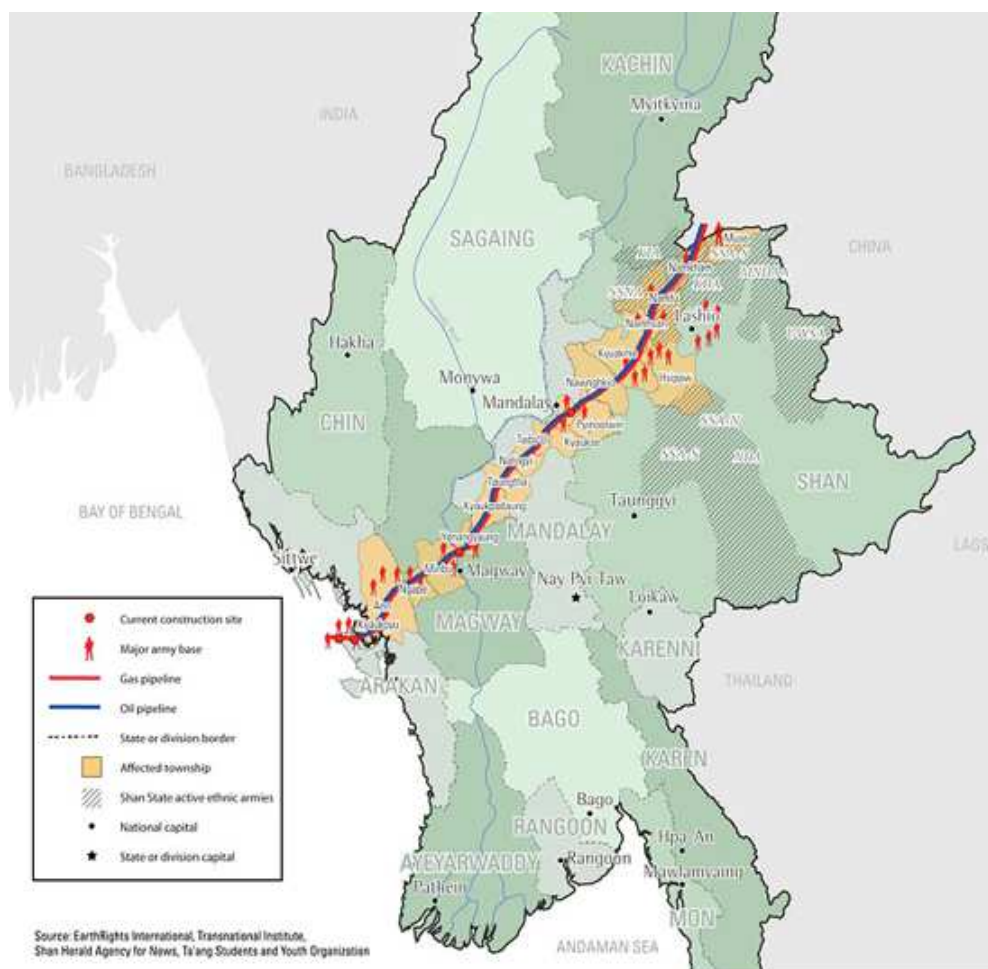
¹⁹ S tříletou krizí po r. 1997 (Ministry of Commerce of P.R. China 2004).

²⁰ Oficiálně jsou hlavními čínskými exportními artikly mechanické produkty a elektrospotřebiče, textil, kovy, motocykly, součástky a chemikálie, zatímco dovozu z Barmy dominují výrobky dřevařského průmyslu, zemědělská produkce či minerály (Ministry of Commerce of P.R. China 2004).

přísun by měl zajistit plynovod, jehož vybudování je součástí čínských plánů (Oxford Analytica Daily Brief Service 2007).

Čína využívá různých možností zajištění strategické pozice – poskytuje Barmě spolupráci např. při budování přehrad a objevování nalezišť minerálů. Nejdůležitějším bodem této spolupráce je však výstavba infrastruktury, která je přirozeně pohaněna čínskými ekonomickými a politickými zájmy.²¹ Zdá se, že se Čína pokouší vybudovat silniční, železniční a vzdušnou dopravní síť, která by propojila celou jihovýchodní Asii a zajistila snadný přístup k Indickému oceánu.²² Díky tomu by se rozvíjel čínský export skrze vlastní loď.²³ S tímto záměrem přichází do hry také silně politické hledisko – Čína se obává možného mocenského vzestupu Indie, jelikož okolnosti nasvědčují její snaze získat v oblasti Indického oceánu dominantní postavení. Celkově se poslední dobou i díky spolupráci s Barmou čínská bezpečnost přesouvá spíše na jih. Za prostředek jí slouží námořnictvo, které zároveň chrání mořské obchodní cesty a tím pádem i pro Čínu velmi důležitý dovoz ropy (Bert 2004: 265-272). Geopolitické i ekonomické zájmy demonstruje následující mapa, jež znázorňuje plánovaný ropovod a plynovod vedoucí napříč Barmou a vojenské základny, které jej mají chránit.

Obrázek 1 - Čínský plynovod a ropovod v Barmě

Zdroj: Shivananda 2012

²¹ Např. v roce 1997 byla podepsána smlouva, jež podporu výstavby zajišťuje. Čínským lodím se tak otevřel jeden z barmských přístavů.

²² Právě barmské přístavy jsou pro tento účel rozhodující. Čína proto mimo jiné podporuje budování mostů přes řeku Irrawaddy, na ně navazujících pozemních komunikací, letišť v některých městech a dalších dopravních cest, čímž získá přístup k Adamanskému moři a Bengálskému zálivu (Bert 2004).

²³ Až 85 % exportu probíhá po moři.

Problém moci a bezpečnosti tedy také zasahuje do čínsko-barmských styků. Je důvodem poměrně hluboké spolupráce v oblasti vojenství. Čína do Barmy dováží stíhačky, obrněná vozidla či bitevní lodě, jejichž hodnota sahá až ke 2 miliardám USD, což z Číny jednoznačně činí největšího poskytovatele vojenských prostředků Barmě²⁴ (Kuppuswamy 2006). Také tuto zemi opatřuje vojenskou podporou a tréninkem. Mimo to Čína buduje základnu na Coco Islands, čímž si skrze Barmu zajistí přístup k Indickému oceánu. Díky této spolupráci je druhou největší armádou v jihovýchodní Asii právě barmská, jež čítá odhadem 450 000 mužů (Kuppuswamy 2006). Čínský zájem ve spolupráci s Barmou a v její stabilitě a prosperitě je tedy poháněn hned několika motivy – rozvoj trhu, čínských teritorií, mocenský rozmach a bezpečnost.

Globální přístup

V případě Barmy oproti jiným sankčním epizodám neexistuje jednotné globální stanovisko, jehož manifestací by byly sankce Rady bezpečnosti OSN. Návrhy sankčních opatření v RB zůstaly nerealizovány. Snahy o multilaterální sankce se v OSN objevily prvně roku 2006 (McMahon 2006). O rok později se USA pokoušely přimět ostatní státy k sankcionování Barmy, toto úsilí se však nesetkalo s úspěchem (Oxford Analytica Daily Brief Service 2007). Také EU spolu s USA apelovala na RB OSN, aby zvažila odvetná opatření, veškeré snahy ale Čína blokuje díky svému vetu (Leopold a Taylor 2007). Zdá se, že situace v Barmě je pro Čínu výhodná taková, jaká je. Není proto důvod ji měnit a podrýt tak mocenský i ekonomický vliv, jímž v Barmě Čína disponuje. Jedinou globální aktivitou tak jsou spotřební bojkoty ze strany některých lidskoprávních organizací (Sulistiyo 2002: 227).

Ani každý z protichůdných pólů v přístupu k Barmě není jednotný. Politice USA je nejbližší přístup EU, jež uvalila sankce poprvé v roce 1996 (BBC News 2009 a Oxford Analytica Daily Brief Service 2009 a Bert 2004: 271-273 a Kuppuswamy 2006). K západnímu přístupu lze zařadit Kanadu a ve velmi umírněné formě i Nový Zéland a Austrálii, ačkoli se poslední zmíněná země dnes spíše přiklání k dialogu a humanitární a ekonomické pomoci. Jaké typy sankcí byly ze strany spojenců USA v platnosti v roce 2008, znázorňuje tabulka 1.²⁵ Důležité přitom je poznamenat, že jejich sankce nejsou sjednocené a mají unilaterální charakter (tamtéž).

Finanční pomoc Barmě na krátkou chvíli přerušilo Japonsko, jehož přístup je nyní podobný tomu australskému, a tak tvoří pomyslný přechod k východnímu pólu. Jeho část byla popsána na příkladu Číny, která nabízí Barmě mnohostrannou pomoc. Zásadní postavení mají také země ASEANU²⁶, jež se drží politiky nezasahování do vnitřních záležitostí svých členů a naopak se přiklání ke konstruktivnímu přístupu a spolupráci. Stejně tak Indie se staví proti sankcím – její zapojení v Barmě je motivováno snahami vyvážit Čínu a přiblížit se ASEANu (BBC News 2009 a Oxford Analytica Daily Brief Service 2009 a Bert 2004: 271-273 a Kuppuswamy 2006).

Tabulka 1 - Přehled uvalených sankcí (2008)

	USA	Kanada	EU	Austrálie	Nový Zéland	Japonsko
Cestovní zákaz pro státní elitu	X	X	X	X	X	

²⁴ Dohoda uzavřená v roce 1997 zajistila „výměnu vojenských informací mezi těmito dvěma zeměmi, stejně jako lodních zásilek zbraní do Rangúnu za „přátelské ceny“, míst v čínských štábních akademiích pro vyšší barmské důstojníky a trénink 300 barmských důstojníků vzdušných sil a námořnictva v leteckých dovednostech, námořních povinnostech a shromažďování tajných informací.“ (Bert 2004: 268).

²⁵ Záměrně neuvádím současné sankční schéma, jelikož pro zhodnocení nedávných událostí je nutné pracovat se sankcemi jim předcházejícími. Aktuální sankce se liší - ke zmírnění sankcí se mimo již zmíněné Spojené státy uchýlila v dubnu 2012 i Evropská unie (BBC News Asia 2012b).

²⁶ Sdružení národů jihovýchodní Asie.

Odejmutí obchodních výhod	X	X	X	
Zbrojní embargo	X	X	X	X
Zmrazení aktiv barmské vlády	X	X		
Zákaz fondů zahraniční pomoci (mimo humanitární)	X	X	X	
Bojkot barmského importu	X	X		
Investiční zákaz	X	X		
Zákaz poskytování finančních služeb	X	X		

Zdroj: Burwen et al. 2008: 8

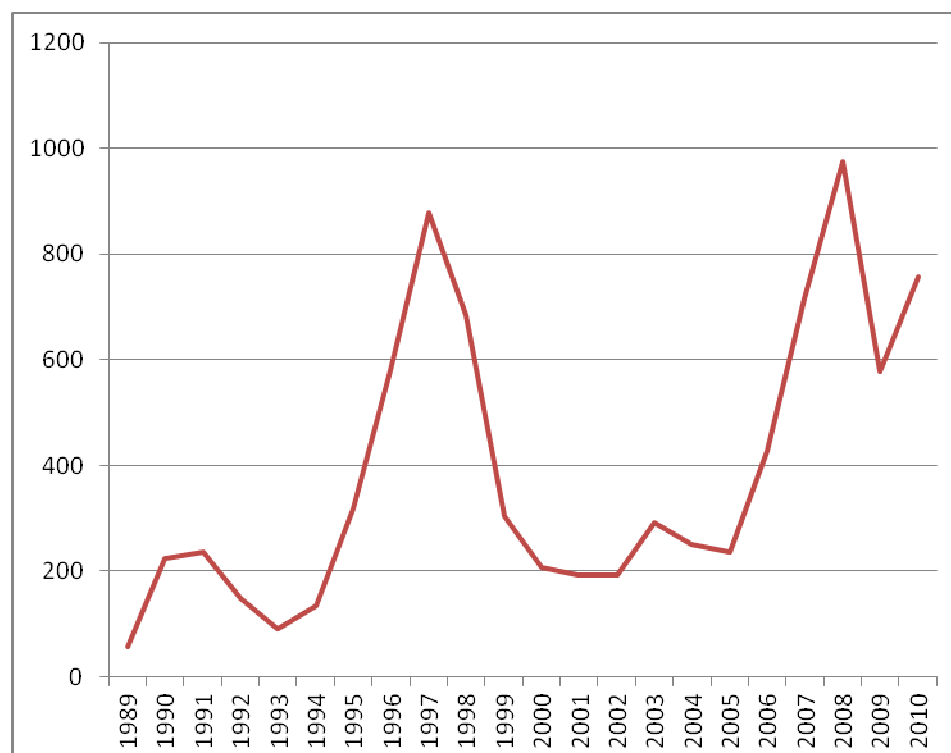
Negativní důsledky sankcí

Z mezinárodního společenství se ozývají hlasy, které zdůrazňují negativní dopady sankcí a doporučují jejich omezení (Burwen et al. 2008: 3). Oproti nim, nicméně, stojí mnohé nedávné události, jejichž přínos by se dal označit za pozitivní. V reakci na tyto události někteří odborníci apelují na západní státy, aby ve svých sankcích právě v době, kdy začínají přinášet ovoce, vytrvaly (Popham 2012). Na druhou stranu rostoucí komunita politických činitelů ve Spojených státech a západních zemích se přiklání k názoru, že sankce poškozují barmskou společnost, brzdí podnikání, oddalují ulehčení celé situace pro lid a navíc ukotvují barmskou vládu v úřadu (Oxford Analytica Daily Brief Service 2009 a Popham 2012).

Negativní dopady sankcí poměrně výstižně shrnuje zpráva nynějšího prezidenta Barmy, Thein Sein, již roku 2009 ještě jako barmský premiér vyslovil Valnému shromáždění OSN, tedy že: „...sankce nemají žádný morální základ a vytváří překážku pro rozvoj a ekonomický růst.“ (UN News service 2009). Ve svém projevu pokračuje slovy: „Jelikož sankce nečiní rozdíly a jsou samy formou násilí, nemohou být legitimně považovány za nástroj podpory lidských práv a demokracie.“ (UN News service 2009). Sankce měly jednoznačně devastující účinky na barmský textilní průmysl, jenž se začal rozvíjet po vstupu do ASEANu v roce 1997. Desetitisíce obyvatel se tak octly bez práce, zvláště mladé ženy, jež byly posléze nuceny k prostituci (Oxford Analytica Daily Brief Service 2007). Kvůli sankcím se Barma dostala do částečné mezinárodní izolace. Nejenže nezískala finanční podporu z některých mezinárodních institucí, byla také odříznuta zvláště od západních investorů, pro něž se nejistota investic sankcemi značně navýšila. Tomu ještě přispěla špatná infrastruktura a měnová politika Barmy a SLORC²⁷ tak nebyl schopen přilákat dostatek zahraničních investorů, aby mohl nastartovat obnovu ekonomiky. Minimální hospodářské zapojení západu zvýšilo barmskou závislost na sousedních státech. Rozvoj barmské ekonomiky se oproti zbytku ASEANu diametrálně zpomalil a mimoto se rozvinul černý trh (Sulistiyanto 2002: 205, 213, 226-229).

²⁷ State Law and Order Restoration Council (Anonym 2010: 434)

Graf 1 - Vývoj toku přímých zahraničních investic do Barmy v mil. USD

Zdroj: United Nations Conference on Trade and Development 2012

Pouze částečné zapojení v procesu globalizace podle Strefforda snižuje ekonomickou otevřenost Barmy a nedovoluje zlepšení ekonomického ovzduší, jež by poskytlo ve svém důsledku přístup barmského obyvatelstva ke vzdělání. To by umožnilo vznik střední třídy vyžadující politická práva a také nevojenských organizací, tudíž přispělo k demokratizaci (Strefford 2011: 59-65). Je pravda, že sankce představují pro barmskou vládu možnost obvinít z ekonomických problémů, jež negativně ovlivňují lid, západní státy. Tato vláda přitom může setrvat ve své dosavadní rozpočtové politice, která zajišťuje vojenskému aparátu a elitě většinu finančních prostředků, zatímco na zdravotnictví a vzdělání je vyhrazeno kritické minimum (Bert 2004: 278 a Strefford 2011: 61).

Na druhou stranu – obchodní a investiční mezera, již vytvořily západní státy svým sankčním přístupem, byla do velké míry zaplněna asijskými zeměmi. Pro ně jsou velice lukrativní barmské přírodní zdroje. Tato mezera dovolila zvláště Číně využít chybějící konkurenci ve svůj prospěch. Poškozeny jsou tak nejen západní firmy, ale také politické zájmy západních států a možnost uplatnění jejich vlivu kvůli nedostatečnému diplomatickému zapojení. Toto by mohl změnit současný obrat v orientaci západní politiky. Možnost prosazení svých cílů prostřednictvím sankcí se vytrácí i díky přesunu obchodních toků a aktiv barmských elit do jiných zemí. Západ je tak významně závislý na dialogu s ASEANem, Čínou a Indií, pokud tedy chce dosáhnout pozitivních změn (Oxford Analytica Daily Brief Service 2007 a Bert 2004: 277-278 a Sulistiyanto 2002: 222-241).

Jak naznačuje předchozí text, zdá se, že sankce provází spíše negativní důsledky. Co víc, tyto sankce mají ničivý dopad na barmskou populaci, která chudne, zatímco vláda zůstává nedotčena.²⁸ Faktem ale je, že např. neexistence sankcí by automaticky neznamenala více výdajů např. na vzdělání a zdravotnictví. Ba naopak je možné, že by veškeré nově nabyté finance již obligátně odpluly do pokladny armády a vládnoucích elit. Obyvatelé by se tak žádného zlepšení nedočkali. Pokud jde o lidská práva, ani zde neexistují jasné důkazy zhoršení situace v důsledku sankcí. Na humanitární krizi v Barmě zřejmě nese většinový podíl zodpovědnosti právě barmská vláda. Jaká by byla situace, pokud by sankce aplikovány nebyly, je diskutabilní. Někteří se domnívají, že by silnější propojení se západem s sebou přineslo i západní hodnoty a tudíž obstojnější životní podmínky. Jiní tvrdí, že jsou to právě

²⁸ Zvláště důsledkem obchodních sankcí, ale i cílených, a to díky přesměrování nákladů.

sankce, které zabránily naprosté devastaci barmské opozice a nabytí totální moci juntou (Burwen et al. 2008: 15).

Pozitivní přínosy sankcí

Pro tuto práci je důležité, že v průběhu sankčních epizod došlo k událostem, jež by mohly být vyloženy v pozitivním světle a daly se považovat za částečné splnění sankčních cílů. K nim patří požadavek na ukončení konfliktů s etnickými skupinami, jenž je zčásti naplněn sjednáním příměří s několika z nich²⁹ (BBC News Asia-Pacific 2012). Tato příměří však dovolují vojenskému aparátu soustředit se na podmanění těch zbylých a jsou proto pro vládu výhodné. Lidskoprávní situace, která je hlavním důvodem sankcí, ale zůstává téměř beze změn, ačkoli v loňském roce vláda ustanovila komisi pro lidská práva (Burwen et al. 2008: 15 a BBC News Asia-Pacific 2011).

Podstatným zájmem odesílatelů sankcí jsou političtí vězni, jejichž bezpodmínečné propuštění je mezi hlavními stanovenými požadavky. Od roku 1992 až po současnost došlo střídavě k několika fázím propouštění a zatýkání politických aktivistů.³⁰ Důvodem epizod propuštění je vesměs mezinárodní kredit a je možné, že např. propouštění z let 2003 a 2004 mohla být přímou reakcí na uvalení nových sankcí USA. Samotná Su Ťij byla také několikrát vězněna a propouštěna podle okamžité vůle vlády. Není jí dovoleno účastnit se jak vytváření nové ústavy v roce 2004, tak parlamentních voleb v roce 2010 a je z domácího vězení propuštěna až poté, co je znám výsledek voleb. Další sankční cíl je každopádně splněn (BBC News Asia-Pacific 2012 a Lian 2011).

Celková demokratizace je cílem, který zaznamenal (zdánlivý) krok kupředu. V roce 2008 byla vydána a ve značně zmanipulovaném referendu přijata nová kvazi-demokratizující ústava - 25 % parlamentních křesel bylo ústavou vyhrazeno pro vojenské pověřence a účast Su Ťij ve volbách byla vyloučena (BBC News Asia-Pacific 2012). Ústavní většina přitom činí 75 %. Žádná zásadní změna tudíž nemůže proběhnout bez souhlasu armády (Martin 2010: 6). Kvazi-demokratické parlamentní volby před dvěma lety znamenaly vítězství USDP³¹ a ačkoli byl jejich průběh také značně zmanipulován, poskytly juntě po 20 letech alespoň náznak legitimacy. Označily tak přesun od vojenské vlády k civilní demokracii.³² V listopadu téhož roku barmská disidentka Su Ťij ohlásila účast v nadcházejících doplňovacích volbách (BBC News Asia-Pacific 2012) a 1. dubna 2012 konečně získala v těchto volbách parlamentní křeslo. Její strana NLD drtivě vítězí se ziskem 40 mandátů. Volby ale otevřely pouze 45 mandátů z celkových 664 (BBC News Asia 2012). Ani NLD, ani Su Ťij tak nezískávají žádnou reálnou moc a jsou tedy jen prostředkem legitimace vládního aparátu.

V loňském roce vláda vydala reformy, mezi něž patří přijetí nových zákonů práce, jež legalizují odborové organizace, přijetí zákona poprvé povolujícího mírové demonstrace a zmírnění restrikcí médií³³ (BBC News Asia-Pacific 2012). Reálné kroky ovšem budou podniknuty jen stěží - stále hrozí konsolidace moci vojenskou elitou, pokud by měly reformy ohrozit její vliv. Nová ústava ji totiž opravňuje odvolat parlament a omezit občanské svobody (U.S. Department of State 2011a). Mezinárodní společenství barmskou vládu obvykle označuje za nominálně civilní. Demokraticky zvolený parlament, křeslo, jež bude od letošního roku zřejmě náležet Su Ťij (BBC News Asia 2012), a progresivní reformy slouží jako určitý štít proti mezinárodním sankcím a ekonomickým omezením.

Přestože junta dlouho vehementně opakovala, že sankce poškozují pouze civilní obyvatelstvo (Peterson Institute for International Economics 2012), nedávné události jsou doprovázeny žádostmi o stažení sankcí vzhledem k ústupkům, jež barmská vláda podnikla. Právě díky sankcím byla vláda uvržena do značné závislosti na sousedních státech ASEANu, Indii a Číně. Ta podle Berta využívá Barmu k získání komparativní výhody ve vztahu k Indii a jihovýchodní Asii a zlepšení přístupu k Indickému oceánu skrze svou ekonomickou a vojenskou expanzi (Bert 2004: 263). Barma se tak právě díky sankcemi vyvolané částečné izolaci dostává pod přílišnou kontrolu Číny a elity z rukou

²⁹ Roku 2004 se vláda dohodla na skončení bojů s Karenskou národní unií, nejvýznamnější z nich. V roce 2011 odsouhlasila příměří se Šanskými rebely, stejně tak nařídila ukončení operací proti Kačinským rebelům a o rok později podepisuje složený zbraní s rebely Karenské skupiny (BBC News Asia-Pacific 2012).

³⁰ K hromadnému propouštění politických vězňů došlo v letech 1992, 1998, 2001, 2003, 2004, 2011 a 2012. Oproti tomu léta 1996, 2007 a 2008 provázela další zatýkání prodemokratických aktivistů (BBC News Asia-Pacific 2012).

³¹ Union Solidarity and Development Party, strana podporovaná vojenským aparátem (U.S. Department of State 2011a).

³² V jejím čele jako prezident v březnu 2011 stanul Thein Sein (BBC News Asia-Pacific 2012).

³³ Thein Seinova agenda je až nápadně liberální. Změny, jež vytyčuje, by měly znamenat pokrok v oblasti ekonomie a zmírnění chudoby, zdravotnictví i vzdělání, zacházení s menšinami, cenzury a boje s korupcí (Steinberg 2011).

uniká politická moc, již se vždy snažila za každou cenu udržet.³⁴ Naopak se všemi prostředky pokouší znovu navázat ekonomické styky se západem, aby částečnou nadvládu Číny narušila. Činí tak právě prostřednictvím nominálně civilní vlády, Su Ťij a symbolických demokratizačních gest (Popham 2012). Jak se tedy zdá, sankce nevyvolaly vysoké ekonomické náklady, ale nepřímé politické náklady.

Optimální řešení

Zvláště dnes, v době naoko demokratizujících kroků barmské vlády, stojí mezinárodní společenství – předně západ³⁵ – před důležitým přehodnocením svého postoje. Nabízí se několik směrů, kterými je možno se ubírat, ovšem jen některé povedou k pozitivnímu výsledku. Jednoznačně lze říci, že možnost ustanovení sankcí rezolucí RB OSN je nereálná. Dosavadní snahy o prosazení takové rezoluce byly vetovány Čínou, která se nehodlá vzdát výhod, jež přináší její napojení na Barmu. Není navíc vůbec jasné, zdali by globálně aplikované sankce přinesly úspěch. Naopak by mohly úplně smést ze stolu možnost demokratizace, a to i v případě cílených sankcí. Vládnoucí režim by sice utrpěl značné ekonomické ztráty, díky možnosti přesměrovat náklady by ale mohl zdevastovat opozici. Jeho moc by tak zůstala zkonsolidována a nebyla by ohrožena ani zahraničními aktéry, jak je tomu nyní. Mimo to by tyto sankce mohly mít nechtěné komplexní účinky. Pokud by byly globálně aplikovány obchodní sankce, generovala by vláda přímé ekonomické a nepřímé politické zisky a narostl by černý trh a produkce drog, což jednoznačně není v zájmu zapojených států. Tento typ sankcí je tedy jednoznačně nepřijatelný.

Jelikož nedávné události naznačují tomu, že se Barma podvoluje sankčním požadavkům právě za účelem vymanění se z politického sevření Číny (Popham 2012), bylo by záhodné tento stav neopouštět, ale využít jej ve prospěch sankčních zájmů. Sankce by tudíž měly zůstat i nadále v rukou západních států, předně USA, EU a Kanady. Jejich aplikaci by však měly tyto země sjednotit, aby bylo docíleno multilaterálního efektu. Unilaterální sankce svou účinnost rapidně ztrácí s narůstající globalizací. Západní země by měly v první řadě sjednotit sankční cíle a strukturu sankcí, aby bylo dosaženo maximálního efektu a politiky jednotlivých zemí se svým postupem vzájemně nenarušovaly, ale naopak podporovaly.

Velmi taktickým tahem ze strany vlády byly doplňovací parlamentní volby a možnost účasti Su Ťij a NLD. Mezinárodní komunita se s největší pravděpodobností bude snažit sankce upravit tak, aby byly jejich dopady na opozici minimální. Tento úkol bude ale velmi obtížný, jelikož nyní je i opozice součástí legislativního aparátu. Nabízí se proto úvaha, zdali uvalit tvrdší sankce, jež se ale dotknou i jí, nebo se naopak tomuto scénáři vyhnout i přes vědomí, že je opozice jen součástí nominální civilní vlády, štítem pro vojenskou elitu. Přikláním se spíše ke druhé možnosti. Pokud by byla opět oslabena nyní již přítomná opozice, vytratila by se i možnost, že vojenský aparát udělá chybu, která mu znemožní návrat k moci. Naopak existence opozice, ač pouze symbolické, poskytuje možnost, že elita vstoupí na kluzký svah a nebude moci zabránit zvratu. Opozice je zároveň silným prostředkem pro shromáždění veřejné podpory. Mezinárodní společenství může za této situace jednat přímo s ní, což může taktéž vládu oslabit. Z těchto důvodů považuji za optimální využití sankcí, které jsou jasně cíleny na odpovědné jedince a vojenské instituce a jejichž náklady jsou jen nízké.

Zmíněná struktura sankcí by tedy měla projít přehodnocením. V každém případě by státy měly upustit od obchodního bojkotu. Ten má u nedemokratických zemí téměř plný dopad na civilní obyvatelstvo. Embargo by se mělo zachovat v rozsahu vojenských prostředků a produktů, které napomáhají represivní politice. Existují-li výrobky, jež spotřebovává výhradně elita, mohl by i jejich vývoz do Barmy být zakázán – ovšem jen pokud se toto embargo nedotkne opozice. Cestovní zákaz jako spíše symbolický typ sankcí by měl v portfoliu zůstat, nicméně je nutné udělit výjimky pro politické činitele, s nimiž potenciálně může probíhat dialog. Pozici západních zemí může pomoci obnova investic. Ty by do Barmy zanesly ekonomický vliv, dovolily sledování situace a zároveň napomohly otevírání pracovních míst a snižování nucených prací, tedy i zlepšení lidských práv.

³⁴ V roce 2008 barmská vláda přes protesty lidskoprávních aktivistů podepsala smlouvu o dodávce zemního plynu do Číny s několika zahraničními firmami. O tři roky později ovšem projevuje snahu o vymanění z čínské dominance, když zastavuje kontroverzní Čínou sponzorovaný projekt výstavby přehrady Myitsone na řece Irrawaddy, jejíž produkce elektřiny je z 90% vyhrazena právě pro Čínu (BBC News Asia-Pacific 2012).

³⁵ Rozuměj západní pól, resp. USA, Kanada a EU.

Otázkou ke zvážení jsou finanční sankce. Ty mají zvláště v případě sankcí, jež nejsou aplikovány globálně, také spíše symbolický charakter. Barmská vláda může snadno své bohatství ukrýt na účtech v sousedních státech či v jakékoli jiné zemi, která sankce neaplikovala. Uvolnění těchto sankcí by tak znamenalo víceméně symbolické gesto, ovšem zároveň by dovolilo barmské vládě uložit na západních účtech nové finanční prostředky. V případě nežádoucích kroků ze strany Barmy by tak byly ve hře i tyto prostředky, jež by při aplikaci nových sankcí navýšily pákový efekt. Poskytování finanční pomoci z mezinárodních finančních institucí by mohlo být uvolněno, ovšem ne paušálně, ale pouze na konkrétní projekty, předně v oblasti rozvoje. Každopádně je nezbytné některé sankce ponechat přinejmenším pro jejich deklaratorní funkci. Mimo uspokojení domácích konstituentů totiž v cílové zemi nepřímo ovlivňují zájmové skupiny, resp. opozici. Ta bude díky sankcím pocítovat zahraniční podporu a získá tak značnou motivaci ke kolektivní akci. Zároveň je nezbytné využít otevírání Barmy západu k ekonomickému a následně i politickému zapojení, jenž se v tomto případě zdá perspektivnější.

Velmi významnou částí charakteristikou pro všechny sankční epizody jsou kladené požadavky - i tento bod je nutné znovu uvážit. Západní země by se měly jednomyslně dohodnout na společných úže specifikovaných a skromnějších cílech. Mezi nimi by se mohl objevit např. požadavek na několikaprocentní navýšení výdajů na zdravotnictví, školství a infrastrukturu, přijetí specifických reforem, ukončení znásilňování, nucených prací, používání dětských vojáků a násilného přesídlování. Žádosti podpory rozvoje trhu práce a snižování produkce opia, ukončení zabavování pozemků a, v neposlední řadě, selektivního či masového vraždění, by také neměly mezi požadavky chybět. Jednoznačně by měl být ponechán požadavek na propuštění zbylých politických vězňů, ukončení konfliktů s ozbrojenými etnickými skupinami a jejich následné zapojení do politického dialogu. Tyto požadavky by přitom měly být aplikovány postupně, aby bylo docíleno většího rozdílu mezi náklady ustoupení a náklady při setrvání ve stávající nežádoucí politice.

Jak tvrdí Bert, existuje „málo důkazů, že buď zapojení, nebo izolace barmského režimu bude fungovat“ (Bert 2004: 279). Efekt sankcí by mohl být maximalizován, pokud by sankce zároveň doplnily stimuly, jež by byly odměnou za další pozitivní kroky barmské vlády. Západ by mohl využít tzv. pozitivních sankcí. Ty mohou mít formu např. zvýšené rozvojové pomoci, garance investic, podpory importu kapitálu, poskytování obchodních výhod či diskutovaného přístupu k mezinárodním finančním institucím atp. (Wallenstein a Staibano 2005: 229-241). Nejenže by tak byla umožněna obnova diplomatických styků západu s Barmou, došlo by také k získání vlivu prostřednictvím ekonomické spolupráce podobným způsobem, jako je tomu v případě Číny a ASEANu. Mimo to by barmská vláda do svých rozvah vedle ekonomických nákladů také zapojila ekonomické zisky, čímž by byla k pozitivním krokům motivovanější. Hypoteticky lze uvažovat, že by zároveň generovala i zisky politické, jelikož by byl vyvážen vliv Číny.

Pro západní země je v každém případě zásadní spolupráce a dialog se sousedními státy Barmy – zvláště ASEANem a Čínou. I na tomto poli existují společná témata, mezi něž patří zejména vymýcení produkce drog a jejich pašování, zažehnání konfliktů s etnickými skupinami a předcházení větší regionální nestability. Doposud se sankční přístup západu a politika zapojení ASEANu a Číny vzájemně vyrušily. Společný postup a zájem obou pólů by poskytl větší přesvědčovací možnosti a mohl by tak přinést ovoce. Tento postup by se pak mohl odrazit právě od snah zamezit produkci opia a sporům s etniky.

Závěr

Možnosti multilaterálních sankcí jsou v případě Barmy dosti omezené. Tomu napovídá již samotný fakt, že se jedná o reálně nedemokratický režim, jenž může přeměrovat sankcemi způsobené náklady a sám nedotčen zdevastovat populaci i opozici, a to jedná-li se nejen o sankce uvalené globálně či široké sankce s relativně velkými náklady pro odesilatele, ale i sankce zacílené na vládnoucí režim. Sankční politika západních zemí je krom toho nejednotná. Navíc je vyvažována ekonomickým a politickým zapojením východních zemí, což snižuje pravděpodobnost dosažení stanovených cílů. Díky tomu, že sankce uvalilo jen několik zemí, mohla Barma získat přístup k potřebnému zboží a financím a ještě tak snížit své ekonomické náklady. Ve snaze vyhnout se důsledkům sankcí si ale tato země vybudovala značnou závislost na sousedních zemích, zvláště Číně. Nedávné události nasvědčují tomu, že se nyní snaží z této závislosti vymanit. Právě toho by měly využít západní státy skrze uvolnění sankcí, předně těch, jež mají nejničivější dopad na nevinný lid, a nastolení ekonomické a politické spolupráce, jimiž by vyvážily čínský vliv a získaly možnost snáze ovlivnit barmský režim.

Jelikož barmská elita v nedávné době zapojila do vlády i prodemokratickou opozici, mnohé efektivnější typy sankcí by se dotkly právě i jí, což je nežádoucí. Západní státy by proto měly své sankce omezit na ty, jež je možno precizně zacílit na vládnoucí elitu, ale zároveň se vyhnout zasažení opozice. Pro maximalizaci efektivnosti těchto nízkonákladových sankcí je zásadní sjednocení sankční politiky, aby bylo docíleno multilaterálního efektu. Posílení vlivu by mohlo napomoci i využití tzv. pozitivních sankcí, jež nabízí cílovému subjektu jisté výhody, pokud vyhoví stanoveným požadavkům. Každopádně je nutné, aby západní státy zaujaly společný postoj k barmské otázce a sjednotily postup nejen mezi sebou, ale částečně také s ASEANem a dalšími sousedními státy Barmy. Mohlo by tak být dosaženo co nejvyššího potenciálního vlivu, stejně jako perspektivy demokratizace země a zlepšení celkové ekonomické, politické, bezpečnostní a lidskoprávní situace, jež je i po téměř dvou desetiletích sankcí tristní.

LITERATURA

- Anonym. 2010. "Timeline: US-Burma/Myanmar Relations." *Contemporary Southeast Asia* 32, č. 3, 434-436. (<http://search.proquest.com/docview/845551387?accountid=17203>)
- Bert, Wayne. 2004. "Burma, China and the U.S.A." *Pacific Affairs* 77, č. 2, 263-282. (<http://www.jstor.org/stable/40022501>)
- Burma Campaign UK. 2012. *Introduction*. (<http://www.burmacampaign.org.uk/index.php/burma/about-burma/about-burma/introduction>)
- BBC News. 2009. *Overview of Burma sanctions* (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8195956.stm>)
- BBC News Asia. 2012. *Burma poll: Aung San Suu Kyi hopes for 'new era'*. (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-17581054>)
- BBC News Asia-Pacific. 2011. *Burma sets up human rights commission*. (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-14807362>)
- BBC News Asia-Pacific. 2012. *Burma profile*. (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12992883>)
- Burwen, Jason, Moore, Sara, Ponder, Corey, Tran-Caffee, Cozette a Tucker, Jennifer. 2008. *Flying Blind*. Berkeley: University of California. (<http://www.law.berkeley.edu/HRCweb/pdfs/Burma-Sanctions-Final-Report.pdf>)
- Cortright, David, Lopez, George A. 2002. *Sanctions and the search for security*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Drezner, Daniel W. 1999. *The sanctions paradox: economic statecraft and international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harvey, Rachel. 2012. *US to ease sanctions against Burma*. BBC News Asia. (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-17619519>)
- Hovi, Jon, Huseby, Robert a Sprinz, Detlef F. 2005. "When do (imposed) economic sanctions work?" *World Politics* 57, č. 4, 479-III. (<http://search.proquest.com.ezproxy.vse.cz/docview/274307327?accountid=17203>)
- Hufbauer, Gary Clyde a Oegg, Barbara. 2000. "From Blunt Weapons to Smart Bombs: The Evolution of US Sanctions." *Global Dialogue* 2, č. 3, 85-94. (<http://search.proquest.com/docview/211515536?accountid=17203>)
- Judge, Michael. 2004. "Are Sanctions Evil?" *Wall Street Journal*, A.11. (<http://search.proquest.com/docview/398926945?accountid=17203>)
- Kaempfer, William H. a Lowenberg, Anton D. 2007. "Targeted Sanctions: Motivating Policy Change." *Harvard International Review* 29, č. 3, 68-72. (<http://search.proquest.com/docview/230939167?accountid=17203>)
- Kuppuswamy, C. S. 2006. *MYANMAR: Immune to Sanctions and Pressures*. South Asia Analysis Group. (<http://www.southasiaanalysis.org/%5Cpapers17%5Cpaper1696.html>)
- Lektzian, David a Souva, Mark. 2007. "An Institutional Theory of Sanctions Onset and Success." *The Journal of Conflict Resolution* 51, č.6, 848-871. (<http://search.proquest.com/docview/224556098?accountid=17203>)
- Leopold, Evelyn a Taylor, Paul. 2007. *West seeks U.N. sanctions on Myanmar*. Reuters. (<http://www.reuters.com/article/2007/09/26/us-myanmar-un-idUSN2621598020070926>)
- Lian, Salai Za Ceu. 2011. *Pre-conditions necessary to lift sanctions against Burma*. Mizzima. (<http://www.mizzima.com/edop/commentary/6261-pre-conditions-necessary-to-lift-sanctions-against-burma.html>)
- Martin, Michael F. 2010. *Burma's 2010 Elections: Implications of the New Constitution and Election Laws*. Congressional Research Service. (<http://www.fas.org/sgp/crs/row/R41218.pdf>)

- McMahon, Robert. 2006. *UN Sanctions: A Mixed Record*. Council on Foreign Relations. (<http://www.cfr.org/un/un-sanctions-mixed-record/p12045>)
- Ministry of Commerce of P.R. China. 2004. *Trade Between China and Myanmar in Brief*. Economic and Commercial Counsellor's Office of the Embassy of the People's Republic of China in the Republic of the Union of Myanmar. (<http://www.iie.com/research/topics/sanctions/myanmar2.cfm>)
- Seekins, Donald M. 2005. "Burma and U.S. Sanctions: Punishing an Authoritarian Regime." *Asian Survey* 45, č.3, s.437-452. (<http://www.jstor.org/stable/10.1525/as.2005.45.3.437>)
- Steinberg, David. 2011. *The Folly of More Burma Sanctions*. The Diplomat. (<http://the-diplomat.com/2011/08/02/the-folly-of-more-burma-sanctions/>)
- Strefford, Patrick. 2011. "Globalization, The State and Human Rights." In: *Globalization and human rights in the developing world*. Ed. Nault, Derrick M. a England, Shawn L. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 59-80
- Oxford Analytica Daily Brief Service. 2009. *US/ASEAN: Clinton moves regional policy beyond Burma*. United Kingdom: Oxford Analytica Ltd. (<http://search.proquest.com.ezproxy.vse.cz/docview/192451125?accountid=17203>)
- Oxford Analytica Daily Brief Service. 2007. *US/BURMA: Sanctions strategy lacks regional backing*. United Kingdom: Oxford Analytica Ltd. (<http://search.proquest.com/docview/192449224?accountid=17203>)
- Ieterson Institute for International Economics. 2012. *Case Studies in Sanctions and Terrorism: Case: 88-1 (US/EU/Japan v. Burma)*. (<http://www.iie.com/research/topics/sanctions/myanmar2.cfm>)
- Popham, Peter. 2012. *Keep Up the Pressure on Myanmar's Generals*. New York Times. (http://www.nytimes.com/2012/03/06/opinion/keep-up-the-pressure-on-myanmars-generals.html?_r=1)
- Shivananda, H. 2012. *China's Pipelines in Myanmar*. Institute for Defence Studies & Analyses. (http://www.idsa.in/idsacomments/ChinasPipelinesinMyanmar_shivananda_100112)
- Sulistiyanto, Priyambudi. 2002. *Thailand, Indonesia and Burma in comparative perspective*. Aldershot: Ashgate.
- Taylor, Brendan. 2010. *Sanctions as grand strategy*. London: International Institute for Strategic Studies: Routledge.
- U.S. Department of State. 2011a. *Background Note: Burma*. Bureau of East Asian and Pacific Affairs. (<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35910.htm#relations>)
- U.S. Department of State. 2011b. *Secretary Clinton: Travel to Republic of Korea and Burma*. (<http://www.state.gov/secretary/trvl/2011/177755.htm>)
- U.S. Department of the Treasury. 2008. *Burma: An Overview of the Burmese Sanctions Regulations*. Washington. (<http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/burma.pdf>)
- United Nations Conference on Trade and Development. 2012. *UnctadStat*. (<http://unctadstat.unctad.org>)
- Wallenstein, Peter a Staibano, Carina. 2005. *International sanctions: between words and wars in the global system*. London: Frank Cass.

Aktuální bezpečnostní hrozby Arménie

Kateřina Faitová a Jana Kotrbová

Abstrakt:

Arménie nepatří mezi ekonomicky nejsilnější nebo populačně největší země jižního Kavkazu, její bezpečnostní hrozby však v kontextu geopoliticky exponovaného regionu nejsou nevýznamné. Dopady naplnění především současných externích hrozeb by měly za následek nejen destabilizaci celého regionu, ale měly by politické i ekonomické důsledky i pro mezinárodní aktéry. Arménie navíc čelí stejně závažným interním hrozbám, ke kterým patří především korupce, vysoká míra nezaměstnanosti mladých a masivní demografický úbytek. Snížení rizika u těchto hrozeb je však závislé především na ochotě vládnoucích elit implementovat dostatečně účinná opatření, která by mohla tyto hrozby do budoucna eliminovat.

Abstract:

Despite the fact that Armenia is not an internationally significant actor in terms of economy or population, the security threats it has to face cannot be perceived as irrelevant. The political, security and economical consequences of the realization of the current external threats would bring about the destabilization not only of the region of South Caucasus but also of the entire international system, in the extreme case. Moreover, Armenia has to deal with many internal threats, among which we can identify for example extremely high level of corruption, youth unemployment and demographic loss. Decreasing the impact of those negative features of the Armenian system depends above all on the willingness of the elites in charge of the state to implement measures that are effective enough to change the situation and eliminate the most significant threats.

Úvod

Arménie je v koncepcích zahraniční politiky České republiky dlouhodobě značně opomíjená, přesto by neměla zůstat mimo pozornost výzkumu, a to především v souvislosti s rozvojem politiky Východního partnerství a se strategickou polohou kavkazského regionu obecně. Události posledních let navíc implikují zvýšenou důležitost bezpečnostních otázek nejen pro země samotné, ale pro celý kavkazský region.

Cílem příspěvku je tedy analýza aktuálních bezpečnostních hrozeb Arménie. V úvodní části jsou nejprve nastíněny vztahy Arménie se sousedními zeměmi a Ruskem, které mají na bezpečnostní hrozby Arménie zásadní vliv. Druhá část je zaměřena na nejvýznamnější vnitřní a vnější bezpečnostní hrozby. V závěru je pak nastíněn možný vývoj bezpečnostní situace Arménie v následujících letech.

Příspěvek vychází především z poznatků získaných na základě rozhovorů prováděných v Arménii v roce 2011. Respondenty výzkumných šetření jsou nejen představitelé akademické obce, ale i novináři, bezpečnostní analytici, studenti mezinárodních vztahů a řadoví občané.

1. Interní bezpečnostní hrozby

Bezpečnostní hrozby, kterým Arménie v současnosti čelí, vycházejí především z geografické pozice země, z historických křivd a konfliktů, ve kterých Arménie participovala, a z historie v rámci Sovětského svazu. V geopolitickém kontextu Arménie jsou tak vnitřní a vnější bezpečnostní hrozby mnohdy úzce propojené a vzájemně závislé (Markarov 2011). Lze konstatovat, že vnitřní hrozby úzce souvisejí jednak s arménským historicky zakořeněným nacionalismem a pocitem ohrožení a jednak se sovětskou minulostí, která ovlivnila nejen sféru politickou, ale také rovinu společenskou - zejména ve smyslu chybějící občanské participace, rozsáhlé korupce a porušování základních práv a svobod. Většina problematických aspektů je pak spojená s budováním státu a přechodem na tržní ekonomiku

(Freire, Simao 2007: 2-3). Přestože byl proces obnovy arménského nezávislého státu do jisté míry podobný demokratické tranzici zemí střední a východní Evropy (CEE), neprobíhala demokratizace Arménie stejným tempem a se stejnými výsledky. Na rozdíl od států CEE, zde totiž absentoval tlak ze strany EU na provádění demokratických reforem, chyběla masivní finanční podpora a částečně i motivace v podobě členství v EU, případně NATO. Na druhou stranu Arménie byla přijata jak do WTO, tak do Rady Evropy, což lze považovat za úspěch, který demonstruje její úsilí o změnu.

Přesto však zůstává několik zásadních vnitřních hrozeb, které ovlivňují bezpečnost a demokratický proces Arménie – je to především nízká úroveň demokracie, rozsáhlá korupce prakticky ve všech sférách života a slabá občanská participace. Druhou hlavní oblastí, ze které vycházejí vnitřní bezpečnostní hrozby a která je pro existenci Arménie možná ještě kritičtější, jsou negativní demografické trendy, především ve smyslu úbytku obyvatelstva, urbanizace a vytlidňování venkova.

1.1 Nízká úroveň demokracie, korupce

Arménie se – podobně jako všechny postsovětské státy – musela po rozpadu SSSR vyrovnat s obtížnou tranzicí z pozice omezené autonomní SSR do role plnohodnotného demokratického státu.

V kontextu konfliktu o Náhorní Karabach, který probíhal v prvních letech existence samostatné republiky, a v kontextu geograficky exponovaného regionu, ve kterém se Arménie nachází, tak bylo budování státu podřízeno bezpečnostním a vojenským otázkám souvisejícím s jejími národními zájmy. Zatímco se tedy politická dimenze země orientovala na nacionalistickou politiku úzce související s probíhající válkou v Náhorním Karabachu, ekonomická dimenze života v Arménii probíhala „šokovou terapií“ spojenou s přechodem na tržní hospodářství, která umožnila koncentraci bohatství v rukou menšiny a vedla k sociální polarizaci a rozsáhlé korupci (Freire, Simao 2007: 2-3).

Politická korupce spojená s nedemokratickým průběhem voleb, které provází kupování hlasů i podvody při sčítání voleb (IYC 2007), stejně tak jako ekonomická korupce provázená úplatky, je jedním z hlavních problémů, který je vnímán nejen samotnými obyvateli, ale také odborníky na bezpečnost (Markarov 2011, Minasyan 2011)¹. Hlavním problémem je pak skutečnost, že korupce je de facto součástí arménské kultury a vyskytuje se prakticky ve všech sférách společnosti – od školství, zdravotnictví až po politiku. Tato úroveň tolerance ze strany společnosti je alarmující a ukazuje na nedostatečný společenský rozvoj. Přestože Arménie v rámci EPS (Evropská politika sousedství) přijala několik Akčních plánů a provádí mnoho legislativních antikorupčních opatření, výsledek je zatím prakticky nulový. Dokonce se situace podle žebříčku Transparency International za posledních deset let mírně zhoršila (TI 2011). Korupce tak zůstává jednou z hlavních a v kontextu vnitřních hrozeb dokonce nejdůležitější překážkou rozvoje Arménie (ARMENIA NOW 2010).

Druhou sférou hlavních vnitřních bezpečnostních hrozeb pro Arménii jsou nedemokratické instituce a koncentrace bohatství a moci v rukou menšiny v kombinaci s problematickou rolí opozice. Méně než 1/5 obyvatel považuje instituce za demokratické a méně než 1/3 v ně má důvěru (EBRD 2011). Tento stav je markantní i u soudních institucí, které jsou i přes poměrně dobré legislativní zakotvení intenzivně ovlivňovány exekutivou a nedochází zde tedy k dělení moci dle demokratických principů (FREEDOMHOUSE 2008).

Koncentrace politické moci, která je úzce propojena s potlačováním mobilizace veřejnosti je také například umožněna blokováním opozičních demonstrací, které mimo jiné probíhá prostřednictvím uzavření hlavních dopravních komunikací vedoucích do Jerevanu v době jejich konání². Navíc je moc koncentrována v rukou úzké vládnoucí skupiny, která je ve většině případů úzce napojena na ekonomické elity a do značné míry také na společnosti a vládnoucí elity Ruské federace. Stejně tak problematická je koncentrace bohatství především v hlavním městě Jerevanu a s ní spojená vysoká míra chudoby na venkově a v okrajových regionech. Vysoká míra chudoby je důsledkem jednak obchodní izolace Arménie a jednak nefungující ekonomiky, která má svůj původ již v dobách Sovětského svazu a která neprošla díky nedostatečným prostředkům, know-how a válce v Karabachu v 90. letech dostačující transformací.

¹ Arménie je v žebříčku Transparency International 53. nezkorumpovanější zemí světa (TI 2011).

² Hlavní cesty do Jerevanu jsou v době demonstrací blokovány především pro větší než osobní auta, a to včetně autobusů. Cestující jsou policií donuceni asi 20 km před Jerevanem vystoupit a dopravit se do města jiným způsobem.

Právě socioekonomická bezpečnost obyvatel mimo hlavní město je úzce spojena s druhou hlavní vnitřní bezpečnostní hrozbou, kterou je extrémně vysoký úbytek obyvatel Arménie a vyliďňování venkova.

1.2 Demografické problémy

Zemětřesení v Arménii v roce 1988, konflikt v Náhorním Karabachu a s ním související obchodní izolace Arménie a pokles ekonomiky v důsledku rozpadu Sovětského svazu společně s vysokou mírou nezaměstnanosti způsobily v posledních desetiletích vlnu masivní emigrace, důsledkem čehož se počet obyvatel Arménie snížil na celkové cca 3 miliony, což představuje v posledních 10-15 letech úbytek o 1 milion obyvatel (25 % populace) (ARMENIA NOW 2012).

Hlavní dopady této bezpečnostní hrozby nejsou jen ve stárnutí populace a v genderové nevyrovnanosti arménského národa, ale v případě Arménie se jedná dokonce o ohrožení arménského národa jako takového (Marakarov 2011). Arménská diaspora celosvětově čítá asi 10 milionů obyvatel (Armeniadiaspora 2012) a je tedy více než třikrát početnější než populace žijící na samotném území Arménie. Přestože hlavními cílovými lokalitami arménských pracovních migrantů je Rusko, případně země západní Evropy, je početná arménská populace také v USA, kde se navíc těší poměrně velkému politickému vlivu. Diaspora má tak také svou pozitivní roli, a to nejen v získávání politické podpory v těchto zemích, ale také v oblasti ekonomické – významná je nejen remittance – tedy finance zasílané příbuzným a známým do země původu, které tvoří v Arménii značnou část jejího HDP, ale také a především finanční pomoc poskytovaná arménskou diasporou.

2. Externí hrozby

Externí hrozby Arménie vyplývají zejména z komplexní situace v regionu Jižního Kavkazu. Jelikož je oblast je někdy symbolicky označována jako „zátk“ kaspického a středoasijského ropného bohatství (Souleimanov 2002) a region je oblastí strategického zájmu prakticky všech klíčových mocností, nelze bezpečnostní situaci Arménie v kontextu externích hrozeb analyzovat bez důkladného průzkumu vzájemných vztahů kavkazských států. Navíc se vedle tradičních aktérů, jako je Rusko či USA, v posledních letech na Jižním Kavkaze angažuje také EU v rámci své Politiky sousedství, přičemž na summitu v Praze v roce 2009 byl odstartován program Východního partnerství, který spolupráci povyšuje na další úroveň.

Vztahy Arménie se sousedními zeměmi jsou tedy pro výzkum bezpečnostních hrozeb zcela zásadní, proto je nutné v úvodní části kapitoly týkající se externích hrozeb nastínit vzájemné vztahy zemí Jižního Kavkazu a strategická partnerství se světovými mocnostmi. V kontextu Arménie je důležité zaměřit se především na Ázerbájdžán a s ním spojenou otázku Náhorního Karabachu, na Turecko a jím uzavřené společné hranice, na Gruzii a zneužívání jejího postavení jakožto hlavní obchodní cesty, na Írán a výbušný potenciál pro celý region v souvislosti s případným ozbrojeným konfliktem na jeho území a v neposlední řadě také na Rusko, jakožto hlavního obchodního a strategického vojenského partnera.

Stejně tak jako hrozby vyplývající z konfliktů a exponované povahy regionu se Arménii nevyhýbají ani hrozby spojené s globalizací, tedy zejména překupnictví, a to jak drog, tak obchodu s lidmi. Právě těchto hrozeb se bude týkat druhá část této kapitoly. Lze však již v úvodu předestřít, že v této oblasti lze pozorovat poměrně úspěšné snahy neziskových organizací a také některé kroky samotné vlády, které jsou motivovány zejména ze strany mezinárodních organizací.

Poslední oblastí, ze které vyplývají hlavní externí hrozby v kontextu Arménie, je energetická a surovinová bezpečnost země, která je inherentně spjata s hlavním strategickým partnerem Arménie – tedy Ruskem.

2.1 Rizika spojená s konfliktní povahou regionu

Jak již bylo zmíněno, pro Arménii vyvstává hned několik signifikantních hrozeb ze situace v okolních státech. Zcela jistě konfliktní potenciál mají vztahy s Ázerbájdžánem, zejména v případě sporu o Náhorní Karabach. V případě Gruzie se jedná především o možnost vypuknutí vnitrostátního konfliktu

s etno-teritoriálním podtextem či o konflikt s RF, podobně jak se tomu stalo např. v roce 2008, přičemž obě tyto varianty mohou způsobit, kvůli značné závislosti Arménie na dovozu z či skrze Gruzii, její izolaci a surovinovou krizi. Stále aktuálnější se stává hrozba na jižní hranici, kdy eskalují spory ohledně vývoje jaderného programu v Iránu. Pokud by opravdu došlo k útoku na tento stát, potom by takový konflikt mohl znamenat výraznou destabilizaci regionu jako celku. Arménie by navíc ztratila jednoho z jediných dvou sousedů, přes které se do země může dostávat zboží ze zahraničí. V neposlední řadě by s Arménie v případě vypuknutí jakéhokoli konfliktu dostala do nejisté situace ohledně zdrojů dostačujících pro vedení války.

Jak bylo naznačeno, vztahy Arménie téměř se všemi sousedními zeměmi mají konfliktní potenciál a případné zhoršení těchto vztahů by mělo zásadní dopady nejen na Arménii samotnou, ale také na region jako celek. Právě z tohoto důvodu je níže uvedena stručná analýza vztahů se všemi sousedními zeměmi a Ruskem, které se v regionu Jižního Kavkazu intenzivně politicky i ekonomicky angažuje.

2.1.1 Vztahy Arménie a Ázerbájdžánu

Vztahy mezi Arménií a Ázerbájdžánem jsou dlouhodobě komplikované. Kořeny současného stavu můžeme hledat již v době po konci první světové války, kdy byl dodnes sporný region Náhorní Karabach přidělen Velkou Británií pod správu Ázerbájdžánu. Tento stav byl následně potvrzen i se vznikem Sovětského svazu. Bezpečnostní hrozbu však představuje nejen nevyřešený status Náhorního Karabachu, ale díky dlouhodobě uzavřeným hranicím také negativní trend prohlubování vzájemného odcizení obou národů. I tato úroveň mezilidských vztahů může znamenat potenciální bezpečnostní hrozbu, a to především v kontextu nových generací, které prakticky neměly šanci vzájemného poznání, nezažily válku v Náhorním Karabachu, a je tak v jistém směru mnohem snazší manipulovat je skrze intenzivní mediální propagandu³. Není tedy překvapivé, že tyto generace jsou mnohem vstřícnější k vojenskému řešení konfliktu (Matevosyan 2011, Minasyan 2011).

Druhou významnou skutečností je fakt, že výchozí pozice Ázerbájdžánu je ve srovnání s Arménií, zejména s přihlédnutím na naleziště nerostných surovin, o poznání silnější. Také jeho strategická poloha z něj činí hráče, se kterým je třeba vyjednávat obezřetně, což platí jak pro západní mocnosti, tak pro Rusko (Souleimanov 2002).

Neuralgickým bodem vzájemných arménsko-ázerbájdžánských vztahů je však již zmíněný spor o území Náhorního Karabachu, který v devadesátých letech eskaloval až do otevřeného vojenského střetu. Území, které je významné spíše než ekonomicky či geostrategicky zejména politicky a historicky, je dlouhodobě zdrojem nestability. Důsledkem války, která probíhala mezi Arménií a Ázerbájdžánem v letech 1992–1994 je arménská okupace 7 ázerbájdžánských regionů a vytvoření de facto státu Náhorní Karabach⁴. Od roku 1992 se v konfliktu angažuje OBSE, která iniciovala vznik Minské skupiny, jež se stala hlavním mediátorem vyjednávání (OSCE 2012). Již několik kol negociací však ztroskotalo na neústupnosti obou hlavních aktérů a nesmiřitelnosti jejich požadavků. Problematickým bodem je navíc také deklarovaná neutralita členů skupiny⁵.

Nejvýznamnějším dokumentem vydaným touto platformou jsou tzv. Madridské principy, které stanovují základní body postupu při řešení sporu o Náhorní Karabach. Tyto byly předloženy v roce 2007, revidovány v roce 2009 a obsahují: (1) návrat teritorií obklopující Náhorní Karabach Ázerbájdžánu, (2) ustanovení prozatímního statutu Náhorního Karabachu, který by garantoval bezpečnostní záruky a vlastní vládu, (3) vytvoření koridoru spojujícího Náhorní Karabach s Arménií, (4) budoucí vymezení definitivního statutu Náhorního Karabachu skrze právně závazné vyjádření vůle, (5) právo vnitřně přesídlených osob a uprchlíků na návrat do svých domovů a (6) mezinárodní bezpečnostní záruky spojené s peacekeepingovou operací (Dietzen 2011). Tyto principy však

³ A to především prostřednictvím nacionalistických projevů a dalších antagonických veřejných prohlášení, které jsou zveřejňovány na obou stranách (Minasyan 2011).

⁴ Náhorní Karabach v současné podobě odpovídá definici de facto státu, jelikož disponuje vlastní vládou, avšak jeho hranice nejsou uznány mezinárodním společenstvím a postrádá tedy vnější suverenitu. Jediné územní celky, které ho uznávají, jsou Abcházie, Jižní Osetie a Podněstří.

⁵ V tomto kontextu je napadána především pro-arménská Francie a Rusko jakožto strategický partner Arménie (Ismaylov 2012).

explicitně nestanovují pořadí zmíněných kroků, což se stává hlavním sporným bodem vyjednávání mezi Jerevanem a Baku⁶ (Markarov 2011).

V současnosti je konflikt o Náhorní Karabach nejčastěji označován jako zamrzlý konflikt, s přihlédnutím na počty mrtvých v posledních několika letech v zóně kontaktu (Souleimanov 2007), lze uvažovat i o označení za konflikt s nízkou intenzitou.

Někteří bezpečnostní odborníci na bezpečnostní problematiku regionu dokonce hodnotí jako pravděpodobnou možnost znovuvypuknutí ozbrojeného konfliktu, a to zejména v souvislosti s ekonomickým vývojem v Ázerbájdžánu. S. Minasyan zdůrazňuje, že největší pravděpodobnost vypuknutí konfliktu je v horizontu 10 let, kdy Ázerbájdžánská ekonomika bude na vrcholu a sebevědomá mladá generace a vládnoucí elity nebudou nadále ochotné snášet obsazení svých regionů Arménií, stejně tak jako existenci de facto nezávislého Náhorního Karabachu (Minasyan 2011). Otázkou však zůstává, zda by takový útok byl pro Ázerbájdžán výhodný. Přestože Ilham Alijev proklamuje odhodlání podniknout jakékoli kroky pro znovuzískání kontroly nad Náhorním Karabachem a okupovanými regiony, fakt, že tak ještě neučinil, svědčí o uvědomění si rizika totální války, která by pravděpodobně vypukla po provedení útoku. Ta by vzhledem k úrovni výzbroje Arménie nemusela pro Ázerbájdžán skončit vítězně (Horák, Souleimanov 2007).

Kromě vypuknutí ozbrojeného konfliktu, představují bezpečnostní hrozbu i uprchlíci a vnitřně přesídlené osoby na území obou států⁷. Kritická je situace především v uprchlických táborech, kde v neutěšených podmínkách vyrůstá další generace frustrovaných mladých lidí (IDMC 2011).

2.1.2 Vztahy s Tureckem

Vztahy s Tureckem determinují především dva faktory, a to: (1) spor o uznání genocidy, která byla spáchána na Arménech od roku 1915 a (2) spor o Náhorní Karabach, jehož vyřešením podmiňuje Turecko otevření vzájemných hranic, které jsou z turecké strany uzavřeny od roku 1993. Uzavřené hranice mají zásadní ekonomické dopady především na Arménii, která tak musí zboží dovážet z Íránu a Ruska. Zároveň Arménie uzavřením hranic ztrácí velký turecký trh, který by mohl být odbytištěm arménských výrobků. V kontextu narůstající míry chudoby především v arménských regionech se tak zdá paradoxní setrvávání obou stran na svých pozicích. Otázka genocidy však hraje v arménském národním povědomí obrovskou roli, a není tudíž nepochopitelné, že Arménie vyřešení historických křivd neodsune ve prospěch ekonomického profitu (Atanesyan 2011). Stejně tak ze strany Turecka nelze čekat signifikantní ústupky. Otázka otevření hranic je tedy velmi nepravděpodobná i do budoucna, jelikož poslední snahy o normalizaci vztahů selhaly kvůli postupu tureckého parlamentu v roce 2009. Parlament se rozhodl neratifikovat oběma zeměmi již podepsanou smlouvu o obnově diplomatických styků, a to až do vyřešení sporu o Náhorní Karabach. Vzhledem k selhání jednání a k citlivosti otázky arménské genocidy, která dodnes velmi intenzivně rezonuje napříč arménskou společností, by tak nový pokus o navázání vztahů byl pro jakéhokoli arménského politika „politickou sebevraždou“ (Markarov 2011). Stejně se zdá nepravděpodobné, že by Turecko k jednání přiměl mezinárodní tlak (v tomto kontextu především ze strany EU), jelikož s narůstající mezinárodní pozicí Turecka a jeho klesající vůlí se zapojit do evropských projektů je vyjednávací pozice jakéhokoli mezinárodního aktéra značně oslabena (Abrahamyan 2011).

2.1.3 Vztahy s Íránem

Navzdory náboženským a ideologickým rozdílům jsou vztahy Arménie a Íránu intenzivní, a to především proto, že Írán pro Arménii představuje alternativu řešení problémů dopravní, energetické a obchodní izolace. Zároveň Írán potřebuje Arménii jako stabilizační faktor na severních hranicích – především v kontextu velké ázerbájdžánské menšiny v severní části Íránu (Freire, Simao 2007: 9).

⁶ Ázerbájdžán prosazuje variantu navrácení uprchlíků jakožto první krok. Teprve druhým krokem by mělo být rozhodnutí o statutu Náhorního Karabachu. Arménie se však v tomto kontextu obává možných falsifikací dokumentů vnitřně přesídlených osob a následnou proměnu skladby a rozložení obyvatel (Markarov 2011).

⁷ Na území Ázerbájdžánu je to téměř 600 000 uprchlíků, na území Arménie přibližně 8 400 a v Náhorním Karabachu skoro 10 000 uprchlíků (IDMC 2011).

Především kvůli íránské zahraniční politice a jadernému programu však Írán zůstává velmi problematickým partnerem. A tak přestože by íránské energetické dodávky a investice mohly vyvažovat téměř absolutní ekonomickou závislost Arménie na Rusku, neděje se tak – a to jednak kvůli krokům Ruska, potažmo ruských firem, které se brání vzdát monopolu v Arménii (především v oblasti dodávek plynu) a jednak kvůli sankcím, které na Írán uvalilo mezinárodní společenství⁸ (Abrahamyan 2011, Minasyan 2011). Zároveň ani obchodní vztahy nedosahují svých maximálních potenciálních hodnot, a to především kvůli netarifním bariérám, které uplatňuje Írán. Hlavním cílem Arménie je tedy uzavření smlouvy o volném obchodu mezi oběma zeměmi, ke které by mělo dojít v nejbližší době (TEHRAN TIMES 2011).

Kromě problémů, které plynou ze současné politiky Íránu, jsou komplikované rovněž skutečnosti, které vyplývají z kulturních odlišností íránského a arménského národa. Konfliktní potenciál tak do vzájemných vztahů vnáší například počty íránských turistů – především mladých mužů, kteří do Arménie přijíždí za levným a dostupným alkoholem a arménskými ženami (Atanesyan 2011). V neposlední řadě je nutné zdůraznit negativní dopady v případě ozbrojeného konfliktu Íránu a Izraele, případně USA, které by znamenalo nejen důsledky spojené se zapojením dalších aktérů v regionu, ale také prohloubení izolace Arménie.

2.1.4 Vztahy s Gruzii

Vztahy Arménie a Gruzie nejsou bezproblémové především díky skutečnosti, že Arménie je na Gruzii do značné míry závislá – nejen proto, že Gruzie je jedním z hlavních arménských trhů, ale také a především proto, že společné hranice umožňují vytvářet jedinou spojnici s největším arménským obchodním partnerem a energetickým dodavatelem, kterým je Rusko. Hlavním problémem v tomto kontextu je však fakt, že Gruzie svého klíčového postavení ekonomicky i politicky zneužívá (Abrahamyan 2011).

Druhou významnou překážkou dobrých vztahů je početná arménská menšina žijící v regionu Javakheti, které se zásadním způsobem dotýká sporná gruzínská politika vůči menšinám. Iredentistické snahy regionu Javakheti jsou však přehnaně sekuritizované oběma stranami a nejsou pravděpodobně reálnou hrozbou do budoucna (Minasyan 2011). Problematický potenciál do vzájemných vztahů dále pak vnáší skutečnost, že většina významných transnacionálních a mezinárodních energetických a komunikačních projektů Arménii obchází a je vedena přes Gruzii⁹ (Freire, Simao 2007: 9).

Na druhou stranu by se Arménie mohla a měla inspirovat gruzínskou zahraniční politikou, která dokáže ze svého postavení vytěžit maximum výhod (Abrahamyan 2011). Kladnou roli by Gruzie mohla hrát také v případné pozici mediátora konfliktu o Náhorní Karabach (Markarov 2011). Ve prospěch této varianty hraje gruzínská znalost regionu, interakce a vzájemné vztahy Gruzie s Arménií i Ázerbájdžánem i v předválečné době a především pak neschopnost Minské skupiny současnou situaci řešit. Proti angažmá Gruzie jakožto mediátora tohoto konfliktu však hraje problematická situace v Abcházii a Jižní Osetii¹⁰ a především pak odpor Ruska, kterému současná situace vyhovuje (Minasyan 2011).

2.1.5 Vztahy s Ruskem

Vztahy Arménie s Ruskem jsou zásadně ovlivněny nejen historickou zkušeností ze Sovětského svazu, snahami Ruska o zachování vlivu v kavkazském regionu, společnou křesťanskou kulturou, ale také – a v současnosti především – konfliktem o Náhorní Karabach.

Snaha dobýt a udržet Náhorní Karabach přiměla Arménii k navázání těsných vojenských a politických styků s Moskvou, kdy vzájemně výhodná spolupráce měla zajistit potřebné zbraně, střelivo a pohonné

⁸ Vzhledem k této skutečnosti Íránští investoři nemají dostatečné finanční kapacity na rozběhnutí nasmlouvaných projektů – mimo jiné např. železniční spojení mezi Íránem a Arménií, výstavbu vodní elektrárny a především konstrukci ropovodu, který by přiváděl ropné produkty z Íránu na celé území Arménie (Khachatryan 2011).

⁹ Arménské území mívá například železnice z Turecka do Ázerbájdžánu, či ropovod Baku-Tbilis-Ceyhan (Freire, Simao 2007: 9).

¹⁰ Za zmínku stojí skutečnost, že Arménie ve válce s Ruskem v roce 2008 podporovala Gruzii a dodnes neuznává samostatnost Jižní Osetie a Abcházie.

hmoty nutné pro vedení války (Souleimanov 2001: 24). Válka s Ázerbájdžánem navíc vedla k prudkému zhoršení vztahů s hlavním spojencem Baku – Tureckem, k obavám z nepřátelského obklíčení a vyvolání v arménské společnosti stále aktuálních konotací s genocidou na začátku 20. století. Tato skutečnost pak Armény utvrdila v nutnosti o co nejtěsnější integraci s Ruskem, zejména pak ve vojenské oblasti¹¹ (Souleimanov 2001: 24). To je také důvodem pro to, že na území Arménie byla o dalších 24 let prodloužena smlouva o přítomnosti 102 ruských vojenských základen lokalizované v Gyumri. Právě přítomnost ruské armády je však jednou z hlavních brzd západních investic, které by Arménii částečně umožnily vyvázat se ruské závislosti a nastoupit cestu ekonomického rozvoje (Minasyan 2011).

Příznačné pro arménsko-ruské vztahy je skutečnost, že arménský nacionalismus se - na rozdíl od téměř všech postsovětských republik – nezaměřil proti Rusku a Moskva tak nikdy nepřestala pro Armény plnit úlohu strategického spojence (Souleimanov 2001: 24). Převážná část arménské společnosti, včetně odborníků na bezpečnost tak akceptuje Rusko jako jedinou mocnost schopnou zaručit Arménii bezpečnost (Souleimanov 2001: 24). Je však otázkou nakolik hraje ruská podpora spíše symbolickou roli a zda by se Rusko skutečně vojensky angažovalo například v ozbrojeném konfliktu o Karabach (Markarov 2011, Matevosyan 2011).

Hlavním problematickým bodem rusko-arménských vztahů je však především skutečnost, že Arménie je do značné míry závislá na ruských dodávkách ropy a plynu, ruské státní společnosti vlastní většinové podíly v energetických, telekomunikačních a železničních sítích a ekonomická a vojenská závislost Arménie na Rusku se neúnosně prohlubuje (Markarov 2011, Atanesyan 2011, Minasyan 2011). V neposlední řadě je také problematická pozice rostoucí arménské menšiny v Rusku, dále také prohlubující se Rusko-Ázerbájdžánské vztahy a nikoli nestranná pozice Ruska v Minské skupině.

2.2 Organizovaný zločin

2.2.1 Obchod s lidmi

V porovnání s ostatními zeměmi regionu je Arménie hodnocena jako poměrně bezpečná země. Největším problémem byl donedávna obchod s lidmi, kdy docházelo k unášení žen a jejich následnému prodeji do arabských zemí (Abrahamyan 2011). V současné době však Arménie s pomocí mezinárodních a neziskových organizací zaznamenala značný pokrok. Celkově došlo ke zvýšení povědomí o tomto fenoménu a vláda za vydatné pomoci neziskových a mezinárodních organizací učinila několik opatření, která situaci zlepšila.

Z Arménie jsou lidé nejčastěji unášeni (někdy se stává také cílovou zemí překupníků či tranzitní zemí, ale to v menší míře) a následně převáženi do zemí jako Turecko, Spojené arabské emiráty, Řecko, Rusko, západní Evropa, Blízký východ atd. Existuje několik důvodů, proč je Arménie v tomto aspektu problematická, a to zejména konfliktní historie, přírodní katastrofy, chudoba, vysoká nezaměstnanost, nedostatečná právní úprava (UMCOR 2011).

Co se týká vládních iniciativ, v roce 2002 byl arménskou vládou zřízen poradní orgán zabývající se obchodem s lidmi, byla zlepšena legislativa, kdy došlo zejména ke zpřísnění postihů za tento trestný čin a byly také více zapojeny nevládní organizace. V roce 2004 byl navíc vytvořen Národní akční plán pro boj proti obchodu s lidmi (National Plan of Action to Combat Trafficking in Persons). Lze tedy konstatovat, že vláda učinila několik kroků ke zlepšení situace, přesto však lze pozorovat nedostatky prakticky ve všech těchto programech. A to nejen kvůli nedostatečnému financování, ale také z důvodu nedostatečné implementace jak zákonů, tak postupů navrhovaných poradní institucí, která totiž nemá ani koordinační, natož rozhodovací pravomoci. Dle nejednoho posudku také zaostává vládní kooperace s neziskovými organizacemi (OBSE).

2.2.2 Obchod s drogami

Obchod s drogami je také jedním z tíživých problémů Kavkazského regionu jako celku, například Náhorní Karabach byl dlouhou dobu kvůli jeho nedorozřešenému statutu rájem pro překupníky, kteří přes

¹¹ Fakt, že ruská vojenská jednotka hraje důležitou roli v arménské armádě dokazuje například přítomnost této jednotky na vojenské přehlídce k příležitosti oslav 20 let nezávislosti Arménie.

toto území drogy nejen pašovali, ale zde drogy uskladňovali. Ázerbájdžán tyto argumenty velice často využívá k napadání Arménie, pod jejíž správou se tento de facto stát nachází (Ministry of National Security AZ).

Arménská vláda si problematiku a zejména nebezpečnost těchto ilegálních aktivit uvědomuje a snaží se v této oblasti podnikat spolu s dalšími státy kroky. Existuje tedy hned několik vládních a nevládních iniciativ. Arménie se mimo jiné hlásí k mezinárodní komunitě bojující s překupnictvím drog a je tak jedním ze států kooperujících v rámci takzvané Iniciativy pařížského paktu (Paris Pact Initiative), které se účastní více než 55 států a mezinárodních organizací, které se shodly na spolupráci na bázi společné a sdílené odpovědnosti v boji proti obchodování s heroinem a opiem z Afghánistánu (UNIC).

Členské státy Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti také vytvořily platformu pro společný boj proti obchodu s drogami. Od roku 2003 funguje „Operace Kanał“, která má za cíl identifikovat hrozby a zároveň bránit nelegálnímu dovozu drog z Afghánistánu a jiných zemí. (MFA)

Vytvořena byla také jednotka v rámci oddělení organizovaného zločinu na policejním velitelství v Jerevanu, která spojuje boj proti obchodování s drogami a lidmi (OBSE b). Přes všechny snahy zainteresovaných států a mezinárodních organizací k obchodování s drogami v regionu stále dochází a je otázkou, zda se jej podaří vymýtit bez dostatečné stabilizace zemí původu.

2.3 Energetická a surovinová bezpečnost

Arménie na svém území nedisponuje prakticky žádnými významnými nalezišti nerostných surovin, což do značné míry ovlivňuje její pozici na mezinárodním poli. Z pohledu energetiky její situaci komplikuje hned několik faktorů. V první řadě se jedná o závislost na dodávkách energií a surovin z Ruska. Z pohledu jaderné energetiky Arménie disponuje jadernou elektrárnou Metsamor, která byla původně po zemětřesení z roku 1988 z bezpečnostních důvodů uzavřena. Avšak po konfliktu o Náhorní Karabach ji byla Arménie ze strategických důvodů nucena opět uvést do provozu, jelikož jak Turecko, tak Ázerbájdžán přerušily jakékoli dodávky energií na arménské území. V roce 2007 bylo rozhodnuto o termínu definitivního ukončení jejího provozu, a to na rok 2016. Vzhledem ke geopolitické situaci v regionu je však tento termín podrobován mnoha analýzám a diskusím a není tedy jasné, zda bude dodržen, posunut či úplně zrušen. Pokud k zastavení provozu opravdu dojde, je otázkou jak takto získávanou energii nahradit. Jednou z navrhovaných možností je výstavba nové jaderné elektrárny, která však s sebou přináší hned několik úskalí – (1) její výstavba by byla zcela závislá na ruské investici, (2) Arménie se nachází na seizmicky aktivním území a v neposlední řadě (3) energie zde vyprodukovaná by jen obtížně nacházela odbyt v podobě exportu. Pokud by se Arménie nacházela v jiné geopolitické situaci, bylo by možné výstavbu této elektrárny označit jako nežádoucí, s přihlédnutím na současný stav tak však učinit nelze. Do úvahy také přichází jiné zdroje energie, například v podobě výstavby větrných či vodních elektráren. I tyto plány jsou však zatím pouze předmětem jednání (Hovhannisyan 2003).

Složitá geopolitická situace se projevuje také v dalších projektech v regionu. Projekt ropovodu z Ázerbájdžánu – Baku – Tbilisi – Ceyhan vede kvůli uzavřeným hranicím a sporům s Ázerbájdžánem mimo její území, což navýšilo náklady na jeho vybudování a zároveň opět vyřadilo Arménii z regionální spolupráce, ze které ji díky tranzitním poplatkům mohly plynout nemalé zdroje. Úměrně také narostly náklady na jeho vybudování, přičemž některé odhady uvádějí, že pokud by ropovod vedl přes území Arménie, ušetřilo by se kolem 500 mil. dolarů (Hovhannisyan 2003).

Část arménské spotřeby ropy je pokryta dovozem z Iránu, cca 10–20 %, což však není dostatečné pro případ, že by se Arménie snažila získat na Rusku větší nezávislost. Větší diverzifikace zdrojů však není v Ruském zájmu, a tak na Jerevan tlačí, aby k podepisování smluv tohoto charakteru nedocházelo. Irán je v neposlední řadě také nespolehlivým partnerem, jak již bylo v textu několikrát zmíněno.

Vyřešení energetické politiky Arménie je tedy nejen otázkou vývoje v regionu, ale také do značné míry politických rozhodnutí o jejím směru a budoucím vývoji. Je však nutné konstatovat, že v tomto ohledu mají místní politici ruce poměrně svázané a jejich výběr je značně omezený právě externími okolnostmi a vlivy.

Závěr

Shrnutím výše uvedených tezí lze konstatovat, že Arménie v současné době musí čelit hned několika interním a externím hrozbám, které z velké části vycházejí buďto z nestability regionu, z nedostatečné tržní a demokratické tranzice země či z konfliktní povahy vztahů se sousedními zeměmi. Navzdory těmto stále aktuálním bezpečnostním hrozbám, které zásadně ovlivňují situaci Arménie, však ekonomika zaznamenává tolik potřebný růst, což může představovat jistou naději do budoucnosti této země. Zejména pokud tento vývoj bude pokračovat i nadále a jižnímu Kavkazu se vyhnou alespoň na nějakou dobu konflikty, které zasazují rány ekonomickému vývoji, a to nejen v Arménii (jako například v roce 2009, kdy v důsledku rusko-gruzínské války došlo k poklesu arménského HDP o 14 % - CIA Armenia).

Hlavními hrozbami pro ekonomickou sféru v současnosti zůstávají (1) izolace ze strany Turecka a Ázerbájdžánu a (2) surovinová závislost na Rusku. V oblasti možných ozbrojených střetů stále největší riziko leží v oblasti Náhorního Karabachu, kde budoucí vývoj bude spíše spojen s eskalací a vyšší intenzitou ozbrojených střetů než s diplomatickým řešením. Stále větší hrozbu představuje situace v Iránu, kde by případná ozbrojená intervence znamenala zásadní destabilizaci regionu.

Vztahy s Tureckem nejspíše v nejbližší době také nebudou odblokovány, jistou naději však skýtá část mladé generace Turků, která již tolik nelpí na dogmatickém výkladu dějin a snaží se proniknout více pod povrch dostupných informací (Abrahamyan 2011). Jistou roli by také mohly sehrát iniciativy Francie, která se v této otázce staví jasně na stranu Arménie a která se rozhodla kriminalizovat popírání arménské genocidy.

Pozitivní roli také sehrávají neziskové organizace působící prakticky ve všech sférách společnosti a aktivit. Nejenže do země přináší rozvojové projekty a programy, ale zejména tolik důležité know-how a zkušenosti ze svých domovských států.

Velice důležité pro budoucí volby budou také letošní parlamentní volby, které se budou konat na začátku května 2012 a které ukáží, jak se nová vláda postaví k existujícím problémům jako korupce, kriminalita či vztahy se sousedními zeměmi. Potřeba je zejména vypracovat problémy, které v praxi mají reálný dopad, a důsledně je také implementovat.

ZDROJE

- Rozhovor s Alexanderem Markarovem, *Deputy Vice Rector for International Cooperation and Scientific Policy at Yerevan State University* (10/2011)
- Rozhovor s Gayane Abrahamyan, *novinářka ArmeniaNow* (10/2011)
- Rozhovor s Arthurem Atanesyanem, *Associate Professor and Head of Chair of Sociology Applied Sociology Department at Yerevan State University* (10/2011)
- Rozhovor s Dr. Sergey Minasyanem, *Head of Political Studies Departmet of Caucasus Institute* (10/2011)

MONOGRAFIE A ČLÁNKY V PERIODIKÁCH

- Dietzen, Mark. 2011. *A New Look at Old Principles: Making the Madrid Document Work*. Yale. (<http://www.yale.edu/macmillan/fif/publications/Dietzen.pdf>)
- Hovhannisyan, Karen 2003. *Sustainable Development and Energy Security in Armenia: a Step Towards Dilemma*. (http://www.lumes.lu.se/database/alumni/01.02/theses/hovhannisyan_karen.pdf)
- Ismayilov, Elnur. 2012. How should Turkey react to France
http://www.bilgesam.org/en/index.php?option=com_content&view=article&id=453:how-should-turkey-and-azerbaijan-react-to-france&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=145)
- Souleimanov, Emil. 2007. *Konflikt v Náhorním Karabachu*. Acta Univesitatis Carolinae, Studia Territorialis X, 299–319
- Souleimanov, Emil. 2002. *Rusko a etnické konflikty na Kavkaze*. AMO – Asociace pro mezinárodní otázky. (<http://www.amo.cz/index.php?ID=C&IDp=32&tema=studie>)
- Khachatria, Haroutiun. 2011. *An Unsuccessful Year Of Armenian-Iranian Cooperation*. (<http://www.cacianalyst.org/?q=node/5677>)
- Horák, Slavomír - Souleimanov, Emil. *Islamic radicals in Northern Caucasus and Central Asia*. In: Schlichting, U., ed. In: OSCE Yearbook 2006. Hamburg: Nomos, 2007, s. 271-287
- Simao, Licinia a Simao, Maria. 2007. *The Armenian Road to democracy*. CEPS (<http://www.ceps.eu/book/armenian-road-democracy-dimensions-tortuous-process>)

DOKUMENTY ORGANIZACÍ

- ARMENIA NOW. 2010. *Freedom House: Report notes no progress in Armenia's democracy*. (http://www.armenianow.com/social/human_rights/23930/freedom_house_nations_in_transit_report_armenia)
- ARMENIA NOW 2012. Armenia's population = 2,800,000; Registered voters = 2,485,844. Mistake or Deceit? (http://www.armenianow.com/vote_2012/36965/armenia_population_may_elections_opposition_demand_voting_lists)
- CIA. GDP - Real Growth Rate Armenia (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2003.html>)
- FREEDOMHOUSE 2008. Armenia – Nations in Transit. (<http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/2008/armenia>)
- IT'S YOUR CHOICE. On results of "It's Your Choice" NGO's observation mission of the August 26, 2007 National Assembly by-elections in Armenia. (<http://www.iyc.am/eng/documents/5.eng.pdf>)
- EBDR 2011. Life in Transition: Armenia. (http://www.ebrd.com/pages/research/publications/special/armenia_lits2.shtml)

- MFA. 2012. *Statement By His Excellency Edward Nalbandian At The Paris Pact Third Ministerial Conference.* (http://www.mfa.am/en/speeches/item/2012/02/16/min_conf/)
- MINISTRY OF NATIONAL SECURITY AZERBAIJAN. 2011. *Struggle against illegal drug trafficking.* (<http://www.mns.gov.az/en/pages/47-123.html>)
- OBSE. 2007. *Republic of Armenia Law Enforcement Anti-Trafficking Training Needs Assessment* (www.osce.org/yerevan/30894)
- OBSE. 2007. *Trafficking in Human Beings in the Republic of Armenia* (www.osce.org/yerevan/24682)
- TEHRAN TIMES. 2011. *Iran, Armenia mulling free trade agreement.* (<http://www.payvand.com/news/11/dec/1274.html>)
- TRANSPARENCY INTERNATIONAL. 2011. *Corruption Perceptions Index 2011* (<http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>)
- UNIC. Paris Pact Initiative - An International Partnership To Counter Afghan Opiates Trafficking And Consumption (http://www.unodc.org/documents/regional/centralasia/Paris%20Pact_folder_version1_WEB.pdf)

STRÁNKY ORGANIZACÍ

- OSCE. 2012 (osce.org/mg)
- IDMC. 2012. (<http://www.internal-displacement.org>)
- ARMENIADIASPORA. 2012. (<http://www.armeniadiaspora.com/population.html>)
- UMCOR. 2012. (<http://new.qbgm-umc.org/umcor/about/>)

Přístup Evropské unie k problematice radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Sonda do problematiky

Michal Hořejší

Abstrakt:

V příspěvku podrobněji popisují problematiku radikalizace a rekrutování do teroristických organizací v kontextu Evropské unie. Sledují proměny přístupu EU k problematice, zejména po roce 2005. Strategické unijní dokumenty zaměřené na dotčenou oblast (zejména Protiteroristická strategie EU a její Akční plán EU pro boj s terorismem a také Strategie EU pro boj s radikalizací a rekrutováním) jsou po formální stránce relativně propracované, nicméně lze jen těžko odhadnout, zda jsou a zda budou využívány v praxi. Existují mezi nimi určité vazby a dochází v nich také k přebírání některých mýtů a stereotypů. V rámci EU se tématem zabývá řada aktérů: především některé členské státy Evropské unie, Europol, Eurojust, Generální sekretariát Rady a protiteroristický koordinátor Evropské unie, nověji též ESVA či Evropský parlament. Dle mého názoru doposud nebyla přijímaná i navrhovaná EU opatření dostatečným způsobem zanalyzována, patrně vzhledem k jejich množství i šířce záběru. V rámci samotných institucí EU existují různé pohledy na toto téma, což se odráží v podobě unijních výstupů a je možné je částečně sledovat v rámci diskursu. V současné době se o tuto problematiku zvyšuje zájem EU, jednotlivých členských států, akademiků, médií i nevládního sektoru. První část mého textu se zabývá charakteristikou klíčových evropských dokumentů zaměřených na problematiku radikalizace a rekrutování do teroristických organizací, ve druhé části představuji prvotní výsledky dotazníkového šetření, které jsem ke sledované problematice uskutečnil v ČR. Příspěvek se opírá o následující prameny: oficiální materiály EU (strategie, sdělení atd.), odbornou literaturu, materiály nevládních organizací a informace z médií.

Abstract:

In this paper, I focus on the issue of radicalisation and recruitment to terrorist groups in the context of the European Union, especially on how the EU's approach to this issue has changed since 2005. The EU-level strategic documents in this area (such as the EU Counter-Terrorism Strategy and its Action Plan on combating terrorism or the EU Strategy for Combating Radicalization and Recruitment to Terrorism) are formally relatively sophisticated, although it is difficult to estimate whether they are and will be used in practice. These documents are interconnected and therefore, there are certain myths and stereotypes involved in their drafting. The issue of radicalisation and recruitment to terrorism is of particular interest to a number of European stakeholders, especially some of the EU member states, Europol, Eurojust, the General Secretariat of the Council, the EU Counter Terrorism Coordinator and more recently, EEAS or the European Parliament. In my opinion, the measures proposed and implemented at the European level, given their quantity and scope, have not yet been sufficiently analysed. There are different views on the issue within EU institutions, which are reflected in some of the European documents and can also be partially observed in our discourse. Nowadays, there is an increasing interest in the radicalisation and recruitment to terrorism not only from the EU and its member states, but also from the academic community, media and non-governmental sector. I would like today to cover two aspects that might be raised in this context. The first part of my paper deals with the characteristics of key EU-level documents on radicalisation and recruitment to terrorist groups, the second part demonstrates initial results of a questionnaire survey I carried out on this subject in the Czech Republic. The paper is based on following sources: official EU documents (such as strategies, communications), literature, materials of NGOs and information from media.

1. Úvod

V příspěvku věnuji pozornost problematice radikalizace a rekrutování do teroristických organizací v kontextu Evropské unie (EU). Budu sledovat proměny přístupu EU¹ k této problematice. Vycházím z předpokladu, že sledované téma má reálný základ – v minulosti byly zaznamenány skutečné případy radikalizace a rekrutování do teroristických organizací, a to včetně území EU.² Na závažnost problému upozornily například rozsáhlé teroristické útoky v Evropě (v Madridu v březnu 2004, v Londýně v červenci 2005), vražda filmového tvůrce Thea van Gogha muslimským extremistou v Nizozemsku v listopadu 2004 a události, které vyvolalo zveřejnění dvanácti karikatur proroka Mohameda v dánském listu Jyllands-Posten v září 2005, teroristické útoky spáchané Andersem Behringem Breivikem dne 22. července 2011 či Mohamedem Merahem v březnu 2012 ve Francii. V nedávné minulosti byla v EU odhalena řada teroristických buněk či sítí³. Uvedené skutečnosti vedly ke zvýšení zájmu o problematiku radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Dotčené téma je ve stále větší míře označováno za klíčové z hlediska boje proti terorismu. EU i jednotlivé členské státy se stále intenzivněji zaměřují na prevenci tohoto fenoménu a na boj s ním. Svědčí o tom množství schválených či navrhovaných opatření na úrovni EU⁴ i členských států Unie⁵.

Dosud bylo na toto téma nahlíženo zejména z hlediska bezpečnostního. Tento přístup má svá omezení a pro badatele z řad akademické obce je bohužel většinou nedostupný. Zároveň se radikalizace týká určitý diskurs, v jehož rámci existují ustálené mýty a stereotypy, případně dochází ke vzniku nových stereotypů. Tento diskurs má pro sledovanou problematiku značný význam, přičemž se pojmy „radikalizace“ i „rekrutování do teroristických organizací“ v jeho rámci používají zjednodušujícím způsobem. Existují také významné rozdíly v jejich chápání. Vzhledem ke skutečnosti, že problematika radikalizace a rekrutování se dotýká boje proti terorismu na národních úrovních i na úrovni Unijní, představuje zajímavé téma pro výzkum. Specificky se proto budu věnovat následujícím otázkám:

- Jsou termíny „radikalizace“ a „rekrutování do teroristických organizací“ běžně používány na úrovni EU? Lze pozorovat nějaký vývoj v používání těchto pojmů?
- Existuje shoda v tom, co je to „radikalizace“ či „rekrutování do teroristických organizací“? Jsou na úrovni EU rozdíly v chápání těchto pojmů?

Článek má být zejména interpretativně pojatým příspěvkem do diskuze, má nabídnout alternativní pohled na problematiku radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Jak jsem již uvedl, sledované téma je nyní předmětem vědeckého výzkumu. Nicméně lze konstatovat, že se jím stalo teprve v minulých letech a řada aspektů nebyla dosud sledována. Navrhovaný příspěvek má napomoci rozšířit poznatky o problematice.

Tento příspěvek vychází převážně z následujících pramenů: oficiální materiály EU (strategie, sdělení atd.), odbornou literaturu a materiály nevládních organizací. V první části textu se v kapitolách č. 2 a 3 zaměřím na popis vybraných unijních dokumentů (z praktických důvodů se omezím jen na několik z nejvýznamnějších materiálů), aktivit klíčových hráčů v rámci EU a pokusím se o celkové zhodnocení

¹ V článku se zaměřím na supranacionální úroveň EU a činnost vybraných institucí EU (především Evropské komise a protiteroristického koordinátora EU). Aktivitu členských států, Evropského parlamentu či agencí EU zmíním jen okrajově.

² Například letošní zpráva Europolu o terorismu, tzv. TE SAT 2012. EU Terrorism Situation and Trend Report. uvádí následující hodnocení: „Radicalisation to violence remains a critical component of the terrorist threat. Radical thinking becomes a threat when individuals or groups engage in violence to achieve political, ideological or religious goals.

Highprofile media exposure or propaganda efforts via the Internet may assist radicalisation and inspire further like-minded individuals to plan and commit attacks.“ Link: <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europoltsat.pdf>.

³ Poměrně kvalitní a podrobný statistický přehled o této problematice poskytují výroční zprávy Europolu – tzv. TE SAT reports. Jsou dostupné na internetových stránkách Europolu.

Link: https://www.europol.europa.eu/latest_publications/37.

⁴ Problematice se přímo či nepřímo věnuje řada oficiálních unijních materiálů. V tomto směru je nezbytné zmínit zejména Strategii EU pro boj s radikalizací a rekrutováním a její akční plán.

⁵ Například v srpnu 2007 publikovala nizozemská vláda Akční plán zaměřený na problematiku polarizace a radikalizace (Polarization and Radicalization Action Plan), který má být realizován v letech 2007–2011. Jde o koncepční dokument, který má za cíl zabránit zvyšování napětí mezi různými etnickými či náboženskými skupinami. Problematice se rovněž věnuje pozornost v rámci všech verzí britské protiteroristické strategie (CONTEST). Dále je možné zmínit například materiál A Common and Safe Future, dánský národní plán boje proti extremismu a radikalizaci, leden 2009. Tématem se částečně zabývá také např. česká Strategie boje proti terorismu pro léta 2010–2012.

této problematiky. Pozornost zaměřím na následující okruhy: kdy a jak se téma stalo v EU součástí diskursu, charakteristiku dokumentů zabývajících se tímto tématem, jejich „poselství“, proměny informování veřejnosti/médií o této problematice, financování programů na sledované téma a další aktivity (konference, semináře a publikace). Nebude se jednat o vyčerpávající výčet všech aktivit, ale o sondu, která má ilustrovat šíři současných unijních aktivit v popisované oblasti. Ve druhé části (kapitola č. 4) popíši výsledky dotazníkového šetření, které jsem uskutečnil v rámci odborné komunity v ČR. Zjištěné výsledky porovnám s informacemi z předchozích tří kapitol. Tento postup mi umožní srovnat přístup českých odborníků s hodnocením v oficiálních unijních dokumentech. V závěrečné, páté, kapitole shrnu poznatky svého bádání.

2. Vymezení pojmu radikalizace

Termín radikalizace není jednoznačně definován. Obecně lze konstatovat, že se používá pro popis takového procesu vývoje jednotlivce, kdy si jedinec osvojí extrémní politické či politicko-náboženské ideje a cíle a nabude přesvědčení, že pro dosažení těchto cílů je ospravedlnitelné použití extrémních metod, včetně metod teroristických. Jedná se o úsilí (nebo jeho podporu) o dalekosáhlé společenské změny, které mohou představovat riziko pro existenci demokratického uspořádání. V tomto článku budu konkrétně vycházet z následující definice, kterou nabízí Revidovaná EU mediální komunikační strategie⁶:

„Radikalizace“ označuje proces, v jehož rámci je určitá osoba nebo skupina radikalizována (pasivní proces/subjekt) nebo se stává radikální (aktivní proces/aktér). Je třeba jej odlišovat od „radikalismu“, který označuje doktríny nebo metody, jejichž cílem jsou zásadní změny společnosti. V kontextu boje proti terorismu je používán zejména k označení procesu, v němž jedinec přijímá názory, které ho mohou vést k podpoře a za extrémních okolností k páčání teroristických činů s cílem prosadit určitou „věc“ nebo získat satisfakci za údajné nebo skutečné závažné újmy, které vnímá on sám nebo skupina lidí, s níž se ztotožňuje.

V odborné literatuře je v současné době problematice věnována pozornost především v souvislosti s širším tématem boje proti terorismu. Součástí řady odborných prací na téma terorismus bývají zmínky o příčinách, které vedou či vedly jedince k tomu, že se přiklonili k terorismu. Objevují se však i specializované odborné studie zaměřené výhradně na problematiku radikalizace a rekrutování (některé z nich zmíním ve svém příspěvku). Hovoří se také o metodách, které volí teroristické organizace k získávání nových členů. Pozornost je samozřejmě věnována i činnosti teroristických skupin a řadě dalších aspektů, například vztahům mezi muslimským světem a Západem.⁷ Uvedené publikace se zabývají různými aspekty radikalizace a rekrutování a představují významné obohacení ve vědeckém přístupu k dané problematice.

3. Aktivity EU v dané problematice

Evropská bezpečnostní strategie⁸ ještě termín radikalizace nepoužívá. V části zaměřené na terorismus pouze obecně hovoří o jeho nebezpečnosti, varuje před vzrůstající silou teroristických hnutí a zmiňuje, že terorismus je ve svém globálním záběru propojen s násilným náboženským extremismem. Uvádí, že Evropa je jak cílem teroristů, tak jejich základnou. Haagský program přijatý Evropskou Radou

⁶ Revidovaná mediální komunikační strategie, veřejná verze, březen 2008.

⁷ Z odborných prací zaměřených výslovně na problematiku radikalizace a rekrutování lze vyzdvihnout například následující publikace: Study on the best practices in cooperation between authorities and civil society with a view to the prevention and response to violent radicalisation, The Change Institute, července 2008. Dále Studies into violent radicalisation; Lot 2. The beliefs ideologies and narrative, Change Institute, únor 2008, nebo dílo Petra R. Neumanna a Brooke Rogerse Recruitment and Mobilisation for the Islamist Militant Movement in Europe, prosinec 2007, či dílo Les facteurs de création ou de modification des processus de radicalisation violente, chez les jeunes en particulier, Compagnie Européenne d'Intelligence Stratégique (CEIS).

⁸ A secure Europe in a better world. European security strategy, Brussels, 12 December 2003.

v listopadu 2004⁹ upozornil na nutnost zabývat se faktory a příčinami, které přispívají k tomu, že se lidé vydávají na cestu násilí a teroru.¹⁰

Dokumentem, který na půdě EU významným způsobem podnítil vznik radikalizačního diskursu, se stala Strategie EU pro boj s radikalizací a rekrutováním.¹¹ Představuje další fázi pracovního programu stanoveného zasedáním Evropské rady v březnu roku 2004 po útocích v Madridu. Silným impulsem ke vzniku této formy Strategie byly teroristické útoky v Londýně v roce 2005.¹² V závěrech Evropské rady ze 17. června 2005¹³ je obsažen závazek navrhnout do konce roku 2005 strategii a akční plán pro problematiku radikalismu a rekrutování. První aktivity v tomto směru zahájilo nizozemské předsednictví několika analýzami jednotlivých faktorů, které se na radikalizaci mohou podílet. Řada členských států tehdy poukázala obecně na nutnost vážně pečlivě výběr slov, proběhla též diskuze k politické korektnosti textu s určitým vyjádřením obav, aby se vinou politické korektnosti z textu nevytratil hlavní smysl. Britské předsednictví navázalo neformální diskuzí expertů tehdejšího třetího a druhého pilíře nad dokumentem. Cílem bylo stanovení konkrétních prvků, které by si členské státy přály zahrnout do vytvářené Strategie. Vývoj jednání tehdy potvrdil složitost problematiky a obtíže při překonávání odlišných východisek jednotlivých států. Nicméně britskému předsednictví se podařilo vytvořit návrh strategie, který byl přijatelný pro všechny a na závěr jeho předsednictví byl dokument schválen. EU tak získala svou první specializovanou protiradikalizační strategii.¹⁴

Strategie EU pro boj s radikalizací a rekrutováním z roku 2005 označuje terorismus za vážnou hrozbu pro EU a její obyvatele a zároveň vyjadřuje pevné odhodlání této hrozbě čelit. Evropa byla v minulosti ohrožována ze strany teroristů, nyní je dle Strategie pro ni největší hrozbou Al-Káida a osoby, které se její ideologií inspiroují. Dokument vychází z předpokladu, že k úspěšnému boji proti terorismu je nezbytný komplexní souhrn opatření. Strategie se staví proti možnosti „využít“ aktuální ohrožení ze strany terorismu jako argument pro plošné omezení lidských práv a svobod a pro označení islámu jako zdroje terorismu.

Ve Strategii jsou explicitně stanoveny úkoly v následujících oblastech¹⁵:

1. Působení proti účasti na problematičtém chování:

- *Zjištění problematičtého chování.*
- *Narušení problematičtého chování.*

2. Motivace k pozitivnímu chování:

- *Posílit umírněné hlasy.*
- *Nechat zazníť poselství.*
- *Omezit hlasy extremistů.*

⁹ Haagský program – posílení svobody, bezpečnosti a spravedlnosti v EU, schválený Evropskou radou v listopadu roku 2004.

¹⁰ Na význam problematiky samozřejmě upozorňuje rovněž Stockholmský program, který mimo jiné: „...calls upon the Commission, the Council and Member States to improve initiatives to counter radicalisation in all vulnerable populations as well as, together with the civil society, to enhance their efforts and cooperate even more closely, especially at local level, in order to understand all the factors underlying the phenomenon and to promote strategies that encourage people to give up terrorism“. OJ C 115, 4.5.2010, p. 1.

¹¹ The European Union Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism, Brussels, 24 November 2005, 14781/1/05, REV 1.

¹² Dalším významným dokumentem, jehož vznik byl těmito událostmi ovlivněn, je Protiteroristická strategie EU (European Union Counter Terrorism Strategy) z listopadu 2005, 14469/3/05, REV 3. Podle této Strategie je terorismus neospravedlnitelný za všech okolností. Teroristé zneužívají pohostinnosti EU. Dokument je koncipován do čtyř následujících pilířů, které mají představovat odpovídající reakci na všechny aspekty terorismu. Jde o následující pilíře: Předcházet (Prevent), preventivními kroky bránit lidem v příklonu k terorismu (radikalizaci); Chránit (Protect), tento cíl je možné chápat jako zkvalitnění technických prostředků pro ochranu před teroristickými hrozbami; Pronásledovat (Disrupt), zejména aktivity ve zpravodajské oblasti; posílení schopnosti vykonávat zpravodajskou činnost; Reagovat (Respond), sdílení získaných informací a ustavení mechanismů pro spolupráci členských států EU v boji proti terorismu. Integrální součástí Strategii je Akční plán EU pro boj s terorismem, resp. jeho revize.

¹³ Council Declaration on the EU Response to the London Bombing, 13. 7. 2005, 11158/2005.

¹⁴ Poznatky k této pasáži jsem získal při rozhovorech se zástupci ministerstva vnitra a ministerstva zahraničních věcí, kteří se podíleli na projednávání uvedeného dokumentu.

¹⁵ V této pasáži vycházím ze svého příspěvku: „Problematika radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Aktivity Evropské unie zaměřené na boj s tímto fenoménem“, in: Sborník konference Současnost a budoucnost krizového řízení. IX. odborná konference s mezinárodní účastí, T-Soft s.r.o., Praha 2006, s. 12 an.

- *Strukturální faktory.*
- *Prohloubit porozumění a zpřehlednit přístup (k muslimským komunitám).*

Strategie není detailní analýzou příčin radikalizace, ale souhrnem možných opatření různé povahy, která by členské státy a EU měly přijmout. Na dokument navazuje *Akční plán*, přijatý v prosinci 2005, který však není veřejně přístupný, neboť je ve stupni utajení „restricted“. Plán byl aktualizován.¹⁶

Opatření lze rozdělit do tří oblastí: rozbití existujících sítí a prostředků, usnadňujících radikalizaci, zajištění převahy většinového (tj. muslimského) názorového proudu nad extremistickými vlivy a podpora snahy o bezpečnost, spravedlnost a rovné příležitosti pro všechny. Zmíněno je také úsilí o porozumění problémům, rovněž prostřednictvím zapojení nejrůznějších akademických a vědeckých institucí. Dokument klade důraz na výměnu zkušeností mezi jednotlivými členskými státy, politický dialog se státy vně EU, podporu dialogu mezi různými kulturami, dále na community policing, monitorování internetu, aktivní boj proti radikalizaci ve věznicích, v modlitebnách. V dokumentu je značný význam kladen na podporu umírněných muslimů (např. vyzdvihuje potřebu umírněných imámů). Strategie například výslovně uvádí, že:

„Boj proti radikalizaci a náboru teroristů je výzvou především pro členské státy, a to na celostátní, regionální i místní úrovni. Určují totiž sociální, vzdělávací a hospodářskou politiku, která může podporovat rovnost a začlenění do hlavního proudu společnosti. Na těchto úrovních je rovněž určována zahraniční, obranná a bezpečnostní politika a způsob, jakým je o těchto politikách veřejně pojednáváno. Vlády jsou za tyto politiky zodpovědné především před svými parlamenty a národy. Otázka radikalismu a způsobu, jak s ním bojovat, se v jednotlivých členských státech značně liší. Tato strategie umožňuje členským státům další postup jejich práce na vnitrostátní úrovni na základě společného porozumění faktorům radikalizace a zásadám a činností v oblasti boje s nimi.“¹⁷

Tímto de facto přiznává rozhodující slovo v protiradikalizačním úsilí členským státům. Bez tohoto konstatování by pravděpodobně dokument nebyl v době svého schvalování pro členské státy přijatelný. Tento princip zastávají členské státy dodnes.

V dokumentu se také konstatuje, že:

„...aby se předešlo tomu, že se lidé budou uchýlovat k terorismu a zamezilo se tak vzniku nové generace teroristů, EU schválila komplexní strategii a akční plán pro boj proti radikalizaci a náboru teroristů“.

Mezi další zajímavé pasáže dle mého názoru náleží následující:

„Šíření zvláštního extremistického světového názoru vede jednotlivce k tomu, aby uznávali násilí a ospravedlňovali ho. Například v souvislosti s poslední vlnou terorismu spočívá jádro této otázky v propagandě, která zkresleně popisuje konflikty ve světě jako údajný důkaz střetu mezi západním světem a islámem. K řešení těchto otázek potřebujeme, aby hlasy většinového proudu převažovaly nad názory extremistů, a to prostřednictvím zapojení občanské společnosti a náboženských skupin, které odmítají šířit myšlenky teroristů a extremistů podněcující k násilí. Je třeba účinněji předávat naše vlastní poselství vedoucí ke změně vnímání vnitrostátních a evropských politik. Musíme rovněž zajistit, abychom v rámci našich vlastních politik neprohlubovali rozdělení. To podpoří i zavedení neutrální slovní zásoby pro projednávání těchto otázek.“

Dokument tedy výslovně uvádí, že Unie vnímá jako problém islamistickou propagandu, které chce čelit předáváním vlastních informací, zároveň se ale důsledně vyhýbá termínu vlastní propaganda.

¹⁶ Doposud poslední verze dokumentu (15244/08) je bohužel v režimu EU RESTRICTED.

¹⁷ The European Union Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism, Brussels, 24 November 2005, 14781/1/05, REV 1.

Dalším zajímavým dokumentem, který vznikl na téma radikalizace v Bruselu v roce 2005 a který o několik měsíců předešel výše popsanou strategii, je Sdělení Evropské komise Evropskému parlamentu a Radě týkající se náboru teroristů: faktory přispívající k násilné radikalizaci.¹⁸ Komise v daném materiálu odvážně uvádí, že:

„Boj proti terorismu ve všech jeho podobách a bez ohledu na jím prosazované cíle či „ideály“ je zároveň i ideologickým soubojem, poněvadž terorismus v sobě obsahuje potenciál narušující základní zásady Evropské unie. Přestože Evropa během své historie zažila různé druhy terorismu, hlavní hrozbu v současné době představuje terorismus vycházející z nevhodného výkladu islámu. Mnoho motivačních faktorů násilné radikalizace a jejich náprava, jež tvoří předmět tohoto sdělení, však platí pro všechny podoby násilné radikalizace stejně, přitom nemá význam, zda se zakládají na nacionalismu, anarchii, separatismu, levicovém nebo pravicovém extremismu.“

Zároveň ale vybízí k opatrnému, citlivému a promyšlenému přístupu. Komise v materiálu vyjadřuje své přesvědčení, že „...na evropské úrovni je právě Evropská unie tím správným místem pro sběr a šíření odborných znalostí získaných členskými státy při řešení uvedené problematiky.“ Komise také upozorňuje na skutečnost, že provádění připravované evropské protiradikalizační strategie (EK operuje pouze s termínem „násilná radikalizace“) si vyžádá neustálé úsilí. Za základní oblasti zájmu označuje: *média včetně internetu, vzdělávání, zapojení mládeže, zaměstnanost, problematika sociálního vyloučení a integrace, rovné příležitosti, nediskriminace a mezikulturní dialog*.¹⁹ Samozřejmě neopomíjí zmínit nutnost uvolnit na nezbytný výzkum své finanční prostředky a informuje o tom, že si hodlá vybudovat vlastní expertní síť.

Není bez zajímavosti, že Evropská komise dlouhodobě avizovala, že v roce 2008 zveřejní své druhé zásadní Sdělení o problematice radikalizace. Dle dostupných informací byla zpráva skutečně Komisí připravena, ale její vedení se rozhodlo ji nezveřejnit. Důvody, které ho k tomu vedly, se mi prozatím nepodařilo zjistit.²⁰

Při studiu problematiky je vhodné prostudovat materiály pravidelně předkládané protiteroristickým koordinátorem EU²¹, kterému bylo uloženo vypracovávat každoroční vyhodnocení provádění strategie. První roční vyhodnocení bylo zasláno Radě v listopadu roku 2006.²² Strategie byla v následujících letech aktualizována. Než se zaměřím na stručnou charakteristiku těchto dokumentů, pokládám za nezbytné blížeji představit samotnou funkci. Tato pozice byla vytvořena v roce 2004 jako reakce na teroristické útoky v Madridu, jejichž výsledkem bylo téměř 200 mrtvých. Instituce koordinátora byla zakotvena Deklarací Evropské Rady o boji proti terorismu v čl. 14²³, kterou Evropská Rada

¹⁸ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Concerning Terrorist Recruitment: Addressing the Factors Contributing to Violent Radicalisation, 21. 9. 2005 KOM(2005) 313.

¹⁹ EU za tímto účelem vypracovala speciální Mediální komunikační strategii (15445/07), která bohužel není veřejně dostupná.

²⁰ Komise však v prosinci 2007 předložila jiný dokument, který se zamýšlel nad celkovým vývojem protiteroristického boje v EU. Jednalo se o Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě - Posílení boje proti terorismu, Brusel 14. prosince 2007 (17.12) (OR. en) 16611/07. V něm je samozřejmě také pasáž k radikalizaci. Vyjímám z ní část, kterou pokládám za nejzajímavější: „Základní součástí prevence terorismu je pochopení motivace, která vede k teroristickým aktivitám. Komise nyní vyvíjí strategii pro identifikaci faktorů, které přispívají k násilné radikalizaci, a pro reakci na tyto faktory. Analýza této složité oblasti je důležitá a Komise financuje studie, konference a projekty, aby umožnila výměnu zkušeností a lepší pochopení této problematiky“.

²¹ Prvním protiteroristickým koordinátorem EU byl pan Gijs de Vries, který tuto funkci vykonával od března 2004 do skončení funkčního období v březnu 2007. V září 2007 byl jmenován druhý protiteroristický koordinátor EU pan G. de Kerchove, který je v této funkci do současnosti

²² Zpráva o provádění Strategie proti radikalizaci a náboru teroristů a akční plán, Brusel, 20. listopadu 2006, (OR. en) 15386/06. Předsednictví a protiteroristický koordinátor.

²³ Declaration on Combating Terrorism, Brussels, 25 March 2004. Dotčený článek č. 14 přímo pojednává o zřízení pozice protiteroristického koordinátora; uvádí následující (nejedná se o doslovný překlad): „Evropská Rada zdůrazňuje, že v boji proti hrozbě představované terorismem je nezbytný celistvý a velmi koordinovaný přístup; Evropská Rada souhlasí se zřízením pozice protiteroristického koordinátora EU; Tento koordinátor bude působit v rámci Generálního Sekretariátu a bude koordinovat činnost Rady v boji proti terorismu a, s ohledem na pravomoci Komise, má udržovat přehled o všech nástrojích, které má EU k dispozici s ohledem na pravidelné informování Rady a efektivní další sledování závěrů Rady; Evropská rada vítá rozhodnutí Solany jmenovat pana Gijse de Vriese do pozice protiteroristického koordinátora.“

odsouhlasila na svém jednání dne 25. března 2004. Prvním protiteroristickým koordinátorem se stal Gijs de Vries, který však ve své funkci skončil již na jaře 2007. Tehdejší vysoký představitel EU pro Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku Javier Solana jmenoval až dne 18. září 2007 profesora evropského práva a bývalého belgického ministra spravedlnosti Gillese de Kerchova jako de Vriesova nástupce.²⁴ De Kerchove dříve působil jako ředitel pro záležitosti spravedlnosti a vnitra na sekretariátu Rady EU, kde byl zodpovědný za policejní a soudní spolupráci v trestních věcech (údajně tehdy také úzce spolupracoval s prvním protiteroristickým koordinátorem de Vriesem). Oproti svému předchůdci má značnou výhodu v tom, že je dobře obeznámen s fungováním Generálního sekretariátu Rady i dalších institucí. V jeho vždy diplomaticky formulovaných materiálech (což je pochopitelné vzhledem k tomu, že je součástí unijní struktury) lze nalézt relativně značné množství informací o připravovaných či uskutečněných aktivitách.

Některé tyto dokumenty, respektive jejich části, stručně zmíním neboť nastiňují některé problémy, kterým čelí EU při koordinaci aktivit ve sledované oblasti. Tento fakt lze demonstrovat například na hodnotící zprávě z roku 2006²⁵, v níž protiteroristický koordinátor uvádí následující:

„Potřebujeme prohloubit své porozumění radikalizaci v Evropě a toho, co můžeme učinit, abychom jí zabránili. Výzkum, na němž pracovní skupina odborníků Komise nyní pracuje a tři studie, k nimž dala podnět Komise, pomohou zlepšit naše porozumění. Nicméně bude třeba, aby členské státy a v jejich rámci pak komunity, náboženské autority a jiné skupiny tyto otázky neustále přezkoumávaly a získané zkušenosti sdílely s ostatními členskými státy. EU by měla rovněž pokračovat v dialogu s mezinárodními partnery, kteří mají v této oblasti zkušenosti... Tento proces již probíhá a finské předsednictví nyní pracuje na dodatečných doporučeních pro akční plán, založených na zkušenostech získaných v průběhu posledního roku, která povedou k aktualizaci plánu na začátku roku 2007. Tato aktualizace by mohla poskytnout příležitost pro diskuzi na politické úrovni s cílem zajistit, že bude poskytnuta strategické vedení pro účinné provádění strategie.“

Z této pasáže je zřejmé, že koordinátor nebyl spokojen s intenzitou sdílení informací mezi členskými státy a dalšími subjekty; dále že by uvítal větší koordinaci a plánování při realizaci unijní strategie. V dalším vyhodnocení z listopadu 2007²⁶ protiteroristický koordinátor píše:

„Za posledních dvanáct měsíců Rada a Komise v provádění Strategie pokročily. Celkově vzato je však její provádění nerovnoměrné. V některých oblastech byly sice zahájeny nové iniciativy, v jiných (jako je spolupráce EU za účelem předcházení radikalizaci ve vzdělávacích institucích, odborná příprava náboženských vůdců a preventivní policejní práce v komunitě) se však spolupráce omezila na výměnu informací v nevelkém měřítku. Přeje-li si Evropská unie doplnit úsilí členských států v oblasti prevence, je třeba pro účely provádění Strategie vyvinout nové podněty pro boj proti radikalizaci a náboru. Celkové hodnocení provádění jednotlivých akčních plánů pro boj proti terorismu vypracované protiteroristickým koordinátorem obsahuje hodnocení provádění strategie EU pro boj proti radikalizaci a náboru a několik návrhů na zlepšení. Kromě toho koordinátor s potěšením očekává sdělení Komise, jež má být vydáno v polovině roku 2008 a v němž budou mimo jiné určeny osvědčené postupy řešení násilné radikalizace v EU a učiněna konkrétní doporučení členským státům.“

Předkladatel zprávy tedy opět upozornil na problémy s plněním Strategie.

V jiném hodnotícím materiálu²⁷ koordinátor konstatoval:

²⁴ V roce 2007 se spekulovalo o tom, že neshody o přesné náplni práce koordinátora přiměly de Vriesa k rezignaci a vedly také ke zpoždění v obsazení uvolněného postu. Nový koordinátor byl jmenován až šest měsíců po ukončení činnosti pana de Vriesa. Dle informací z tisku se tehdy některé členské státy EU vyjadřovaly skepticky k přidání hodnotě pozice protiteroristického koordinátora pro EU (příčnou údajně také byla neochota přiznat pravomoci protiteroristickému koordinátorovi EU). Tehdejší portugalské předsednictví však údajně tuto pozici zaštitilo, stejně tak některé klíčové státy EU, což mělo za následek, že nakonec byl jmenován druhý protiteroristický koordinátor EU.

²⁵ Zpráva o provádění Strategie proti radikalizaci a náboru teroristů a akční plán, Brusel 20. listopadu 2006 (28.11) (OR. en) 15386/06.

²⁶ Strategie Evropské unie pro boj proti radikalizaci a náboru – zpráva o provádění, Brusel 23. listopadu 2007 (05.12) 15443/07 (OR. en).

„Rada (předsednictví a protiteroristický koordinátor) by měla zvýšit úsilí v provádění Strategie pro boj proti radikalizaci a náboru. Předsednictví a protiteroristický koordinátor by měli i nadále usilovat o spolupráci s dalšími příslušnými aktéry v této oblasti, včetně pracovních skupin Rady, které se nezabývají bojem proti terorismu, a měli by je povzbudit k práci na různých aspektech strategie, kdy úředníci odpovědní za boj proti terorismu nejsou primárně příslušní. Rada a Komise by mohly zvážit stanovení cílů pro provádění Strategie v oblastech, v nichž je třeba dosáhnout pokroku v průběhu příštích dvanácti měsíců. Tyto cíle mohou zahrnovat zlepšení schopnosti EU informovat o svých politikách v arabském jazyce a rozvoj nástrojů pro vymýcení projevů radikalizace na internetu.“

V dalším svém dokumentu zaměřeném na zmapování a zhodnocení aktivit EU v boji proti terorismu²⁸ koordinátor k radikalizaci uvedl:

„Přijetí Strategie pro boj proti radikalizaci a náboru v prosinci roku 2005 byl pro EU vynikající začátek, nicméně nyní je potřeba, aby Evropská unie zvýšila své úsilí o spolupráci v této oblasti...Evropská komise oznámila, že předloží nové sdělení o radikalizaci a náboru teroristů. Protiteroristický koordinátor vyzývá Komisi, aby toto sdělení zveřejnila co nejdříve, aby se tak společnému úsilí Evropské unie v předcházení terorismu dostalo nového impulsu. Sdělení Komise by mohlo být dobrým základem pro další činnost v oblasti radikalizace a náboru vykonávanou v průběhu francouzského předsednictví. Jako součást tohoto úsilí vypracovala Evropská unie Strategii pro předcházení radikalizaci a náboru prostřednictvím účinného a soudržného informování o svých hodnotách a politikách v médiích („mediální komunikační strategie“).“

Rovněž tyto apely skončily s hubeným výsledkem. Komise sdělení nepublikovala a o účinném informování veřejnosti o aktivitách EU v oblasti boje proti radikalizaci nemůže být dle mého názoru řeč. Situaci samozřejmě významně komplikovala skutečnost, že Akční plán k protiradikalizační strategii je až dosud utajovaný. Vyznění Koordinátorových hodnotících zpráv se nadále nese v obdobném duchu.

Expertní týmy

Nyní bych chtěl stručně popsat dlouhodobé úsilí Evropské komise o vybudování vlastního expertního týmu na výzkum radikalizace. V podstatě lze uvést, že se zaměřila na dva směry:

1. přijala do svých řad úředníky, kteří dostali za úkol dozor nad činností Komise a její koordinaci (mimo jiné financování výzkumu radikalizace), 2. snažila se systematicky vytvořit skupinu vědců, kteří by ji mohli napomoci překlenout mezery v pochopení problematiky radikalizace. Komise nebyla příliš sdílná, pokud měla informovat o této expertní skupině. Pokládám to za pochopitelné, neboť badatelé se věnovali hodně citlivé problematice. V roce 2007 jsem se při rozhovoru se zástupci Komise dozvěděl, že pro ni pracuje skupina 10–15 odborníků z řad akademické obce, kteří by měli do konce listopadu 2007 předložit svou zprávu o násilné radikalizaci.

Komise se snažila vybudovat pevnější vědeckou základnu pro své bádání. Z tohoto důvodu souhlasila se zřízením sítě The European Network of Experts on Radicalisation (ENER) a tuto síť také financovala.²⁹ Toto úsilí však skončilo neúspěchem a projekt byl Komisí ukončen. Dle mých informací

²⁷ Provádění Strategie EU pro boj proti terorismu - diskuzní dokument, Brusel 23. listopadu 2007 (04.12), (OR. en) 15448/07.

²⁸ Provádění Strategie EU pro boj proti terorismu – priority další činnosti, Brusel 19. května 2008 (29.05) (OR. en) 9417/08.

²⁹ Na stránkách ENER, které byla ještě v únoru tohoto roku funkční, bylo možné nalézt i stručný popis činnosti této organizace (Po zřízení sítě RAN byly stránky ENER pravděpodobně zablokovány). Vybírám pouze jeho část: „The European Network of Experts on Radicalisation (ENER) is a multidisciplinary network of leading experts on radicalisation who are renowned specialists in their field. Focusing on violent radicalisation and extremism that leads to acts of terrorism, the work of ENER aims to deepen understanding of the violent radicalisation phenomenon in order to enhance counter-terrorism and preventative approaches being pursued at EU and Member State levels. ENER advises and supports the European Commission and the EU in general, in the analysis of the causes and drivers of radicalisation that leads to violence and terrorism. Its work falls within the preventive strand of counter-terrorism policy.“

Komise nikdy neuvedla konkrétní důvody, které ji vedly k ukončení projektu ENER.³⁰ Po tomto snažení zůstalo několik fundovaných vědeckých zpráv, výstupy z konferencí a seminářů³¹, které ENER během své existence připravil.

Po skončení projektu ENER přišla na konci minulého roku Komise s novou aktivitou – s tzv. Radicalisation Awareness Network (RAN). Tato síť byla dle Komise vytvořena v souladu s úkoly, které si sama uložila ve svém Sdělení adresovaném Evropskému parlamentu a Radě³². RAN má členskými státy napomáhat v úsilí předcházet terorismu. Byla spuštěna dne 9. září 2011 jako „síť spojující další sítě“, které propojují občanskou společnost, sociální pracovníky, učitele, oběti, policii, vězeňské služby, probační pracovníky, místní úřady a pracovníky první linie. RAN má usnadňovat a podporovat stávající výměnu poznatků, případů dobré praxe, ale i selhání – a to na úrovni EU.³³ Smyslem je propojit i jednotlivé lokální úřady a experty z různých oblastí. Jednotlivé entity se mohou do této sítě přihlásit žádostí zaslanou Steering Committee. Na jednání skupin mohou být zváni i jednotliví experti. V současné době existují již 4 pracovní skupiny zaměřené na témata: community policing, vězení a probace, exitové strategie, internet a sociální média. Dle informace, kterou jsem získal od zástupce Evropské komise, by mělo být vytvořeno kompendium shrnující dosavadní činnost EU. RAN je určena především pro lokální úřady, ne pro národní centrální úřady. V současné době je předčasné hodnotit možné výsledky této sítě.

Další EU aktéři

Problematiku podrobněji rozpracovává Europol (o těchto aktivitách je pochopitelně poměrně málo veřejně dostupných informací)³⁴, dále se jí částečně zabývá Eurojust, nově také ve vzrůstající míře ESVA (zaměřující aktivity vůči třetím zemím)³⁵ a Evropský parlament (například formou interpelací). Téma je pro Unii nadále zajímavé, o čemž svědčí skutečnost, že o něm bylo v minulých letech v EU uspořádáno velké množství konferencí, workshopů a seminářů³⁶. Mezi jejich hlavní organizátory patří

³⁰ Tuto informaci jsem se pokusil získat jak z veřejně dostupných zdrojů tak při rozhovorech se zástupci Evropské komise. Dozvěděl jsem se, že Komise oficiálně nevysvětlila ukončení projektu ENER.

³¹ ENER zorganizoval 4 semináře nazvané: Present challenges and future trajectories of the radicalisation phenomenon in Europe; Risks to the youth radicalisation and its main settings; Evaluation and measuring effectiveness in counter radicalisation; The role of communications, media and civil society in preventing radicalisation.

³² Sdělení The EU Internal Security Strategy in Action Five steps towards a more secure Europe (COM 201-673). Hlavní cíle RAN jsou EU definovány následovně: „address issues of violent radicalisation at practitioners' level; identify, test, assess and compare good and promising practices developed; review and identify lessons learned from unsuccessful projects and interventions; promote cross-fertilisation among practitioners both within and between different sectorial groups; empower civil-society groups/organisations within vulnerable communities in addressing violent extremism and radicalisation and recruitment; help to assess financial, political and societal needs; facilitate the communication with national governments and EU-institutions; formulate recommendations to policy-makers; contribute to the implementation of political conclusions drawn at ministerial level; advise the EU-institutions in shaping their policy-making.“ Zdroj: Invitation to tender No. HOME/2011/ISEC/PR/015-A1 concerning a Framework contract for the technical assistance and support to the management of the Radicalisation Awareness Network (RAN-TAS) <http://ec.europa.eu/home-affairs/tenders/2011/12/TenderingSpecifications.pdf>

³⁴ Určité základní informace o dění v EU poskytují pravidelné výroční zprávy Europolu o terorismu (TE SAT. EU Terrorism Situation and Trend Report), které jsou veřejně dostupné a jsou zveřejňovány na oficiálních stránkách Europolu (www.europol.europa.eu).

³⁵ Např. Strategie pro bezpečnost a rozvoj v Sahelu (Strategy for Security and Development in the Sahel), která mezi 4 hlavní výzvy řadí boj proti násilnému extremismu a radikalizaci a jejich prevenci. Konkrétně uvádí: „In the Sahel region the simultaneous interaction between various factors such as poverty, social exclusion, unmet economic needs and radical preaching bears the risk of development of extremism. The situation in Mauritania is particularly worrying in terms of risks of radicalisation and recruitment of youth by AQIM.“ Mezi 4 strategické směry, kterými se mají ubírat kroky EU dokument řadí boj proti tomuto fenoménu. Konkrétně uvádí: „to help enhance the resilience of societies to counter extremism; to provide basic social services, economic and employment perspectives to the marginalised social groups, in particular the youth vulnerable to radicalisation; to support the states and legitimate non-state actors in designing and implementing strategies and activities aiming at countering these phenomena.“ Link: http://eeas.europa.eu/africa/docs/sahel_strategy_en.pdf.

Lze zmínit také dokument Annual report from the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament on the main aspects and basic choices of the CFSP. 2009, který konstatuje následující: *One of the priority areas for the EU Counter-Terrorism policy is the field of Prevention, and within it, the fight against Radicalization and Recruitment, not just in the EU, but also externally.*“ Link: http://eeas.europa.eu/cfsp/docs/2009_annualreport_en.pdf

³⁶ Z velkého množství akcí pro ilustraci zmiňuji jen některé z nich: ve dnech 30.–31. května 2007 se uskutečnil v Berlíně seminář na téma Radikalizace a rekrutování; dne 11. září 2007 proběhla v Bruselu konference na téma Prevence a zvládání radikalizace; mládeže: školy, texty a učitelé; ve dnech 16.–17. října 2008 se uskutečnil v Bruselu další konference s názvem

především Evropská komise, jednotlivá předsednictví. Od přijetí první verze protiradikalizační strategie v roce 2005 doposud všechna předsednictví v oblasti boje proti terorismu věnovala významnou pozornost tématu radikalizace a rekrutování. Téma bylo pravidelně zařazováno do programů předsednictví v tehdejších třetím pilíři³⁷, dále se mnohá předsednictví snažila dosáhnout přijetí nových závěrů Rady, aktualizace stávajících strategií apod. Některé členské státy také zahájily vlastní projekty financované z prostředků EU. Jedním z novějších projektů je např. projekt COPPRA, který iniciovala Belgie ještě před začátkem svého předsednictví. Projekt měl za cíl vytvořit pro prvoliniové policisty nástroj na identifikace signálů radikalizace (byla vytvořena brožurka pro policisty) a zajistit školení a vzdělávání v dané problematice. Belgii se podařilo prosadit pokračování projektu pod názvem COPPRA 2, který bude mít za cíl navázat na výsledky předchozího projektu.

Dlouhodobou pozornost problematice islamofobie a soužití většinové společnosti a muslimských komunit ve státech EU věnuje The European Union Agency for Fundamental Rights - FRA (dřívější Evropské monitorovací středisko rasismu a xenofobie, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia – EUMC), které připravilo několik publikací zaměřených na tyto otázky. V minulosti se FRA mimo jiné zaměřila na sběr dat a informací k situaci muslimských komunit v EU.³⁸

Klíčovou roli v opatřeních proti radikalizaci v rámci EU hrají členské státy. Právě členské státy mají k dispozici vlastní bezpečnostní složky a množství informací o vývoji bezpečnostní situace, včetně rizik spojených s radikalizací. Mají rovněž nastaveny komunikační kanály, které jdou mimo struktury EU. Instituce EU oproti tomu disponují omezeným množstvím informací, skutečných expertů i fundovaných pracovišť (především SitCen a Europol). Členské státy mají zájem o to, aby se téma udrželo na půdě EU, v čemž se shodují se zájmy Evropské komise, protiteroristického koordinátora, Generálního sekretariátu Rady a nově též ESVA. V rámci EU se podle mne nejzasvěcenější debaty o problematice vedou na pracovních skupinách TWG (řeší téma terorismu z hlediska vnitřních vztahů) a COTER (řeší téma terorismu z hlediska vnějších vztahů).

Kritika EU přístupu

Objevují se i přístupy kritické k celému konceptu radikalizace. Státům bylo vytýkáno, že jednají bez patřičného porozumění problematice a že si neuvědomují, že některé jejich kroky mohou mít nechtěné následky. V následující pasáži pro ilustraci zmiňuji tři kritické příspěvky.

Poměrně silná kritika přístupu EU je patrná v publikaci Open Society Institute *Ethnic Profiling in the European Union. Pervasive, Ineffective and Discriminatory*³⁹, zejména pak v kapitole Identifying Individuals in the Process of Radicalizing (str. 90–97). V publikaci se mimo jiné uvádí, že evropští úředníci se ve vzrůstající míře začali obávat evropských občanů, kteří se „radikalizovali“. Unijní úředníci se snažili zabývat otázkou včasného odhalení radikalizujících se jednotlivců a co nejranější preventivní intervence. Tyto snahy byly, a v některých případech dosud jsou, podníceny teorií „radikalizace“. Tato teorie dle autorů publikace nyní stojí v centru unijní protiteroristické politiky. Někdy tato teorie mohla a může mít dle publikace kladný efekt, například když upozornila na případy diskriminace nebo selhání imigračních politik. Jindy však bylo její využití výrazně problematictější, když se tuto teorii snažily

The role of Education in the Prevention of violent radicalisation; Dne 9. března 2012 proběhl 8. Evropský den vzpomínek na oběti terorismu. Při této příležitosti se v Bruselu uskutečnila konference s názvem The role of victims of terrorism in preventing violent radicalisation. An individual and collective approach to the European contribution. Dánské předsednictví pořádá v květnu tohoto roku v Kodani konferenci Tackling extremism: de-radicalisation and disengagement.

³⁷ Jako příklad uvádím program belgického předsednictví, který výslovně deklaroval následující: „...v rámci implementace akčních plánů boje proti terorismu musí být zvláštní pozornost věnována prevenci radikalizace, ať již ze strany lokálních policejních sil v boji proti kriminalitě, tak i ze strany preventivních programů organizovaných úřady.“ Programme of the Belgian presidency of the EU Council. http://www.eutrio.be/files/bveu/media/documents/Programme_EN.pdf.

³⁸ Viz např. jeho studie Report on Anti-Islamic Reactions within the EU after the Acts of Terror against USA, EUMC 2002; Situation of Islamic Communities in Five European Cities /Hartus, Bradford, Mannheim, Rotterdam, Turin/, EUMC 2001; Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001, EUMC 2002; Racist Violence in 15 EU Member States, EUMC 2005; The Impact of 7 July 2005 London Bomb Attacks on Muslim Communities in the EU, EUMC 2005; Muslims in the European Union. Discrimination and Islamophobia, EUMC 2006; Majorities' attitudes towards minorities in (former) Candidate Countries of the European Union: Results from the Eurobarometer in Candidate Countries 2003, EUMC 2003; Majorities' attitudes towards minorities in Western and Eastern European Societies: Results from the European Social Survey 2002–2003, EUMC 2003.

³⁹ Více v publikaci *Ethnic Profiling in the European Union. Pervasive, Ineffective and Discriminatory*, Open Society Institute, New York 2009.

využít bezpečnostní složky k odhalení faktorů vedoucích k radikalizaci, což vedlo k uplatňování forem etnického profilování, kdy se pouhé praktikování víry mohlo stát zdrojem podezření. Pokud je uplatňován koncept radikalizace, pak je zde jednoznačné riziko, že povede ke zvýšené míře etnického profilování muslimů v Evropě. Řada radikalizačních teorií vychází z neprokázaných teorií o jednoznačném postupném procesu radikalizace, které následně vedou k tomu, že všichni konzervativní muslimové jsou pokládáni za potenciální teroristy. Tento přístup je dle autorů publikace široce zakořeněn právě v bezpečnostních složkách. Studie Open Society Institute varuje před možností, že by tento přístup mohl mít zcela opačné výsledky, než by si bezpečnostní složky přály, tj., že by mohl napomoci zradikalizovat mnoho mladých muslimů, kteří by se mohli cítit přístupem státu poníženi. V minulosti takto údajně stovky mladých Irů vstoupily do IRA.

Zajímavou tezi o míře zájmu států na řešení problematiky radikalizace nabízí příspěvek Lorenza Vidna: *Europe's New Security Dilemma*.⁴⁰ Dospěl k názoru, že nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím tvůrce politiky je míra bezpečnostní hrozby, jíž jejich země čelí. Vlády zemí, které se potýkají s poměrně vysokou mírou radikalizace mezi mladými muslimy a jsou vystaveny závažné hrozbě teroristického útoku, jsou jednoduše náchylnější k tomu orientovat své úsilí na násilnou radikalizaci než na obecnější a méně akutní hrozby dotýkající se sociální soudržnosti. To má za následek, že jsou (vlády) odhodlanější používat jakýkoliv nástroj, který zabrání teroristickému útoku a také jsou pravděpodobněji otevřenější myšlence spolupracovat s těmi islamisty, kteří neinklinují k násilí. Jinými slovy, čím vyšší je hrozba teroristického útoku, tím menší nároky jsou stanoveny z hlediska akceptovatelnosti.

Další kritické hodnocení nabízí Raphael Bossong ve svém článku *Assessing the EU's added value in the area of terrorism prevention and violent radicalisation*.⁴¹ Ve svém fundovaném příspěvku kromě jiného uvádí, že přílišná šířka unijních ambicí v protiradikalizační strategii měla za následek rozdrobení úsilí. Dle autora je také evidentní, že pod vlivem šoku, který se logicky dostavil po velkých teroristických útocích v EU, byly členské státy svolné rychle souhlasit s deklaratorními dokumenty, upozorňujícími na význam společného úsilí v boji proti terorismu. V reálu však členské státy nebyly ochotny vzdát se svých vlastních zájmů v bezpečnostní oblasti. Tato skutečnost však dle Bossonga vede k tomu, že mezi schválenými unijními strategiemi a tím, jak jsou ve skutečnosti naplňovány, je značná mezera.

4. Dotazníkové šetření

V druhé části svého příspěvku se budu zabývat výsledky výzkumu, který jsem uskutečnil na přelomu roku 2011 a roku 2012. Cílem bylo získat informace o názoru odborníků z řad akademické obce a státní správy z ČR na aktivity EU v dané oblasti. V tomto článku budu informovat o výsledcích výzkumu pouze v omezené míře, neboť je součástí mé disertační práce, přičemž předpokládám, že celkové výsledky výzkumu budu také následně publikovat.

V první fázi výzkumu jsem uskutečnil rozhovory s pěti experty v prosinci 2011 a v lednu 2012. Mým cílem bylo umožnit přesnější zmapování problému, důkladnější uchopení problematiky a především nasbírání podnětů, které by mi měly následně umožnit přesněji zacílit dotazník, který jsem využil v další fázi výzkumu. Všechny osoby, které jsem oslovil v této fázi, mají zkušenosti se sledovaným tématem i s fungováním EU v oblasti bezpečnosti, většina z nich přímo v oblasti boje proti terorismu (jednalo se o příslušníka Policie ČR, zaměstnance ministerstva vnitra, ministerstva zahraničních věcí a akademického pracovníka). Nakonec tuto fázi shrnu a poté uspořádám dotazníkové šetření. Čtyři rozhovory trvaly přibližně 60 minut, jeden z nich cca 30 minut. Rozhovory nebyly nahrávány a všechny informace byly důsledně anonymizovány.

Text jsem úmyslně nechal v takto syrové podobě, neboť ta dle mého názoru lépe odráží průběh rozhovorů i postoje oslovených osob. Rozhodl jsem se maximálně respektovat výroky expertů a jen v nezbytné míře jsem do jejich výroků zasahoval (např. z důvodu větší srozumitelnosti jsem rozepsal zkratky).

⁴⁰ Vidno, Lorenzo: *Europe's New Security Dilemma*, Center for Strategic and International Studies, The Washington Quarterly 32:4, October 2009, p. 61–75.

⁴¹ Bossong, Raphael: *Assessing the EU's added value in the area of terrorism prevention and violent radicalisation*, Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg, Economics of Security Working Paper 60, January 2012.

a) Expert, který zastupuje ČR na jednáních v EU (zabývá se zahraničněpolitickými otázkami), uveď následující:

Obecné pojetí termínu radikalizace: činnost spojená s muslimským hnutím, které se bouří proti vývozu západních hodnot. Termín radikalizace se nyní hodně používá a označuje se jím trend. Radikalizace vyvěrá ze sociálně-ekonomických podmínek. Téma radikalizace se objevuje i v EU strategiích vůči třetím zemím (oblast Sahelu apod.), což není vzhledem k situaci nelogické. EU instituce – projekty v oblasti boje proti terorismu ve třetích zemích jsou finančně omezené (nyní asi 15 mil. eur na jednu zemi). EU instituce s termínem radikalizace pracují a snaží se ho zohlednit ve svých projektech. Jsou však závislé na množství a kvalitě informací od EU delegací v zahraničích, a zejména od členských států EU. Radikalizace ale náleží mezi citlivé otázky... EU delegace nyní asi nemají kapacity se tímto tématem systematicky zabývat. Termín radikalizace na jednáních, kterých jsem se v EU zúčastnil, nikdo nezpochybnil. Naopak všichni podpořili projekty zaměřené na otázku prevence radikalizace. ČR nemá své zastupitelské úřady v řadě zemí, kde pravděpodobně k radikalizaci dochází. Řada informací nám pak chybí. Ve třetích zemích jsou v oblasti radikalizace/deradikalizace aktivní zejména velké členské státy EU, které samy mají špatné zkušenosti s tímto fenoménem. Co se týče přístupu EU, důležitou roli by časem měly hrát delegace EU ve třetích zemích. Nicméně primární roli budou nadále mít členské státy. Nemám pocit, že by protiteroristický koordinátor EU a Evropská služba pro vnější činnost (ESVA)⁴² měli zásadně rozdílný přístup k problematice. Evropská komise se zaměřuje zejména na rozvojovou spolupráci a jinak by neměla do problematiky výrazněji zasahovat. Mezi ESVA a Evropskou komisí by měla být maximální synergie. ESVA by měla provádět strategické plánování (stanovování priorit) a EU by měla obhospodařovat finanční nástroje. Téma radikalizace bude pro EU nadále aktuální. Sice ne zcela prioritní, ale nadále důležité. Vliv na to bude mít také skutečnost, že se lidé v unijních institucích příliš nemění; drží se svých osvědčených témat. Samotné téma radikalizace bude nadále tlačit skutečná situace v zahraničí a je pravděpodobné, že problém radikalizace zde bude řadu let. EU dokumenty jsou závislé na kvalitě informací, na základě kterých vznikají. Záleží zejména na tom, jaké podněty poskytnou členské státy, které však své informace důsledně filtrují. Z takto upravených podkladů se pak v Unii nic zásadního nenapíše. Na delegacích EU by měli pracovat lidé, kteří mají hluboké znalosti z oblasti boje proti terorismu. Bohužel tomu tak není. Samozřejmě je to závislé i na prioritách a finančních otázkách.

b) Expert zabývající se zejména výzkumem problematiky extremismu uveď následující:

Abychom definovali deradikalizaci, musíme napřed definovat, co je radikalizace. Zde je první problém, protože jde o slovo obecné, zavádějící a často nic neříkající. Měli bychom problémy pojmenovávat jasně, srozumitelně, abychom s jejich řešením obstáli u veřejnosti. Radikalizace je termín politicky korektní, který vychází ze slovníku samotných „radikálů“. Samotní extremisté, případně teroristé, se nazývají radikály, neboli se označí za jakousi avantgardu, která se nespokojuje s tradičním, demokratickým způsobem boje o moc. Toto slovo používají i bezpečnostní složky. Slovo radikál může označovat i člověka, který má pozitivní ideje, prospěšné vize, které ale chce prosazovat alternativním, nebo i militantním způsobem. Militantnost může legitimizovat úslovím, že účel světí prostředky. Radikálnost může být i projevem mládí. Mladí lidé mají potřebu revoltovat, být důslednější a mít větší požadavky než dospělejší, benevolentnější, konzervativnější politicky angažovaní jedinci, kteří už jsou tzv. „semletí“ společností, nebo „Systémem“. Radikál může být vnímán jako člověk, který ještě nechce vstoupit do mainstreamu, není mainstreamem „zgleichsaltován“, neustupuje ze svých pozic. Nedělá kompromisy. Používáním slova radikalizace ustupujeme od jádra problému, neboli od reálných bezpečnostních rizik, které naši klienti představují. Tím rizikem je hlavně páchání (jakéhokoli) násilí na nevinných lidech a hrozba rozbití demokratického uspořádání společnosti. Proto by se mělo jasně specifikovat, co tito jednotlivci nebo skupiny přináší s sebou za nebezpečí. Měl by se proto, alespoň na poli bezpečnostních složek, místo radikalizace používat jiný pojem, který by jasně definoval jejich nebezpečnost. Bezpečnostní složky stojí před reálnou hrozbou, proto by se měly vyvarovat polemik o tom, zda je klient „radikálem bojujícím za svobodu“, nebo „teroristou“. Tyto terminologické úvahy patří na akademickou půdu. Akademici ale nepředcházejí teroristickým útokům, akademici nemusí teroristy usvědčit před soudem, akademici nemusí chránit oběti a v neposlední řadě se po teroristickém útoku nemusí zodpovídat veřejnosti. V první řadě je nutné dělat projekty lokální. Naši

⁴² Evropská služba pro vnější činnost. Pravidelné informace o činnosti ESVA jsou na domovské internetové stránce organizace: http://eeas.europa.eu/what_we_do/index_cs.htm.

cílovou skupinu tvoří lidé a ti jsou rozmanití a nepředvídatelní. Proto s nimi musí pracovat odborníci, kteří je znají v jejich reálném prostředí. Dále to musí být lidé, kteří k dané lokalitě mají vztah, znají její problémy. A ty chtějí řešit. Prevenci nelze oktrojovat z centra. Musíme si přesně definovat, čeho chceme dosáhnout. Pokud je cílem „deradikalizovat společnost“, nebo „snížit extremistické nálady“, je to dle mého názoru neměřitelný a nesplnitelný úkol. Cílem může být např. snížení počtu násilných útoků.

c) Expert zabývající se bezpečnostněprávními otázkami uvedl:

Důvodů pro radikalizaci je velké množství. Existují radikalizační faktory, např. samotné Guantánamo nebo události v afghánském vězení Bagram, které nelze pominout. Dále je zřejmá krize mužské společnosti v arabském světě či nekonečné problémy Palestinců. Západ v těchto otázkách často postupuje nešťastně. Rovněž se dlouhodobě chová velmi neobratně vůči vůdcům muslimských zemí. Muslimové pak vnímají Západ jako agresora. Svoji významnou roli hraje také oživení islámu v muslimských zemích. Muslimové druhé a třetí generace na Západě: mnozí z nich se dostali do situace, že ať se budou snažit sebevíc, stejně nedosáhnou takového postavení, jako mají „původní obyvatelé“. Prochází deziluzí z pokrytectví Západu. Mají pocit, že všichni si nejsou rovni. Součástí problému je i sociální nerovnost. Většina lidí chce žít normální život, ale některé láká život extremisty, či dokonce teroristy. 11. září 2001 bylo svým způsobem tragedií i pro otázku boje proti terorismu. Přivítalo se na něm mnoho lidí (politiků, vědců, podnikatelů atd.). Vlády se urychleně snažily „něco dělat“ s komunitami. Vzniklo obrovské množství těles – jak na represii, tak na prevenci. Západ dlouhá léta platil problémové projekty a nyní musí čelit negativním reakcím. Velké neštěstí obecně představují létající profesori, kteří recyklují materiály několika málo analytiků, kteří se tématem radikalizace skutečně zabývali. Radikalizaci rozumí jen velmi malé množství vědců. Otázka je, co o ní pak mohou říci a z jakých zdrojů čerpají. EU nedělá boj proti radikalizaci dobře. Přijaté strategie a akční plány nejsou dobré materiály a role EU v zahraničí je slabá. Řada věcí je nerealizovatelná, např. plány vůči třetím zemím. Unijní strategie jsou navíc nezapamatovatelné, jsou moc obsáhlé a obsahují příliš velké množství úkolů. Unijní instituce tématu nerozumí. Z boje proti terorismu si řada z jejich pracovníků udělala živnost. Většina z nich nikdy téma bezpečnosti v realu neřešila. EU se nezaměřuje rovnoměrně na všechna rizika. Islamistická radikalizace je pro EU mnohem častější téma než například radikalizace pravicových, levicových extremistů či radikálních ochránců práv zvířat. U muslimů se mluví o radikálech, ale v případě jiných náboženství se používají termíny typu „zbožní věřící“. Obecně lze říci, že boj proti terorismu je v Unii chaotický, není příliš koordinován, a zabývá se jím množství aktérů. EU chrlí množství dokumentů o terorismu, včetně radikalizace, většinou jsou to zbytečné materiály. Počet úředníků zabývajících se tématem se zvyšuje, bohužel nikoliv počet skutečných odborníků. Unijní aparát není pružný. Problémem je také velká rivalita. EU dokumenty k radikalizaci čtou právníci a bezpečnostní složky. Zkoumají, nakolik jsou materiály reálné a zda nejsou problematické. Rovněž je studují různí „šťouralové“ a občas někdo v Evropském parlamentu.

d) Akademik zabývající se bezpečnostními otázkami konstatoval:

Státy uplatňují různé přístupy ke sledované problematice. Některé země nepracují s termínem radikál. Místo toho se zabývají pouze trestně stíhanými osobami a osobami, které byly propuštěny z vězení. Téma radikalizace a rekrutování je však také výborný „zdroj obživy“. Z tohoto důvodu se pořádá velké množství akcí (např. konferencí, workshopů, seminářů) zaměřených na sledované téma. Rovněž se některým osobám vyplatilo o sobě tvrdit, že jsou bývalí radikálové a že od svého smýšlení upustili a deradikalizovali se (například o tom široce přednáší). Často je pozorovatelná snaha téma „nafouknout“. Opatření proti radikalizaci jsou bohužel naprosto mimoběžná a často jsou motivována snahou vykázt nějakou aktivitu. Při analýzách radikalizace se opomíjí některé spouštěcí mechanismy radikalizace, hlavně migrace a antiimigrační postoje. Některá témata jsou nadále absolutní tabu. Co se týče celkového hodnocení vztahu EU a boj proti terorismu je možné konstatovat, že bez těchto aktivit by situace byla ještě horší. Otázkou je ale cena za aktivity EU v dané oblasti (například zda jsou ještě finančně únosné). V oblasti boje proti terorismu se často ztrácí realita. Téma boje proti terorismu je v EU natolik široké, že ho jedinec nemá šanci obsáhnout. Protiteroristický koordinátor EU by měl vědět, kde se co připravuje a kam „sáhnout“. Koordinátor však pokryje tak jednu třetinu z toho, co by bylo možné pokládat za unijní protiteroristické aktivity. Samotná Evropská komise nemá

přehled o tom, co dělá v oblasti boje proti radikalizaci. Postupně roste politická korektnost EU dokumentů, včetně těch zabývajících se terorismem.

e) Expert zabývající se psychologickými aspekty trestné činnosti uvedl:

Existuje velké množství typů extremistů a teroristů. Jak připravit jednou úspěšnou strategii? Nakolik máme dobře zmapované procesy radikalizace? Přízně si, že příliš ne. Kolik badatelů se skutečně dostane k zajímavějším datům, např. ze života extremistů a teroristů? Jen malý počet. Otázkou je, z čeho pak čerpají zbývající badatelé ve svých studiích. Je třeba dát si pozor na výzkumné projekty orientované na téma radikalizace. Stručně řečeno, zpracovatelé v tom umí chodit a neváhají naslibovat hory doly, jen aby projekt získali. Milují klíčové termíny, které jim zaručují úspěch. Patří k nim i termín radikalizace.

Všech pět oslovených expertů bylo při rozhovoru maximálně vstřícných a bylo zřejmé, že o sledovaném tématu mají hlubší znalosti. Jako přínosné se ukázalo rozhodnutí oslovit osoby, které mají vysokoškolské vzdělání odlišného zaměření i jinou práci. Během rozhovoru mne pak mohly upozornit na řadu nových aspektů tématu radikalizace a nastínily mi i další možné pohledy na něj. Z uskutečněných rozhovorů bylo zřejmé, že i v případě expertů se vnímání termínu radikalizace může významně lišit. Z rozhovorů také vyplynulo, že 3 z oslovených expertů mají poměrně silně kritický přístup k unijním aktivitám ve sledované oblasti. Úvodní fáze poskytla hlubší vhled do problematiky.

V následné fázi jsem vytvořil dotazník. Vhodné respondenty jsem hledal metodou sněhové koule (snowball sampling). Kladl jsem důraz na následující principy: na začátek jsem zařadil jednodušší otázky, pak jsem jejich obtížnost stupňoval. Do dotazníku jsem zařadil i otevřené otázky a prostor pro komentáře oslovených osob; pokládal jsem otázky, ve kterých jsem se respondentů dotazoval na míru jejich souhlasu s výroky. Kladl jsem důraz na validitu informací. Výsledky jsem důsledně anonymizoval. Otázky jsem směřoval zejména na následující témata: vhodnost používání termínu radikalizace; hodnocení současného úsilí EU v této oblasti; jakou míru rizika představuje radikalizace pro jednotlivé členské státy; množství, kvalitu a využitelnost unijních radikalizačních dokumentů; zda je tématu věnována v rámci EU odpovídající pozornost a zda bude téma nadále aktuální.

V prosinci 2011 a v lednu 2012 jsem uskutečnil pilotní dotazníkové šetření, ve kterém jsem vybraným 10 osobám distribuoval dotazníky. Tyto osoby byly zvoleny na základě jejich předpokládaných hlubokých znalostí s fungováním EU i se samotným tématem radikalizace, nebo alespoň s některými částmi s ním souvisejícími (jednalo se o pracovníky ministerstev vnitra a zahraničních věcí, bezpečnostních složek a akademiky). Při výběru osob jsem opět zvolil metodu sněhové koule. Musím vysoce ocenit, že všech deset oslovených osob mi zaslalo své odpovědi. Samotný termín radikalizace pokládá 9 z 10 oslovených osob za relevantní z hlediska boje proti terorismu. Nicméně je zřejmé, že jejich vnímání významu sledovaného pojmu se značně liší. Většina se kloní k tomu spíše vnímat celé téma prizmatem radikalizace než k tomu zabývat se pouze na násilným extremismem. Respondenti nevnímají všechny členské státy jako stejně ohrožené radikalizací, přičemž za ohroženější pokládají některé staré členské státy EU. Z odpovědí je zřetelný poměrně silně rezervovaný vztah k EU institucím, kdy je zřejmá skepse vůči hloubce znalostí unijních institucí ve sledované oblasti. Také je ale zřejmé, že někteří respondenti sami tápou v unijních aktivitách. Zároveň se nedomnívají, že by tématu byla v EU věnována příliš velká pozornost. Rovněž je evidentní, že dotazovaní na jedné straně kritizují EU za to, že se v oblasti boje proti radikalizaci zaměřuje přednostně na řešení radikalizace islamistické, na druhé straně sami v podstatě pokládají toto téma spojené s islamistickou radikalizací. Většina z dotazovaných své vnímání problému v dotazníku rozšířila teprve tehdy, když se setkala s otázkami přímo cílenými na to, zda není úsilí EU jednostranné. Nikdo nevyužil prostor pro doplňující komentáře na konci dotazníku, některé otázky však vyprovokovaly další komentáře.

V únoru 2012 jsem uskutečnil druhé kolo dotazníkového šetření, kdy jsem dalším 10 vybraným osobám zaslal dotazník (oslovil jsem příslušníky bezpečnostních složek a vědecké pracovníky). Opět jsem je vytipoval na základě metody sněhové koule, kdy bylo mým cílem oslovit i ve druhé fázi šetření osoby, které mají velmi dobré povědomí o zkoumané problematice. I v této druhé vlně výzkumu se jednalo se o zástupce jak akademické obce, tak pracovníky státní správy. Na dotazník odpovědělo 9 z 10 oslovených, což pokládám za úspěch. Dosavadní výstupy z druhého kola dotazníkového šetření se výraznějším způsobem neliší od prvního kola. Také ve druhém kole se dotazovaní shodli na tom, že termín radikalizace je z hlediska boje proti terorismu relevantní (7 osob s tímto výrokem souhlasilo,

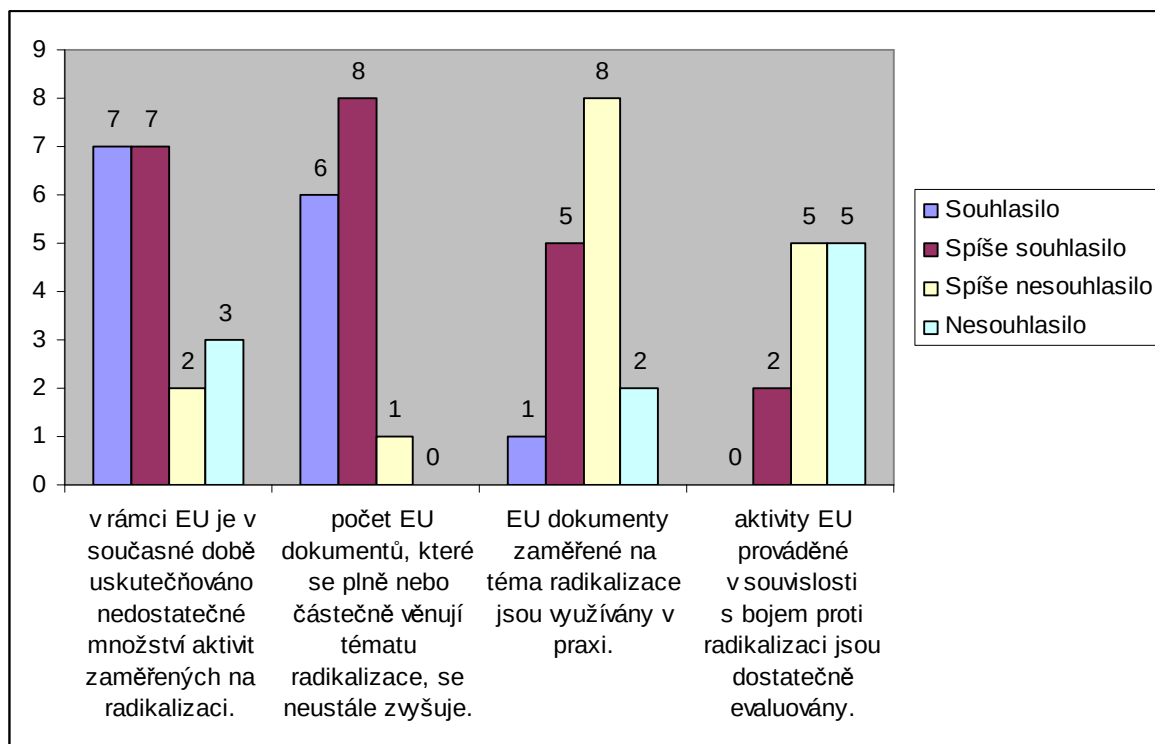
2 osoby spíše souhlasily). I ve druhém kole měli respondenti rozdílné názory na vhodnost používání termínů „radikalizace“ či „násilný extremismus“. Rovněž ve druhém kole panovala shoda v tom, že všechny členské státy EU nejsou stejnou měrou ohroženy rizikem radikalizace (8 dotazovaných se v tomto směru vyjádřilo jednoznačně, pouze jeden dotazovaný spíše souhlasil s tímto hodnocením). Někteří dotazovaní uvedli, které země obecně pokládají za nejvíce ohrožené – stejně jako v předchozím kole uvedli některé „staré členské státy“. Část respondentů své odpovědi specifikovala podle toho, o jakou radikalizaci se jedná (islamistická, pravicová, levicová, někdo též zmínil aktivity radikálních ochránců práv zvířat). Až na jeden případ nebyla zmíněna Česká republika – a i tento případ byl doplněn otazníkem. Velmi pestré odpovědi zazněly na otázky týkající se faktorů vedoucích k radikalizaci. Je z nich patrné, že ani mezi odborníky nepanuje v této oblasti v ČR shoda. Z jednotlivých odpovědí je patrné kritické hodnocení úrovně znalostí unijních institucí o problematice radikalizace (6 osob kritických, 1 respondent spíše kritický). Z odpovědí je patrná shoda v tom, že sledované téma bude i nadále pro EU vysoce aktuální (7 osob souhlasilo, 2 osoby spíše souhlasily) a že je potřeba, aby i nadále měla EU specifickou protiradikalizační strategii (6 osob souhlasilo, 3 spíše osoby spíše souhlasily). Za velmi cenné pokládám odpovědi na otevřené otázky, které obsahují řadu postřehů využitelných v dalším postupu při tvorbě mé disertační práce.

Zpracování výsledků obou kol dotazníkového šetření:

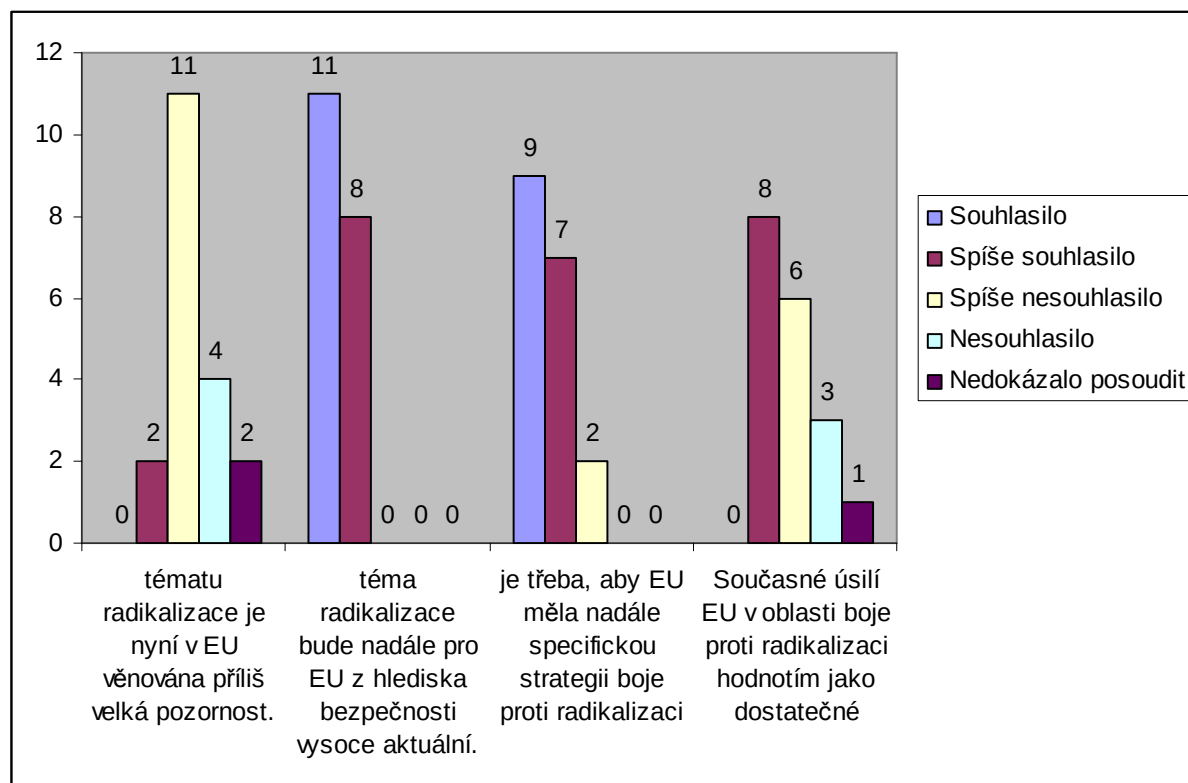
- Po zpracování výsledků obou kol šetření se ukázalo, že naprostá většina respondentů je přesvědčena o tom, že téma radikalizace je z hlediska boje proti terorismu relevantní (15 osob zcela souhlasilo, 3 spíše souhlasily, pouze 1 spíše nesouhlasila).
- Méně jednoznačně vyzněla odpověď na otázku, nakolik je současné úsilí EU v boji proti radikalizaci dostatečné. V tomto případě ho 8 osob označilo za spíše dostatečné, 6 za spíše nedostatečné, 3 osoby za nedostatečné a 1 dotazovaný uvedl, že tuto otázku nedokáže posoudit.
- Zcela jednoznačně vyzněly odpovědi na otázku, zda jsou členské státy postiženy stejnou měrou rizikem radikalizace. 18 oslovených s tím nesouhlasilo, 1 osoba s tím spíše nesouhlasila.
- S výrokem „Osobně dobře znám specifické EU dokumenty zaměřené na boj proti radikalizaci, či na její prevenci.“ 2 osob nesouhlasily, 8 spíše nesouhlasilo, 5 spíše nesouhlasilo, 1 nesouhlasila, 3 dotazovaní tuto otázku nedokázali posoudit.
- S výrokem „Instituce EU (Evropská komise, protiteroristický koordinátor aj.) mají dostatečné znalosti o procesu radikalizace.“ souhlasilo 6 osob, 8 spíše nesouhlasilo, 2 nesouhlasily a 3 osoby ho nedokázaly posoudit.
- S výrokem „V rámci EU je v současné době uskutečňováno nedostatečné množství aktivit zaměřených na radikalizaci.“ spíše souhlasilo 7 respondentů, nesouhlasilo 7 respondentů, nesouhlasili 2 dotazovaní a 3 další nedokázali odpovědět.
- 6 dotazovaných souhlasilo s tím, že počet EU dokumentů, které se plně nebo částečně věnují tématu radikalizace, se neustále zvyšuje. Dalších 8 osob s tím spíše souhlasilo, pouze 1 osoba nesouhlasila a 3 toto tvrzení nedokázali posoudit.
- S tvrzením, že EU dokumenty zaměřené na téma radikalizace jsou využívány v praxi, souhlasila pouze 1 osoba, spíše souhlasilo 5 osob, ale 8 respondentů s ním spíše nesouhlasilo, 2 nesouhlasili a 3 jej nedokázali posoudit.
- Relativně zajímavé výsledky také nabídl dotaz, zda jsou aktivity EU prováděné v souvislosti s bojem proti radikalizaci dostatečně evaluovány. Nikdo z oslovených s tímto výrokem nesouhlasil, pouze 2 osoby s ním spíše souhlasily, 5 spíše nesouhlasilo, dalších 5 nesouhlasilo a 7 osob ho nedokázalo posoudit.

Následující graf ukazuje míru souhlasu s několika výroky o aktivitách EU ve sledované oblasti. Z výsledků je zřejmé, že respondenti jsou v převážné míře přesvědčeni o tom, že aktivity EU nejsou dostatečné, ale kvantitativně narůstají. Zároveň však mají pochybnosti o tom, že jsou sledované dokumenty EU využívány v praxi a zda jsou odpovídajícím způsobem vyhodnocovány.

Graf č. 1 znázorňující míru souhlasu respondentů s uvedenými výroky

Graf č. 2 se zabývá další baterií postojů respondentů k výroky o aktivitách EU v oblasti boje proti radikalizaci a rekrutování

Z grafu č. 2 je zřejmé, že převážná část respondentů není přesvědčena o tom, že by dotčenému tématu byla v EU věnována neúměrně velká pozornost. Rovněž je zřejmé, že jsou přesvědčeni o tom, že téma bude pro EU i nadále vysoce aktuální. Graf také ukazuje, že drtivá většina dotazovaných

zastává názor, že by EU měla i nadále mít specifickou strategii boje proti radikalizaci. Poslední graficky znázorněná míra souhlasu a nesouhlasu s konkrétním výrokem ukazuje, že mezi respondenty není jednoznačná shoda v tom, zda je současné úsilí EU v boji proti radikalizaci dostatečné, nebo ne. (8 osob souhlasilo, 6 spíše nesouhlasilo, 3 nesouhlasilo a 1 nedokázal posoudit).

5. Závěr

Předložený článek se pokusil nastínit, že skutečně existuje relativně rozsáhlý diskurs, v jehož rámci existují ustálené mýty a stereotypy, případně dochází ke vzniku nových stereotypů. Jednotlivé členské státy EU nevnímají hrozbu stejně, některé země se cítí radikalizací a rekrutováním do teroristických organizací ohroženy více, jiné méně. Tomu pak odpovídá množství opatření, které přijímají na národní úrovni i to, do jaké míry jsou ochotny se angažovat do unijních projektů. Nicméně po roce 2005 žádná předsednická země toto téma ze svého programu nevypustila a doposud všechna předsednictví v Radě EU zařadila téma radikalizace a rekrutování do své protiteroristické agendy. Z problematiky se stala nezpochybnitelně významná součást unijní protiteroristické agendy.

Současné EU úsilí je souborem různých postojů, který bohužel nemůže vést k úspěchu ve všech aktivitách. Vzhledem k tomu, že tento postoj vyhovuje v podstatě všem klíčovým hráčům, lze do budoucna očekávat, že tento přístup EU bude pokračovat. EU aktivity ve sledované oblasti jdou mnohdy „samospádem“, případně čas od času reagují na silné podněty (tj. teroristické útoky na půdě EU). Po nich EU urychleně přijímá dokumenty či opatření – v praxi se však jedná zejména o přípravu nových Závěrů Rady, či organizuje konference, workshopy apod. Také z tohoto důvodu nemůžeme hovořit o systematickém, dlouhodobém formování politiky. Zcela zásadní otázkou je nepatrná závaznost přijatých unijních dokumentů. Jejich vynutitelnost je minimální. Rovněž možnosti hodnotit jejich skutečný dopad v praxi jsou omezené.⁴³ EU (respektive její supranárodní úroveň, Evropská komise a agencie EU) jako taková má omezené pole působnosti v prevenci radikalizace. Toto je především doména členských států, které jsou odpovědné za vnitřní bezpečnost.

Pro ty členské státy, které v současné době nečelí takové hrozbě radikalizace a rekrutování do teroristických organizací, je na jednu stranu výhodné, že se v rámci EU mohou od „zkušenějších“ států dozvědět řadu informací o radikalizaci, osvědčených postupech, deradikalizačních programech apod. Jsou to nepochybně poznatky, které pro ně mohou být v budoucnosti užitečné. Skutečnost, že v EU je výrazně akcentováno téma radikalizace ve vztahu k terorismu, však pravděpodobně ubírá prostor pro diskuzi o příbuzných problémech, např. o pravicovém či levicovém extremismu. Dle mého názoru lze v jisté míře hovořit rovněž o tom, že v rámci EU (ale i jiných mezinárodních organizací) je toto téma „oblíbené“ a umožňuje řadě osob a celým institucím se díky němu zviditelňovat či zadávat řadu výzkumných aktivit, přičemž jejich přidaná hodnota nemusí být vždy nejvyšší. Rovněž míra spolupráce jednotlivých unijních institucí není vždy optimální. Popisované téma se dotýká řady ožehavých oblastí, kdy EU i jednotlivé členské státy musí vystupovat mimořádně obezřetně (např. v otázkách týkajících se vztahu mezi státem a náboženstvími, propojeností vnitřní a vnější dimenze EU politiky, integrace menšin apod.), což však vede k tomu, že formulace unijních dokumentů je ve velké míře opatrná, až sterilní a je z nich patrná snaha nikoho neurazit. Problémem je nedostatek vědeckých studií zaměřených na výzkum efektivity opatření boje proti radikalizaci a rekrutování. Nyní lze tedy v podstatě jen spekulovat o tom, zda přijatá opatření přinesla nějaké výsledky.

V souvislosti s popisem fenoménu radikalizace a přijímáním protipatření se musí EU vyvarovat vytváření virtuální reality, která může situaci ještě zhoršovat. Kontext, který je vytvářen, může být sám o sobě zdrojem problému. Radikalizace má mnoho příčin a spouštěčů a stejně tak mnoho projevů, proto je třeba v rámci Unie přistupovat k tomuto fenoménu multidisciplinárně, kombinovat různé přístupy a politiky.⁴⁴ Důraz by měl být kladen na prevenci a spolupráci na místní úrovni.

⁴³ Určitým pokusem hodnotit úsilí členských států byl dotazník, který v roce 2007 zaslala Evropská komise členským státům. Komise však byla zcela závislá na informacích, které jí jednotlivé země o svých aktivitách poskytl.

⁴⁴ Z velké části stále přínosné podněty pro zlepšení našeho poznání radikalizace nabízí materiál *Radicalization in Europe a post 9/11 perspective*. Jde o výsledky mezinárodního semináře, který uspořádal dne 20. srpna 2007 Danish Institute for International Studies (DIIS). Vybírám ta doporučení, která pokládám za nejzajímavější:

„There is a need to produce theoretically and methodologically well-founded research based on new empirical data. The challenge in gaining access to violent and non-violent radical individuals and communities;

Provedený výzkum v ČR poukázal na skutečnost, že respondenti jsou v převážné míře přesvědčeni o tom, že aktivity EU nejsou dostatečné, ale kvantitativně narůstají. Zároveň však mají pochybnosti o tom, zda jsou sledované dokumenty EU využívány v praxi a zda jsou odpovídajícím způsobem vyhodnocovány. Převážná část respondentů není přesvědčena o tom, že by dotčenému tématu byla v EU věnována neúměrně velká pozornost. Rovněž je zřejmé, že jsou toho názoru, že téma bude pro EU i nadále vysoce aktuální. Drtivá většina dotazovaných je toho názoru, že by EU měla mít i nadále specifickou strategii boje proti radikalizaci.

Jsem toho názoru, že navzdory výtkám vůči dosavadním aktivitám EU, má smysl se na unijní úrovni nadále zabývat problematikou radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Pro EU by však bylo vhodné, kdyby se do budoucna mohla vyvarovat ukvapeného přijímání protiradikalizačních dokumentů. Při formulaci EU doporučení by bylo žádoucí více zohlednit skutečnost, že situace v jednotlivých členských státech EU je mnohdy výrazně odlišná. Nelze předpokládat, že by všechny členské státy mohly plošně přijímat všechna opatření navrhovaná na unijní úrovni. Opačný postup by mohl mít kontraproduktivní následky, např. pokud by se členské státy snažily v souladu se strategií či Akčním plánem reagovat na jevy, které ani na svém území nepozorují. Jsem přesvědčen o tom, že důležitou roli bude i nadále hrát výměna informací mezi členskými státy a zde unijní instituce (zejména Evropská komise, Europol a Eurojust) mohou plnit významnou funkci. Problematikou se však vedle EU zabývá řada mezinárodních organizací a institucí, např. ECRI (European Commission against Racism and Intolerance), dále Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a v neposlední řadě též Organizace spojených národů (OSN), což na jednu stranu nabízí možnost podrobněji zmapovat sledovanou problematiku, na druhou stranu však může docházet k opakování aktivit a mrhání prostředky.

Z hlediska radikalizace a rekrutování do teroristických organizací lze označit situaci v České republice za víceméně klidnou, bylo by však velkou chybou nevěnovat patřičnou pozornost vývoji v EU nebo tento vývoj podcenit.

-
- *There is a need to gather experiences and learn from other studies on how to gain access to violent and non-violent radical communities in order to do proper research on radicalization;*
 - *Since access is a major obstacle in this type of research, it would be recommendable that authorities assist researchers in gaining access whenever they can. This would involve facilitating access to imprisoned individuals and to court records from trials in Europe.*
 - *There is a need to define radicalization;*
 - *Studies on radicalization should be cross-disciplinary and involve different theoretical approaches;*
 - *There is a need to focus on the role of group dynamics and leadership in violent radical and non-violent radical groups.*“

BIBLIOGRAFIE

a) OFICIÁLNÍ DOKUMENTY

- A Common and Safe Future*, dánský národní plán boje proti extremismu a radikalizaci, leden 2009, link: <http://newtodenmark.dk>.
- Annual report from the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament on the main aspects and basic choices of the CFSP. 2009*, Link: http://eeas.europa.eu/cfsp/docs/2009_annualreport_en.pdf.
- A secure Europe in a better world. European security strategy*, Brussels, 12 December 2003.
- Counterterrorism Policy, Main Achievements and Future Challenges*, COM(2010)386.
- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Concerning Terrorist Recruitment: Addressing the Factors Contributing to Violent Radicalisation*, 3. říjen 2005; 12773/2005.
- Counterterrorism at Local Level, A Guide*, The National Coordinator for Counterterrorism (NCTb), říjen 2007, link: http://english.nctb.nl/Images/Counterterrorism_at_local_level_tcm51-85988.pdf?cp=51&cs=7365
- EU Plan of Action on Combating Terrorism – Update*, 24. května 2005; 8211/2005.
- Revised Action Plan on Terrorism: Update*, 27. června 2005; 10694/2005.
- Implementation of the Action Plan to Combat Terrorism*, 10. června 2005; 9809/1/2005.
- Implementation of the Action Plan to Combat Terrorism*, 22. listopadu 2005; 14734/2005.
- Implementation of the Strategy and Action Plan to Combat Terrorism*, 29. listopadu 2007; 15411/07, ADD 1 REV 1.
- Implementation of the EU Counter-terrorism strategy – Discussion paper*, 23. listopadu 2007; 15448/07.
- Implementation of the Strategy and Action Plan to Combat Terrorism*, 19. května 2008, 9416/08.
- Invitation to tender No. HOME/2011/ISEC/PR/015-A1 concerning a Framework contract for the technical assistance and support to the management of the Radicalisation Awareness Network (RAN-TAS)*, link: <http://ec.europa.eu/home-affairs/tenders/2011/12/TenderingSpecifications.pdf>
- The EU Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment – Implementation Report*, 29. listopadu 2007; 15443/07.
- Policies on Integration and Prevention of Radicalisation in the Netherlands. A progress report*, The Minister of Immigration and Integration, červenec 2006, link: http://english.nctb.nl/Images/Progress_report_Policies_on_intregation_and_prevention_of_radicalisations_in_the_Netherlands_tcm51-75282.pdf?cp=51&cs=7362.
- Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě týkající se náboru teroristů: faktory přispívající k násilné radikalizaci*, 21. září 2005; KOM(2005) 313.
- Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě. Posílení boje proti terorismu*, 6. listopadu 2007; KOM(2007) 649.
- European Union Counter Terrorism Strategy*, 13613/2005; 14469/2005, 15358/2005.
- Council Declaration on the EU Response to the London Bombings*, 13. července 2005; 11158/2005.
- European Security Strategy*, Brussels, 12. prosince 2003.
- Netherlands. Profiles on Counter-terrorist Capacity, Committee of experts on terrorism (CODEXTER)*, červen 2006, link: www.coe.int/gmt.
- Programme of the Belgian presidency of the EU Council*. http://www.eutrio.be/files/bveu/media/documents/Programme_EN.pdf

- Racist Violence in 15 EU Member States*, EUMC 2005.
- Report on Anti-Islamic Reactions within the EU after the Acts of Terror against USA*, EUMC 2002.
- Situation of Islamic Communities in Five European Cities* /Hartus, Bradford, Mannheim, Rotterdam, Turin/, EUMC 2001.
- Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*, EUMC 2002.
- The Impact of 7 July 2005 London Bomb Attacks on Muslim Communities in the EU*, EUMC 2005.
- Muslims in the European Union. Discrimination and Islamophobia*, EUMC 2006.
- Majorities' attitudes towards minorities in Western and Eastern European Societies: Results from the European Social Survey 2002-2003*, EUMC 2003.
- National Terrorist Threat Assessment 10*, National Coordinator for Counterterrorism (NCTb), 9. října 2007.
- Národní akční plán boje proti terorismu. Aktualizované znění pro léta 2007–2009*, Ministerstvo vnitra, Praha 2008.
- TE-SAT 2007. EU Terrorism Situation and Trend Report*, Europol 2007.
- TE-SAT 2008. EU Terrorism Situation and Trend Report*, Europol 2008.
- TE-SAT 2009. EU Terrorism Situation and Trend Report*, Europol 2009.
- TE-SAT 2010. EU Terrorism Situation and Trend Report*, Europol 2010.
- TE SAT 2011 EU Terrorism Situation and Trend Report*, Europol 2011.
- TE SAT 2012 EU Terrorism Situation and Trend Report*, Europol 2012.
- The Stockholm Programme – an open and security Europe serving and protecting Citizen*, Official Journal of the European Union, C:115, 1–37.

b) ODBORNÉ ČLÁNKY A PUBLIKACE

- Barša, P.: *Západ a islamismus*, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), Brno 2001.
- Bauman, Zygmunt: *Démoni otevřené společnosti*, Sociologický časopis 2006, str. 697–708.
- Bawer, Bruce: *While Europe Slept. How Radical Islam is Destroying the West from within*, Doubleday a division of Random House, Inc., New York 2006.
- Bossong, Raphael: *Assessing the EU's added value in the area of terrorism prevention and violent radicalisation*, Institute for Peace Research and Security Policy, University of Hamburg, Economics of Security Working Paper 60, January 2012.
- Ethnic Profiling in the European Union. Pervasive, Ineffective and Discriminatory*, Open Society Institute, New York 2009.
- Esposito, John: *Unholy War: Terror in the Name of Islam*, Oxford: Oxford, University Press, 2002.
- Home-Grown Terrorism and Radicalisation in the Netherlands Experiences, Explanations and Approaches Testimony by Lidewijde Ongerling, Deputy National Coordinator for Counterterrorism U.S. Senate Homeland Security and Governmental Affairs Committee*, 27. června 2007.
- Hořejší, Michal: *Problematika radikalizace a rekrutování do teroristických organizací. Aktivita Evropské unie zaměřené na boj s tímto fenoménem*, in: Sborník konference Současnost a budoucnost krizového řízení. IX. odborná konference s mezinárodní účastí, T-Soft s.r.o., Praha 2006, s. 12 an.
- Jihadis and the Internet*, The National Coordinator for Counterterrorism (NCTb), link: http://english.nctb.nl/Images/Jihadis_and_the_Internet_tcm51-52881.pdf?cp=51&cs=7365.

- Gad, Pram Ulrik: *It takes two to Tango. Danish concepts of dialogue as counterterrorism*, NUPI Working Papers, Norwegian Institute of International Affairs, 2008
- Keohane, Daniel: *Terorismus a transatlantické vztahy – přístup EU a USA k terorismu a protiteroristickým politikám*, str. 35–40, in: *Boj proti terorismu – globální výzva 21. století*, EUROPEUM, Praha 2006.
- Kepel, Gilles: *Boží pomsta. Křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Atlantis, Brno 1996.
- Khosrokhavar, Farad: *Suicide Bombers, Allah's new martyrs*. Pluto Press, London, 2002.
- Krčílek, Pavel: *Radikalizace islámských komunit v Nizozemí na příkladu teroristické organizace Hofstad*, Bakalářská práce, Policejní akademie 2008.
- Kropáček, Luboš: *Islám a Západ*, Vyšehrad, Praha 2002.
- Laqueur, Walter: *Poslední dny Evropy... Humanistická Evropa nebo islamistická Eurábie. Analýzy-perspektiva-prognóza-řešení*, Lidové noviny, Praha 2006.
- Les facteurs de création ou de modification des processus de radicalisation violente, chez les jeunes en particulier*, Compagnie Européenne d'Intelligence Stratégique (CEIS), 2008.
- Lone-Wolf Terrorism*, Final draft 6/7/2007, Case study for Work Package 3, 'Citizens and governance in a knowledge-based society', Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.
- Mareš, Miroslav: *Terorismus v ČR*, Centrum strategických studií, Brno 2005.
- Müller, Zdeněk: *Svaté války a civilizační tolerance*, Academia, Praha 2005
- Od dawa k džihádu (From Dawa to Jihad)*, nizozemská zpravodajská služba AIVD, Haag, 2004, link: <https://www.aivd.nl/> nebo http://english.nctb.nl/Images/FromDawaToJihad_tcm51-41094.pdf?cp=51&cs=7365.
- Overcoming Islamophobia – promoting inter-religious dialogue and co-operation*. Report of the study session held by Ecumenical Youth Council in Europe and Forum of European Muslim Youth and Student Organisations in co-operation with the European Youth Centre Strasbourg of the Council of Europe, 2006.
- Patterns of Global Terrorism*, United States. Department of States, duben 2004.
- Peter R. Neumann and Brooke Rogers: *Recruitment and Mobilisation for the Islamist Militant Movement in Europe*, prosinec 2007.
- Phares, Walid: *Future Jihad*, (Palgrave Macmillan, 2005).
- Pikna, Bohumil: *Vnitřní bezpečnost EU prizmatem zajištění bezpečnosti České republiky*, in: *Bezpečnostní budoucnost České republiky. Otázky, výzvy, problémy*. CESES, Praha 2005, str. 157–173.
- Polarisation and radicalisation action plan*, 2007–2011, link: http://www.minbzk.nl/aspx/download.aspx?file=/contents/pages/89799/minbiz007_actieplanuk-v3.pdf.
- Radicalisation in broader perspective*, The National Coordinator for Counterterrorism (NCTb), 2007, link: http://english.nctb.nl/Images/CongresbundelUKCompleet_tcm51-87363.pdf?cp=51&cs=7365.
- Radicalization in Europe a post 9/11 perspective*. Výsledky mezinárodního semináře, který uspořádal dne 20. srpna 2007 Danish Institute for International Studies (DIIS).
- Re Counterterrorism*, National Coordinator for Counterterrorism, 5327519/05/NCTb, Haag, 24. ledna 2005.
- Recruitment in the Netherlands for Jihad. From incident to trend*, nizozemská zpravodajská služba AIVD, Haag, 2002, link: <https://www.aivd.nl/> nebo http://english.nctb.nl/Images/RecruitmentfortheJihadinTheNetherlands_tcm51-52893.pdf?cp=51&cs=7365.
- Saudi influences in the Netherlands. Links between the Salafist mission, radicalisation processes and Islamic terrorism*, link:

http://english.nctb.nl/Images/Saudi%20influences%20in%20The%20Netherlands_tcm51-52890.pdf?cp=51&cs=7365.

Sedgwick, Mark: *Inspiration and the origins of the global waves of terrorism*; in: *Studies in conflict and terrorism*, 30; 97-112, 2007.

Seventh Counter-terrorism Progress Report, 5516003/07/NCTb, The National Coordinator for Counterterrorism (NCTb), 26. listopadu 2007, link: http://english.nctb.nl/Images/7th_Progress_report_tcm51-92465.doc?cp=51&cs=7364.

Siegl, Erik: *Výzva kurdské otázky*, *Mezinárodní politika* 9/2007, str.12 - 14.

Study on the best practices in cooperation between authorities and civil society with a view to the prevention and response to violent radicalisation, The Change Institute, červenec 2008.

Studies into violent radicalisation; Lot 2. The beliefs ideologies and narratives, Change Institute, únor 2008.

Vidino, Lorenzo: *The Hofstad Group: The New Face of Terrorist Networks in Europe*, *Studies in Conflict and Terrorism*, 30 (7) (2007).

Vidno, Lorenzo: *Europe's New Security Dilema*, Center for Strategic and International Studies, The Washington Quarterly • 32:4, October 2009, p 61–75.

Vigašová, Daniela: *Globálny terorismus jako dôsledok globalizácie*, *Mezinárodní politika* 9/2007, str. 30–32.

Violent jihad in Netherlands. Currenst trend in the Islamist terrorist threat, nizozemská zpravodajská služba AIVD, Haag, březen 2006, link: <https://www.aivd.nl/> nebo http://english.nctb.nl/Images/Violent_jihad_in_the_Netherlands_2006_tcm51-41018.pdf?cp=51&cs=7365.

Budoucnost ropy a hodnotové zahraniční politiky Západu

Jakub Janda

Abstrakt:

Závislost Západu na ropě a její očekávaný nárůst je vykreslen v první polovině textu převážně formou empirických dat a obecně očekávaných ropných scénářů. Rétorika a konkrétní zahraničně politické činy vyjadřují jak zájmy jednotlivých států či celků, ale zejména vnitřní hodnoty. Práce se snaží poukázat na princip dvojí morálky, kterou Západ využívá ve vztahu k Saúdské Arábii. Toto schizma bude s narůstající závislostí na ropných vztazích růst. Západ bude stále více obviňován z pokrytectví a v konečném důsledku bude směřovat k legitimizaci jiného zřízení společnosti, než je liberální demokracie. Fukuyamova teorie konce dějin předpokládá, že koncept liberální demokracie je konečnou fází vývoje uspořádání lidského společenství. Jestliže je úpadek Západu realitou, bude jeho schizmatické chování k Saúdské Arábii (podmíněné ropným scénářem a závislostí na ní) dalším důkazem konce hegemoniálního postavení Západu v globálním uspořádání. Kromě vojenské síly (stačí se podívat na rostoucí výdaje na zbrojení USA již od doby Ronalda Reagana) však nebude mít co nabídnout. Co je však horší, tato ekonomická závislost na ropě vede k ideovému pokrytectví, které ještě více podrhne deklinaci Západu a jeho hodnot a v konečném důsledku ukazuje na řečnický vzato *autodestruktivitu systému* z hlediska jeho vlastních idejí. Neohegelovská myšlenka *Konce dějin* podle Fukuyamy se tedy zdá být nadšenou reakcí na politický vývoj po konci bipolarity, avšak nucená legitimizace jiných politických systémů řízení společnosti, než je osvícenská liberální demokracie, přinese tvrdý náraz na realitu. Západ musí zvolit, kterou ze třech alternativ zvolí.

Abstract:

This article researches the relationship between euro-atlantic civilisation (personalised by the USA and EU) and Saudi Arabia. This relationship is clearly not interdependant, it is defined by the Western dependence to Saudi-Arabian oil. This dependence is going to grow since the Oil-Peak scenarios indicate rapid fall-off of oil reserves and the pressure to the West for changing its rhetorics will grow internally and externally. If the West does not redesign its rhetorics, it will loose its credit totally as a softpower spreader of its own values. Total discreditation, change of rhetorics or the Enlighting self-redemption – those are the three possible outcoming scenarios for the West.

Úvod

Studie úvodem popisuje aktuálně známou dislokaci světových ropných zásob. Z dat je evidentní, že strategická většina ropných zásob leží na území Saúdské Arábie. Ve stejné kapitole je empiricky popsáno, jak silná závislost Západu na Saúdskoarabské ropě existuje. Ve druhé kapitole jsou popsány tzv. *ropné scénáře*, z nichž vyplývá, že během poloviny 21. století bude postupně docházet k nedostatku ropných zásob a čím méně této komodity bude, tím větší poptávka po ní bude vznikat. Ve třetí klíčové kapitole je popsán koncept schizmatu idejí – závislost Západu na Saúdskoarabské ropě bude s jejím úbytkem lineárně stoupat, pozice Západu ovlivňovat vnitřní dění v Saúdské Arábii bude logicky slábnout. Tyto rozevírající se nůžky mezi ekonomicko-strategickou závislostí a nutností podporovat stát zásadně se neshodující se západními hodnotami budou působit jako signifikantní indikátor deklinace Západu, popření Fukuyamova *Konce dějin* a nutnost Západu reagovat. Ve čtvrté kapitole jsou popsány možné scénáře, které se dnes jeví jako možné reakce Západu na výše popsany vývoj.

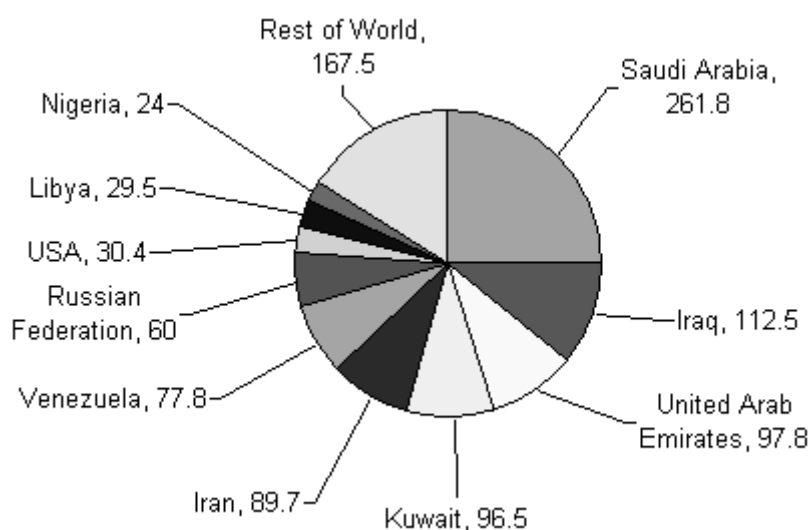
Tato studie nemůže kvůli svému rozsahu zkoumat možné scénáře vývoje v případě změny chování politického establishmentu Saúdské Arábie směrem dovnitř, ani směrem ven. Předpokládá tak statické chování režimu pouze pro účely tohoto teoretického konceptu. Práce si neklade za cíl plně vyčerpat žádné z použitých témat, ani sloužit jako komplexní zdroj informací dané tematiky, jejím

účelem je projektovat scénář, který autor považuje pro Západ za velice závažný a jeho blízké variace mohou v budoucích desetiletích nastat.

1. Závislost Západu na Saúdskoarabské ropě

Aktuálně známé rozložení zbývajících světových zásob ropy jsou podle amerického úřadu US Energy Information Administration (EIA) poměrně jasně čitelné. Většina dalších zdrojů se v těchto odhadech řádově neliší – přes polovinu světových zásob ropy leží v oblasti Blízkého Východu, jak ilustruje níže uvedený graf. Přestože subjektem této studie je Saúdská Arábie (vzhledem ke svým nejpřívětivějším vztahům k USA v regionu), další významní aktéři by mohli být dosazeni na její místo – Spojené arabské emiráty či Kuvajt mají podobné vnitropolitické charakteristiky z hlediska demokratických principů. Nemají však tak vřelý vztah k USA a ani nejsou tak významnými importéry ropy do USA jako Saúdská Arábie, proto byla jako hlavní figurant zvolena tato země.

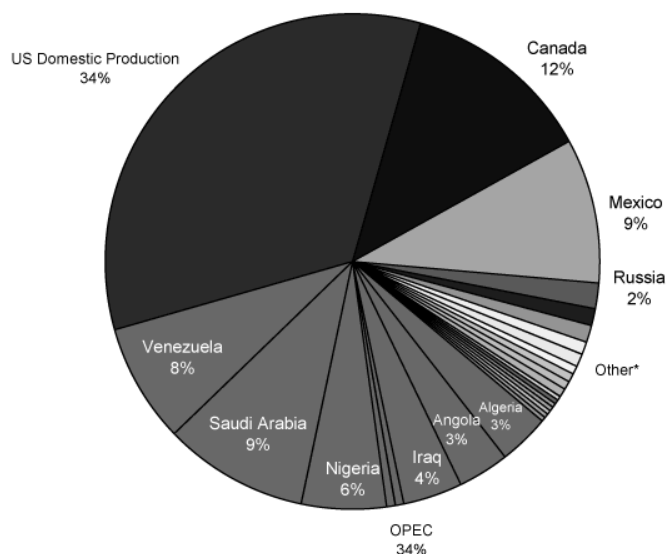
Graf č. 1: Aktuální rozložení známých světových zásob ropy, miliardy barelů

Zdroj: EIA, 2010, vlastní zpracování

Z dalšího grafu je patrné pokrytí spotřeby ropy v USA – z jakých zdrojů tato ropa pochází. USA si jako střizlivě uvažující stát uvědomuje nutnost diverzifikace svých energetických zdrojů, a proto kromě doma získávané třetiny pokrývá další zhruba čtyři desetiny z dovozu čtyř různých států. Zaokrouhleně desetiprocentní příspěvky z Mexika a Kanady lze považovat vzhledem k pevným vztahům s těmito státy za konzistentní a pravděpodobně dlouhodobě udržitelné, další dva importéři však takovou jistotou nejsou. Venezuela Huga Chavéze rozhodně není blízkým a stabilním spojencem, dovoz ze Saúdské Arábie je zatím dlouhodobě konzistentní a udržitelný. Je evidentní, že desetiprocentní import ropy není zanedbatelnou absolutní hodnotou v měřítku národní spotřeby Spojených států amerických. Tato úvodní část tedy shrnuje základní teze, důležité pro další vývoj argumentace – strategické množství ropy se nachází v oblasti Saúdské Arábie (a dalších států, podobných charakteristikami vnitropolitického uspořádání a nesimilaritou k západnímu pojetí liberální demokracie) a Západ (personifikován USA) tuto ropu strategicky potřebuje.

Graf č. 2: Pokrytí americké spotřeby ropy, procentuální zastoupení, data z roku 2010

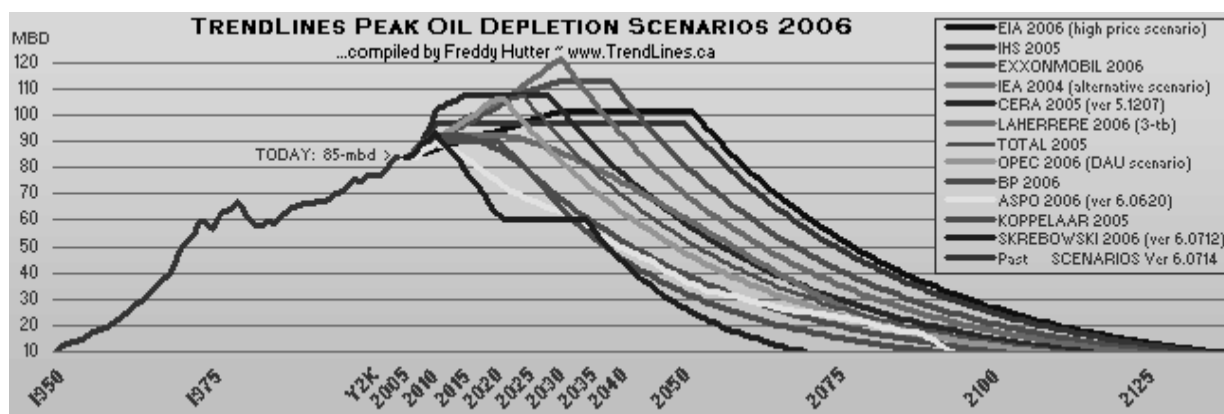
Zdroj: EIA, 2011, vlastní zpracování

2. Méně ropy, větší potřeba ji vlastnit

Je obecně známo, že ropa patří mezi neobnovitelné zdroje, že se tedy s její spotřebou snižuje její dostupné množství. Když bylo v grafu č. 1 ilustrováno pravděpodobné zbývající množství zásob této životně důležité komodity, jednalo se o dosud známé a státy přiznané zásoby. Objevují se spekulace, že státy (zejména OPEC) cíleně zamlčují nově nalezená ložiska za účelem vytváření dojmu nedostatku – malého množství komodity na trhu. Existuje zde paralela s obchodem s diamanty, celkové absolutní množství je těžko dojistitelné.

V souvislosti s očekávaným vrcholem výše těžby a deklinací v těžebních číslech se v akademické a odborné komunitě objevují tzv. *Oil-Peak Scenarios*, tedy jednotlivé projekce budoucího vývoje těžby ropy a vývoje jejích zbývajících zásob. Jelikož zde není prostor k analýze jednotlivých scénářů, uvádím graf z University of California, který komprimovaně představuje nejčastěji diskutované předpoklady vývoje.

Graf č. 3: Komprimovaný souhrn scénářů projektujících budoucí vývoj těžby ropy

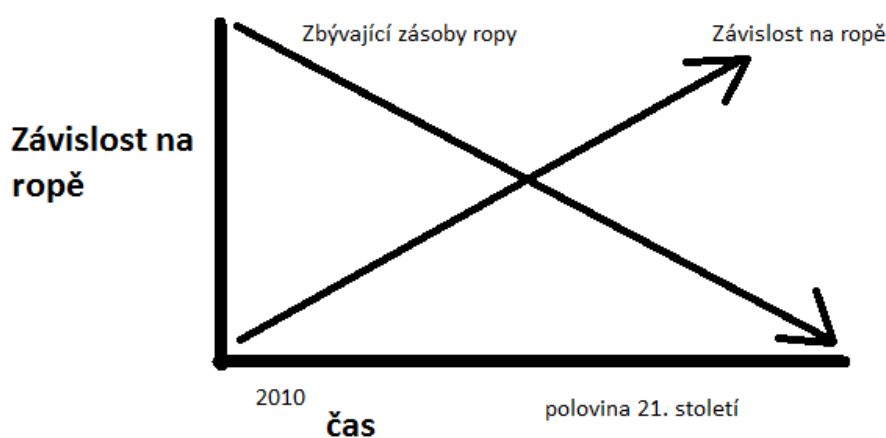

Zdroj: University of California¹

¹ dostupné z WWW: http://math.ucr.edu/home/baez/diary/march_2010.html (užito 5. 11. 2011)

Ať se chceme držet jakéhokoliv z projektovaných scénářů, během poloviny 21. století dojde k tzv. *Oil Peaku* – tedy vrcholu těžko, po kterém bude neodvratně následovat propad a významné snižování počtu vytěžených barelů. Pomocí jednoho ze základních ekonomických zákonů můžeme jednoznačně odhadnout, co bude následovat – se snižujícím se množstvím komodity, nedostačujícím vyhovět poptávce, bude růst její cena a obecně vzato – hlavně její cennost. Kdo bude držet snižující se množství strategické suroviny, ten bude moci diktovat podmínky. V konkrétní rovině se bude zvyšovat závislost Západu na ropě z arabských zdrojů – pokud nebude nalezena relevantní alternativa (což je jedním ze třech možných východisek uvedených v poslední kapitole této studie a je to ilustrováno grafem níže) a mocenský blok USA-Evropa bude odsouzen do role *žebrajícího skoro-přítele*.

Graf č. 4: Ilustrativní zobrazení poměru závislosti na ropě a jejího snižujícího se množství v případě nenalezení relevantní alternativy

Zdroj: vlastní zpracování

3. Schizma idejí

V normativní rovině si Západ přeje, aby vlivem své *softpower* nenásilně přivedl nedemokratické státy světa k atraktivitě svého vnitrostátního uspořádání jako jediného nejlepšího a legitimního (z hlediska zastoupení lidských potřeb) systému státního zřízení. V rámci institucionalizování této snahy vznikl v druhé polovině dvacátého století masivní proud, který se (primárně jako reakce na komunismus) pokusil o přesné a moderní definování konceptu lidských a občanských práv. Můžeme mluvit o dokumentech od Charty OSN přes Helsinský závěrečný akt až po dnešní dokumenty Rady OSN pro lidská práva – tyto legislativní akty mají i mnoho rezonancí do reálného světa – Úřad vysokého komisaře OSN pro lidská práva a mnoho dalších institucí. Kromě státních a nadstátních struktur tyto snahy rezonovaly i v občanském sektoru, kde vzniklo množství dalších organizací snažících se prosazovat či kontrolovat dodržování konceptu lidských práv. Západní liberální demokracie považují svůj fundament stojící na kameni lidských a občanských práv za svou absolutní a i komparativní výhodu (viz *teorie demokratického míru*²). K liberální rétorice Západu (nejsilněji však znějící z USA, mající historický vjem misionarity svých demokratických principů po obou světových válkách) patří důraz na dodržování lidských a občanských práv všude ve světě³. Obecně tedy lze konstatovat, že Západ staví svou zahraničněpolitickou rétoriku na konceptu lidských práv a tvrdě kritizuje a sankcionuje ty, kteří se tohoto konceptu systematicky nedrží, anebo jej porušují.

² *Teorie demokratického míru* empiricky dokazuje, že k vojenskému střetu mezi dvěma státy s vnitrostátní charakteristikou dochází pouze velice zřídka (k jejím filosofickým zakladatelům patří filosofové Kant a Hegel), patřila k hlavním argumentům „šíření demokracie“ v rámci strategie *Global War On Terror* za prezidentství George W. Bushe jako reakci na teroristické útoky 9/11

³ Dokonce i většina amerických ambasád má vedle kulturních atašé i tzv. Human Rights Officery, například i v České republice.

Za subjekt této studie byla zvolena Saúdská Arábie – země, která rozhodně neodpovídá konceptu liberální demokracie dodržující lidská a občanská práva svého *demos*. Jelikož z rozsahových důvodů nelze zkoumat, proč nepatří Saúdská Arábie mezi státy, které by tuto definici naplňovaly alespoň z části, ilustruji stav lidských a občanských práv v této zemi hodnocením několika institucí.

Podle nevládní organizace Human Rights Watch se Saúdská Arábie řadí mezi země provádějící mučení svých občanů, stejně jako Turkmenistán, Uzbekistán, Eritrea a Etiopie⁴. Podle nevládní organizace Freedom House byla země zařazena do skupiny „*Nejhorší z nejhorších*“ – *Nejvíce represivní režimy světa* – patří sem například Severní Korea, Somálsko či Súdán⁵. Podle Reportérů bez hranic je svoboda tisku hodnocena⁶ 157. příčkou ze 175 hodnocených zemí světa, podle zprávy *Democracy Index*⁷ týdeníku Economist za rok 2010 patří míře *demokratičnosti* 160. pozice ze 167 hodnocených.

Schizma rétoriky a reálných činů nastává, kdy Západ toleruje chování a jednání Saúdské Arábie pouze z důvodu strategického partnerství – tedy obchodních závazků. Demokratické režimy rétoricky odsuzují nedodržování lidských a občanských práv, avšak u některých zemí postupují k vojenské intervenci (Afgánistán 2001, Irák 2003, Libye 2011), u některých dochází pouze k verbálnímu odsuzování (Sýrie, Kuba, Severní Korea) a u některých nedochází téměř k žádnému rétorickému vyjádření – to je případ Saúdské Arábie. O ekonomické a geostrategické (*offshore*⁸ vyvažování s Iránem) motivaci není nutné hovořit, avšak navenek působící dichotomie a schizma (či spíše pokrytectví) mezi rétorikou a reálným jednáním Západu je zřejmá.

Jak je tedy evidentní, existuje zde nepsaná úmluva – Západ nebude (alespoň tvrdě a přímo) kritizovat vnitropolitické dění a uspořádání v Saúdské Arábii vzhledem ke své dosavadní závislosti na její ropě. Jak praví přísloví, hyperbolicky dodejme – *nekritizuj svého pána či chlebodáře*. Ve druhé kapitole (*Méně ropy, větší potřeba ji vlastnit*) bylo popsáno, jak podle neočekávanějších scénářů bude množství vytěžené ropy a jejích zbývajících zásob v následujících dekádách dramaticky ubývat a snaha o využití posledních zbývajících zásob této komodity se bude lineárně zvyšovat. Dochází tedy ke klíčovému schizmatu – Západ bude Saúdskoarabskou ropu smrtelně nutně potřebovat, avšak bude mít čím dál více narážet na problém na multilaterální bázi kooperovat se Saúdskoarabským politickým systémem, které různé zmiňované organizace považují za *nedemokratický až totalitní*. Již dnes, na podzim 2011, dochází k paradoxním situacím, kdy v Saúdské Arábii pobývá bývalý tuniský diktátor Ben Ali, či saúdskoarabská armáda pomáhá krvavě potlačovat lidové protesty v sousedním Bahrajnu⁹, zatímco americká a evropské zahraničněpolitické reprezentace takřka mlčí. Tak vypadá ve zjednodušené podobě dnešní stav.

4. Tři scénáře

Docházející ropa je s největší pravděpodobností neměnným faktorem. Se vzrůstající závislostí Západu na Saúdské Arábii, která silně nevyhovuje představám o liberální demokracii, bude i nadále docházet k deklinaci *brandu* Západu, zvyšování jeho externí percepce jako pokrytecké a ziskuchtivé entity. Následující tři scénáře sice mají daleko ke komplexnosti, snaží se pochytit možné trendy z *makro* pohledu.

⁴ Výroční zpráva za rok 2010 nevládní organizace Human Rights Watch, dostupné z WWW: <http://www.hrw.org/world-report-2010/world-report-2010-4>.

⁵ Freedom House - *Worst of the Worst 2011* selected data from *Freedom in the world*, Freedom House's annual global survey of political rights and civil liberties The world's most repressive societies, dostupné z WWW: http://www.freedomhouse.org/uploads/special_report/101.pdf

⁶ Reporters Without Borders. Worldwide press freedom index 2010, dostupné z WWW: <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>.

⁷ Democracy Index 2010, The Economist, Dostupné z WWW: http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf.

⁸ *Offshore balancing* je koncept multilaterálního pojetí konceptu mezinárodních vztahů, kdy supervelmoc (USA) podporuje jednotlivé protivažné síly v daném regionu a snaží se tak vytvořit mocenskou rovnováhu, známou v obdobné formě též z Evropy po Vídeňském kongresu 1815. Typickým příkladem může být masivní americká snaha o vyzbrojování indické armády jako protivažy jak k jadernými zbraněmi ozbrojenému Pákistánu, tak Číně.

⁹ Více například v článku: David S. Cloud and Neela Banerjee, Los Angeles Times, 15. 3. 2011, dostupné z WWW: <http://articles.latimes.com/2011/mar/15/world/la-fg-bahrain-troops-20110315>.

4.1 Totální diskreditace

Západ neobjeví relevantní substituent za ropu a bude závislý na jejím dovozu až do konečného vyčerpání zásob této komodity. Vztah Spojených států amerických a Saúdské Arábie se nezmění, strategické partnerství v obchodní i politické rovině nezmění svůj charakter – naopak dojde k prohloubení americké (západní) závislosti na vůli Saúdské Arábie těžit a poskytovat své zdroje ropy volnému trhu. Válka o zbývající přírodní zdroje (v tomto případě ropu) se stane realitou, její lokace bude determinována místem, kde ropa ještě bude. V této válce, pokud ji vnímáme ještě ne jako otevřený vojenský konflikt, nebude rozlišováno mezi obchodními partnery podle demokratičnosti jejich vnitrostátních režimů. Západní rétorika, postavená na výše popsaném étosu lidských a občanských práv, bude působit jak směrem dovnitř (k vlastním občanům), tak směrem ven (k ostatním aktérům mezinárodních vztahů – například dá Číně a Rusku do ruky levný protiargument proti kritice Západu na vlastní vnitrostátní poměry) jako hloupý vtíp, který dodá kritikům konání Západu argumenty k diskreditaci jak konceptu lidských a občanských práv (jejich zneužívání jako štítu k dosažení svých ekonomických cílů), tak celého západního liberálně-demokratického uspořádání (paralela k temné koloniální minulosti Západu). Nutnost brát neliberální státy jako partnery legitimizuje jejich vnitrostátní uspořádání a dojde k popření Fukuyamovy teorie o liberální demokracii jako jediném a finálním státním uspořádání. Zjednodušeně řečeno, již dnes Západ zavírá oči před stavem lidských práv v Číně kvůli vzájemnému ekonomickému propojení, nezajímá se o situaci v Somálsku (odkud v devadesátých letech po neúspěšné humanitární organizace utekl) avšak při intervenci v Libyi (2011) jsou lidská práva využita jako hlavní argument pro tento krok. Kromě diskreditace ve filosofické rovině může vést ve větší interní tlak ze strany občanů (podobný americkým lidovým protestům proti válce ve Vietnamu), kteří ztratí další stupeň důvěry ve své politické elity a tedy příslovečnou vnitřní krizi liberálně-demokratického systému ve smyslu dlouhodobého porušování Rousseauovy *Společenské smlouvy*¹⁰.

Vnější prestiž režimu či politického systému bezpochyby není jediným ukazatelem úspěšnosti daného systému, přesto lze argumentovat, že západní pojetí institucionalizované demokracie do značné míry staví na svých hodnotách, které, jak argumentuje Joseph Nye¹¹, vyzařuje směrem ven. Tento koncept bude v případě aplikace zmiňovaného scénáře signifikantně narušen a lze očekávat nutné modifikace demokratického systému vládnutí založeného na etice a morálních principech. Jinou otázkou je růst významu Saúdské Arábie, u které lze již dnes hovořit o snaze dosáhnout pozice regionálního hegemonu. I po takzvaném Arabském jaru a změnách režimů v oblasti během roku 2011, kterým sunnitská diktatura bez větších tlaků na změnu vnitropolitického uspořádání, nedošlo ke zhoršení postavení režimu v rámci oblasti. Režim investuje své příjmy z obchodu s vytěženou ropou do sociálního polštáře cíleného zejména na mládež do 30 let a do zbrojení své armády, která se pomalu stává nejmocnější v regionu a protíváhou silného Iránu, čímž téměř dokonale zapadá do amerického konceptu *off-shore balancing*. Postavení Saúdské Arábie se tak v tomto scénáři značně odlišuje od Izraele (který je shodně strategickým partnerem USA v oblasti, byť z jiných motivů), který svým zbrojením a postavením v oblasti bojuje o případné přežití, zatímco sunnitská diktatura získá téměř strategický monopol v regionu a nárůst její emancipovanosti (parafrázovaně ambicí) může ve střednědobém horizontu vést k otevření střetových tendencí mezi šííty (Irán) a sunnity v oblasti.

4.2 Redefinice rétoriky

Stejně jako při prvním scénáři, Západ neobjeví relevantní substituent za ropu a bude závislý na jejím dovozu až do konečného vyčerpání zásob této komodity. Tvůrci zahraniční politiky jednotlivých států Západu si uvědomí, že nechtějí jít cestou prvního scénáře (*Totální diskreditace*) a tváří v tvář nutnosti strategické dependence na zdrojích přestanou v zahraniční politice klást důraz na koncept lidských a občanských práv. Sice si titoz političtí reprezentanti svých států vyslouží značnou kritiku jak z nevládního, tak z občanského sektoru – avšak pokud dokáží dostatečně komunikovat strategičnost redefinice rétoriky a přechod k pragmatismu, mohou předejít prvnímu scénáři. Sice dojde k částečnému popření vlastní identity Západu, hlášané od dob bipolarity, avšak celkové „škody“

¹⁰ Ve smyslu nesouhlasu občanů s reprezentanty své země, kteří pokud nedokáží dostatečně komunikovat pokrytectví své rétoriky, mohou čelit krizi důvěry v legitimacy daného uspořádání. Více v knize Rousseau, J.-J., *O společenské smlouvě*. V. Linhart, Praha. 1948.

¹¹ V knize Nye Joseph S. Nye, Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, 2004.

nebudou tak dalekosáhlé jako v prvním případě. Západ bude sice částečně „probuzen“ z ideologické představy universalismu lidských práv, avšak pokud během střednědobého časového horizontu kompletně redefinuje svou zahraničně-politickou rétoriku, tak si, lakonicky řečeno, uvolní ruce a bude moci plnohodnotně spolupracovat se státy, které se konceptu liberální demokracie přibližovat nechtějí (Čína, Saúdská Arábie). Tento tranzitní proces změny identity samotných států a přechod k pragmatismu by si zasloužil velký prostor pro výzkum.

Tento scénář předpokládá, že koncept západní demokracie stojící v zahraničněpolitických preferencích na myšlence lidských práv a liberální demokracie bude nucen vnějším tlakem (tedy situací na trhu se strategickou komoditou) a vnitřním tlakem (strach z prvního scénáře *totální diskreditace*) ke změně své vlastní identity. Není nemožné, že se Západ (v tomto případě spíše USA) zaplete do otevřeného konfliktu velké intenzity v regionu Blízkého Východu, kterým by mohl legitimizovat své počínání a strategickou spolupráci se Saúdskou Arábií v oblasti a dlouhodobě postupovat dle principu *menší zlo – partner*. Tato možnost se jeví reálně při aktuální dynamické situaci ohledně iránského jaderného programu a bezprostředního ohrožení Izraele.

Změna vnějších propagovaných a taxativně požadovaných hodnot musí být přirozeně akcentována z centra – tedy musí proběhnout změna identity, jelikož v dnešním globalizovaném světě je zahraniční politika běžně informačně dostupná. Změna identity státu ve smyslu přesunu preferovaných hodnot a idejí na hodnotovém žebříčku by v případě tohoto scénáře musela projít vnitřní sebereflexí a musela by najít adekvátně průchodnou formu, která by uspokojila politickou poptávku. Vnitřní změna identity zahraniční politiky státu by tak musela být motivována pravděpodobně ekonomickými ukazateli a každodenním poklesem životní úrovně občanů daného státu, aby bylo možné na takto zásadní změnu zahraničně-politických principů dlouhodobě pomýšlet.

4.3 Osvícenské sebespasení

Neoptimističtější variantou je nalezení relevantní alternativy za ropu jako strategickou surovinu. Jelikož je pro západní civilizaci ropa esenciální komoditou, případně nalezní dostatečné alternativy by se rovnalo *sebespasení*. Jelikož Západ staví svůj Pokrok na sekularizované vědě (sekularizace je zároveň esenciálním argumentem radikální islámské teologie proti euro-atlantické civilizaci) a osvícenské svobodě bádání, bylo by nalezení *léku* na svou vlastní *závislost* (na ropě) uvnitř vlastního systému synonymem filosofického *sebespasení*. Osvícenská rovina by přinesla odpověď i filosoficko-teologický spor, kdy představitelé radikálnější části muslimského světa razící ortodoxii a fundamentalismus tvrdě kritizují odluku církve od státu, jak je zvykem od doby osvícenství na Západě. Schopnost Západu nalézt relevantní alternativu za ropu, kterou zatím arabský svět drží Západ v šachu, by odpověděla na tuto kritiku, protože právě Západ, stavějící na vědě oddělené od církve jako pramenu svého Pokroku a konkurenční výhody by dokázal svou systémovou nadřazenost ve smyslu vyšší vyspělosti. V praktické rovině by se Západ mohl i nadále zaštiťovat konceptem lidských práv prosazovaných v zahraniční politice, zejména v oblastech arabského světa, na které by téměř přestal mít dependentní ekonomické vazby.

Pozice Saúdské Arábie na geopolitické šachovnici regionu by se značně změnila – pokud by prakticky přestala existovat strategická politická a obchodní vazba se Spojenými státy americkými, musela by partnerství hledat jinde. Pravděpodobně by se obrátila na Čínu či Indii, které své investice a obchodní partnerství nepodmiňují demokratičností či liberalizačními reformami a institucionálním zajištěním lidských práv pro občany daného státu. Jelikož v regionu existuje silná antagonistická tendence mezi sunnity a šíity, mohl by hrozit otevřený konflikt o zbývající zdroje – které by ovšem při tomto scénáři potřeboval pouze Východ (Čína, Indie a další státy) a region Blízkého Východu.

Tento scénář by sice pro Západ znamenal pejorativně označené sebespasení, avšak globální šachovnice by se více polarizovala. Pokud by tedy Západ již strategicky a ve velkém měřítku nepotřeboval ropu, která se víceméně nachází na Blízkém Východě, mohl by si dovolit svou zahraniční politiku (zejména její rétorickou část) zaměřit na prosazování konceptu lidských práv a *teorii demokratického míru*. Konec závislosti na ropě by samozřejmě nevyřešil všechny problémy zahraniční politiky Západu, zejména jelikož komplikovaný vztah s nastupující supervelmocí Čínou není definován touto strategickou komoditou, avšak Západu by z velké části rozvázal ruce v konání nejen na Blízkém Východě. Nezávislost na ropě a případný přechod například na břidlicový plyn by znamenal velkou ránu pro politiku Ruska, která se opírá o vývoz barelů ropy a zemního plynu. Rusko, které své

postavení na mezinárodněpolitické mapě odvozuje od ceny ropy (je dokázáno, že tato strategie je dlouhodobě udržitelná pouze za předpokladu ceny za barel ropy vyšší než 80 USD). Uvolnění některých vyděračských nástrojů ze strany Ruska či OPEC (a zejména Saúdské Arábie) by tak posílilo pozici Západu, který by mohl získat více času na řešení svých interních problémů, jako je problematika sociálního státu a vnitřního zadlužování, avšak protože se globální závod ve zbrojení i ekonomice přesunuje do Pacifiku na osu USA-Čína, nelze nalezení substituentu za ropu (a v širším slova smyslu Blízký východ) považovat za klíč ke světovému míru a blahobytu.

5. Závěr – popření Fukuyamova Konce dějin

Závislost Západu na ropě a její očekávaný nárůst je vykreslen v první polovině textu převážně formou empirických dat a obecně očekávaných ropných scénářů¹². Zajímavým podnětem by mohlo být studium následného scénáře, až ropa dojde a arabský svět se tak kvůli své všeobecné zaostalosti stane pro Západ značně nezajímavým. Rétorika a konkrétní zahraničně politické činy vyjadřují jak zájmy jednotlivých států či celků, ale zejména vnitřní hodnoty. Práce se snaží poukázat na princip dvojí morálky¹³, kterou Západ využívá ve vztahu k Saúdské Arábii. Toto schizma bude s narůstající závislostí na ropných vztazích růst, pokud nedojde k hlubším interním změnám sociálně-politického režimu v Saúdské Arábii, anebo se razantně nezmění postoje vůdčího establishmentu země.

Západ bude stále více obviňován z pokrytectví a v konečném důsledku bude směřovat k legitimizaci jiného zřízení společnosti, než je liberální demokracie. Fukuyamova teorie konce dějin¹⁴ předpokládá, že koncept liberální demokracie je konečnou fází vývoje uspořádání lidského společenství. Jestliže je úpadek Západu realitou, bude jeho schizmatické chování k Saúdské Arábii (podmíněné ropným scénářem a závislostí na ní) dalším důkazem konce hegemoniálního postavení Západu v globálním uspořádání.

Kromě vojenské síly (stačí se podívat na rostoucí výdaje na zbrojení USA již od doby Ronalda Reagana) však nebude mít co nabídnout - z hlediska ekonomického modelu sociálního státu nemohou evropské státy asijským tygrům a státům známým jako *emerging powers* (například BRICS) konkurovat. Co je však horší, tato ekonomická závislost na ropě vede k ideovému pokrytectví, které ještě více podrhuje deklinaci Západu a jeho hodnot a v konečném důsledku ukazuje na řečnický vzato *autodestruktivitu systému* z hlediska jeho vlastních idejí. Neohegelovská myšlenka *Konce dějin* podle Fukuyamy se tedy zdá být nadšenou reakcí na politický vývoj po konci bipolarity, avšak nucená legitimizace jiných politických systémů řízení společnosti než je osvícenská liberální demokracie přinese tvrdý náraz na realitu. Západ musí zvolit, kterou ze třech alternativ zvolí.

Každý ze třech nastíněných scénářů tak není jen diskuzí o budoucnosti strategické komodity z pohledu Západu, ale o budoucnosti filosoficko-ideového modelu prosazovaného Západem.

¹² V anglicky psané literatuře se vžil termín *Oil-Peak scenarios*

¹³ Dvojí morálku definuje italský renesanční filosof Niccolò Machiavelli, její koncept ve zkoumaném případě pejorativně definujeme jako „budeme slepí a němí, když nám budete ropu za přijatelné ceny prodávat.“ Více v knize Machiavelli, Niccolò. *Vladař*. Praha, Argo, 2001.

¹⁴ Představená v díle Fukuyama Francis, *The End of History and the Last Man.*, Free Press, 1992

PRAMENY

- David S. Cloud and Neela Banerjee, Los Angeles Times, 15. 3. 2011, dostupné z WWW: <http://articles.latimes.com/2011/mar/15/world/la-fg-bahrain-troops-20110315>
- Democracy Index 2010, The Economist, Dostupné z WWW: http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf
- Freedom House - Worst of the Worst 2011 selected data from Freedom in the world, Freedom House's annual global survey of political rights and civil liberties The world's most repressive societies, dostupné z WWW: http://www.freedomhouse.org/uploads/special_report/101.pdf
- Fukuyama Francis, The End of History and the Last Man., Free Press, 1992
- Machiavelli, Niccolò. Vladař. Praha, Argo, 2001.
- Nye Joseph S., Jr., Bound to Lead: The Changing Nature of American Power, Basic Books, 1991
- Nye Joseph S. Nye, Jr., Soft Power: The Means to Success in World Politic, PublicAffairs, 2004
- Reporters Without Borders. Worldwide press freedom index 2010, dostupné z WWW: <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>
- Rousseau, Jean -Jacques, O společenské smlouvě. Praha., V. Linhart, 1948
- US Energy Information Administration (EIA), dostupné z WWW: <http://www.eia.gov>
- University of California, dostupné z WWW: http://math.ucr.edu/home/baez/diary/march_2010.html (užito 5. 11. 2011)
- Výroční zpráva za rok 2010 - Human Rights Watch, dostupné z WWW: <http://www.hrw.org/world-report-2010/world-report-2010-4>

Izraelský jaderný program – hrozba globální bezpečnosti

Adéla Jiránková

Abstrakt:

Stát Izrael již od svého založení v roce 1948 čelí hrozbě svého zničení ze strany nepřátelských arabských států, s nimiž během své historie vedl několik válek. Izraelští představitelé se rozhodli ubránit jeho existenci a jako vhodný prostředek se jim jevil vývoj jaderných zbraní. V současné době je Izrael počítán mezi jaderné velmoci, i přesto, že v rámci tzv. teorie neprůhlednosti jejich vlastnictví nikdy nepřiznal. Izrael se snaží zachovat status quo v rámci nešíření jaderných zbraní v regionu Blízkého východu. Úspěšně tak s použitím preemptivních útoků zabránil vývoji jaderného programu v Iráku a Sýrii. Největší hrozbu pro Izrael dnes představuje iránský jaderný program, na který možná v brzké době zaútočí také. Přitom si však neuvědomuje, jaké důsledky to může přinést do současného globálního systému.

Abstract:

Since the very day of its establishment in 1948 the state of Israel has been facing the threat of its destruction by hostile Arab states with which it led several wars during its history. Israeli officials decided to defend its existence and the developing of nuclear weapons seemed as a suitable mean to them. Currently, Israel is considered a nuclear power, that within the so-called nuclear opacity theory it has never admitted their ownership. Israel tries to maintain the status quo in the context of the nuclear non-proliferation in the Middle East region. Israel successfully applied the pre-emptive attacks to prevent the development of nuclear weapons in Iraq and Syria. The biggest threat to Israel nowadays is the Iran's nuclear program, which may soon become a target of another attack as well. However Israel is unaware of the consequences it can bring to the current global system.

Úvod

Jaderné zbraně představují v dnešní době jedno ze zásadních témat globální bezpečnosti. Vlastnictví jaderné zbraně dává státu obrovskou vojenskou moc v mezinárodním systému a zařazuje ho do tzv. jaderného klubu. Stát Izrael je v současné době jediným státem v regionu Blízkého východu, který jadernými zbraněmi disponuje, což z něj dělá klíčového hráče. Nicméně zastává myšlenku tzv. jaderné neprůhlednosti, tzn., že nikdy nepotvrdil, ale ani nevyvrátil fakt, že jaderné zbraně vlastní. I přesto je Mezinárodní agenturou pro atomovou energii¹ a světovým společenstvím řazen mezi jaderné velmoci. Izrael se tak stal podle odborníků šestým státem na světě vlastnícím jaderné zbraně.

Ve své práci se budu zabývat izraelským jaderným programem, s přihlédnutím i na jaderný program Íránu, protože tyto dva státy jsou v současné době úhlavními nepřáteli na Blízkém východě a jejich jaderné programy jsou problematické v očích mezinárodního společenství. V tomto textu se pokusím prokázat, že jaderná válka mezi těmito dvěma státy představuje skutečnou hrozbu globální bezpečnosti a že k ní může, podle odborníků, dojít v brzké době.

V práci využiji převážně anglicky psané publikace, protože téma izraelského jaderného programu není dosud v české odborné literatuře podrobněji zpracováno. Mezi stěžejní knihy použité v této práci se řadí *Israel Nuclear Dilemma* od autora Yaira Evrona, hlavně pro kapitoly o teoriích izraelského jaderného programu. Dále jsem využila knih *Avnera Cohena*, *Israel and the Bomb* a *Seymoura Hershe*, *The Samson Option*, a to hlavně pro kapitoly týkající se historického vývoje. Dále čerpám z aktuálních

¹ IAEA – International Atomic Energy Agency – Agentura zabývající se kooperací států na poli jaderné energie. Byla založena v roce 1957 jako organizace Atomů pro mír v rámci OSN. Snaží se propagovat mírové využití jaderné energie.

článků z tisku, ale i článků staršího data, v souvislosti s historickým vývojem jaderného programu Izraele.

V případě transkripce využiji knihu Marka Čejky Izrael a Palestina. Pokusím se převádět arabské a hebrejské výrazy, takovým způsobem, aby byly blízké českému diskurzu.

Příspěvek je rozdělen na čtyři části, z nichž v první části se zabývám hlavními teoriemi spjatými s izraelským jaderným programem, jako jsou teorie dvojznačnosti, neprůhlednosti a také teorie deterrence neboli odstrašení. Dané teorie velmi zásadně determinují vývoj jaderného programu v Izraeli. V druhé části se zaměřuji na historický vývoj izraelského jaderného programu od oficiálního vzniku státu Izrael v roce 1948 až do současnosti. V následující části stručně představím tzv. izraelskou jadernou triádu, což je soustava nosičů jaderných zbraní, kterými Izrael disponuje. A v závěrečné části se budu věnovat izraelskému jadernému programu v kontextu globální bezpečnosti se zaměřením na Írán.

Teoretické ukotvení

Teorie odstrašení

Teorie jaderného odstrašení neboli teorie deterrence se poprvé objevila, jako produkt studené války, v 50. letech 20. století ve Spojených státech amerických. Jádrem této teorie je zabránit vypuknutí jaderné války mezi hlavními mocnostmi bipolárního světa – Spojenými státy americkými a Sovětským svazem. V praxi měla vláda státu vlastníciho jaderné zbraně vytvořit hrozbu, bránící ostatním státům, aby ho napadly. Jednoduše řečeno, když by např. na Spojené státy americké zaútočil Sovětský svaz, mohly reagovat v podobě masivní odvety, nevylučující ani aplikaci jaderných zbraní (Vlček 2009). Jaderné odstrašení je též určené pro státy, které nejsou vlastníky jaderných zbraní. Tato doktrína vytváří obavu zaútočit na stát, který jaderným arzenálem disponuje (Cirincione 2007: xii).

Izrael usiloval o získání jaderné zbraně z důvodu svého geografického umístění uprostřed nepřátelských arabských států a také proto, že se bál, že jim nebude schopen čelit pouze konvenčními zbraněmi. Arabové však tento izraelský krok pochopili následujícím způsobem. Rozhodli se stejně jako Izrael, že získají vlastní jadernou bombu, protože dle jejich názoru jedině tímto způsobem mu mohou čelit, jako rovný s rovným. Arabské státy považovaly toto rozhodnutí za efektivnější řešení sporů než zaměření se na mírový proces. Někteří odborníci soudí, že získání jaderné zbraně Arabové transformovali na otázku života a smrti (Aronson 1992: 56-57).

Teorie deterrence předpokládá, že její úspěch či neúspěch závisí na racionální kalkulaci soupeře o možných nákladech a ziscích vyplývajících z plánované vojenské akce. Izrael je vhodným příkladem toho, že úspěch či neúspěch této teorie závisí na rozsáhlém komplexu politických a vojenských faktorů. V této teorii je podstatné, že každá strana musí přemýšlet tak, jak přemýšlí její protivník, a to v souvislosti se zájmy, které chce z konfliktu vytěžit. Teorie deterrence závisí též na míře důvěryhodnosti odstrašující hrozby (Evron 2005: 35-37). Izrael využívá doktrínu jaderného odstrašení mimo jiné proto, aby odradil sousední arabské státy od úsilí získat jaderné zbraně, protože v tom případě by se Blízký východ stal jadernou zónou. Izrael si je vědom, že pokud nějaký stát na Blízkém východě získá jadernou bombu, jak se o to snaží v současné době Írán, tak bude účinnost této teorie velmi omezena (Evron 2005: 238-239).

V souvislosti s teorií deterrence je nutno zmínit také tzv. Samsonovu volbu neboli poslední instanci, jež dostala název po biblické postavě Samsonovi, který byl po dlouhém boji s Pelištejci zadržen, byly mu vypíchnuty oči, a takto byl vystaven pro veřejné pobavení v chrámu v Gaze. Samson poprosil Boha, aby mu dal naposledy sílu a prohlásil: „Nechť má duše zemře spolu s Pelištejci“ a opřel se do nosných pilířů chrámu a ten se zřítíl na hoduující Pelištejce uvnitř. Všichni včetně Samsona zemřeli (Hersh 1993). Samsonova volba pro izraelský lid je relevantní v případě hypotetické hrozby destrukce státu Izrael. Taková situace by nastala, kdyby izraelské konvenční vojenské síly byly poraženy a Izrael by čelil útoku koalice několika arabských států a jeho existence by tak byla výrazně ohrožena. V této chvíli by měla izraelská vláda dvě možnosti, buď by hrozba použití jaderné zbraně odradila arabské státy od zničení Izraele, anebo ne a Izrael by jaderné zbraně použil ve znamení výše zmíněného Samsonova hesla. To by však byl velmi neracionální krok vzhledem k reálným dopadům výbuchu jaderné bomby na arabský i izraelský lid (Evron 2005: 249-251).

Teorie dvojznačnosti

Teorie dvojznačnosti je spíše známá v anglickém pojmosloví jako ambiguity theory. Tuto teorii využíval dříve Izrael v otázce jaderných zbraní. V současné době však spíše vyznává tzv. teorii neprůsvitnosti nebo také neprůhlednosti, jež je sémioticky stejným termínem jako teorie dvojznačnosti, avšak výklad se neshoduje, i když mnoho odborníků tento termín nesprávně spojuje v tentýž.

Dvojznačnost je termínem, který je využíván jako označení pro všechny státy podezřelé z úsilí o získání jaderné zbraně (Cohen, Frankel 1991: 19). Teorie dvojznačnosti tak velmi často představuje historickou fázi ve vývoji strategie zahraniční politiky v oblasti jaderných zbraní. V tomto období jaderné možnosti státu nejsou zcela úplně vyvinuty, ale jsou v procesu vývoje. Dvojznačnost pomáhala izraelským politikům k vyvarování se komplikacím, a to hlavně neporušení pravidel týkajících se NPT². V protikladu k tomu teorie neprůsvitnosti neboli „opacity theory“ představuje úmyslné rozhodnutí nepřijmout otevřený nukleární postoj z důvodu tlaku ostatních států jako např. dojmu nepřátelských států o otevřené hrozbě v podobě vydírání nebo ponížení. Dále také kvůli domácímu obyvatelstvu, které nemusí vždy souhlasit s rozhodnutím své vlády získat jaderné zbraně. Existují pouze dva státy na světě, a to Izrael a Francie, které přijaly nejprve čistou dvojznačnost ve vývoji jaderných zbraní a poté neprůsvitnost (Aronson 1992: 14-15).

Teorii dvojznačnosti v rámci jaderných zbraní přijalo za svou mnoho izraelských politiků v období 60. let 20. století. Za začátek procesu přechodu mezi dvojznačností a neprůsvitností je považován rok 1967, tzn. rok, kdy proběhla Šestidenní válka a zároveň byl pravděpodobně dokončen vývoj izraelské jaderné bomby (Cohen 1998: 5). K definitivní přeměně od dvojznačnosti k neprůhlednosti přispělo až prozrazení izraelského vlastnictví jaderné zbraně bývalým pracovníkem v Dimoně Mordechajem Vanunuem na konci 80. let 20. století (Cohen, Frankel 1991: 25).

Teorie neprůsvitnosti

Teorie neprůsvitnosti nebo také neprůhlednosti vznikla stejně jako teorie dvojznačnosti v západním bloku bipolárního uspořádání světa v období studené války. Nejprve je třeba zmínit, že teorie neprůsvitnosti může být aplikována již při procesu jaderného výzkumu a vývoje. Definice této teorie je dle Avnera Cohena následující: „situace, při které představitelé státu ještě nepřiznali existenci jaderných zbraní, ale při které důkazy o jejich existenci jsou tak silné, že tento fakt ovlivňuje vnímání a akce ostatních národů“ (Cohen 1998: ix). Tento stav je vládami ostatních států považován za plně-kvalifikovaný jaderný status, avšak zároveň i za nedeklarovaný jaderný status, a proto nemůžeme sledovat jeho výpěstlost v podobě jaderného testování již vyprodukovaných zbraní. Status neprůsvitnosti je mnohem více flexibilní než pozice země, která veřejně přiznala vlastnictví jaderných zbraní, protože nikdo vlastně neví, co konkrétně pravda je a co ne. Někteří odborníci tvrdí, že tato teorie není příliš vhodná pro stát, jakým je Izrael, protože sama izraelská vláda prohlašuje, že jaderné zbraně jsou jediným způsobem jak ochránit hranice země, ale světové společenství namítá, že hranice Izraele nejsou v současné době pevně stanoveny, kvůli okupovaným územím. Izrael tento postoj obhajoval tvrzením, že je nutný pro jeho obranu v důsledku vlastnictví chemických zbraní Sýrií, Irákem a Libyí (Aronson 1992: 7-10). Jaderné zbraně představují v případě Izraele národní tabu, ke kterému jeho představitelé zaujali veřejně ambivalentní postoj (Cohen, Frankel 1991: 29).

Teorie neprůsvitnosti je v případě Izraele velmi sporná, a proto je možné klást si otázky jako např. zda má tato teorie vliv na rozhodnutí a politický proces v oblasti Blízkého východu? Zahluje fakta, která by jinak přispěla ke stabilitě a míru? Nebo naopak skrývá vývoj, který by vedl k nestabilitě a válce? Dává tato teorie politikům lepší nástroje jak uchopit situaci na Blízkém východě? Neprůsvitná jaderná deterrence, kterou využívá stát Izrael je někdy vnímána buď jako udržení statu quo nebo také jako prostředek k postupnému řešení mírového procesu na Blízkém východě. Nicméně některé arabské státy považují tuto izraelskou doktrínu za hrozbu jejich bezpečnosti a zároveň jako záminku pro získání jejich vlastních jaderných zbraní. Ospravedlněním pro ně je tvrzení, že „hrají vlastní izraelskou hru na neprůsvitnost“ (Aronson 1992: 4-5).

V současné době však odborníci na bezpečnost a jaderné zbraně doporučují Izraeli přijmout otevřený jaderný status, a to ze dvou důvodů. Prvním z nich je fakt, že izraelská demokratická společnost má

² NPT je Smlouva o nešíření jaderných zbraní, která byla podepsána v roce 1968.

právo vědět o vlastnictví jaderných zbraní jejím státem a druhým důvodem je možné zefektivnění teorie deterrence prostřednictvím přiznání jaderného potenciálu. Existuje menší pravděpodobnost, že nepřátelský stát nebo státy na Izrael zaútočí, když budou s jistotou vědět, že disponuje jaderným arzenálem (Bahgat 2007: 103). Avner Cohen spolu s Thomasem Grahamem tvrdí, že jaderná neprůhlednost představuje „negativní faktor pro izraelskou demokracii, bezpečnost... pro celosvětový režim nešíření jaderných zbraní“ (Cohen, Graham 2004).

Historický vývoj

Téměř ihned po založení státu Izrael prohlásil předseda vlády David Ben Gurion, že: „Pro vědce v Izraeli není nemožné udělat pro svůj vlastní lid to, co Einstein, Oppenheimer a Teller udělali pro Spojené státy.“ (Aronson 1992: 46).

Ben Gurion uvažoval o zahájení vývoje jaderného programu již během izraelské války za nezávislost v roce 1948. Izrael sice válku vyhrál, ale Arabové slibovali odplatu, jež by nově vzniklý stát již vyhrát nemusel. Od této chvíle se začalo v Izraeli reálně diskutovat o jaderném programu, otázkou však zůstávalo, jakým způsobem začít s jeho vývojem (Cohen 1998: 25-31).

V roce 1952 tak byla založena Izraelská komise pro atomovou energii³, jejímž ředitelem se stal významný izraelský vědec Ernest Bergmann. Ten od počátku předpokládal, že Izrael dokáže vyvinout jaderný reaktor bez spolupráce s další zemí. Nicméně záhy zjistil, že to není možné (Hersh 1993). Když přemýšlel, kterou zemí by bylo možné požádat o kooperaci, vhodným partnerem pro izraelské plány se zdála být Francie (Cohen 1998: 34-41).

V roce 1955 David Ben Gurion nominoval jadernou energii na národní prioritu Izraele. V této době také Izrael nastoupil cestu utajení jaderného programu, která trvá dodnes. Ben Gurion poukazoval hlavně na izraelskou bezpečnost v kontextu ohrožení ze strany arabských států. A jediným způsobem, jakým bylo možno ji zajistit, byl vývoj jaderné zbraně. V červenci 1955 Izrael podepsal se Spojenými státy americkými rámcovou smlouvu týkající se mírové jaderné spolupráce v rámci programu Atomy pro mír⁴. Součástí dohody byl i slib, že USA poskytne Izraeli malý jaderný reaktor pro vědecké účely. (Hersh 1993). Spojené státy americké však neustále prodlužovaly lhůtu na dodání reaktoru až do roku 1958, kdy byl reaktor IRR-1 5-MW umístěn v izraelském Sorequ a pojmenován Nahal Soreq, což lze z hebrejštiny přeložit jako „Řeka Soreq“. Zařízení, které bylo pod kontrolou USA a IAEA sloužilo k výzkumu a později k výrobě jaderných zbraní (Global Security 2011).

Mezitím v červenci 1956 egyptský prezident Násir znárodnil Suezský průplav. Francouzský ministr obrany se okamžitě sešel s Izraelci a nabídl jim participaci v alianci proti Egyptu. Ti bez váhání přijali, protože v angažovanosti na tomto konfliktu viděli možnost, jak získat jadernou zbraň. A měli pravdu, protože hned v září 1956 byla uzavřena mezi Izraelem a Francií dohoda o prodeji malého výzkumného reaktoru, což jak Francie záhy pochopila, předznamenalo komplexní francouzskou pomoc Izraeli v oblasti jaderné energie. V říjnu 1957 byla podepsána izraelsko-francouzská dohoda o Dimoně a na konci roku 1957 začaly výkopy pro stavbu jaderného reaktoru, jež byly dokončeny na začátku roku 1958 (Cohen 1998: 53-68).

Jediným, avšak zásadním problémem pro Izrael byla jeho neschopnost zkonstruovat reaktor bez cizí pomoci. Stále si byl vědom toho, že je nutná francouzská účast na projektu. Tento fakt se však Izraeli vymstil v důsledku nástupu Charlese de Gaulla do čela Francie na začátku roku 1959. Nový francouzský prezident se totiž rozhodl přerušit francouzskou participaci na izraelském jaderném programu. De Gaulle však dovolil francouzským firmám, které měly s Izraelem uzavřené kontrakty, dále pokračovat ve stavbě reaktoru. Avšak Izrael musel ve svém hlavním úkolu pro zajištění bezpečnosti státu pokračovat sám (Cohen 1998: 68-75). Nicméně je velmi pravděpodobné, že ještě před ukončením izraelsko-francouzské spolupráce Izrael participoval na testech první francouzské atomové bomby. Izraelští vědci tak získali veškerá klíčová data, která pak mohli využít ke zkonstruování své vlastní jaderné zbraně (Farr 1999).

³ IAEC – Israel Atomic Energy Commission

⁴ Z angličtiny Atoms for Peace je iniciativa amerického prezidenta D. Eisenhowera, kterou deklaroval ve svém projevu v roce 1953.

V roce 1958 získalo americké výzkumné letadlo U-2 první snímky výstavby reaktoru v Dimoně. Soubor důkazů doplňovalo i nebývalé množství francouzských pracovníků v této oblasti. V prosinci 1960 vydaly Spojené státy americké prohlášení o stavbě tajného izraelského jaderného zařízení. Informace se objevily dokonce i v americkém tisku. Ben Gurion vydal zprávu o tom, že Izrael staví 24MW reaktor pouze pro mírové účely. Tato situace však zhoršila izraelsko-americké vztahy. USA se nakonec rozhodly izraelský reaktor akceptovat za podmínek, že bude určen pouze a výhradně pro mírové účely a navíc Izrael musel povolit americké inspekce v zařízení dvakrát ročně, počínaje rokem 1962 (Melman, Raviv 1994: 95-101). Oba státy pak v roce 1966 podepsaly smlouvu na americké dodání nových modernějších zbraní do Izraele, konkrétně se jednalo o letadla A-4E Skyhawk a stíhací letouny F-4E Phantom. Dodávka se uskutečnila v září 1969 (Farr 1999).

Francouzské firmy dokončily jaderný reaktor Dimona mezi lety 1964 a 1965, přesné datum bohužel kvůli utajení není známo. Reaktor v Dimoně dostal oficiální název Negevské centrum jaderného výzkumu a hned od první chvíle bylo jasné, že tento reaktor bude sloužit hlavně pro vojenské účely. Proto byl Izrael již na konci 60. let 20. století považován za v pořadí šestou jadernou velmoc světa. Izraelský ministerský předseda Levi Eškol se však po dokončení jaderného reaktoru v Dimoně rozhodl, že ještě počká s vývojem jaderné bomby (Hersh 1993). Reaktor byl zprovozněn, ale k první extrakci plutonia došlo pravděpodobně až ke konci roku 1965. V roce 1966 měl Izrael už dostatečné množství plutonia k výrobě jaderné zbraně (Farr 1999).

Egyptský prezident Násir měl informace o tom, že Izrael vyvíjí svůj jaderný program, nicméně doufal, že ještě před Šestidenní válkou v roce 1967 nedisponuje jadernou zbraní. Jeho domněnka však byla mylná, protože je velmi pravděpodobné, že Izrael ukončil jaderný výzkum, jehož výsledkem byly dvě kompletní jaderné bomby, deset dní před začátkem války (Farr 1999). Izrael získal během Šestidenní války četná území – Sinajský poloostrov, Golanské výšiny, Západní břeh a pásmo Gazy, což ho vedlo k domněnce, že je jeho bezpečnost zajištěna. Tento předpoklad se však brzy ukázal jako mylný. Již v roce 1967 započala tzv. vyčerpávací válka, která trvala až do roku 1970, kdy bylo uzavřeno příměří mezi Izraelem a Egyptem (Herzog 2008: 243-244). Je nutno zdůraznit, že Izrael byl od roku 1968 schopen vyprodukovat čtyři až pět jaderných bomb každý rok (Hersh 1993).

Útok spojených egyptských a syrských vojsk na Izrael v říjnu 1973 započal válku na Jom Kippur. Nečekaný útok a zpočátku i úspěšné nasazení arabských sil a jejich postup vedly Izrael k aktivaci jaderných zbraní. Izraelský ministr obrany Moše Dajan dokonce prohlásil, že „toto je konec třetího chrámu“ (Hersh 1993). Tento výrok nám dokládá závažnost situace, ve které se Izrael ocitl. Izrael měl v té době připraveno ve svém arzenálu třináct 20kt jaderných bomb. Během 8. a 9. října 1973 se však jeho situace na bojišti začala zlepšovat, což odvrátilo hrozbu jaderné války. Je však nutno zdůraznit, že USA se angažovaly v této válce, aby zabránily Izraeli použít jadernou zbraň. Dokonce i Sověti uvedli do pohotovosti jaderné ponorky a brigády SCUD disponující jadernými hlavicemi. Krize však byla brzy zažehnána, protože izraelská ministerská předsedkyně Golda Meirová vyhlásila zastavení palby. Tato válka byla pro Izrael úspěšná, během ní však došlo k odhalení izraelského vlastnictví jaderné zbraně kvůli výroku Goldy Meirové, že: „Izrael může vyhrát i bez jeho zbraně posledního soudu“ (Melman, Raviv 1994: 159). V této větě vidíme evidentní odkaz na jaderné zbraně (Hersh 1993).

V roce 1981 bývalý izraelský ministr obrany Moše Dajan prohlásil slavnou větu týkající se dvojznačnosti: „My nebudeme první, kdo představí jaderné zbraně na Blízkém východě, ale máme kapacitu k výrobě jaderných zbraní. A až budou Arabové ochotni představit jaderné zbraně na Blízkém východě, Izrael by neměl být pozadu ve vlastnictví jaderných zbraní“ (Barnaby 1987: 102). Izrael byl natolik přesvědčen o své jaderné síle, že se v roce 1981 rozhodl k operaci Opera, neboli útoku na irácký jaderný reaktor v Osiraku (Farr 1999).

Izrael si byl vědom toho, že Irák vyvíjí jadernou zbraň a považoval to za ohrožení své národní bezpečnosti. Irák v té době spouštěl dva reaktory, a to konkrétně malý reaktor Tammuz 2 (Isis) a větší Tammuz 1 (Osirak). Hlavní izraelský útok měly podniknout stíhací letouny F-16 na reaktor Tammuz 1. Operace Opera byla zahájena dne 7. června 1981. Reaktor byl během jediného izraelského bombardování srovnán se zemí. Reakce světového společenství na tuto akci byly rozporuplné. SSSR a arabské státy ho rozhodně odsoudily a naopak USA a západní blok ho považovaly za částečně správný. Touto akcí vyvstalo mnoho otázek týkajících se mimo jiné legálnosti tohoto útoku, ale i preemptivních útoků všeobecně (Herzog 2008: 429-438).

Irák celý incident předložil k přezkoumání Radě bezpečnosti OSN, která vydala 19. června 1981 rezoluci č. 487 (Rada bezpečnosti OSN 1981). Ta útok odsoudila jako ohrožující bezpečnostní situaci

v oblasti. Byl zmíněn článek 2 paragrafu 4 o „zákazu členů OSN vytvářet hrozbu nebo dokonce použít sílu proti teritoriální integritě nebo politické nezávislosti jiného člena“ (Organizace spojených národů 1945). „Označila izraelský útok za násilný a vyzvala Izrael, aby se napříště vyvaroval podobných akcí a urychleně povolil inspektorům IAEA přístup na své území. Izrael měl také Iráku nahradit všechny škody způsobené při náletu“ (Rada bezpečnosti OSN 1981). Je však nutno zdůraznit, že v roce 1990 při první válce v Perském zálivu mohli Izraeli všichni poděkovat, protože kdyby býval nálet neprovedl, řadil by se Irák pod vedením Saddáma Husajna mezi jaderné velmoci (Herzog 2008: 439).

V roce 1986 se objevil nový problém v souvislosti s izraelským jaderným programem. Dne 5. října 1986 se v londýnských novinách Sunday Times objevil článek s názvem „Prozrazeno – Tajemství izraelského atomového arzenálu“. Součástí článku byla i fotografie technika, dříve pracujícího na jaderném reaktoru Dimona, Mordechaje Vanunua. Vanunu poskytl kompletní svědectví o izraelském jaderném programu včetně fotografií tajně pořízených v Dimoně. Ty mimo jiné dokumentují izraelskou výrobu jaderné zbraně včetně získávání uranu v podzemních prostorách reaktoru. Izraelci nemohli již déle čekat, protože tím víc by Vanunu britskému deníku vyzradil, proto také připravili jeho únos, který se uskutečnil na konci září 1986 (Cohen 2003: 62-65). V prosinci pak začal s Vanunuem v Izraeli utajovaný proces, ve kterém byl obviněn z vlastizrady, špionáže a shromažďování tajných informací za účelem poškodit bezpečnost státu (Black, Morris 2008: 461) (Pacner 2009: 227-235).

V lednu 1991 během operace Pouštní bouře se Izrael znovu dostal do stavu jaderné pohotovosti. Irák totiž vypálil sedm raket typu SCUD, sovětské provenience na velká izraelská města Tel Aviv a Haifu. Ty však nezpůsobily výraznější ztráty. Izrael však Irák upozornil, že v případě, že proti němu použije chemické zbraně, IDF⁵ odpoví jaderným útokem (Hersh 1993).

21. století přineslo další izraelský preemptivní útok, který se tentokrát soustředil na Sýrii. Dne 6. září 2007 Izrael spustil operaci Orchard neboli Ovocný sad, při které bombardoval předpokládané syrské jaderné zařízení, jež bylo pravděpodobně vystavěno ve spolupráci se Severní Koreou. Spojené státy americké s tak rychlým útokem nesouhlasily, podle nich byl předčasný (Sanger, Mazzetti 2007). A je také nutno zdůraznit, že neexistoval jediný relevantní důkaz o existenci syrského jaderného reaktoru.

Jaderná triáda

Jaderná triáda nebo také strategická triáda je soubor tří nosičů jaderných hlavic, mezi něž patří strategické letectvo, rakety odpalované ze strategických sil nebo jiných pozemních zařízení a strategické ponorky. Stát Izrael vlastní všechny tři prvky triády, které dotvářejí skutečnou sílu jeho jaderného arzenálu.

Strategické letectvo představují stíhačky a bombardéry nesoucí rakety s jadernými hlavicemi. Prvními stíhacími letouny, které mohly v 60. letech 20. století nést izraelské nukleární zbraně, byly McDonell F-4 Phantom a prvními bombardéry byly Douglas A-4 Skyhawk, oba americké provenience. V 70. letech byly používány McDonell F-15 Eagle a izraelské stíhací letouny s označením Kfir. V 80. letech 20. století byla do výbroje zařazena letadla Lockheed F-16 Fighting Falcon, ale byly využívány také bojové letouny Lavi izraelské provenience (Israeli Air Force 2012). V současné době⁶ má Izrael k dispozici 875 bojových letadel typu F-16 I Soufa, F-16 C/D Barak, F-16 A/B Netz, F-15 I Ra'am, F-15 A/B/C/D Baz, F-4E Phantom 2000, A-4 Skyhawk (The Institute for National Security Studies 2010). Do budoucna by měl Izrael používat nejmodernější bojové letouny F-35, které si v roce 2010 objednal od Spojených států amerických (Sharp 2012: 7-15)

Další složku jaderné triády jsou rakety země-země. Izrael disponuje raketami s označením Jericho I, Jericho II a Jericho III. Jericho I je balistická střela krátkého doletu 500 km, proto je určena především pro útok na sousední státy Izraele. Tato střela je schopna nést konvenční, jaderné a chemické zbraně s hlavicí o maximální hmotnosti 450 kg. Byla zkonstruována v kooperaci s francouzskou firmou Marcel-Dassault a do výbroje IDF zařazena v roce 1973 (MissileThreat). Rakety Jericho II mají dolet 1500 km⁷. I tato balistická střela je schopna nést konvenční, chemické i jaderné hlavice. První test této rakety proběhl v roce 1986 (Cordesman 2004: 469). A v izraelské armádě je používána od konce 80. let 20. století a její vývoj je ukázkou spolupráce Izraele s Jihoafrickou

⁵ Israel Defense Forces je označení pro izraelskou armádu.

⁶ Údaje jsou platné k roku 2010.

⁷ S určitými úpravami může její dolet dosáhnout až 4000 km.

republikou. Tato balistická střela může být odpálena např. ze strategického sila, plošiny jedoucí po železničních kolejích či speciálního vozidla (MissileThreat). Nejnovějším typem raket, o kterých však nemáme zatím žádné informace a jejichž vývoj pravděpodobně ještě nebyl dokončen, jsou rakety Jericho III. Dolet raket Jericho III by měl být až 5 000 km při schopnosti nést konvenční, chemické a jaderné hlavice o hmotnosti až 1000 kg (Feickert 2004: 39). Izrael také používá balistické střely krátkého doletu Delilah, které je možno odpálit ze země, ze vzduchu i z vody (Israel Military Industries 2012).

Triádu uzavírají strategické ponorky, které jsou schopny nést rakety s jadernými hlavicemi. Izrael disponuje třemi dieselelektrickými ponorkami třídy Dolphin. Ponorky jsou konstruované pro odpalování raket americké provenience Harpoon, jejichž dolet je odhadován až na 1500 km. Tři výše zmíněné ponorky Izrael koupil v Německu a odtud má také objednaný další dvě, které by měl obdržet v letošním roce (Nuclear Threat Initiative 2011).

Izraelský jaderný program v kontextu globální bezpečnosti

21. století přineslo nové hrozby, a proto Izrael potřeboval do budoucna vypracovat plán, jak se bránit hlavním existenčním hrozbám tzn. chemickým, biologickým a jaderným zbráním, a to ze strany států, teroristických organizací nebo jejich kombinace. Za tímto účelem byl v roce 2003 izraelskými odborníky na bezpečnost vypracován tzv. Projekt Daniel neboli Izraelská strategická budoucnost. Je však nutno zdůraznit, že nereflektuje názory izraelské vlády či jiných vládních organizací, ale je pouze doporučující. Z hlavních bodů tohoto projektu bych uvedla, že Izrael by se měl vždy soustředit na deterrenci před úderem, ne na odvetu po úderu. Odborníci proto doporučují, že by měl pomocí preemptivních útoků zneškodňovat jakákoliv podezřelá zařízení v blízkovýchodních zemích, ve kterých by mohly být vyráběny zbraně hromadného ničení. Izrael by dále měl s pomocí USA kontrolovat chování tzv. nezbedných států⁸ na Blízkém východě. Dále se v projektu řeší, za jakých podmínek může Izrael vykonat preemptivní útok neboli předběžnou obranu. A podmínky jsou jasné, pokaždé když se bude cítit ohrožen (Beres et al. 2003).

Íránský jaderný program představuje v současné době nejvýznamnější existenční hrozbu pro stát Izrael. Již v roce 2005 se v Izraeli hovořilo o vojenském útoku na Írán za účelem zničit zařízení, která by mohla být využívána k obohacování uranu a k vývoji samotné jaderné zbraně. Důvodem se stal výrok nově zvoleného íránského prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda, že Izrael by měl být „vymazán z mapy světa“ (CNN 2005). Izraelští představitelé stanovili Radě bezpečnosti OSN termín pro vyřešení problému íránského jaderného programu do března 2006, po uplynutí této lhůty měl být proveden útok na Írán. Současně se zvyšoval tlak židovské lobby ve Spojených státech amerických na vládu, aby podpořila sankce OSN proti íránskému jadernému programu nebo posléze izraelský vojenský útok (Petras 2009: 105-1085). K izraelské intervenci nakonec nedošlo a v červenci 2006 byla vydána rezoluce RB OSN číslo 1696, která mimo jiné požadovala, aby Írán zastavil veškerou činnost související s obohacováním uranu (Rada bezpečnosti OSN 2006). Již v prosinci 2006 byla vydána další rezoluce číslo 1737, která stanovovala sankce proti Íránu, protože neuposlechl předchozí rezoluce a nadále pokračoval v obohacování uranu, a vyzývala ho, aby spolupracoval s IAEA. A současně stanovila komisi, která měla kontrolovat dodržování sankcí apod. (Rada bezpečnosti OSN 2006). Následující rezoluce týkající se íránského jaderného programu vždy nějakým způsobem rozšiřovaly sankce, což nakonec vedlo až k uvalení embarga na íránský export a import.

Izrael se v současné době připravuje na útok proti Íránu prostřednictvím cvičení leteckých útoků proti vzdáleným cílům, posílením své protivzdušné obrany a zejména systému včasného varování. Dále izraelské letectvo v roce 2009 participovalo na nejrozsáhlejší cvičení dvou států se Spojenými státy americkými označované jako Juniper Cobra (Global Security 2011), které se zaměřovalo na letecké útoky a raketovou obranu proti nepřátelskému státu. Nicméně izraelští představitelé jsou si vědomi faktu, že operace proti Íránu by byla velmi složitá, finančně nákladná, nebezpečná a pravděpodobně by nedokázala splnit svůj cíl – zničit íránský jaderný program, pouze by ho na určitou dobu zpomalila (Kaye, Nader, Roshan 2012). Izraelští představitelé se proto snaží přesvědčit Spojené státy americké k participaci na vojenské kampani proti Íránu, protože si jsou vědomi toho, že by mohla být do té míry efektivní, že by íránský jaderný program definitivně zastavila. Nicméně USA chtějí v současné době jít

⁸ Z anglického rogue states – „hlavní nepřátelé míru v oblasti vzhledem k podpoře terorismu a ambicím získat nukleární, chemické a biologické zbraně“ – Gombár, 2001, str. 112.

spíše cestou diplomacie (Kaye, Nader, Roshan 2012). Jednou s izraelských alternativ útoku je využití taktických jaderných zbraní, nicméně existuje zde také velká pravděpodobnost, že takový útok nebude schválen ze strany Spojených států amerických. Velmi sporná je i jejich možná participace na útoku (Toukan, Cordesman 2010: 14-15, 124-145 a Hendel 2012).

Možné reakce Íránu na izraelský útok by pak byly následující: okamžitá odvěta ve formě útoků raket typu Šáháb na izraelské civilní a vojenské cíle včetně jaderných zařízení, konkrétně na Dimonu, Soreq, Haifu, Tel Aviv, leteckou základnu Palmachim, raketovou základnu Be'er Ja'akov apod. Vzrůst podpory teroristických útoků skupin Hamásu, Hizballáhu a dalších hnutí proti Izraeli a Spojeným státům americkým, destabilizace Iráku prostřednictvím podpory ší'itských militantních skupin a podpora Tálibánu v Afghánistánu. Dále jsou možné útoky na americké základny a na západní loď v Perském zálivu, případně uzavření škrťících bodů exportu ropy jako jsou Hormuzský průliv, Suezský průplav, Báb al-Mandab. Možné by bylo také íránské odstoupení od smlouvy NPT, což by znemožnilo přístup pracovníků IAEA do jeho jaderných zařízení a zrychlení procesu výroby jaderné bomby. Írán si je vědom, že se svými konvenčními silami nemůže potenciálu IDF rovnat, a proto je velmi pravděpodobné, že by použil nekonvenční zbraně, konkrétně biologické a chemické (Toukan, Cordesman 2010: 156-197).

Závěr

Je otázkou dnů, týdnů, měsíců, možná i několika let, než mezinárodní společenství dojde k vyřešení problému íránského jaderného programu, ať už cestou mírovou, nebo válečnou. V současné době se začínají zhoršovat vztahy mezi Spojenými státy americkými a Izraelem, resp. americkým prezidentem Obamou a izraelským premiérem Netanjahuem, právě z důvodu nesouladu názorů obou státníků na řešení této hrozby globální bezpečnosti (Shalev 2012). Pro amerického prezidenta Obamu představuje otázka jaderného Íránu bezpečnostní hrozbu zejména ve smyslu proliferace jaderných zbraní, nicméně pro premiéra Netanjahu a stát Izrael znamená otázku existence. Tato fakta pak výrazně determinují postoj obou státníků k problematice íránského jaderného programu. Je nutno zdůraznit, že pokud by Netanjahu nepovažoval Írán za hrozbu srovnatelnou např. s Holocaustem, neriskoval by ochlazení vztahů s tak významným partnerem, jako jsou USA (Goldberg 2010). Dne 14. dubna letošního roku započala nová jednání USA, Velké Británie, Francie, Číny, Ruska a Německa, také označovaných jako P5+1 s íránskými představiteli v Istanbulu. Prezident Obama prohlásil, že toto jsou poslední diplomatická jednání s Íránem, nicméně věří v jejich úspěch. Naproti tomu premiér Netanjahu v tato obnovená jednání nevěří a tvrdí, že nedovolí, aby Izrael „žil ve stínu zničení“. Z toho důvodu je připraven, co nejdříve po případných neúspěšných jednáních s Íránem na něho zaútočit (BBC 2012) a s velkou pravděpodobností nebude čekat až mu Spojené státy americké dají „zelenou“ (Goldberg 2010).

V případě, že selže vyjednávání s Íránem o zastavení jeho jaderného programu, a dojde k izraelskému útoku, otázkou zůstává, zda Spojené státy americké budou stát na straně Izraele, jakožto svého strategického spojence v oblasti Blízkého východu. A jaký by byl postoj Ruské federace a Čínské lidové republiky vzhledem k tomu, že Írán je velmi významným odběratelem zbraní a energetických technologií z Ruska a současně druhým největším vývozcem ropy do Číny. Vlády většiny arabských států, s výjimkou Sýrie, by se pravděpodobně postavily na stranu Spojených států amerických a potažmo Izraele, protože se obávají, že pokud Írán získá jaderné zbraně, může tak ohrozit jejich bezpečnost. Pro arabské představitele je tak menší zlo nukleární Izrael než nukleární Írán. Arabská veřejnost však nesdílí názory svých představitelů a ocenila by Írán vlastníci jadernou zbraň v protikladu k Izraeli. Útoky by tak zvedly vlnu protiamerických a protiizraelských nálad (Khaitous 2008). Jisté je, že by válka mezi Izraelem a Íránem vedla k hluboké destabilizaci regionu. Otázkou však zůstává, jakým způsobem by ovlivnila globální politické, bezpečnostní a ekonomické vztahy?

BIBLIOGRAFIE

- Aronson, Shlomo. 1992. *The Politics and Strategy of Nuclear Weapons in the Middle East. Opacity, Theory and Reality 1960-1991. An Israeli Perspective*. New York: State University of New York Press.
- Bahgat, Gawdat. 2007. *Proliferation of Nuclear Weapons in the Middle East*. Gainesville: University Press of Florida.
- Barnaby, Frank. 1987. „The Nuclear Arsenal in the Middle East.” *Journal of Palestine Studies*, 17, č. 1, 97-106. (<http://www.jstor.org/>)
- BBC. 2012. *Iran nuclear talks 'positive' after 15-month break*. (<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-17706248>)
- Beres, Louis René a Belkind, Naaman a Ben-Israel, Isaac a Fishbein, Rand H. a Pridor, Adir a Tsiddon-Chatto, Yoash. 2003. *Israel's Strategic Future Project Daniel*. Shaarei Tikva: Ariel Center for Policy Research. (<http://www.acpr.org.il/ENGLISH-NATIV/03-ISSUE/daniel-3.htm>)
- Black, Ian a Morris, Benny. 2008. *Mossad Izraelské tajné války*, Brno: Nakladatelství Jota.
- Cirincione, Joseph. 2007. *Bomb Scare. The History and Future of Nuclear Weapons*. New York: Columbia University Press.
- CNN. 2005. *Iranian Leader: Wipe out Israel*. (http://articles.cnn.com/2005-10-26/world/ahmadinejad_1_israel-jerusalem-day-islamic-world?s=PM:WORLD)
- Cohen, Avner. 1998. *Israel and the Bomb*. New York: Columbia University Press.
- Cohen, Avner a Frankel, Benjamin. 1991. *Opaque Nuclear Proliferation: Methodological and Policy Implications*. Londýn: Routledge.
- Cohen, Avner a Graham, Thomas Jr. 2004. „WMD in the Middle East: A diminishing currency.” *Disarmament Diplomacy* č. 76, nestránkováno. (<http://www.acronym.org.uk/dd/dd76/76actg.htm>)
- Cohen, Yoel. 2003. *Whistleblowers and the Bomb. Vanunu, Israel and Nuclear Secrecy*. Londýn: Holmes & Meier Pub.
- Cordesman, Anthony H. 2004. *The Military Balance in the Middle East*. Washington: Praeger.
- Čejka, Marek. 2008. *Izrael a Palestina. Minulost, současnost a směřování a směřování blízkovýchodního konfliktu*. Brno: Barrister a Principal.
- Evron, Yair. 2005. *Israel's Nuclear Dilemma*. Londýn: Routledge.
- Farr, Warner D. 1999. *The Third Temple's Holy of Holies. Israel's Nuclear Weapons*. Alabama: USAF Counterproliferation Center. (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/farr.htm>)
- Feickert, Andrew. 2004. *Missile Survey Ballistic and Cruise Missiles of Foreign Countries*. Washington: Congressional Research Service. (<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl30427.pdf>)
- Global Security. 2011. *Juniper Cobra*. Washington: Global Security. (<http://www.globalsecurity.org/military/ops/juniper-cobra.htm>)
- Global Security. 2011. *Soreq Nuclear Research Center*. Washington: Global Security. (<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/israel/soreq.htm>)
- Goldberg, Jeffery. 2010. „The Point of no Return.” *The Atlantic*. (<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2010/09/the-point-of-no-return/8186/1/>)
- Gombár, Eduard. 2001. *Dramatický půlměsíc. Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*, Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Hendel, Yoaz. 2012. „Iran's Nukes and Israel's Dilemma.” *Middle East Quarterly*, 19, 1. (www.ebscohost.com)
- Hersh, Seymour. 1993. *The Samson Option. Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy*. New York: Vintage.

- Herzog, Chaim. 2008. *Arabsko-izraelské války. Válka a mír na Blízkém východě od války za nezávislost v roce 1948 po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Israeli Air Force. 2012. *Fighters*. (<http://www.iaf.org.il/645-en/IAF.aspx>)
- Israeli Military Industries. 2012. *Delilah*. (<http://www.imi-israel.com/home/doc.aspx?mCatID=66373>)
- Kaye, Dalia D. a Nader, Alireza a Roshan, Parisa. 2012. *Israel and Iran: A Dangerous Rivalry*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Khaitous, Tariq. 2008. *International Reactions: What if Israel Attacks Iran?* Monterey: James Martin Center for Nonproliferation Studies. (http://cns.miis.edu/stories/080522_israel.htm)
- Melman, Yossi a Raviv, Dan. 1994. *Friends in Deed. Inside the U.S. – Israel Alliance*. New York: Hyperion Books.
- MissileThreat. *Jericho I*. Claremont: Claremont Institute. (http://www.missilethreat.com/missilesoftheworld/id.56/missile_detail.asp)
- MissileThreat. *Jericho II*. Claremont: Claremont Institute. (http://www.missilethreat.com/missilesoftheworld/id.57/missile_detail.asp)
- Nuclear Threat Initiative. 2011. *Israel Submarine Capabilities*. (<http://www.nti.org/analysis/articles/israel-submarine-capabilities/>)
- The Institute for National Security Studies. 2010. *Israel*. Tel Aviv. (<http://www.inss.org.il/upload/%28FILE%291284986151.pdf>)
- Organizace spojených národů. 1945. *Charta Organizace spojených národů*. San Francisco: Organizace spojených národů. (<http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>)
- Pacner, Karel. 2009. *Atomoví vyzvědači studené války*, Praha: Nakladatelství EPOCH.
- Petras, James. 2009. *Moc Izraele ve Spojených státech*, Praha: Nakladatelství Jaromír Fiksa.
- Rada bezpečnosti OSN. 1981. *Rezoluce Rady bezpečnosti č. 487*. New York: United Nations Security Council. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/418/74/IMG/NR041874.pdf?OpenElement>)
- Rada bezpečnosti OSN. 2006. *Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1696*. New York: United Nations Security Council. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/450/22/PDF/N0645022.pdf?OpenElement>)
- Rada bezpečnosti OSN. 2006. *Rezoluce Rady bezpečnosti č. 1737*. New York: United Nations Security Council. (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/681/42/PDF/N0668142.pdf?OpenElement>)
- Sanger, David E. a Mazzetti, Mark. 2007. „Israel Struck Syrian Nuclear Project, Analysts Say.“ The New York Times. New York. (<http://www.nytimes.com/2007/10/14/washington/14weapons.html?pagewanted=all>)
- Shalev, Chemi. 2012. „Obama-Netanyahu mistrust is the ticking time bomb of Iran nuclear talks.“ Haaretz. (<http://www.haaretz.com/blogs/west-of-eden/obama-netanyahu-mistrust-is-the-ticking-time-bomb-of-iran-nuclear-talks-1.424592>)
- Sharp, Jeremy M. 2012. U.S. Foreign Aid to Israel. Washington: Congressional Research Service. (<http://www.fas.org/sqp/crs/mideast/RL33222.pdf>)
- Toukan, Abdullah a Cordesman, Anthony H. 2010. Options in Dealing with Iran's Nuclear Program. Washington: Center for Strategic and International Studies. (http://csis.org/files/publication/100323_Options_todealwith_Iran.pdf)
- Vlček, Tomáš. 2009. Izraelské jaderné odstrašování. Plzeň: E-polis. (<http://www.e-polis.cz/mezinarodni-vztahy/372-izraelske-jaderne-odstrasovani.html>)

Bosna a Hercegovina – mladý stát, nebo neudržitelný politický projekt?

Petra Jiráňková

Abstrakt:

Daytonské mírové dohody, které v listopadu 1995 ukončily více než tři roky trvající válku v Bosně a Hercegovině, měly zajistit zemi vyjma míru i trvalou politickou stabilitu. Na základě poválečného vývoje v BaH se však toto tvrzení nedá označit za nic než klišé. Důkazy podporující takové tvrzení přitom bosenská politická elita poskytuje na pravidelné bázi. V souvislosti s Republikou srbskou se dlouhodobě hovoří o hrozbě secese, Federace Bosny a Hercegoviny se potýká s požadavky bosenských Chorvatů na vytvoření třetí, chorvatské entity. Politická situace v zemi je moderována Vysokým představitelem pro BaH, jehož funkce však není trvale udržitelná. Ve světle hluboké politické krize, jež následovala po posledních volbách, jsme nuceni ptát se, jaké jsou příčiny dlouhodobé politické nestability. Je BaH jen mladým státem, nebo neudržitelným politickým projektem mezinárodního společenství, který byl od počátku odsouzen k nezdaru?

Abstract:

The Dayton Peace Accords which put an end to the war in Bosnia and Herzegovina were expected to bring peace and stability to the country. Based on the postwar development in Bosnia, this statement seems to be nothing but a cliché. The representatives of Republika Srpska from time to time threaten with the possibility of secession from BaH and the Federation of Bosnia and Herzegovina has to deal with the Bosnian Croats' requirements for the creation of the third, solely Croatian entity. The political situation in the country is moderated by the High Representative, whose function isn't sustainable. In the light of the deep political crisis which followed the October 2010 elections, the question arises whether BaH is just a young state, or an unsustainable political project of the international community, which was from the beginning doomed to failure?

Daytonské mírové dohody – mír a stabilita pro Bosnu a Hercegovinu?

V první polovině 90. let na sebe Bosna a Hercegovina poutala bez nadsázky celosvětovou pozornost. Intenzivní občanská válka doprovázející rozpad po mnoho desetiletí zdánlivě stabilně fungující Jugoslávie, jejímž doprovodným rysem se stalo masové etnické čištění, se rychle dostala do povědomí laické veřejnosti a do centra pozornosti tzv. mezinárodního společenství. Navzdory faktu, že mírové iniciativy provázely válku prakticky od jejího začátku, ukončit se ji podařilo až na sklonku roku 1995 podepsáním mírové smlouvy dojednané na letecké základně v americkém Daytonu. Tvrzení, že Daytonské mírové dohody přinesly Bosně a Hercegovině mír a stabilitu, se však na základě poválečného vývoje v této malé balkánské zemi bohužel nedá označit za nic než klišé. Nejkrvavější evropský konflikt od skončení druhé světové války jimi sice po několika předcházejících neúspěšných pokusech ukončen byl, trvalé stability se však jejich pomocí dosáhnout nepodařilo.

Důkazy podporující takové tvrzení přitom bosenská politická elita poskytuje téměř v pravidelných intervalech. V souvislosti s Republikou srbskou, menší ze dvou bosenských entit, se dlouhodobě hovoří o hrozbě secese, jen o málo větší Federace Bosny a Hercegoviny se potýká s požadavky bosenských Chorvatů na vytvoření třetí, chorvatské entity. Obraz politické nestability byl dotvořen v období po volbách konajících se na počátku října 2010, když se země kvůli neschopnosti představitelů šesti nejsilnějších politických stran nalézt potřebný konsenzus musela po dobu jednoho roku a tří měsíců obejít bez vlády na centrální úrovni, přičemž značné komplikace doprovázely i vznik vlády ve Federaci Bosny a Hercegoviny. Tato čistě politická krize se navíc negativně promítla i do už tak špatné ekonomické situace země, a znovu nás donutila položit si otázku, zda a kdy se neuspokojivý vývoj podaytonské Bosny a Hercegoviny obrátí k lepšímu. Je Bosna a Hercegovina mladý stát, který se časem vypořádá se všemi otázkami spojenými s jeho fungováním, nebo neudržitelný politický projekt mezinárodního společenství, který byl od počátku odsouzen k nezdaru?

Podaytonské uspořádání Bosny a Hercegoviny – mezinárodní vize nové, lepší Bosny a Hercegoviny

Navzdory skutečnosti, že první písemná zmínka o Bosně a Hercegovině (BaH) pochází již z poloviny 10. století a že její teritoriální vymezení zhruba v té podobě, v jaké ji známe dnes, je výsledkem státoprávních procesů ze 17.–20. století (Hladký 2006: 26), můžeme o ní hovořit jako o velmi mladém státu. Bosenská válka, probíhající mezi lety 1992–1995, společně s novým poválečným uspořádáním totiž zemi vtiskly zcela novou tvář, která je pro ni charakteristická dodnes.

Jednou z příloh Daytonské mírové smlouvy byla i nová a dodnes platná Ústava Bosny a Hercegoviny, jejímž základním pilířem byla dohoda, že země zůstane z mezinárodně-politického hlediska zachována jako jednotný stát ve stávajících hranicích, vnitřně ovšem bude rozdělena na dvě entity – bosňácko-chorvatskou Federaci Bosny a Hercegoviny (FBaH), které připadlo 51 % území země, a Republiku srbskou (RS).

Zcela zvláštní postavení pak má město Brčko, dopravně i strategicky důležitý bod na severovýchodě země, který byl v průběhu války prakticky vyčištěn od všech „Nesrbů“. Po válce byla tato důležitá spojnice mezi západní a východní částí Republiky srbské ponechána pod správou bosenských Srbů s dodatkem, že o jeho statutu rozhodne po roce mezinárodní arbitráž. Konečné rozhodnutí ovšem padlo až v roce 1999, kdy bylo stanoveno, že město nebude součástí ani RS, ani FBaH. Formálně tak dnes Brčko i se svým okolím náleží oběma entitám a v praxi představuje zvláštní samosprávnou jednotku s názvem „Distrikt Brčko“, která je postavena naroveň se správními strukturami FBaH a RS (Hladký 2006: 302).

Kompetence, které by za normálních okolností náležely výhradně státu, byly novou ústavou rozděleny mezi stát a entity. Dá se přitom jednoznačně konstatovat, že pravomoci společných celobosenských orgánů byly značně omezeny právě ve prospěch entit. V kompetenci státu zůstaly mezi jinými zahraniční politika, zahraniční obchod, celní a měnová politika, financování institucí a mezinárodních závazků Bosny a Hercegoviny, otázky spojené s migrační, uprchlickou a azylovou politikou, dohled nad dodržováním mezinárodního trestního práva, či kontrola vzdušného provozu. Oběma entitám byla ovšem ústavou ponechána možnost v souladu se svrchovaností a teritoriální integritou Bosny a Hercegoviny zřizovat paralelní vztahy se sousedními státy, či se souhlasem bosenského Parlamentního shromáždění uzavírat dohody s jinými státy, nebo mezinárodními organizacemi (The General Framework Agreement: Annex 4 1995).

Politický systém BaH vznikl zčásti v průběhu války, zčásti je určen bosenskou ústavou. Jeho fungování – jedná se o tzv. konsociační model, jehož cílem je udržení funkčního vládnutí ve státě, který je etnicky hluboce rozdělen – lze za těžkopádné považovat i díky tomu, že je založeno na přísném dodržování principu parity a pokud možno i dosažení názorového konsenzu.

Na celostátní úrovni působí kromě tříčlenného Předsednictva Bosny a Hercegoviny, v němž je každý z konstitutivních národů (tedy Bosňáků, Chorvatů a Srbů) zastoupen jedním představitelem¹, ještě celobosenská vláda, dvoukomorové Parlamentní shromáždění a Ústavní soud. V čele obou entit stojí prezident (volený přímo v RS a nepřímo ve FBaH), součástí exekutivy jsou zároveň vlády. Legislativní systém obou entit je reprezentován dvoukomorovým parlamentem². V případě FBaH je však navíc území rozděleno na deset samosprávných kantonů, které mají rovněž své vlády a kantonální zastupitelstva (Hladký 2006: 300–301).

Daytonskými mírovými dohodami byl také zřízen Úřad Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu (*Office of High Representative*, OHR), mezinárodní instituce zodpovědná za dohlížení nad implementací civilních aspektů mírové dohody. Na základě v zásadě naivního přesvědčení, že zástupci znesvářených stran dodrží své závazky z Daytonu, neměl zpočátku Vysoký představitel významnější pravomoci. Tento náhled se však změnil už v roce 1997, kdy byly Vysokému představiteli prostřednictvím tzv. *Bonn Powers* pravomoci posíleny (Kasum 2006: 336). OHR tak může nyní odvolat jakéhokoliv politika v BaH, o němž se domnívá, že blokuje nebo sabotuje mírový proces, může zakázat činnost jakékoliv politické straně v zemi, schválit nezbytné zákony a uvést je v činnost, pokud toho

¹ Na základě posledních voleb, jež se konaly v říjnu 2010, jsou jimi Bakir Izetbegović, Željko Komšić a Nebojša Radmanović.

² Druhá komora bosensko-srbského parlamentu, Rada národů, přibyla do legislativního systému Republiky srbské v roce 2003. Jejím úkolem je v rámci RS chránit životně důležité zájmy všech konstitutivních národů, tedy Srbů, Chorvatů i Bosňáků (Hladký 2006: 300).

nejsou schopné legislativní orgány v BaH (Prtina a Stýskalíková 2005: 111-112), či zmrazit účty těm politickým subjektům, které implementaci mírových dohod sabotují. Bez nadsázky se proto dá říct, že Vysoký představitel v zemi působí jako nejvyšší autorita mající z podstaty své funkce možnost obejít celý demokratický proces (Kasum 2006: 337).

Jeden stát a dvě entity – ne/udržitelný model?

Nejvýraznějším charakteristickým rysem poválečné Bosny a Hercegoviny se bez pochyby stalo její vnitřní rozdělení na dva do velké míry samostatně fungující celky. S přihlédnutím k podobě války probíhající v zemi v první polovině 90. let a podobě vztahů, které po válce mezi etniky panovaly, se vytvoření jedné většinově srbské a druhé bosensko-chorvatské entity zdálo být kompromisním řešením, které však zcela neuspokojilo požadavky ani jednoho zainteresovaného etnika. Existovala-li na konci roku 1995 naděje, že si obyvatelé země na podobné uspořádání zvyknou, pak byla v průběhu následujících let pohřbena. Vyjma skutečnosti, že je ústavní potvrzení existence Republiky srbské stále mnohými vnímáno jako neoprávněná odměna za válečné zločiny, jichž se Srbové za války dopustili³, je v rétorické rovině bosenská teritoriální integrita ohrožována místy až secesionistickými náladami bosenských Srbů a hlasy bosenských Chorvatů nespokojených s faktem, že nebyla v rámci podaytonského uspořádání vytvořena třetí, chorvatská entita. Oba požadavky se ovšem s různou intenzitou střetávají se bosňáckou snahou o zachování teritoriální integrity země kombinovanými s požadavkem na úplnou centralizaci BaH (která by znamenala faktické zrušení obou entit a vznik unitárního státu)⁴. Základní stavební kámen podaytonské Bosny a Hercegoviny se tak i 16,5 roku po ukončení války zdá být jedním z nejzásadnějších důvodů nacionalisticko-politického vření v zemi.

Nejvýraznější osobou přímo spojenou s požadavky bosenských Srbů je Milorad Dodik, předseda Svazu nezávislých sociálních demokratů (*Savez nezavisnih socijaldemokrata*, SNSD), nejsilnější bosensko-srbské strany, a od podzimu 2010 také prezident Republiky srbské. Jím artikulované vize se proměnlivě pohybují od snahy o zachování silné RS až po přímé vyhrožování referendem o secesi Banja Luky⁵ od Bosny a Hercegoviny. Většinou však svá prohlášení limituje na zdůrazňování hluboké nedůvěry k bosenskému státu, jež je umocňována silným mandátem Vysokého představitele.

Myšlenka referenda v otázce dalšího setrvání v BaH se v Republice srbské objevila už v létě roku 2006, a na aktuálnosti nabyla v únoru 2008 poté, co vyhlásila nezávislost tehdejší jihosrbská provincie Kosovo. Jen několik dní poté schválil parlament RS rezoluci, podle které má tato entita právo na secesi od BaH v případě, že většina členských zemí Organizace spojených národů a Evropské unie uzná kosovskou nezávislost (SETimes.com 2008). 10. února 2010 pak Národní shromáždění RS schválilo tzv. zákon o referendu, který umožňuje vyhlásit referendum o „národních otázkách“. Zákon nespécifikoval, kdy by se měl plebiscit konat, či o jakých otázkách by se mělo rozhodovat, pokrýval pouze některé technické aspekty (SETimes.com 2010a). Necelé dva týdny na to byl však zákon vetován bosňáckými zástupci v Radě národů, horní komoře parlamentu RS, kteří trvali na tom, aby k němu byly připojeny klauzule jasně stanovující, že se předmětem referenda nestanou otázky týkající se teritoriální integrity BaH, její suverenity a bezpečnosti (SETimes.com 2010b).

Dodikova vyjádření však sama o sobě neposkytují uspokojivou odpověď na otázku, zda je cílem Republiky srbské skutečně secese. V létě roku 2010, necelé tři měsíce pře konáním zatím posledních voleb, ze kterých vzešel jako prezident bosensko-srbské entity, zdůrazňoval, že jeho agendou není secese RS, ale boj o její status. Nezapomněl však dodat, že se tento boj může časem dostat do bodu, ve kterém bude každému nad slunce jasné, že je Bosna a Hercegovina neudržitelným státem (SETimes.com 2010c). Do voleb pak on i jeho strana vstupovali (mezi jinými) s heslem „Republika srbská navždy, Bosna a Hercegovina dokud to bude nutné“⁶ (SETimes.com 2010d). O několik měsíců později v době, kdy byla země půl roku po volbách stále bez centrální vlády, zdůraznil Dodik fakt, že

³ Na tomto místě je ovšem třeba dodat, že válečných zločinů se dopouštěly všechny tři bosenské národy. Objektivní interpretace válečných událostí je však na západním Balkáně stále spíše řídkým jevem. Výzkumné a dokumentační centrum Bosny a Hercegoviny nicméně dosud registruje na 98 000 obětí bosenské války, z nichž civilisté tvořili 45% - 33 000 Bosňáků, 4 000 bosenských Srbů a 2 100 bosenských Chorvatů. Číslo obětí se nedá považovat za definitivní, nepředpokládá se ale, že by přesáhlo 100 000 (Tanjug 2012a).

⁴ Tato myšlenka je přitom mezi Bosňáky značně populární – v roce 2005 ji v průzkumu veřejného mínění podpořilo 92,1%, roku 2010 už se jednalo „jen“ o 82% Bosňáků (International Crisis Group 2011: 11).

⁵ Banja Luka je správním střediskem Republiky srbské.

⁶ „RS zauvek, BiH dok mora.“

se RS sice možností secese přímo nezabývá, ale je jasné, že se Bosna rozpadá a rozpadne se, stejně jako se rozpadla Jugoslávie. „Zůstane jen to, co funguje, a funguje Republika srbská – na rozdíl od Bosny a Hercegoviny.“⁷ (Tanjug 2011a). Už o tři měsíce později však srbská média citovala Dodikovo vyjádření, že Bosna a Hercegovina sice může z teritoriálního hlediska do budoucna zůstat zachována, ovšem ne v té podobě, v jaké je dnes – jeho cílem, pro jehož realizaci má podporu národa, je silná Republika srbská požívající značné autonomie⁸ (Tanjug 2011b). Na počátku února tohoto roku ovšem znovu zopakoval svá slova o nevyhnutelnosti rozpadu Bosny a Hercegoviny. Zdůraznil přitom, že Bosna a Hercegovina jako skutečný stát nikdy nefungovala, a po většinu času jen přežívala v rámci nadnárodních státních uskupení (Tanjug 2012b).

Fakt, že má Dodik v této otázce plnou podporu většiny bosenských Srbů, dokládá nejen silný mandát, se kterým on a jeho strana vzešli z voleb⁹, ale i průzkumy veřejného mínění. Podle těch se v roce 2010 pro nezávislost Republiky srbské vyslovilo 88,4 % bosenských Srbů. Pro Bosňáky, stejně jako pro mnohé Chorvaty, by byl ale takový krok naprosto nepřipustný, přičemž se dá předpokládat, že by Bosňáci při obraně teritoriální integrity BaH neváhali použít sílu (International Crisis Group 2011: 19).

Jak už ovšem bylo naznačeno, se stávajícím teritoriálním uspořádáním země nejsou spokojeni ani bosenští Chorvaté. Podle průzkumů veřejného mínění si v roce 2010 26 % z nich přálo úplnou separaci chorvatské části země od Bosny a Hercegoviny a její připojení k Chorvatsku, a celých 70 % vyslovilo svůj souhlas se vznikem chorvatské entity v rámci Bosny a Hercegoviny (tamtéž: 11).

Mezi nejsilnější zastánce vytvoření třetí entity se v současnosti řadí Chorvatské demokratické společenství Bosny a Hercegoviny (*Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine*, HDZ BiH) a Chorvatské demokratické společenství 1990 (*Hrvatska demokratska zajednica 1990*, HDZ 1990). Obě tyto politické strany byly Valentinem Inzkiem, současným Vysokým představitelem pro BaH, označeny za původce povolební krize ve Federaci Bosny a Hercegoviny. HDZ BiH a HDZ 1990 se navzdory volebním výsledkům¹⁰ na sestavování vlády FBaH nepodílely a na místo toho založily tzv. Chorvatské národní shromáždění se sídlem v Mostaru, jehož prostřednictvím mimo jiné vyjádřily chorvatskou nespokojenost s novou vládou Federace (ve které chyběli legitimně zvolení zástupci bosenských Chorvatů). Na své první schůzi konající se v dubnu 2011 zároveň Chorvatské národní shromáždění přijalo rezoluci obsahující požadavek ústavní reformy zahrnující možnost vzniku třetí bosensko-hercegovské entity s většinou chorvatského obyvatelstva¹¹ (Inzko 2011). Lídr HDZ BiH Dragan Čović se pak v souladu s těmito kroky nechal v listopadu 2011 slyšet, že Bosna a Hercegovina může přežít jen v případě, že budou Srbové, Chorvaté a Bosňáci skutečně rovnoprávní, a to se stane jen tehdy, vznikne-li chorvatská entita se sídlem v Mostaru – „Jsem si jistý, že chorvatská entita skutečně vznikne, dříve či později.“¹² (Tanjug 2011c).

Úřad Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu – přísný rodič neposlušného dítěte

Druhým nejvýraznějším rysem podaytonského uspořádání BaH je nepochybně Úřad Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu. Vzhledem k šíři jeho mandátu a intenzitě, s jakou ovlivňuje dění v zemi, lze tvrdit, že potřebuje-li BaH ke svému stabilnímu fungování zásahy této mezinárodní autority, nemůže být (alespoň prozatím) označena za stát schopný samostatného fungování.

Myšlenka uzavření Úřadu za účelem postupného ukončování bosenského statutu mezinárodního protektorátu byla představena už v roce 2006 (McMahon a Western 2009), mezinárodní společenství od ní ovšem zejména kvůli nevyhovující politické situaci tři roky nato dočasně upustilo. Idea oslabování mezinárodní přítomnosti v zemi však trvá, stejně jako přesvědčení, že jednoho dne bude

⁷ „Ostaće samo ono što funkcioniše, a funkcioniše RS – za razliku od Bosne.“

⁸ K tomuto prezident Republiky srbské dodal, že na celostátní úrovni mohou zůstat kompetence týkající se armády, měnové politiky, zahraniční politiky (ale jen pokud bude její směřování stanoveno po vzájemné dohodě) a „možná ještě dva, tři sektory“ (b92 2011).

⁹ Milorad Dodik získal 50,52 % hlasů (Centralna izborna komisija 2010a); Nebojša Radmanović, taktéž člen SNSD a staronový zástupce bosenských Srbů v Předsednictvu BaH, získal 48,92 % hlasů (Centralna izborna komisija 2010b); a SNSD samotná získala v boji o křesla v dolní komoře parlamentu RS 38 % hlasů, tedy o 19 % více, než druhá Srbská demokratická strana (Centralna izborna komisija 2010c).

¹⁰ HDZ BiH skončila čtvrtá s 10,64 % hlasů a HDZ 1990 sedmá s 4,68 % hlasů (Centralna izborna komisija 2010d).

¹¹ Za zmínku také nepochybně stojí fakt, že Chorvatské národní shromáždění dokonce zřídlo i svá zastoupení v zahraničí (Inzko 2011).

¹² „Siguran sam da će se hrvatski entitet desiti, kad-tad.“

muset být BaH schopna samostatné existence. Prozatím je však OHR vnímán jako garant bosenské teritoriální, ústavní i institucionální integrity (BalkanInsight.com 2009a).

Současný Vysoký představitel Valentin Inzko navíc po několika let působil jako Zvláštní zmocněnec pro Evropskou unii v BaH (*EU Special Representative*, EUSR), v září 2011 ovšem předal tuto funkci Peteru Sørensenovi (Inzko 2011). EUSR by měl v zemi fakticky OHR v budoucnu nahradit. Základní náplní jeho funkce je zajištění koordinovaného a koherentního přístupu EU k budování udržitelného míru a stability v Bosně s cílem její evropské integrace (EUSR 2007).

Nejhlasitějším odpůrcem dalšího působení Vysokého představitele v zemi je (nikterak překvapivě) Milorad Dodik. Ten se na konci roku 2011 nechal slyšet, že „OHR arogantně vnucoval zákony, měnil politický systém země a spolu s tím i Daytonské mírové dohody“¹³, a tak dostal Bosnu a Hercegovinu do vleklé politické krize. Vysokého představitele proto považuje za problém, nikoliv řešení bosenských problémů (Blic 2011).

K vážnému střetu bosensko-srbských autorit s Vysokým představitelem došlo v březnu 2011, když Milorad Dodik oznámil, že navrhne pořádání referenda týkajícího se jak zákonů vzešlých z iniciativy Vysokého představitele, tak institucí Soudu a Státního zastupitelství BaH. Tyto jsou podle Dodika podjaté v případech, kdy se zabývají válečnými zločiny, ve kterých figurují Srbové. Inzko v reakci na Dodikovu iniciativu zdůraznil, že Republika srbská nemůže pořádát referenda o otázkách, které nespadají do její kompetencí (SETimes.com 2011a) a na počátku května stanovil pětidenní lhůtu na zrušení referenda s tím, že v opačném případě nebude váhat použít *Bonn Powers* a referendum zruší (SETimes.com 2011b). Od referenda však bylo upuštěno až na základě rozhovorů Milorada Dodika s šéfkou evropské zahraniční politiky, Catherine Ashton, která prezidentovi RS slíbila zřízení speciálního výboru, jenž by se měl zabývat restrukturalizací bosenského soudnictví v souladu s procesem přibližování země Evropské unii (SETimes.com 2011c). Tato krize, jakkoliv se jí podařilo během dvou měsíců zejména díky intervenci Evropské unie zažehnat, jasně ukázala míru averze Milorada Dodika, resp. Republiky srbské k instituci Vysokého představitele a jeho rozhodnutím. Zda by k pořádání referenda skutečně došlo, pokud by se do situace nevložit včas C. Ashton, ovšem zůstává otázkou.

Přístup mezinárodního společenství a revize Daytonu

Trvalé zpochybňování poddaytonského uspořádání země (ať už jde o secesi jedné ze dvou entit, o vznik entity třetí nebo naopak o snahy zemi více centralizovat) spolu se zjevnou neudržitelností Úřadu vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu přitom tvoří jen špičku ledovce bosenských problémů. Nelze znovu nepřipomenout fakt, že se země musela po posledních volbách obejít rok a čtvrt bez centrální vlády v důsledku čehož došlo ke zhoršení už tak nelichotivé ekonomické situace v zemi¹⁴, kde je bez práce zhruba 43% pracovní síly, tedy asi 527 000 obyvatel (Inzko 2011), přičemž se sestavováním vlády měla potíže i Federace Bosny a Hercegoviny. Představitelům nejsilnějších politických stran v zemi se taktéž stále nepodařilo nalézt shodu v otázce ústavní reformy, jež by měla zohlednit rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva v otázce participace etnických menšin na politickém životě v zemi.

Tzv. případ Sejdić – Finci¹⁵ by přitom mohl přinést výraznou změnu poddaytonského systému. Ve Štrasburku totiž bylo v roce 2009 rozhodnuto, že by mělo dojít ke změně bosenské ústavy tak, aby bylo umožněno etnickým menšinám, stejně jako Bosňákům, Srbům a Chorvatům bojovat o vyšší politické úřady, např. o místo v Předsednictvu Bosny a Hercegoviny. V současnosti jsou totiž členové Předsednictva voleni přímo, a to vždy Srb z Republiky srbské a Bosňák a Chorvat z Federace Bosny a Hercegoviny. Vyjma jasného znevýhodnění etnických menšin tak tento systém naráží ještě na skutečnost, že se o místo v Předsednictvu nemohou ucházet Srbové z FBaH a Chorvaté a Bosňáci z RS (BalkanInsight.com 2012).

Vyjma této konstituční reformy, jež by měla zemi posunout blíže Evropské unii, se však o revizi daytonského systému na mezinárodní úrovni neuvažuje, naopak. Evropská unie ve shodě se

¹³ „OHR je arogantno nametao zakone, menjao politički sistem, a time menjao i Dejtonski sporazum.“

¹⁴ BaH musela v daném období hospodařit s provizorním rozpočtem, v první polovině roku 2011 došlo ke snížení přímých zahraničních investic o 19,5%, a na stávající situaci zareagovaly – jak jinak než negativně – i ratingové agentury (Inzko 2011).

¹⁵ Dervo Sejdić je romské a Jakob Finci židovské národnosti.

Spojenými státy zdůrazňuje, že Bosna nemůže existovat (popřípadě se integrovat do euroatlantických struktur) jinak než jako jednotný stát, a proto nelze počítat s tím, že by jakékoliv pokusy narušit její teritoriální integritu padly na úrodnou půdu (Blic 2012, Security Council 2012: 5). Stejně tak Srbsko a Chorvatsko, na rozdíl od přístupu patrného v první polovině 90. let (kdy se obě země zasazovaly o faktické rozdělení BaH a o připojení srbské, resp. chorvatské části ke svým „mateřským republikám“), ve vzájemné shodě zdůrazňují nutnost zachování územní celistvosti země a vyjadřují svou připravenost pomoci BaH na cestě do euroatlantických struktur (SETimes.com 2010e, Blahušiak 2005: 61). Navzdory tomu ovšem zůstává faktem, že Chorvaté opakovaně neopomínají zdůrazňovat nutnost rovnosti všech tří konstitutivních národů (Tanjug 2012c) a Srbové si stojí za tím, že Milorad Dodik má plné právo bránit zájmy bosenských Srbů, a jeho rétorika by v žádném případě neměla být vnímána jako hrozba bosenské teritoriální integrity (BalkanInsight.com 2009b).

BaH – mladý stát, nebo neudržitelný politický projekt?

Dva ze základních pilířů podaytonske Bosny a Hercegoviny se prakticky po celých téměř 17 let otrásají v základech. Teritoriální, resp. správní uspořádání země je trvale zpochybňováno a instituce Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu není z podstaty této funkce i z logiky věci trvale udržitelná. Nedůvěra mezi národnostně rozštěpenou politickou elitou země a neschopnost nalézt alespoň v klíčových otázkách potřebný konsenzus dostává Bosnu do častých politických krizí, jejichž přímé důsledky se podepisují (mimo jiné) také na ekonomicko-sociálním fungování BaH. Patriotické politické strany založené na nacionálním základě však zejména mezi bosenskými Srby a bosenskými Chorvaty stále požívají silné podpory, jak se ukázalo před více než rokem a půl při posledních volbách. Při bližším seznámení se se situací v Bosně a Hercegovině by se proto těžko našel někdo, kdo by tento malý balkánský stát označil za fungující. Nejdůležitějším (a mnohdy i jediným) stabilizujícím prvkem v zemi je právě Úřad vysokého představitele, který by ovšem měl být (pokud k tomu budou vhodné podmínky) v blízké budoucnosti uzavřen. Je totiž nad slunce jasné, že mezinárodní společenství nemůže, a pravděpodobně ani nechce moderovat politický vývoj v BaH navěky. Vystává ovšem otázka, zda se Bosna a Hercegovina vůbec může dostat do bodu, ve kterém bude schopna fungovat zcela samostatně, aniž by přitom byla ohrožována její holá existence, či zda byla inherentně nefunkční už na konci roku 1995, ale nikdo tomuto faktu (zčásti právě díky zásahům OHR) nemusel, či nechtěl věnovat pozornost. Intenzivní mezinárodní dohled nad poválečným vývojem v zemi tak podle mého názoru paradoxně neposloužil k tomu, aby se země v klidu vzpamatovala z několikaletého válečného konfliktu, ale naopak znemožnil mladému státu prokázat svou životaschopnost.

Vezmeme-li v úvahu fakt, že rozdílné představy bosenských Srbů, bosenských Chorvatů a Bosňáků o budoucnosti země provázely zemi po celou dobu trvání války, jejímž smutným charakteristickým rysem se staly etnické čistky, a která si napříč všemi bosenskými národy vyžádala život asi 100 000 lidí, klademe si otázku, na jakém základě vystavělo mezinárodní společenství své přesvědčení, že bude Bosna a Hercegovina, byť vnitřně rozdělená, po válce fungovat ve svých původních hranicích. Bosenští Srbové se myšlenky na secesi své entity nevzdali dodnes, a účelové válečné spojenectví bosenských Chorvatů a Bosňáků logicky vyústilo v požadavek na vytvoření třetí, chorvatské entity. Přitom víra obyvatel ve vlastní stát a v důležitost jeho existence by měla tvořit nezbytné podloží každé fungující demokracie. Je tomu ale tak v případě BaH?

Má-li Bosna a Hercegovina v budoucnu fungovat jako samostatný, plně funkční stát, bude se muset opírat o stabilitu vycházející zevnitř země, nikoliv od nadnárodní autority. Zpolarizovaná politická scéna v zemi přitom působí rozhodně spíše destabilizujícím dojmem. Proto, jakkoliv to zní jako další bosenské klíší, se cestou ven z této situace zdá být obměna politické elity v zemi, která však s ohledem na preference podstatné části voličů zatím není na pořadu dne. Téměř dvě desetiletí od skončení války se sice zdá být zřejmé, že se klíčové priority průměrných obyvatel BaH pohybují jinde než v nacionálně-politické rovině, i na bosenské politické scéně (jež není s ohledem na nedávnou minulost na západním Balkáně výjimkou) se však objevují schopní političtí podnikatelé, jež nepřestávají artikulovat otázky jitrící národnostní vášně a zvyšující jejich politickou potřebnost.

Je tedy Bosna a Hercegovina mladý stát, který se časem vypořádá se všemi otázkami spojenými s jeho fungováním, nebo neudržitelný politický projekt mezinárodního společenství, který byl od počátku odsouzen k nezdaru? Kouzlo této otázky podle mého názoru spočívá především v tom, že na ni nelze v tuto chvíli s čistým svědomím poskytnout jednoznačnou odpověď. BaH nepochybně je mladým státem, který díky intenzivnímu zapojení mezinárodního společenství ještě nebyl nucen dospět a

prokázat, že dohled nadnárodních autorit nepotřebuje. Zda je v jejích silách vyřešit všechny podstatné problémy, se kterými se v tuto chvíli potýká, se přirozeně ukáže až v okamžiku, kdy tak bude nucena učinit. Tvoří-li ale jedny z nejzásadnějších oblastí sporu strukturální danosti podaytonského uspořádání, pak je možná na čase začít se vážně zabývat otázkou, zda nebyla představa obnovení stability v zemi rozervané etnickým konfliktem zcela chybná, a zda ve skutečnosti nepřestala Bosna a Hercegovina nadobro fungovat už na počátku 90. let?

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- b92. 2011. *Dodik: Cilj samostatna RS.* (cit. 2012-04-18).
(http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=06&dd=24&nav_category=206&nav_id=521017)
- BalkanInsight.com. 2009a. *Bosnia: West Postpones OHR Closure.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnia-west-postpones-ohr-closure>)
- BalkanInsight.com. 2009b. *Tadic: Dodik Has Right to Defend RS Interests.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.balkaninsight.com/en/article/tadic-dodik-has-right-to-defend-rs-interests>)
- Balkaninsight.com. 2012. *Bosnians Fail to Agree Sejdic-Finci Changes.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-leaders-fail-agreement-on-human-rights-ruling>)
- Blahušiak, Igor. 2005. „Zahraničná a bezpečnostná politika Chorvátska.“ In: *Zahraniční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině.* Ed. Stýskalíková, Věra – Smekal, Hubert. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 55-104.
- Blic. 2011. *Dodik odbacuje kritike upućene iz OHR.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.blic.rs/Vesti/Republika-Srpska/296600/Dodik-odbacuje-kritike-upucene-iz-OHR>).
- Blic. 2012. *File: Bosna i Hercegovina u EU samo kao jedna država.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.blic.rs/Vesti/Republika-Srpska/312106/File-Bosna-i-Hercegovina-u-EU-samo-kao-jedna-drzava>)
- Centralna izborna komisija. 2010a. *Predsjednik RS.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/PredsjednikRS/Nivo.aspx>)
- Centralna izborna komisija. 2010b. *Predsjedništvo BiH.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/PredsjednistvoBiH/Default.aspx>)
- Centralna izborna komisija. 2010c. *Narodna skupština RS.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/NarodnaSkupstinaRS/ZbirniRezultate.aspx>)
- Centralna izborna komisija. 2010d. *Parlament FBiH.* (cit. 2012-04-18).
(<http://www.izbori.ba/Finalni2010/Finalni/ParlamentFBiH/ZbirniRezultate.aspx>)
- European Union Special Representative in Bosnia and Herzegovina. 2007. *EUSR Introduction.* (cit. 2011-11-22). (<http://www.eusrbih.org/gen-info/?cid=1012,1,1>)
- Hladký, Ladislav. 2006. *Bosenská otázka v 19. a 20. století.* Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- International Crisis Group. 2011. *Bosnia: What Does Republika Srpska Want?* (cit. 2012-04-18).
([http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/214%20Bosnia%20---%20What%20Does%20Republika%20SRPSKA%20Want.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/214%20Bosnia%20---%20What%20Does%20Republika%20SRPSKA%20Want.pdf))
- Inzko, Valentin. 2011. *Fortieth Report of the High Representative for Bosnia and Herzegovina.* (cit. 2012-04-18). (http://www.ohr.int/other-doc/hr-reports/default.asp?content_id=46579)
- Kasum, Damir. 2006. „Vývoj politického systému Bosny a Hercegoviny po Daytonu a jeho současná podoba.“ *Středoevropské politické studie* VIII, 2-3, 327-341 (cit. 2012-04-18).
(<http://www.cepsr.com/dwnld/kas10.pdf>)
- McMahon, Patrice a Western, Jon. 2009. „The Death of Dayton. How to Stop Bosnia from Falling apart.“ *Foreign Affairs* 88, 5, 69-83.
- Prtina, Srdjan a Stýskalíková, Věra. 2005. „Vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině.“ In: *Zahraniční a bezpečnostní politika Slovinska, Chorvatska a Rumunska a vývoj bezpečnostní situace v Bosně a Hercegovině.* Ed. Stýskalíková, Věra – Smekal, Hubert. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 105-152.
- Security Council. 2012. *6771st meeting.* (cit. 2012-04-18).
(http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.6771)

- SETimes.com. 2008. *RS parliament adopts resolution that includes secession option*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/newsbriefs/2008/02/22/nb-02)
- SETimes.com. 2010a. *RS passes controversial referendum law*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2010/02/12/feature-01)
- SETimes.com. 2010b. *Muslims in RS veto referendum law*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2010/02/23/nb-05)
- SETimes.com. 2010c. *Analysts say RS secession not likely*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2010/08/11/feature-02)
- SETimes.com. 2010d. *Dodik i SNSD jasni pobednici u Republici Srpskoj*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2010/10/04/feature-02)
- SETimes.com. 2010e. *Srbija neće podržati raspad BiH*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2010/01/18/nb-03)
- SETimes.com. 2011a. *RS's Dodik sticks to referendum plan despite international condemnation*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2011/05/05/feature-02)
- SETimes.com. 2011b. *Inzko sets deadline for RS to annul referendum decision*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2011/05/06/nb-01)
- SETimes.com. 2011c. *Dodik cancels referendum after talks with Ashton*. (cit. 2012-04-18). (http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2011/05/16/feature-01)
- Tanjug. 2011a. *Dodik: BiH će se raspasti zbog arogancije Sarajeva*. (cit. 2012-04-18). (<http://www.tanjug.rs/novosti/10494/dodik--bih-ce-se-raspasti-zbog-arogancije-sarajeva.htm>)
- Tanjug. 2011b. *Dodik: Cilj je autonomija RS u okviru konfederalne BiH*. (cit. 2012-04-18). (<http://www.tanjug.rs/novosti/16210/dodik--cilj-je-autonomija-rs-u-okviru-konfederalne-bih.htm>)
- Tanjug. 2011c. *Čović priželjkuje hrvatski entitet u BiH*. (cit. 2012-04-18). (<http://www.tanjug.rs/novosti/24203/covic-prizeljuje-hrvatski-entitet-u-bih.htm>)
- Tanjug. 2012a. *Around 98,000 victims of BiH war registered so far*. (cit. 2012-04-18). (<http://www.tanjug.rs/news/32161/around-98-000-victims-of-bih-war-registered-so-far.htm>)
- Tanjug. 2012b. *BiH will break up into constituent parts, Dodik*. (cit. 2012-04-18). (<http://www.tanjug.rs/news/31992/bih-will-break-up-into-constituent-parts--dodik.htm>)
- Tanjug. 2012c. *Josipovic: RS is constitutional reality in BiH*. (cit. 2012-04-18). (<http://www.tanjug.rs/news/30674/josipovic--rs-is-constitutional-reality-in-bih.htm>)
- The General Framework Agreement: Annex 4. 1995. (cit. 2012-04-18). (http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=372)

Bahrajn: Budoucí základna terorismu a frontová linie sunnitsko-šíitského konfliktu?

Josef Kraus

Abstrakt:

Text se zabývá aktuálními nepokoji v Bahrajnu, které v rámci tzv. arabského jara, resp. jasmínové revoluce, propukly naplno v únoru roku 2011. Dává je přitom do kontextu s historickými, politickými, sociálními, ekonomickými a náboženskými reáliemi, které ovlivňují dynamiku konfliktu i jeho samotné aktéry. Práce se také zaměřuje na charakterizování hlavních motivů a pozice tří nejdůležitějších externích aktérů, kteří zasahují do bahrajnských vnitřních záležitostí. Jedná se o dva největší regionální rivaly Írán a Saúdskou Arábii a světovou mocnost považující tento region za oblast svého životního bezpečnostního zájmu, tedy Spojené státy. Na závěr ještě autor v textu nabízí několik nejpravděpodobnějších scénářů dalšího vývoje v Bahrajnu.

Abstract:

This text deals with current protests and riots in Bahrain, at base of so called Arab spring or Jasmine revolution, which broke out at February 2011. Those events are put in context of historical, political, social, economic, and religious matters that affect conflict dynamics and participating powers. This article also focuses on characterizing of main motives and positions of the three most important external powers. Two of them are the strongest rivals in region – Iran and Saudi Arabia. The other is United States who considers Persian Gulf as vital area for their national security. At the end of this work the author offers several scenarios of probable development of Bahraini internal affairs.

Úvod

Silné nepokoje, protesty, demonstrace a svrhávání vlád, které od prosince 2010 do současnosti můžeme pozorovat v arabském světě a které média při vlastní přirozené touze po senzacích a nálepkování označila za tzv. jasmínovou revoluci, se nevyhnuly ani ostrovnímu státu v Perském zálivu - Bahrajnu. Zatímco pozornost světových médií i veřejnosti se upínala převážně na dění v Tunisku, Egyptě, Libyi a v poslední době hlavně v Sýrii, tak v souvislosti s Bahrajnem nejvíce vynikla zpráva o zrušení Velké ceny závodů formule 1. Přitom stále aktuální problémy a silné nepokoje na tomto vzdáleném ostrově jsou potenciálně velice nebezpečné a hrozí značným sociálním a náboženským výbuchem, který může snadno překonat pobřežní hranice tohoto ostrovního státu a způsobit konflikt mezi lokálními velmocemi, třeba i se zapojením světových mocností.

Situace v Bahrajnu se tak od ostatních arabských bouří výrazně liší v několika bodech. Předně bahrajnské nepokoje získaly významný mezinárodní rozměr, takže v současnosti již nelze hovořit o pouhé vnitrostátní záležitosti ostrovního státu. Zasloužily se o to vojenské jednotky, které na žádost krále Hamada bin Chalífy vyslaly v polovině března letošního roku do Bahrajnu země spojené v Radě pro spolupráci zemí Perského zálivu (Gulf Cooperation Council, dále jen GCC), jmenovitě Kuvajt, Spojené arabské emiráty, Omán a především Saúdská Arábie. Posledně jmenovaný se podílí na operaci k potlačení protivládních nepokojů více než tisíce vojáky. Takováto intervence zahraničních sil nemá (s výjimkou Libye) v současnosti při řešení „jasmínové nákazy“ obdobu. Druhým výrazným bodem odlišujícím bahrajnský problém od ostatních arabských nepokojů je náboženské vymezení protestujících. Zatímco v Egyptě, Libyi, Sýrii i Tunisku lze vnímat zejména ekonomicko-politické téma, v Bahrajnu představuje náboženské tření mezi sunnity a šíity dlouhodobý problém, který nyní působí jako akcelerační a povzbuzovač probíhajících nepokojů. A konečně třetí bod, na nějž je nutné klást důraz, spočívá v politicko-mocenském soupeření dvou dominantních regionálních mocností v Perském zálivu – Íránu a Saúdské Arábii, přičemž právě Bahrajn je z mnoha důvodů vhodným bojištěm o vliv a prosazení vůle v oblasti.

Právě kvůli výše uvedeným skutečnostem se text zaměřuje na představení této problematiky, zasvěcení čtenáře do historických, politických, náboženských a sociálních dimenzí potenciálního konfliktu a charakteristiku pozic, tendencí a hlavních cílů jednotlivých aktérů, kteří participují na současné situaci v Bahrajnu. V první části tak text přiblíží historický vývoj Bahrajnu a popíše problémy, s nimiž se ostrovní stát dlouhodobě potýká a které ústí v současnou vlnu nepokojů. V dalších částech pak budou charakterizováni jednotliví aktéři, jejichž působení dává konfliktu v Bahrajnu další dimenze a zvyšuje jeho dynamiku. Na závěr pak budou autorem předloženy nejpravděpodobnější cesty, jakými se Bahrajn může v blízké budoucnosti ubírat. Ambicí textu (a konferenčního příspěvku) není metodologicky precizní výzkum s dostatečným teoretickým základem, pro nějž v závazném rozsahu ani není místo, ale spíše dodat v českém prostředí chybějící data, souvislosti, myšlenky a jejich vzájemné propojení tak, aby čtenář lépe pochopil, čeho je nyní v oblasti Perského zálivu svědkem.

Uvedení do problematiky: historie konfliktu

Ostrovní stát Bahrajn byl v minulosti často pod perskou správou. Bylo tomu tak zhruba od třetího století našeho letopočtu až do počátku 16. století, kdy ostrov obsadili Portugalci. O sto let později ostrov opět připojil šáh Abbás, aby jej pak jeho následovník ztratil ve prospěch Ománu. V polovině 17. století získal ostrov šáh Náder a za několik let jej obsadili Arabové. Od roku 1861 pak byl Bahrajn pod britskou správou. Na ostrov si ve dvacátých letech dvacátého století dělal neúspěšně nároky šáh Rezá Pahlaví. Britové ale své teritorium Íránu nepřepustili (Marschall 2003: 5–6). Na konci 60. let se ale již britská správa nebyla ochotna zdržovat v oblasti a Britové začali jednat se šáhem Mohammadem Rezou Pahlavím o dalším osudu arabských knížectví v regionu. V jednání byla i velká federace zahrnující Bahrajn, Katar a knížectví současných Spojených arabských emirátů. Tento model byl šáhem odmítnut, ale po trpělivém jednání bylo v roce 1970 dosaženo dohody, kdy šáh souhlasil s vyhlášením referenda pod dozorem OSN v Bahrajnu o dalším směřování země s tím, že jeho výsledek bude respektovat. Naprostá většina obyvatel se v něm přiklonila k nezávislosti ostrovního státu. Íránská vláda se poté vzdala jakýchkoli nároků na území Bahrajnu a v roce 1971 tak vznikl nezávislý stát Bahrajn (Zahlan 1989: 59)

Ten se ovšem od počátku musel potýkat s tenzí na náboženském základě mezi dvěma hlavními větvemi islámu – sunnitskou a šiitskou. Zatímco vládnoucí rod al Chalífa a politická a ekonomická elita země jsou sunnité, kteří jsou zároveň početní minoritou s demografickým zastoupením na úrovni 30 %, bahrajnští šiíté tvoří 70 % populace tohoto ostrovního státu. Sami sebe navíc považují za původní obyvatele, zatímco sunnitská menšina je jimi vnímána jako skupina osadníků, která vpadla do Bahrajnu z Kataru v 18. století. Od roku 1971, kdy Bahrajn získal nezávislost, byli šiíté účastní každého pokusu o státní převrat, rebelie, pouličních protestů i reformních hnutí. Bahrajnským šiitům je dlouhodobě upírána širší politická participace a tvoří nižší a chudší sociální skupiny (Nasr 2007: 234). Sunnitsko-šiitského napětí začal na konci 70. let využívat Írán, který v roce 1979 prošel tzv. Islámskou revolucí, která spočívala ve svržení šáha Mohammada Rezy Pahlavího a nastolení systému *velayat-e faqih*¹ pod vedením ajatolláha Ruholláha Chomejního. Od této chvíle začala Islámská republika zaměřovat svou pozornost i na ostatní země Perského zálivu v rámci nové politiky vývozu islámské revoluce, jejímž cílem bylo svržení sunnitských monarchií v oblasti a vytvoření dalších islámských republik podobných Íránu, ideálně pod jeho dohledem. Nejdůležitějším pro nový íránský establishment se stal právě Bahrajn kvůli historickým územním nárokům ze strany Íránu a značné šiitské populaci. Revoluční rozhlasové stanice otevřeně vybízely z Teheránu bahrajnské šiity ke svržení svých vládců. Během roku 1979 ajatolláh Rohání trval na íránských územních požadavcích vůči Bahrajnu a dokonce vyzýval k jeho anexi. Írán tak začal naplno podporovat diverzní aktivity bahrajnských šiitů vůči sunnitské vládě (Zahlan 1989: 62–63)

Pro tyto účely založil Islámskou frontu pro osvobození Bahrajnu (Islamic Front for the Liberation of Bahrain – IFLB) vedenou íránsko-iráckým duchovním ajatolláhem Hádím Modaressím. Ten popsal osvobození Bahrajnu jako svatou povinnost. IFLB svolávala v Bahrajnu masové šiitské demonstrace a volala po povstání všech muslimů pod vedením ajatolláha Chomejního, ustanovení islámské vlády a osvobození muslimské země. IFLB bývá také spojována s pouličním násilím a politicky motivovanými útoky na státní představitele. Po první válce v Zálivu (1990–1991) začal v Bahrajnu operovat libanonský Hizballáh, který zde vytvářel skupinu Bahrajnský Hizballáh. Podle bahrajnských

¹ Systém *velayat-e faqih* by se dal přeložit a charakterizovat jako vláda duchovních učenců, tedy *faqihů*. Duchovenstvo tak bylo hlavní hybnou silou nového režimu Íránu, který se začal označovat za Islámskou republiku.

představitelů probíhaly tyto aktivity za podpory a účasti Íránu. Íránské Revoluční gardy úzce spolupracují s libanonským Hizballáhem, který fakticky spoluvytvářely. Odtud pak vedlo propojení přes libanonského šíitského vůdce Fadlalláha až k Bahrajnskému Hizballáhu (Marschall 2003: 32). Obě skupiny se aktivně účastnily nejrůznějších sabotážních akcí a pokusů o svržení bahrajnské vlády. IFLB podnikla v roce 1981 nepodařený pokus o státní převrat, který znamenal tvrdé potlačení Islámské fronty ze strany bahrajnské vlády a utlumení násilných aktivit skupiny. V tom jí ale nahradil Bahrajnský Hizballáh, jehož plány o násilném svržení vlády byly bahrajnskými úřady odhaleny v roce 1996. Na přípravě převratu se podílely také jednotky al-Quds² za pomoci íránských zpravodajských složek (Friedman 2007: 2). Největší otřes ale Bahrajn zažil v roce 1994, kdy v zemi propuklo protivládní povstání šíitské chudiny kvůli nedostatku pracovních míst a politické participace. Tuto revoltu bahrajnská vláda okamžitě tvrdě potlačila. Bahrajn ze situace vinil Írán a následná diplomatická roztržka vedla ke zmrazení vztahů mezi oběma zeměmi a v roce 1996 dokonce k odvolání bahrajnského velvyslance z Teheránu. Vzájemné vztahy se začaly opět zlepšovat až na konci roku 1997 a v březnu 1998 dokonce zemi navštívil bývalý íránský prezident Rafsandžání (Marschall 2003: 141). V roce 1999 se nový bahrajnský vládce šejk Hamad Bin Isa al Chalífa rozhodl, že více otevře politický systém a nechal svolat všeobecné volby, které měly poskytnout zastoupení lidu ve vládě země. Nešlo ale v žádném případě o demokratizaci země, jako spíš o posvěcení vlády šejka skrze volený (ale bezmocný) parlament, který měl udržovat fasádu vlády z vůle lidu (Nasr 2007: 234). Nicméně i v této otázce se projevila diskriminace šíitského obyvatelstva, když pomocí vhodného rozdělení volebních obvodů (tzv. gerrymandering) byla zajištěna sunnitská většina v parlamentu navzdory jejímu faktickému statusu minority v bahrajnské společnosti. Tak např. řídce obydlené sunnitské jižní provincii náleželo šest křesel v parlamentu, zatímco severní šíitská provincie s vysokou hustotou obyvatelstva mohla získat křesel pouze devět, jakkoli by při férovém rozdělení měla mít nárok na dvojnásobek. Z tohoto důvodu se čtyři opoziční skupiny rozhodly volby v roce 2002 bojkotovat. Protože volby ignorovalo převážně šíitské obyvatelstvo, sunnitě získali 27 ze 40 mandátů (*International Crisis Group* 2005: 7). Po druhé válce v Zálivu začal šíitský tlak ještě více stoupat. Bahrajnští šíité vzhlíželi k iráckým souvěrcům, kteří se po dlouhých letech útisku dostali v Iráku k moci. Šíité se také více klonili k Íránu a svou sociální a politickou nespokojenost začali dávat stále více najevo. V roce 2005 proběhla Bahrajnem vlna demonstrací, kdy tisíce šíitů vzývali chválu íránskému duchovnímu vůdci Chameneímu slovy: „Odpovíme na tvé volání, Chameneí!“ (Mahdi 2005).

Od té doby až do arabských bouří z konce roku 2010 došlo k jistému zklidnění situace. K větším náboženským třenicím nedocházelo zejména proto, že tato skupina není a nikdy výrazně nebyla (na rozdíl od šíitů např. v Saúdské Arábii) perzekuovaná na náboženském základě. Svoboda pro šíitské vyznání v Bahrajnu je dostatečná, o čemž svědčí i ústavní garantování dvoudenního volna pro šíity při oslavách svátku Ašúra. Během uctění památky smrti imáma Husajna bývají dále přítomni vysocí vládní představitelé, kteří skládají na počest mučedníka dary a nabízejí jídlo účastníkům oslav (Louër 2008: 24–25). Problém ale stále tvoří nedostatečné politické zastoupení šíitů a především praktická nemožnost participace na vládě. Přestože v parlamentních volbách v roce 2006, které již nebyly bojkotovány, došlo k výraznému posílení šíitské pozice a náměstek premiéra byl dokonce šíitského původu, výsledek mnoho nevypovídá o vlivu šíitské většiny na politiku vykonávanou sunnitskou menšinou, protože kompetence parlamentu jsou minimální. Aktivizace šíitského prvku v Bahrajnu se také týká socioekonomických problémů, jako jsou zvyšující se nezaměstnanost, značná chudoba a rostoucí náklady na živobytí. Tyto problémy postihují především právě šíitské obyvatelstvo (Terhalle 2007: 72–73).

V souvislosti s tzv. jasmínovou revolucí došlo k opětovné aktivaci zakonzervovaného šíitského problému, jehož vyvrcholením byly masivní bouře v polovině února roku 2011. Demonstrující požadovali větší míru politické participace a dokonce i sesazení vládnoucí rodiny z bahrajnského trůnu, přičemž takový požadavek je v Bahrajnu považován za vlastizradu. Situaci ještě vyhrotilo tvrdé potlačování nepokojů bahrajnskými ozbrojenými složkami, které si v těchto dnech vyžádalo sedm životů protivládních aktivistů, z nichž někteří byli dokonce usmrceni ve spánku ve stanu. Na zraněných a úmrtích mělo největší podíl využívání slzného plynu a gumových projektilů, které bahrajnská policie pravidelně střílí do demonstrujícího davu (Kerr, Jones 2011). Spirála násilí se na jedné straně projevovala silnějšími protesty občanů, na druhé pak tvrdší represí ze strany státních autorit. Že v konfliktu hrají svou roli nejen socioekonomické a politické problémy, ale také ty náboženské, bylo

² Speciální jednotky íránských Revolučních gard, které jsou určeny k provádění diverzních, zpravodajských a teroristických operací.

potvrzeno v květnu roku 2011, kdy bahrajnská vláda zničila 28 šíitských mešit a dalších církevních budov v reakci na občanské nepokoje (Al Jazeera 14. 5. 2011). Výsledek tak byl přesně opačný, než šíitští aktivisté požadovali. Místo zvýšené liberalizace, politické participace a ekonomického přerozdělování začalo docházet k utahování šroubů za pomoci represe ze strany vládnoucích sunnitů. Toho si všímá i organizace Freedom House (2012), která v roce 2009 označovala Bahrajn za „částečně svobodný“ se stupněm 5 pro svobodu a občanská práva, v roce 2012 je stav země na úrovni „nesvobodný“, se stupněm 6. Jako důvod uvádí tvrdou reakci státu (až 50 mrtvých a tisíce zraněných za rok 2011) na demokratizační požadavky lidu. Rovněž vyhlášení stanného práva od března do června 2011, zavírání aktivistů, žurnalistů, zdravotníků, lidskoprávních aktivistů a jejich mučení ve věznicích zhoršilo hodnocení země. Spolu se zavedením stanného práva v zemi došlo k ještě jedné důležité události. Do země na pozvání vstoupila saúdskoarabská vojska v počtu cca 1 200 mužů a na 800 policistů ze Spojených arabských emirátů. Ti pod hlavičkou GCC mají v zemi dohlížet na pořádek a klid a pomoci bahrajnským bezpečnostním složkám udržet situaci v zemi pod kontrolou (Bronner, Slackman 2011). Přestože tyto zahraniční síly primárně kontrolují a zabezpečují klíčové průmyslové a dopravní zařízení a do bojů proti demonstrantům se nezapojují (Law 2011), jejich intervence způsobila okamžité nařčení z okupace ze strany protestujících, ale především znamenala významný precedens pro budoucnost. Demonstruje ochotu sunnitsko-arabských monarchií zabránit úpadku vlastní moci i za cenu použití síly společnými prostředky i v zahraničí, pokud to bude třeba.

Pozice Íránu

Íránská pozice vůči Bahrajnu je dána silnou historickou vazbou. Mnozí íránští představitelé dodnes považují Bahrajn za ztracené íránské území, tzv. čtrnáctou provincii. Kromě dlouhodobých útoků na bahrajnskou suverenitu se ale íránský přístup vůči ostrovnímu státu výrazně změnil po Islámské revoluci. Podpora utiskovaných šíitských souvěrců se stala jedním z hlavních pilířů íránské zahraniční politiky vůči tomuto státu. V roce 1981 prohlásila vláda Bahrajnu, že zadržela skupinu atentátníků vycvičenou v Íránu, kteří plánovali zavraždění vládních činitelů. Bahrajnští představitelé se rovněž domnívali, že v íránském Búšehru byli připraveni vojáci na podporu tohoto pokusu o státní převrat. Bahrajnské autority prohlásily, že íránský režim představuje svou expanzivní politikou a sabotážemi přímou hrozbu pro arabské státy Perského zálivu a požadovaly uvalení ekonomických sankcí i zákaz vstupu íránským občanům na území států GCC. Celá situace pak vedla k nedůvěře GCC vůči Íránu a utužování bezpečnostních vazeb mezi jednotlivými členskými státy (Ramazani 1988: 33–34). Šíité pak byli považováni za jakousi pátou kolonu, která je vůči Íránu loajální a může sloužit jako nástroj íránské zahraniční politiky. To se také ukázalo během 80. a 90. let v podpoře Islámské fronty pro osvobození Bahrajnu a Bahrajnského Hizballáhu ze strany Íránu. Přestože již íránská politika vývozu revoluce byla pod vedením nového nejvyššího duchovního vůdce Sajída Álího Chámeneího dána k ledu, Islámská republika i nadále podporuje bahrajnské šíity v jejich vzdoru vůči vládnoucí sunnitské monarchii. Místo dodávek zbraní a výbušnin to ale od počátku nového tisíciletí činní především rétorickým a propagandistickým způsobem. Stejně tomu tak je v případě bouří tzv. arabského jara. Oficiální íránské mocenské kruhy a jimi kontrolovaná média situaci často popisují jako hnutí bahrajnského lidu za lidská práva a politické svobody, přičemž ono musí trpět brutálními zásahy ze strany vládnoucího režimu al Chalífy a pokračující diskriminací šíitského obyvatelstva (Fars News Agency 15. 2. 2012). Írán také volá po reformování bahrajnského režimu, jeho demokratizaci a mírovému řešení problému. Zároveň s tím obviňuje Saúdy a Spojené státy z toho, že se podílejí na násilném potlačování lidových bouří (Alfoneh 2011).

Skrze tyto výroky a potvrzování vlastní pozice lze vnímat íránskou snahu o poškození jména a image Saúdské Arábie i Spojených států a zároveň oslabení jejich pozice v oblasti. Takovýto přístup je celkem pochopitelný vzhledem k dlouhodobé lokální rivalitě mezi Saúdskou Arábií a Íránem a dlouhodobému nepřátelství mezi USA a Islámskou republikou. Využití šíitské karty je pak dobrým prostředkem k dosažení těchto cílů. V současné době je právě Bahrajn tím nejslabším článkem celého GCC, které vzniklo a působilo jako protiváha vůči Irácké a Íránské moci v Perském zálivu. Svržení sunnitské dynastie v Bahrajnu a nastolení demokratické, pseudodemokratické či čistě autoritativní vlády, která by byla složena primárně z šíitů, by plně vyhovovalo íránským mocenským ambicím, navíc s minimálním úsilím, které doposud do probíhajícího konfliktu investoval. Po Iráku by se tak mohl Bahrajn stát druhým státem v regionu, který se ze sunnitské nadvlády dostal do rukou dříve utlačovaným šíitům. Narušení soudržnosti států GCC, kdy by jeden její člen mohl vypadnout z řetězu spolupracujících sunnitských monarchií, by ve finále vedl k silnému oslabení pozice Saúdské Arábie.

Pozice Saúdské Arábie

Saúdskoarabská pozice vůči současnému dění v Bahrajnu je motivována několika faktory. Tím prvním je mocenská rivalita s Íránem, který po svržení režimu Saddáma Husajna představuje pro Saúdskou Arábii hlavní bezpečnostní hrozbu. Druhým je snaha o udržení projektu GCC, kterému Rijád fakticky vládne díky své výrazné politické, ekonomické i vojenské nadřazenosti nad ostatními členy. Také z toho důvodu tvořili saúdskoarabští vojáci většinu v intervenčních silách, které vstoupily do Bahrajnu, aby zde přispěly k ochraně tamního režimu. Saúdská Arábie dokonce „zabila dvě mouchy jednou ranou“ a svůj slib ohledně ekonomické pomoci pákistánskému hospodářství naplňuje při zajištění bezpečnosti v Bahrajnu, když zde najímá soukromé pákistánské bezpečnostní společnosti a jejich pracovníky k ochraně klíčových infrastrukturních zařízení (Al-Tamimi 2011). A konečně tou třetí a nejvýraznější záležitostí ovlivňující saúdskoarabskou pozici vůči dění v Bahrajnu je obava Rijádu z možných nepokojů vlastního šíitského obyvatelstva. Saúdskoarabská šíitská minorita tvoří 10–15 % obyvatelstva země a představuje tak po Íránu a Iráku (na počet) největší šíitskou skupinu v Perském zálivu. Šiité nejsou v zemi rozloženi rovnoměrně, ale naopak jsou koncentrováni ve Východní provincii především v oázách al Hasa a al Qatif. Východní provincie disponuje značnými zásobami ropy a zemního plynu a nachází se zde také řada rafinerií, pročez jakékoli náboženské, politické či ekonomické nepokoje způsobují nutně i ohrožení energetické bezpečnosti země (Nasr 2007: 236). Šiité jsou v značně konzervativní Saúdské Arábii, kde je státním náboženstvím wahhábismus, což je radikální odnož sunnitské větve islámu pojmenovaná po zakladateli této nauky Muhammadem ibn Abd al Wahhábem, de facto i de iure značně a dlouhodobě diskriminováni po náboženské i politické stránce. Šiité jsou zde považováni za kacíře a polyteisty kvůli uctívání svatých, což ovšem dělá i většina ostatních sunnitů. To mělo za následek silnou náboženskou i společenskou perzekuci, vypalování mešit, ničení svatyní i likvidaci kulturních památek. Většinoví wahhábisté šíitským obyvatelstvem pohrdají. Bývá zakazováno slavení šíitských svátků, nebývá jim umožněna žádná politická či ekonomická participace na systému země a tvoří tak fakticky sociálně a ekonomicky nejníže postavenou část obyvatel země. Mezi místními se dokonce říká, že šiité plivou do jídla. Takovéto výroky mají nepochybně odrazovat od socializace s touto skupinou skrze společné stolování. Potřesení rukou se šiitou je znečišťující skutek a je třeba se po něm pečlivě omýt (Fuller 1999: 179-180).

Z těchto důvodů je šíitská menšina v Saúdské Arábii potenciálně velice výbušným elementem, který se v několika vlnách (zejména po revoluci v Íránu) pokoušel o zlepšení vlastní situace protesty, bouřemi a nepokoji. Podobné projevy nespokojenosti ale bývají ze strany státu tvrdě a krvavě potlačovány. Protestující navíc často vykřikují nejen protisaúdská a protiamerická hesla, ale taky hesla proíránská. Jedním z jejich požadavků bylo dokonce vytvoření Islámské republiky al Hasa. Během řady rebelií v této oblasti za posledních 30 let došlo dokonce k několika sabotážním útokům na ropná zařízení (Fürtig 2006: 36–38). Vzhledem k tomu, že drtivá většina saúdskoarabské ekonomiky je tvořena těžbou, zpracováním a vývozem energetických surovin, pak lze v takovémto případě hovořit o přímém ohrožení ekonomické či surovinové bezpečnosti země. Nepokoje v Bahrajnu tak nepřímě ohrožují samou podstatu saúdského režimu, který svou pozici i moc opírá o ohromné množství petrodolarů. Případné vítězství šiitů v blízkém ostrovním státě by totiž mohlo vést (a pravděpodobně by také vedlo) k aktivaci saúdskoarabské šíitské menšiny a její zvýšené snaze o zisk sociálních, náboženských, politických a ekonomických práv.

Pozice USA

Pro Spojené státy je Perský záliv klíčovým regionem pro jejich vlastní bezpečnost. Angažují se zde zhruba od poloviny 30. let 20. století, kdy získaly koncesi na těžbu ropy v Saúdské Arábii, což byl prvopočátek úzkého spojení obou zemí. V roce 1980 v reakci na ztrátu dalšího důležitého amerického spojence v oblasti – Íránu – a na sovětskou invazi do blízkého Afghánistánu došlo k vyhlášení tzv. Carterovy doktríny. Prezident Carter ve své řeči o stavu unie prohlásil: „Aby byla naše pozice zcela jasná – jakýkoli pokus vnějších sil o získání kontroly nad regionem Perského zálivu bude považován za útok proti životním zájmům Spojených států a takový útok bude odražen všemi nutnými prostředky včetně vojenské síly.“ (Carter 1980). Spojené státy tak považovaly tento region za své hájemství a byly ochotny vstoupit i do válečného konfliktu, pokud by nějaká cizí mocnost zde jejich pozici ohrožovala. Po první válce v Zálivu (1990–1991), kdy spojenecká vojska pod mandátem OSN vytlačila iráckou armádu z Kuvajtu, došlo ke značnému nárůstu americké vojenské přítomnosti v oblasti. Protože Saúdská Arábie čelila silnému tlaku kvůli přítomnosti „nevěřících“ na svaté půdě

islámu, začali Američané uplatňovat tzv. *emirates strategy*, která spočívala v úzkém vojenském spojení s menšími zeměmi Perského zálivu – Katar, Kuvajtem, Ománem, Spojenými arabskými emiráty a také s Bahrajnem. To vše na úkor vojenské přítomnosti v Saúdské Arábii (O'Reilly, Renfro 2007: 142–145). Úzký vztah mezi USA a Saúdskou Arábií ale navzdory tomu trvá stále, protože Saúdové jsou klíčovým dodavatelem energií do Spojených států. Pro Bahrajn to ale znamenalo umístění 5. flotily amerického námořnictva na jeho území. Americké angažmá v oblasti je také stále více ovlivňováno dlouhodobě problematickým vztahem s Íránem, vůči němuž od svržení šáha zastávají v podstatě nepřátelskou pozici.

Americké aktivity v regionu tak směřují k naplnění několika základních cílů. Primárně se jedná o zabezpečení dodávek ropy od svých spojenců. Tento bod úzce koresponduje také se saúdskými zájmy, tudíž zde dochází k podpoře Rijádu Washingtonem v jeho snahách o zajištění vlastní těžby, zpracování a vývozu. To souvisí se saúdskou pomocí při potlačování šíitských nepokojů v Bahrajnu, aby tak uchránila své území a těžbu od případného podobného chování vlastní šíitské minority. Dále USA již od Cartrovy doktríny považují Perský záliv za svou sféru vlivu a opírají se při tom o silnou vojenskou přítomnost, která je znatelná i v Bahrajnu. Z toho důvodu by jakékoli změny proamerického režimu byly pro USA značně negativní. Zvláště, pokud by touto změnou mělo být přiklonění současného spojence k dlouhodobému nepříteli, tedy Íránu. Washingtonu, jak poznamenává Smith (2011), tak nezbývá než tolerovat saúdskou vojenskou intervenci v Bahrajnu, stejně jako porušování lidských práv protestujících. Ostatně fakt, že Západ obecně se příliš nezapojuje a ani nesleduje dění v Bahrajnu (v kontrastu s děním v Egyptě, Libyi, Sýrii a Tunisku), je důsledkem činnosti států GCC, které nyní kontrolují dění na ostrovech a na nichž je právě Západ energeticky závislý.

Možnosti dalšího vývoje

Přestože cílem tohoto textu není za pomoci patřičných metod vytvořit predikci dalšího vývoje v Bahrajnu, místo obligátního závěru zde autor nabízí několik nejpravděpodobnějších variant, kterými se může situace v této zemi dále ubírat. První možností je utišení nepokojů, které probíhají již více než rok. Takovéto utišení po natolik silné bouři, která Bahrajn zasáhla, ovšem nebude nic snadného, rychlého a ani stabilního. Je možné se k tomu dostat zaprvé ústupky vládnoucí dynastie, která posílí míru demokracie a liberalismu v zemi, zvýší přerozdělování ekonomických zisků z těžby suroviny a obchodování s nimi a nebude diskriminovat obyvatelstvo na základě náboženské příslušnosti. Druhým způsobem je postupné vyšumění protestů při současné míře bezpečnostních opatření a fakticky tak navrácení země do stavu před vypuknutím nepokojů. Tento způsob ovšem hrozí zamrznutím konfliktu, který se může za několik roků vrátit zpět v mnohem větší míře.

Jinou možností vývoje je pád dynastie al Chalífa pod tlakem šíitské většiny. Bahrajn by se tak mohl stát třetím šíití ovládaným státem v Perském zálivu a vzhledem k orientaci tamních obyvatel by mohlo dojít k orientaci země na Teherán. Takováto situace by sice vyhovovala Íránu, ovšem lze se domnívat, že Saúdská Arábie by udělala vše pro to, aby tomuto stavu zabránila. To se pojí s možným vývojem číslo tři, který by mohl nastat před nebo po pádu dynastie Chalífa. V tomto scénáři autor předpokládá tvrdé potlačení nepokojů silou ostatních států GCC, především Saúdské Arábie, v mnohem větší míře, než v jaké Rijád intervenoval doposud. Krvavá pacifikace protestujících šíitů sice může potenciálně vyvolat tvrdý odpor ze strany Íránu, vytvoření ilegálních povstaleckých (teroristických) šíitských buněk v Bahrajnu zaměřujících se na boj s okupační silou a pohoršení mezinárodního společenství, ovšem žádná z těchto sil Saúdské Arábii nebude schopna či ochotna zabránit v jejím postupu. Takovýto vývoj by nutně vedl k vytvoření jakéhosi protektorátu Saúdské Arábie nad Bahrajnem, ne-li přímo začlenění země do saúdského království. Již dnes je ekonomika ostrovního státu životně závislá a úzce propojená s ekonomikou svého silného souseda a přítomnost saúdských ozbrojených sil v podstatě představuje jakýsi předstupeň vytvoření protektorátu.

Poslední autorem navrhovaný možný vývoj představuje scénář regulérní občanské války, gerilového boje, povstalectví a terorismu velice blízký vývoji v Iráku po spojenecké invazi z roku 2003. Při tomto vývoji je nutné počítat s vytvořením odbojových a teroristických skupin šíitů i sunnitů, přičemž šíity by velice pravděpodobně podporoval materiálně a finančně teheránský režim, zatímco sunnitské skupiny režim v Rijádu. Nelze ani vyloučit větší zapojení Spojených států do konfliktu. Vytvoření „druhé Iráku“ v menší oblasti ostrovního Bahrajnu by tak mohlo znamenat vytvoření ostré frontové linie mezi sunnitskou a šíitskou formou islámu, která by vnesla neklid a nestabilitu do oblasti, na níž z energetického hlediska závisí celá světová ekonomika.

SEZNAM ZDROJŮ A LITERATURY

- Al Jazeera 14. 5. 2011. *Bahrain targets Shia religious sites*.
(<http://www.aljazeera.com/video/middleeast/2011/05/2011513112016389348.html>)
- Alfoneh, Ali. 2007. "How Intertwined Are the Revolutionary Guards in Iran's Economy?". *American Enterprise Institute for Public Policy Research*. No. 3, October 2007, pp. 1-10.
- Al-Tamimi, Aymenn. 2011. *Assessing Bahrain*. The American Spectator.
(<http://spectator.org/archives/2011/10/19/assessing-bahrain>)
- Bronner, Ethan a Slackman, Michael. 2011. *Saudi Troops Enter Bahrain to Help Put Down Unrest*. The New York Times. 14. March 2011.
(http://www.nytimes.com/2011/03/15/world/middleeast/15bahrain.html?_r=2&hp)
- Carter, James. *State of the Union Address 1980*,
(<http://www.jimmycarterlibrary.gov/documents/speeches/su80jec.phtml>)
- Fars News Agency 15. 2. 2012. *Tehran Deplores Int'l Silence on Suppression of Bahraini Protestors*.
(<http://english.farsnews.com/newstext.php?nn=9010174854>)
- Freedom House. 2012. *Bahrain*. (<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/bahrain-0>)
- Friedman, Brandon. 2007. "Iran and Bahrain: A New Chapter in an Old Gulf Story", *Iran Pulse*, No. 14. (http://www.tau.ac.il/humanities/iranian_studies/files/pulse14.eng.pdf)
- Fuller, Graham. 1999. *The Arab Shi'a: The Forgotten Muslims*, New York: Saint Martin's Press.
- Fürtig, Henner. 2006. *Iran's rivalry with Saudi Arabia between the Gulf Wars*, Lebanon: Garnet Publishing Limited.
- International Crisis Group. 2005. *Bahrain's Sectarian Challenge*, Middle East Report, No. 40
- Kerr, Cortni a Jones Toby. 2011. "A Revolution Paused in Bahrain". *Middle East Research and Information Project*. February 23. (<http://www.merip.org/mero/mero022311>)
- Law, Bill. 2011. Saudi crackdown takes on sectarian character. BBC News 14. December 2011.
(<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-16052343>)
- Louër, Laurence. 2008. *Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf*. New York: Columbia University Press
- Mahdi, Mazen. 2005. *Bahraini Shiites Protest Al Ayam Cartoon*, Arab News, July 3 2005.
(<http://www.arabnews.com/?page=4§ion=0&article=66306&d=3&m=7&y=2005>)
- Marschall, Christin. 2003. *Iran's Persian Gulf Policy: From Khomeini to Khatami*. London: RoutledgeCurzon.
- Nasr, Vali. 2007. *The Shia Revival*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- O'Reilly, Marc. a Renfro, Wesley. „Evolving Empire: America's „Emiratest“ Strateg in the Persian Gulf“, *International Studies Perspectives*, Vol. 8, Issue 2, May 2007, pp. 142–145.
- Ramazani, Rouhollah. 1988. *The Gulf Cooperation Council: Records and Analysis*, Charlottesville: University of Virginia Press.
- Smith, Lee. 2011. "Weakening Washington's Middle East Influence". *Middle East Quarterly*. Summer 2011, pp. 3-10.
- Terhalle, Maximilian. 2007. "Are the Shia Rising?". *Middle East Policy*, Vol. 14, No. 2, Summer 2007, pp. 69-83.
- Zahlan, Said. 1989. *The Making of the Modern Gulf States: Kuwait, Bahrain, Qatar, United Arab Emirates, Oman*. New York: Routledge.

Analýza teroristických cílů z hlediska jejich výběru

Pavel Krčílek

Abstrakt:

Ústředním tématem předkládané studie je analýza teroristických útoků Al-Káidy pomocí konceptu čtyř hypotéz. Skrze jednotlivé útoky bude vystavěna podrobná osa toho, jak mohou být dané násilné činy v dlouhodobém horizontu nápomocny strategicko-taktickým plánům a vizím této teroristické skupiny. Příspěvek se snaží řešit zejména otázky, proč a jakým způsobem se Al-Káida domnívá, že zmíněné teroristické akce podpoří její dlouhodobé záměry. Rozbor a bližší analýza těchto faktorů v podobě předloženého konceptu nám může posléze pomoci při predikci budoucího výběru i způsobu plánování nových cílů a útoků.

Abstract:

The central theme of this study is to analyze Al-Qaeda terrorist attacks using the concept of the four hypotheses. There will be exposed detail axis through various attacks, as can be the acts of violence in the long-term horizon helpful to strategic-tactical plans and visions of this terrorist group. This paper seeks to address particular questions of why and how Al-Qaeda believes that these terrorist actions will support its long-term intentions. Detailed analysis of these factors, presented in the form of the concept may eventually help us to predict the future selection of targets and planning new attacks.

Úvod

Rok co rok státy investují obrovské finanční částky do oblasti obrany a bezpečnosti s cílem snížit zranitelnost mnoha potenciálních vojenských a civilních objektů. Mezi nimi důležité místo zaujímají např. místa koncentrace velkého počtu osob či místa pro teroristy z určitého důvodu symbolická. Snaha řešit současnou světovou globální ekonomickou krizi pomocí rozpočtových škrťů a snižováním vládních výdajů poté logicky negativně zasahuje do preventivních i represivních bezpečnostních opatření a otevírá širší diskuzi na téma efektivního rozložení těchto značně limitovaných finančních prostředků.

Cílem předkládaného textu je v tomto kontextu blíže analyzovat faktory stojící v pozadí výběru teroristických cílů s důrazem na společné znaky, motivy a příčiny korespondující s dlouhodobými strategiemi teroristů a teroristických hnutí. Na příkladě útoků připisovaných globální militantní islámské organizaci Al-Káidě budou ilustrovány možné přístupy vedoucí k predikci a předcházení možným budoucím teroristickým útokům. Na základě detailního rozklíčování specifických znaků a charakteristik každého jednotlivého útoku můžeme vyzorovat určité společné tendence, které lze posléze využít pro potřeby přímé aplikovatelnosti v řadě bezpečnostních studií a scénářů či analýz rizik zaměřených na ochranu celé řady potenciálních teroristických cílů.

Hlavní rámec analýzy rozdělené do několika základních kapitol bude tvořen konceptem čtyř hypotéz (donucovací, poškození, sjednocení a franšizová), vypracovaných týmem uznávané americké neziskové nevládní organizace RAND¹. Uvedené hypotézy blíže objasňují výběr teroristických útoků z pohledu propagace dlouhodobých záměrů Al-Káidy při dosahování jejích cílů. Zjevná logika těchto vzájemně se prolínajících hypotéz otevírá nové možnosti v jejich předvídání a eliminování útoků kdekoliv na světě bez ohledu na předpokládané snížení vynaložených finančních prostředků do boje proti terorismu.

¹ RAND - nezisková instituce a globální politický think-tank, který je v současnosti financován vládou Spojených států a soukromými dotacemi. Hlavními pracovními nástroji této instituce jsou výzkum a analýza sloužících k řešení otázek národní bezpečnosti, mezinárodních vztahů a řady dalších oblastí.

Proces výběru teroristických cílů

„Incidents do not occur in a vacuum. They are planned, organized and carried out by individuals acting alone or in groups. The nature of the incident, its target, the level of force used, the types of weapons used, the number of people involved, and the behavior of the perpetrators will depend on the nature of the group.”

U. S. Defense Intelligence Agency

Mediální obraz mnoha v minulosti realizovaných teroristických útoků společně s prohlášeními předních teroristických představitelů představují pouhý vrchol ledovce, který nám částečně poodhaluje možná pozadí toho, proč byl daný útok spáchán. Ať už daná prohlášení vyznívají v duchu války proti západní společnosti, snah o vytlačení Spojených států z islámského světa či dlouhodobé vojenské angažovanosti, zůstávají nám mnohdy skutečné záměry a strategické cíle těchto teroristických činů utajeny.

Při snaze jakkoliv minimalizovat možná rizika spáchání teroristických útoků je stále více než na samotná bezpečnostní opatření kladen důraz na porozumění motivaci, logice plánování a výběru teroristických cílů. Logika útoků spojená s rozklíčováním a generalizací možného pozadí toho, jak a proč jsou zvoleny právě tyto cíle, nám může posléze zásadně pomoci při predikci a efektivní realizaci budoucích bezpečnostních opatření. Z těchto důvodů je zcela zásadní pochopit proces selekce možných cílů útoku v celé své komplexivitě. I když se v mnoha případech mohou jednotlivé teroristické útoky jevit na první pohled jako náhodné, nahodilé či zcela izolované, můžeme s určitou mírou nejistoty konstatovat, že jsou rovněž jako jejich cíle předvídatelné.

Lidé jsou předvídatelní tak jako terorismus

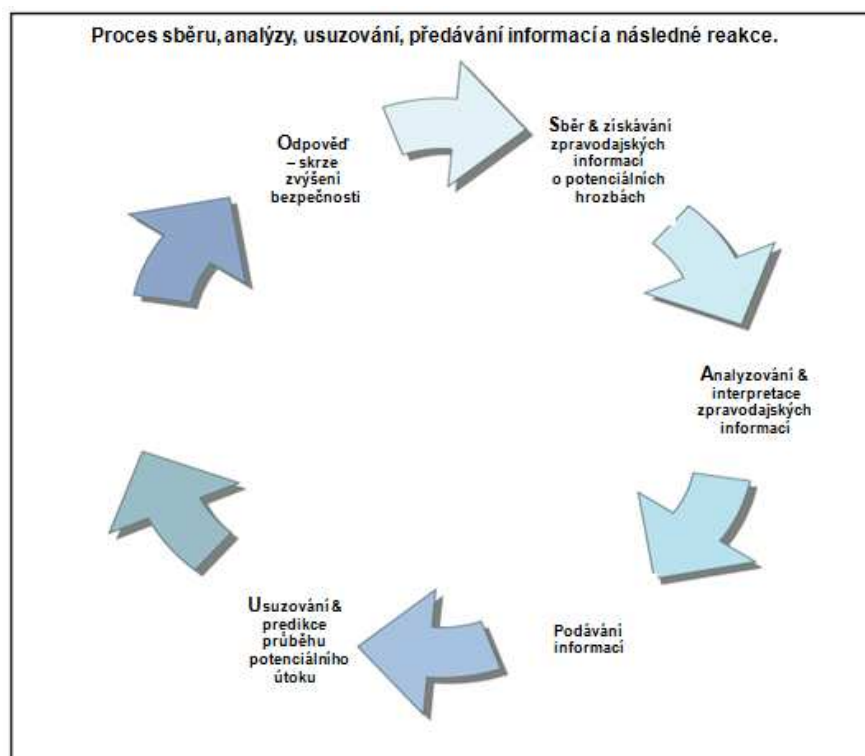
Právě teď – poznat a předvídat, tak zní úvodní slova předmluvy francouzských autorů Alaina Bauera a Xaviera Raufera v knize *„Válka teprve začíná – scénáře pro 21. století“*. Přestože oba autoři shodně označují snahy o předvídaní budoucnosti za velmi nejistou vědu, těžiště jejich práce klade důraz právě na tyto dvě zásadní veličiny. I přes značně nízkou míru pravděpodobnosti je možné předvídat, že svět, který se nalézá v krizi a zmatku, může stát u zrodu činů obdobných těm, které nám stále připomínají 11. září 2001. V této nejisté konstelaci lze posléze vyzorovat i možný kontext obdobným teroristickým podmínkám více či méně příznivý (Bauer, Raufer 2004: 7).

Při hledání konsensu ohledně vhodné míry bezpečnostních opatření a ochrany objektů i občanů hraje zásadní roli schopnost zpravodajských služeb včas a zejména správně odhalit a vyhodnotit mnohé preincidenční indikátory a zamezit tím plánovaným útokům. Aby tohoto nelehkého úkolu mohlo být dosaženo, je potřeba bezchybně ovládat a neustále provádět nikdy nekončící proces analýzy dat a jejich vyhodnocování. Daný proces bývá často ukryt pod označení ve zkratce CACRR², která se skládá z níže uvedených vzájemně propojených kroků:

- sběr indikátorů a informací o teroristických organizacích a hnutích ze všech možných zdrojů,
- analýza těchto informací a indikátorů v logické posloupnosti,
- proces úsudku a predikce průběhu potenciálního teroristického útoku,
- okamžitý report vyhodnocených závěrů příslušným orgánům,
- reakce adekvátními prostředky na daná zjištění (Nance 2007: 226).

² CACRR – Collect, Analyze, Conclude, Report, Respond

Diagram č. 1 – Proces sběru, analýzy, usuzování, předávání informací a následné reakce

Zdroj: Nance, W. MacIolm, *Terrorist Recognition Handbook: A Practitioner's Manual for Predicting and Identifying Terrorist Activities*, str. 22, překlad autor

Součástí tohoto obtížného a zejména nikdy nekončícího procesu jsou i již výše zmíněné preincidenční indikátory teroristických útoků (TAPIs)³. Tyto indikátory představují jednotlivé části mozaiky informací vytvářejících posléze vzorce chování a modely potenciálního průběhu útoku. Ve své podstatě tak mohou vést až k detekci teroristických aktivit právě na základě řady jednotlivých kroků, které musí být teroristy provedeny před samotným útokem (Nance 2007: 233). Zmíněné indikátory navíc korespondují se záměry a strategiemi teroristických skupin při uplatňování jejich plánů a představují základní stavební kameny odhalující pozadí výběru cílů. Ve vojenské praxi bývá v této souvislosti pozornost soustředěna zejména na tři faktory definující proces výběru cílů v podobě motivů, příležitostí a prostředků pod zkratkou (M.O.M.)⁴.

Zjednodušený proces výběru cílů dle M.O.M.:

- **Motivy:**
Má teroristická skupina či hnutí důvod pro výběr daného cíle?
- **Příležitosti:**
Má skupina příležitost provést útok, který bude nejen smysluplný, ale též i efektivní?
- **Prostředky:**
Má skupina k uskutečnění plánované mise materiální a lidské zdroje včetně nezbytného utajení a podpory? (Nance 2007: 98).

³ TAPIs – Terrorist Attack Pre-Incident Intelligence Indicators

⁴ The Motives – Opportunity - Means

Jaká motivace řídí a vede Al-Káidu při výběru cílů jejích útoků?

Od roku 2003 je možné sledovat značný nárůst počtu atentátů v muslimských zemích i Evropě naznačujících posun k nové formě působnosti této organizace.

„Al-Káida stále více využívá stoupence jiných organizací k provedení akcí pod svým jménem. Její komunikační a koordinační struktura nevykazuje jednotný způsob vedení, koordinování a provádění akcí. Jednotlivé atentáty zpravidla koordinuje omezený okruh odborníků, často jeden nebo dva, kteří prošli výcvikovými tábory v Afghánistánu, a rozhodnou se podniknout útok z vlastní iniciativy.“ (Souleimanov 2006: 290).

Při hledání kauzální souvislosti mezi strategickými cíli skupiny Al-Káida a tím, jak využívá metod terorismu jako prostředku k dosažení daných cílů, je potřeba zohlednit její postavení. Jedná se o globální a na jednotlivé cíle zaměřenou vysoce organizovanou skupinu, která operuje a provádí své akce ve snaze ovlivnit budoucí stav a řád současného světa. Úsilí o vytlačení Spojených států z islámského světa a vybudování všemuslimského chalífátu pouze dokresluje tyto ambiciózní snahy. Z hlediska predikce plánovaných útoků je zásadní rozklíčovat, jakým způsobem Al-Káida o dosažení těchto cílů usiluje. Pouhá realizace teroristických útoků nedisponuje tak širokou ideologickou a strategickou základnou jako následování dlouhodobých cílů. Na základě analýzy dokumentů Al-Káidy bylo experty odhaleno, že se organizace řídí následující strategií (Schmid, citováno dle Mareš 2010: 126–127):

- poukazovat na stále reálnou strategii týkající se džihádu proti křižákům a sionistům,
- vyobrazovat globální válku proti terorismu jako válku proti islámu,
- nalákat USA do řady krvavých válek,
- realizovat a uskutečnit vládní převrat v Pákistánu,
- přinutit křižácké a sionistické armády k opuštění muslimských států,
- využít zbraní hromadné ničení k útoku proti svým nepřátelům,
- podnítit a vyprovokovat válku mezi Saúdskou Arábií a Izraelem a USA a Íránem,
- v muslimských zemích svrhnout odpadlické vlády,
- opětovně získat ztracená islámská území a ukradené islámské země,
- sjednotit islámskou ummu a znovu nastolit chalífát společně se zavedením saláfismu⁵ a práva šaría (Schmid, citováno dle Mareš 2010: 126–127).

Realizace dlouhodobých strategií je založena na dosažení řady sekundárních a méně ambiciózních cílů, které však ve svém důsledku směřují k jedinému účelu, a to k dominanci islámského chalífátu. Toho je možné dosáhnout několika způsoby od svržení arabských vládců až po oslabení Spojených států v ekonomické rovině. Obdobné tendence lze vyzorovat i u dalších teroristických skupin fanaticky prosazujících osvobození svého území, rozsáhlé vládní změny, uznání nezávislosti atd. Ať už se však jedná o jakékoliv hnutí či radikální organizaci, samotné útoky představují pouze prostředky k dosažení mnohem ambicióznějších plánů, mnohdy stojících v pozadí.

Strategické cíle Al-Káidy z pohledu konceptu čtyř hypotéz

Následující část textu se detailně věnuje zodpovězení otázek, jak a jakými prostředky usiluje Al-Káida o dosažení svých strategických a ambiciózních cílů. Představeny budou postupně čtyři hypotézy (donucovací, škod, sjednocení a franšizová), které byly vyvinuty s cílem vysvětlit pozadí toho, jak může terorismus sloužit k podpoře dlouhodobých záměrů Al-Káidy. První tři uvedené hypotézy presumují, že Al-Káida je schopna nejen samotného výběru cíle, ale též jeho následné realizace. Poslední uvedená hypotéza posléze představuje Al-Káidu spíše v roli „osvoboditele“, který poskytuje prostředky a logistickou podporu nezávislým skupinám či individuálním přívržencům po celém světě (Bauer, Raufer 2004: 83).

⁵ Saláfismus – široký myšlenkový proud v rámci sunnitského islámu odvolávající se na „odkaz předků prvních generací islámu.“ Někdy bývá nepřesně interpretován jako synonymum wahhábimu jako reformistické a pietistické odnože sunnitského islámu.

Na základě analýzy americké neziskové organizace RAND je možné všechny hypotézy blíže ilustrovat a zasadit do kontextu 14 teroristických incidentů⁶. Ve vztahu ke každé z těchto hypotéz byla zohledněna i vzájemná závislost celého souboru vlastností a charakteristik jednotlivých útoků. Mezi nimi můžeme zmínit jak ukazatele kvantitativní (potenciální oběti a škody), tak i kvalitativní (místo útoku a způsob jeho provedení).

Hypotézy představené v tomto textu definují čtyři možné vztahy mezi cíli Al-Káidy a jednotlivými kritérii, podle nichž se hodnotí alternativní cíle a způsoby útoku. Vypovídací schopnost každé z těchto hypotéz byla posléze testována a vystavena srovnání na základě předešlého vydefinovaného rámce kvantitativních (potenciální oběti a škody) i kvalitativních (místo útoku a způsob provedení útoku) charakteristik teroristických útoků. Význam každého atributu ve vztahu k jednotlivým hypotézám následně demonstruje sestavený model, popisující každý útok zcela individuálně. Čtrnáct vybraných a analyzovaných incidentů představuje ty, u kterých je role Al-Káidy zcela zásadní, ať už v roli režiséra, sponzora nebo partnera (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 32-48).

Charakteristiky identifikující teroristický útok

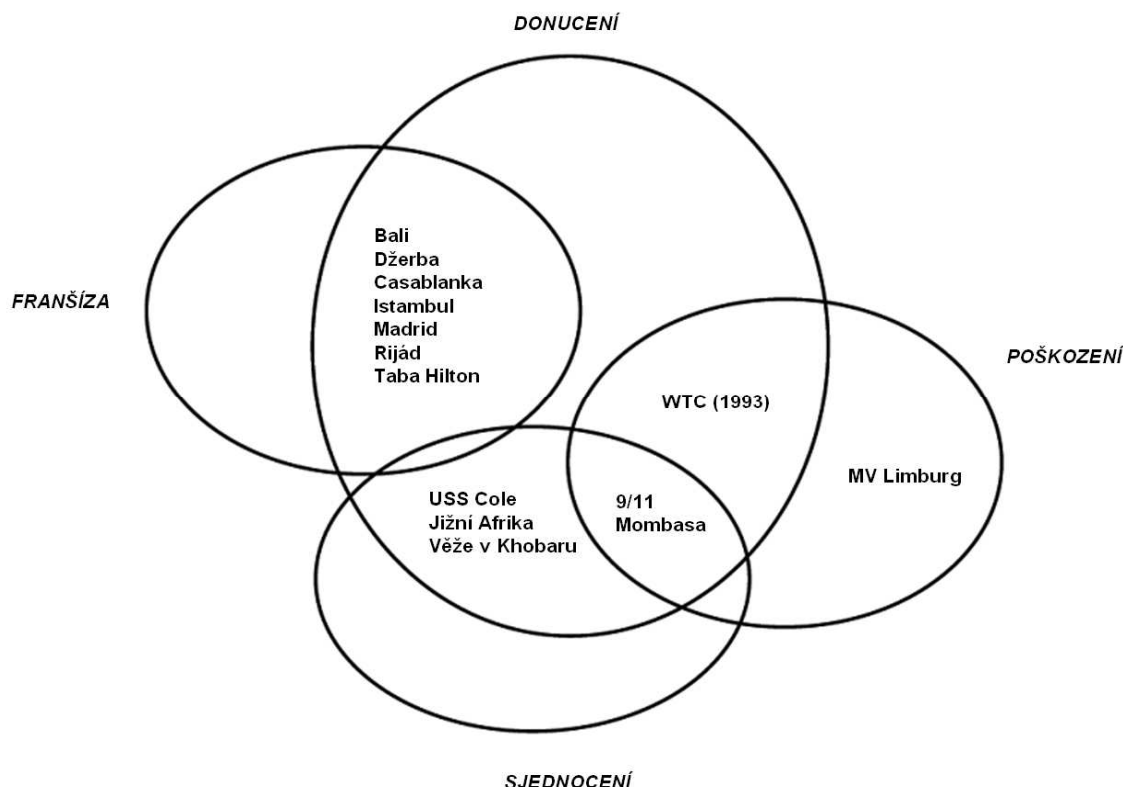
Charakteristika	Potenciální hodnoty
Príslušnost k teroristické organizaci	Ano Pravděpodobně Možná Nepravděpodobně
Potenciální oběti	Vysoké Střední Nízké
Potenciální ekonomické škody	Vysoké Střední Nízké
Výbušný potenciál	Vysoký Střední Nízký
Metoda	Konvenční zbraně Nekonvenční zbraně
Místo útoku (cíle)	Vojenský Politický Zábavní nebo obchodní Pracoviště Ikonický Náboženský Dopravní
Zranitelnost / tvrdost cíle	Tvrdý Měkký

Zdroj: RAND, Exploring Terrorist Targeting Preferences, str. 27, překlad autor

Takto bylo zjištěno, že většina z těchto 14-ti útoků splňuje kritéria dvou či dokonce více stanovených hypotéz, což zobrazuje níže uvedený diagram (Libicky, Chalk, Sisson 2007: xvi). Následující část textu se již detailněji věnuje každé z těchto hypotéz.

⁶ Analyzovány byly detailně teroristické útoky v časovém horizontu od prvního útoku na Světové obchodní centrum v roce 1993 až po bombové útoky v turistickém letovisku Taba v Egyptě v roce 2004.

Diagram č. 2 – rozřídění útoků dle jednotlivých hypotéz

Zdroj: RAND, *Exploring Terrorist Targeting Preferences*, str. 48, překlad autor

Hypotéza donucení

Má se za to, že dle této hypotézy se Al-Káida domnívá, že optimální způsob k vytvoření islámského chalífátu⁷ je v nátlaku a přinucení Spojených států a jejich západních spojenců opustit arabský heartland. Terorismus se stává v tomto případě nástrojem, který vyvolává primárně nátlak skrze úspěšně realizované útoky a počty lidských obětí. V mnoha případech mohou útoky ohrožovat i ekonomické hodnoty a zájmy USA, ale prioritní nátlak vedoucí k dosažení vytyčených cílů je vždy spojen s šířením vlny strachu a násilí (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 9-11).

V důsledku daných premis bude výběr cílů a útoků generován k maximalizaci zranitelnosti cílové populace v čase a místech k tomu nejvhodnějších. Může se tak jednat např. o několik menších útoků na řadu měkkých cílů (exploze v nočních klubech, výbušniny v automobilech, série sebevražedných útoků atd.). Obdobnou variantu představuje šíření strachu mezi obyvateli či útoky, které budou prioritně zaměřeny především na politicky vlivné osobnosti, průmysl nebo organizace. Pokud bude vyhodnoceno, že je role vlády či prezidenta zvláště citlivá v určité konkrétní oblasti jako je např. zdravotnictví nebo školství, mohou být útoky zacíleny i na nemocnice či jiná zdravotní a školská zařízení. S důrazem na větší politický i mediální efekt bude dána ve většině případů přednost spíše útokům proti Spojeným státům s velkým počtem civilních obětí než útokům na silně opevněné vojenské základy daleko v muslimském světě.

Al-Káida věří, že americká vláda nebude díky těmto útokům nadále schopna čelit a odolávat silícímu veřejnému tlaku generovanému útoky na svém vlastním území a vůči svým občanům. Silící tlak ji posléze přiměje k přehodnocení veřejného mínění a vyslyší volání veřejnosti po nutnosti ukončení dalšího setrvávání americké armády v muslimském světě. Bombové útoky v Madridu v roce 2004 těsně před španělskými volbami jsou reálným obrazem této hypotézy převedené do praktické roviny.

⁷ Chalífát – forma vlády, vyjadřující jednotu muslimů. V současnosti je idea chalífátu ožiována radikálními islamisty, kteří volají po jeho obnovení (např. organizace Hizb-ut-Tahrír a Al-Káida).

Varianta nátlakové hypotézy v podobě snah o vytlačení Spojených států mimo muslimský svět může být též ze strany Al-Káidy kalkulována i se zcela opačným záměrem. Zde bude hrát primární roli naopak postupné vyprovokování a vtažení Spojených států hlouběji do muslimského regionu. Latentní cíl vykreslující Washington a americkou administrativu jako represivní imperialistickou mocnost zasahující neoprávněně do záležitostí islámského světa tak posléze velmi dobře poslouží k získání podpory a rozšíření řady věrných stoupenců v táboře Al-Káidy (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 26-28).

Tabulka 1 - Vlastnosti útoku v souladu s hypotézou donucení

Identifikování charakteristik útoku v souladu s hypotézou donucení	
Charakteristika	Potenciální hodnoty
Příslušnost k teroristické organizaci	Pravděpodobně Možná
Potenciální oběti	Vysoké Střední Nízké
Potenciální ekonomické škody	Nízké
Výbušný potenciál	Vysoký Střední Nízký
Metoda	Konvenční zbraně Nekonvenční zbraně
Místo útoku (cíle)	Politický Zábavní nebo obchodní Pracoviště Ikonomický Náboženský Dopravní
Zranitelnost / tvrdost cíle	Tvrdý Měkký

Zdroj: RAND, *Exploring Terrorist Targeting Preferences*, str. 28, překlad autor

Hypotéza poškození

Hypotéza poškození vychází z názoru Al-Káidy, že nejvhodnější cestou k vytvoření islámského chalífátu je snížit schopnost Spojených států zasáhnout v islámském světě. Toho chce dosáhnout výběrem takových cílů a útoků, které mají potenciál způsobit maximální škody ekonomického charakteru, a to jak na poli armády, politiky nebo byznysu. Následující hypotéza v tomto pojetí představuje tenkou linii prolínající se celým finančním systémem USA s možností kdykoliv rozpoutat synergický efekt nepřímých hospodářských škod. V mnohých případech může též prohloubit ekonomickou recesi či zcela eliminovat další ekonomický růst (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 11-12).

Hypotéza poškození na tomto základě předpokládá, že výběr cílů i útoků bude proveden zejména s důrazem na poškození hospodářství USA. To může jednak znamenat maximalizaci přímých finančních škod nebo devastující vliv na životně důležitou infrastrukturu (elektrické vedení, dopravní systémy, finanční centra). Tyto útoky budou vybírány nikoliv s důrazem na jejich symbolickou hodnotu, ale zejména prioritně kvůli vzájemné dependenci okolní společnosti na jejím fungování (finanční instituce, lodní přístavy, dopravní uzly nebo turistická místa). Zvláště atraktivní mohou být ve vztahu k možnému hospodářskému rozvratu též kybernetické útoky či útoky narušující zažité zákaznické modely a výrobní principy. V důsledku rozšíření úderu i na podmínky obchodního a zemědělského podnikání mohou být

velmi dobrými nástroji narušujícími širší ekonomické aktivity např. útoky vůči potravinářským řetězcům a nákupním centrům.

Útoky zaměřené na měkké cíle jako jsou restaurace, nákupní centra a hotely budou mít nepříznivý vliv na ztrátu důvěry spotřebitelů i výši zisků těchto ekonomických subjektů. To potažmo ovlivní jak otázky cestovního ruchu, tak příliv domácích a zahraničních investic. Existují i další, méně přímé metody, které lze ze strany Al-Káidy využít k poškození ekonomiky Spojených států. Útoky proti stále křehčí a vzájemně provázanější kritické infrastruktuře USA mohou být v těchto případech obzvláště lákavé, a to zejména vzhledem ke svým synergickým účinkům, které mohou následně vyvolat. Výše uvedeným charakteristikám možných útoků ochromujících chod americké ekonomiky odpovídají ve velké míře CBRN⁸ útoky, které zapadají do širšího profilu hypotézy poškození (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 29-30).

V mnoha ohledech lze v těchto případech odkázat na tzv. „teorii pavoučí sítě“, která byla poprvé uvedena v Izraeli v souvislosti s Palestinským terorismem. Daný pojem přirovnává současnou západní společnost k pavoučí síti v podobě velmi složité, komplexní a krásné, ale ze své podstaty křehké. Pokud je síť ponechána o samotě, nadále existuje, když se jí však dotkneme, rozpadá se (Steven Simon, 2004).

Tabulka 2 - Vlastnosti útoku v souladu s hypotézou poškození

Identifikování charakteristik útoku v souladu s hypotézou poškození

Charakteristika	Potenciální hodnoty
Příslušnost k teroristické organizaci	Pravděpodobně Možná
Potenciální oběti	Nízké
Potenciální ekonomické škody	Vysoké
Výbušný potenciál	Vysoký Střední
Metoda	Konvenční zbraně Nekonvenční zbraně
Místo útoku (cíle)	Zábavní nebo obchodní Pracoviště Dopravní
Zranitelnost / tvrdost cíle	Měkký

Zdroj: RAND, *Exploring Terrorist Targeting Preferences*, str. 30, překlad autor

Hypotéza sjednocení

V případě hypotézy sjednocení se Al-Káida domnívá, že neoptimálnější cestou vedoucí k vytvoření islámského chalífátu je mezinárodní radikalizace islámu společně za přispění a podpory okruhu spojenců a sympatizantů. Společná víra má vést k obhajobě násilného svržení stávajících režimů ve prospěch těch,

⁸ CBRN - chemické, biologické, radiologické a jaderné látky a materiály.

kterí chtějí prosadit islámské právo šaría⁹ a eliminovat přítomnost USA a jejich spojenců ve svých zemích (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 12-14).

Dle této charakteristiky se výběr cílů a útoků bude prioritně orientovat na povzbuzení islámských radikálů a radikálních tendencí. Vše ve smyslu oživení džihádu proti Západu, získání nových příznivců a inspirace muslimů mimo běžný organizační rámec. Okázalé a motivující útoky mohou velmi snadno sladit konkurenční džihadistické skupiny s orientací Al-Káidy a dodatečně zvýšit její statut a posílit tak řady potenciálních rekrutů. Z tohoto pohledu se bude jednat zejména o velkolepé útoky prezentující a velebíící mučednictví sebevražděných atentátníků.

Hypotézu sjednocení je možné vnímat ve dvou základních rovinách. Za prvé je třeba zohlednit možná zkreslení týkající se výběru míst a lokalit, které jsou jednak dobře známy, ale též jasně identifikovány islámským světem i muslimskou populací. Druhá více spekulativní rovina se zaměřuje na rozsah samotného útoku ve srovnání s událostmi z 11. září 2001. Vzhledem k tomuto zásadnímu zlomovému teroristickému aktu nemusí mít v budoucnu Al-Káida zájem o útok spáchaný na americké půdě, který by nedosahoval jeho rozměrů a psychologického efektu. Menší útoky mohou být indikátorem pravděpodobného úbytku sil a schopností této organizace vedoucí ve své podstatě k domněnce, že je organizace na ústupu. Obdobně lze vnímat i přechod z koordinovaných útoků k útokům individuálním jako možný výraz poklesu tempa dané organizace. Na základě těchto premis by se Al-Káida měla raději vzdát malých operací uvnitř USA ve prospěch očekávaných útoků značné dramatické velikosti, rozsahu i dopadu. Jakýkoliv útok schopný ohromit své vlastní členy by měl značný inspirativní vliv i pro další stejně smýšlející radikály mimo stávající organizační struktury. Z výše uvedených důvodů lze jako nejvíce efektivní vnímat scénáře zahrnující simultánní a koordinované útoky, které mohou být považovány za jakýsi rukopis Al-Káidy, jak tomu bylo v případě minulých teroristických útoků a operací¹⁰ (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 30-31).

Tabulka 3 - Vlastnosti útoku v souladu s hypotézou sjednocení

Identifikování charakteristik útoku v souladu s hypotézou sjednocení	
Charakteristika	Potenciální hodnoty
Příslušnost k teroristické organizaci	Nepravděpodobně
Potenciální oběti	Vysoké
Potenciální ekonomické škody	Vysoké Střední
Výbušný potenciál	Vysoký
Metoda	Nekonvenční zbraně
Místo útoku (cíle)	Vojenský Politický Ikonický Náboženský
Zranitelnost / tvrdost cíle	Tvrdý

Zdroj: RAND, Exploring Terrorist Targeting Preferences, str. 31, překlad autor

⁹ Šaría (arabsky „cesta k prameni“) jedná se o arabský termín pro islámské právo. Šaría se zabývá všemi podstatnými problémy lidského života. Obsahuje i některé kontroverzní témata, která jsou však zejména otázkou jejího výkladu, který může být v tendencích od umírněného až po fundamentalistický až militantní.

¹⁰ Útoky v Keni, Tanzanii, New Yorku, Washingtonu D. C., Istanbulu, Madridu či Londýně.

Franšízová hypotéza

Tato hypotéza vychází prioritně z předpokladu nedostatečných vlastních zdrojů a logistického zázemí skupiny. Al-Káida v těchto konotacích již nedisponuje vlastními zdroji ani adekvátními schopnostmi k provedení samotného útoku, čímž se stává spíše vzdálenou postavou podporující nezávislé militantní džihadistické skupiny po celém světě. Organizace se stává spíše nositelem strategických zdůvodnění inspirujících k pokračování džihádu proti Západu (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 14-18).

Franšízová hypotéza tedy předpokládá, že si Al-Káida díky americké přítomnosti v Afghánistánu zachovává vliv i pověst, ale chybí jí zdroje potřebné pro samostatnou realizaci dalších útoků. Vzdálená inspirace a podpora svých blízkých spojenců je v tomto případě optimálním prostředkem k vytvoření islámského chalífátu a udržení obecného klimatu, ve kterém jsou nepřátelé vyděšení a podporovatelé povzbuzení. Al-Káida je díky těmto skutečnostem vnímána spíše než v roli režiséra, jako sponzor a scénárista pro plány a operace spřízněných džihadistických skupin. Ty mohou být v rozsahu od malé buňky několika jednotlivců až po velké nepřímo řízené organizace.

Na rozdíl od předchozích hypotéz, u nichž byl kladen důraz na motivy útoků, bude v případě hypotézy franšízové často mnohem důležitější a určující, do jaké míry Al-Káida daný útok sama řídila nebo podporovala. V případech, kde takové důkazy chybějí, bude třeba odvodit vztah mezi Al-Káidou a útočníky prošetřením vlastností samotného útoku.

Mezi potenciálními útoky, které jednoznačně odpovídají charakteru franšízové hypotézy, lze nalézt jednak bombové útoky spáchané pomocí menších dodávek nebo automobilů, případy zadržování rukojmích, sabotáže na palubě letadla, biologické útoky nebo nebezpečné kybernetické útoky, úniky radiace menšího rozsahu či útoky proti památkám, přeplněným místům nebo veřejné infrastruktuře (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 31-32).

Tabulka 4 - Vlastnosti útoku v souladu s franšízovou hypotézou

Identifikování charakteristik útoku v souladu s franšízovou hypotézou	
Charakteristika	Potenciální hodnoty
Příslušnost k teroristické organizaci	Ano
Potenciální oběti	Střední Nízké
Potenciální ekonomické škody	Střední Nízké
Výbušný potenciál	Střední Nízký
Metoda	Konvenční zbraně
Místo útoku (cíle)	Zábavní nebo obchodní Komerční Náboženský Dopravní
Zranitelnost / tvrdost cíle	Měkký

Zdroj: RAND, *Exploring Terrorist Targeting Preferences*, str. 33, překlad autor

Tabulka 5 – Souhrnný přehled (útoky vs. hypotézy)

UDÁLOST	HYPOTÉZY			
	DONUCENÍ	POŠKOZENÍ	FRANŠÍZA	SJEDNOCENÍ
WTC, 1993	X	X		
Khobar	X			X
Jižní Afrika	X			X
USS Cole	X			X
11. září 2001	X	X		X
Bali	X		X	
Džerba	X		X	
MV Limburg		X		
Mombasa	X	X		
Casablanka	X		X	
Istambul	X		X	
Madrid	X		X	
Rijád	X		X	
Taba Hilton	X		X	

Zdroj: RAND, *Exploring Terrorist Targeting Preferences*, str. 47, překlad autor

V souvislosti s konceptem čtyř hypotéz se do popředí dostávají též otázky týkající se možnosti reálného odvození strategické motivace od cílů, na které skupina útočí. To se děje zejména prostřednictvím analýzy toho, co vrcholní představitelé teroristických skupin říkají a jak prezentují své útoky, a to včetně celkového mediálního obrazu dané skupiny. Na základě detailní analýzy minulých operací Al-Káidy s důrazem na její jednotlivá prohlášení byly potvrzeny domněnky odborníků, že je skupina při výběru cílů značně ovlivněna zejména motivy donucení, poškození ekonomiky a v neposlední řadě též tlaku na shromáždění svých potenciálních příznivců a podporovatelů. Sílicí proměny skupiny si vyžádaly změnu taktiky k útokům, které jsou levné, snadno řízené a realizovatelné prostřednictvím místně založené spřízněné buňky. S ohledem na tato vyhodnocení a pozorovatelné trendy mohou být útoky cíleny převážně na měkké cíle s důsledky v ekonomické oblasti. Lze tak očekávat např. koordinované a synchronizované bombové útoky za pomoci sebevražedných atentátníků. Nelze vyloučit ani útoky v podobě úmyslné kontaminace dodávek potravin či zemědělské výroby.

V souvislosti s nastíněným obsahem jednotlivých prohlášení je nezbytné připomenout též plány a současnou roli dosud jedné z nejvýznamnějších teroristických organizací Al-Káidy. Ta se po zásadních zlomových okamžicích nachází na křižovatce, kdy se do popředí dostávají otázky její budoucnosti, jež budou obsahem následující kapitoly (Libicky, Chalk, Sisson 2007: 49-71).

Role Al-Káidy ve druhé dekádě 21. století - útlum, úpadek nebo vážná hrozba?

„V souvislosti s desátým výročím útoků Al-Káidy na WTC a Pentagon, zabitím Usámy bin Ládina, odhalením logistického zázemí severokavkazských teroristů v ČR i veřejně ventilovaným sporům v domácí muslimské komunitě je opětovně intenzivně diskutována problematika ohrožení ČR ze strany islamismu, terorismu a souvisejících fenoménů“.

(M. Mareš – Vojenské rozhledy 4/2011)

Již v roce 2005 představil jordánský novinář Fuád Husajn¹¹ na základě samostatného pátrání a řady kontaktů s předáky Al-Káidy sedmibodový plán blíže specifikující postupné kroky této organizace vedoucí ke „konečnému vítězství“ v podobě dominance islámského chalífátu kolem roku 2020 (Musharbash 2005).

Počáteční fázi označovanou jako „*probuzení*“ měly do reality uvést útoky z 11. září podněcující vyhlášení války muslimům i následné útoky na Irák v roce 2003. Další krok pod názvem „*otevření očí*“ měl představovat prozření muslimů a uvědomění si „západního spiknutí“, což mělo vést k náboru nových bojovníků, potažmo k přerodu Al-Káidy v masové hnutí. Kroky pojmenované jako „*povstání*“ a „*pád arabských vůdců*“ předznamenaly budoucí události v poněkud odlišné podobě, než byla původně zamýšlena. Období mezi roky 2007–2010 měla ovládnout vlna povstání a ozbrojená kampaň rozšiřující se i do řady dalších zemí mimo hranice Iráku. Jednou z těchto zemí měla být i v současné době válkou a nepokoji zmítaná Sýrie. Tento záměr však zkrachoval stejně tak jako i plánovaný „*pád arabských vůdců*“ v letech následujících. K tomu sice v rámci arabského jara skutečně došlo, ale již v rámci revolučních tendencí s příděchem demokracie a nikoliv vzpourami islamistů. Pátý krok plánovaný na léta 2010–2013 byl velice ambiciózní a z pohledu Al-Káidy i zásadní. „*Vznik chalífátu*“ měl představovat a reprezentovat všemuslimský stát v jeho novodobé podobě. Následující fázi předznamenávají přípravy vedoucí k „*totálnímu konfliktu*“, kdy má islámská armáda zahájit tažení věřících proti nevěřícím datované kolem roku 2016, což je pouhý krok od „*konečného vítězství*“. K tomu má dojít kolem roku 2020 společně se zahájením dominance více jak miliardy a půl muslimů sdružujících se v chalífát (Musharbash 2005).

Jednotlivé nastíněné kroky sedmibodového plánu uveřejněného v internetové edici německého časopisu Der Spiegel lze doplnit o scénáře odvolávající se na představy Al-Káidy v rámci výše představených hypotéz a snah o oslabení Spojených států. Al-Káida se však musela vypořádat s řadou klíčových otázek spojených se smrtí Bin Ládina či konsolidací upadající základny.

Klasické představy o začátku a konci války proti teroru se v případě asymetricky vedených konfliktů velmi rychle rozplývají a je těžké říci, kdy lze očekávat jejich konce. Hodnocení mnoha analytiků zamýšlejících se nad současným stavem Al-Káidy více jak deset let po útocích 11. září se tak v mnoha aspektech navzájem dosti liší a do popředí se stále více dostávají otázky snažící se nalézt zcela jasné odpovědi na řadu dosud značně otevřených a nejasných otázek. Nachází se Al-Káida v útlumu nebo ji lze považovat stále za vážnou hrozbu? Jak ovlivnila smrt Bin Ládina chod samotné organizace? Jaké důsledky do strategických plánů vneslo arabské jaro? Je vítězství Al-Káidy stále možné? Jaká je budoucnost Afghánistánu?

Asi nejvíce je v souvislosti s rokem 2011 diskutována smrt ideologického otce Al-Káidy, kterého 2. května 2011 dopadlo a usmrtilo americké komando. Smrt Bin Ládina znamenala velmi tvrdou a těžkou ránu přímo do srdce organizace i jejích velitelských struktur. Značný dopad měla tato zpráva zároveň i na širokou řadu spojenců a podporovatelů. Osoba Bin Ládina spojovala dohromady hned několik základních faktorů určujících celkový směr organizace (inspirace, organizační pomoc, značný přísun finančních prostředků atd.). Logicky se tak v těchto konotacích začalo objevovat stále více informací signalizujících úpadek Al-Káidy.

Nový vůdce a dlouholetý ideolog Ajmán Zavahrí¹², který Bin Ládina ve vedení nahradil, není schopen navázat na jeho značný charismatický vliv a bude se muset nejprve vyrovnat s potřebným stmelením řady radikálních příznivců (Musharbash 2005).

Závěr a doporučení

I přes znatelné ztráty ve vedení Al-Káidy a jejího celkového oslabení, lze tuto organizaci považovat nadále za stále živý a ke všemu odhodlaný organismus. Ten je schopný s podporou řady svých odhodlaných následovníků provádět útoky kdekoli po světě. Z těchto důvodů je nanejvýše důležité nepolevovat v tlaku na rozkrývání teroristických sítí i jejich infiltrování. Sběr, analýza a skládání kousků mozaiky jednotlivých

¹¹ Fuád Husajn - jordánský novinář a autor knihy *Al-Zarqawi: The Second Generation of Al Qaeda*. Kniha je založena na rozhovorech s vedoucími islámskými extremisty včetně Abú Musábem al-Zarkávím, s kterým se potkal ve vězení.

¹² Ajmán Zavahrí - původně oční chirurg, který stál u založení egyptské organizace Islámský džihád (EIE), která se později spojila s Al-Káidou Usámy bin Ládina. Po Bin Ládinově smrti je Zavahrí považován za hlavního ideologa a nástupce ve vedení. V útocích na Světové obchodní centrum z 11. září 2001 je Zavahrímu přisuzována role centrálního mozku celé operace. Zavahrího jméno figuruje na čele žebříčku nejhledanějších teroristů světa americké FBI. Za informace vedoucí k jeho dopadení nabízí USA 25 milionů dolarů.

informací v rámci našich budoucích predikcí musí zohledňovat jednak dlouhodobé cíle daných organizací, ale též taktiku, kterou k jejich dosažení využívají (Counterterrorism Calendar 2012: 4).

Uvedený příspěvek se ve svém textu blíže zabývá otázkami spojenými s vysvětlením a poodhalením strategií a taktik terorismu realizovaného skupinou Al-Káida a jejími stoupenci. Základní principy představeného konceptu čtyř hypotéz korespondují se zodpovězením toho, jakým způsobem a s jakou logikou jsou jednotlivé teroristické útoky vybírány. To nám posléze nabízí posun o něco blíže v možnostech jejich včasné predikce a následného odhalení. Pochopení dané logiky a myšlení je v těchto konotacích zcela zásadní, neboť v sobě skrývá mnohé z toho, jak teroristické organizace využívají metod terorismu pro uplatnění svých záměrů.

Tři z těchto hypotéz, konkrétně donucení, poškození a sjednocení odkazují na útoky, u kterých zajišťovala Al-Káida operační velení i řízení. V případě čtvrté franšízové hypotézy, byla role Al-Káidy již spíše podpůrná a inspirativní. I přes mnohá vodítka, která nám dané hypotézy nabízejí, je nicméně stále velmi obtížné předvídat jak mohou další útoky vypadat.

V souvislosti s blížící se letní olympiádou v Londýně se již v únoru tohoto roku objevily v médiích informace o propojení Íránu a Al-Káidy. *„Írán je nyní hlavní cestou kudy přicházejí prostředky (pro Al-Káidu), vede přes něj hlavní cesta operativců, kteří prodělávají výcvik v Pákistánu, a je jedinou cestou, jak může Ajmán Zavahrí nařídít velký útok a velet mu,”* (Švamberg 2012). Experti za tímto spojením vidí možné plány Al-Káidy na návrat k předešlým koordinovaným útokům. Proti daným tvrzením však stojí i řada spekulací zejména v souvislosti s plánovaným izraelským útokem na íránská jaderná zařízení. (Švamberg 2012) Bezpochyby však představuje letní olympiáda v Londýně lákavý cíl s případným mezinárodním dopadem, který by z pohledu Al-Káidy splnil svůj záměr hned v několika rovinách. Dle analytiků RAND představuje terorismus v rukou Al-Káidy především nositele k odeslání poselství. Důležitější než konkrétní útok tak může být i samotný komunikační proces s daným útokem úzce provázaný (Adamec 2008: 29-30).

Jaká poselství budou do budoucna v duchu dlouhodobých záměrů Al-Káidy do celého světa dále odesílána je jen otázkou naší schopnosti včas pochopit a předvídat tyto vzkazy.

BIBLIOGRAFIE:

- Adamec, David. 2008. „Analýza komunikační strategie organizace Al-Káida.“ *Mezinárodní politika* XXXII, č. 3, 29-32.
- Barša, Pavel. 2001. *Západ a islamismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Bauer, Alain a Raufer, Xavier. 2004. *Válka teprve začíná*. Praha: Themis
- Brzybohatý, Marian. 1999. *Terorismus I*. Praha: Police History.
- Brzybohatý, Marian. 1999. *Terorismus II*. Praha: Police History.
- Čejka, Marek. 2007. *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu*. Brno: Barrister & Principal.
- Jenkins, Michael, Brian. 2012. *Al Qaeda in It's Third Decade*, Santa Monica: RAND.
- Juergensmeyer, Mark. 2007. *Teror v mysli boží*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Libicki, C. Martin a Chalk, Peter a Sisson, Melanie. 2007. *Exploring Terrorist Targeting Preferences*. Santa Monica: RAND.
- Mareš, Miroslav. 2005. *Terorismus v ČR*. Brno: Centrum pro ekonomiku a politiku
- Mareš, Miroslav. 2011. „Islamismus jako bezpečnostní hrozba pro Českou republiku.“ *Vojenské rozhledy* 20, č. 4, 118-128
- Musharbash, Yassin. 2005. „The Future of Terrorism: What al-Qaida Really Wants“. Spiegel Online International, Hamburg. (<http://www.spiegel.de/international/0,1518,369448,00.html>)
- Nance, W. MacIolm. 2008. *Terrorist Recognition Handbook: A Practitioner's Manual for Predicting and Identifying Terrorist Activities*. London: Taylor & Francis Group.
- Rabasa, Angela a Chalk Peter a Cragin, Kim. 2006. *Beyond al-Qaeda part 1 - The Global Jihadist Movement*. Santa Monica: RAND.
- Rabasa, Angela a Chalk Peter a Cragin, Kim. 2006. *Beyond al-Qaeda part 2 - The Outer Rings of the terrorist Universe*. Santa Monica: RAND.
- Schmid, Alex P. a Singh, Rasmi 2008. The Metrics of Counterterrorism: Measuring Success and Failure in Countering „Jihadist“ Terrorism. In *The Proceeding of the Hague Conference of the European Expert Network on Terrorism Issues (EENeT) 15–17 October 2008*. EENeT: Hague.
- Smolík, Josef a Šmíd, Tomáš a kol. 2010. *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Brno: Mezinárodní politologický institut.
- Souleimanov, Emil. a kol. 2006. *Terorismus - válka proti státu*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Souleimanov, Emil. 2007. *Politický islám*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Souleimanov, Emil, ed. 2011. *Terorismus - pokus o porozumění*. Praha: SLON.
- The National Counterterrorism Center. 2012. *Counterterrorism Calendar 2012*, United States: The National Counterterrorism Center (NCTC) (<http://www.nctc.gov/>)
- Pešek, Petr. 2011. „Sedm kroků k triumfu teroristické sítě Al Kajda“. Zpravodajský server Lidových novin, Praha. (http://www.lidovky.cz/sedm-kroku-k-triumfu-teroristicke-site-al-kajda-f50-/ln_zahranici.asp?c=A110906_165741_ln_zahranici_mtr)
- Švamberk, Alex. 2012. „Írán se spojil s Al-Káidou, možná plánuje velký útok na olympiádu“. Zpravodajský server Novinky, Praha. (<http://www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod/259156-iran-se-spojil-s-al-kaidou-mozna-planuje-velky-utok-na-olympiadu.html>).

Sociální a ekonomická nejistota a rozpočtové škrty v rétorice a záměrech extremistických hnutí české ultrapravice

Adéla Zelenda Kupcová

Abstrakt:

Příspěvek se zabývá tím, jak jsou sociální a ekonomické nejistota a rozpočtové škrty reflektovány aktivisty pravicově extremistické scény. Zohledňuje akcentaci sociálních a ekonomických témat, jakož i dalších témat majících potenciál mobilizovat českou veřejnost v oficiální rétorice extremistických hnutí na straně jedné a na straně druhé v jejich neoficiálních vyjádřeních během rozhovorů provedených v rámci výzkumného šetření autorky. Text porovnává rétoriku, záměry a strategie extremistické scény v době vypuknutí hospodářské krize v roce 2008 a v současné době. V závěru obecněji analyzuje riziko mobilizace veřejnosti k podpoře extremistických uskupení vlivem ekonomických, sociálních a dalších významných fenoménů typických pro soudobou českou společnost.

Abstract:

The paper analyzes how the extreme right activists reflect the current issues of social and economic insecurity as well as budget austerity measures. It covers both the official rhetoric of extreme right movements, where it tracks the use of social, economic and other topics that have the potential to mobilize the public, as well as the unofficial discourse expressed during personal interviews with the author during the course of research. The text compares the rhetoric, goals and strategies of the right-wing extremist movements at the time right before the start of the economic crisis in 2008 and in the present. It concludes with the discussion on the risks of mobilization of the wider public towards support of extremist organizations due to economic, social and other factors currently prevalent in Czech society.

Úvod

Občan České republiky sledující veřejné dění se nemůže vyhnout častým informacím o extremismu¹³, Dělnické straně sociální spravedlnosti, informacím o útocích rozmanitého charakteru (ať již uskutečněných, či plánovaných), demonstracích, průvodech... S pochodem extremistů sídlištěm Janov v listopadu 2008 se extremismus dostal do centra pozornosti médií i veřejnosti. Mnozí z řad extremistů dodnes na Janov vzpomínají jako na „nejvydařenější“ akci, jež „získala pozornost, vzbudila zájem, upozornila na problém a alespoň pro tuto akci spojila ultrapravicovou scénu“. Zájem o extremismus ještě více vzrostl po žhářském útoku ve Vítkově na jaře roku 2009.

Roku 2008 zasáhla svět ekonomická, následně i hospodářská krize, která výrazně proměnila náladu ve společnosti, oslabila jistoty i důvěru lidí. Výrazně také ovlivnila extremistickou scénu, která ji začala mnoha způsoby reflektovat, rychle se zorientovala a přizpůsobila nové realitě. Od roku 2008 tak česká ultrapravice objevuje nová témata, rozvíjí nové strategie prosazení svých idejí i sebe sama jako

¹³ Termín extremismus je do značné míry problematický pojem, který není přesně definovatelný. O obsahu tohoto i dalších souvisejících pojmů se vedou diskuse a existují různé koncepty (více Mareš 2003). Podobně problematické je slovní spojení „pravicový extremismus“ či „ultrapravice“, jelikož může být zavádějící a evokovat představu ryziho ultrakonzervatismu a zastírat tak silnou akcentaci sociálních témat, které jsou pro tuto scénu typická. „Extremismus je pojem, který sociální vědy neužívají kvůli jeho vágnosti, a jeho aplikace v akademických rozpravách bývá stabilně kritizována. Používá se v jazyce policejních složek, které ho definují jako jakoukoli aktivitu směřující proti ústavě a demokracii.“ (Charvát 2007: 13). V tomto smyslu bude pojem „extremismus“ používán i v tomto příspěvku. Pokud bude hovořeno o „pravicovém extremismu“ či „ultrapravici“, budou míněny ty ideové, politické a subkulturní směry směřující proti ústavě a demokracii, které vychází z nacismu, fašismu či radikálního nacionalismu.

politické síly. Současná eskalace protivládních nálad, která charakterizuje jaro roku 2012, se pro extremistickou scénu stává novou výzvou.

Tento příspěvek nastíní provázanost extrémní pravice a mainstreamových společenských pohybů a nálad. Představí, jak byla ekonomická a hospodářská krize a jak je současná ekonomická i sociální situace reflektována ultrapravicí jak v oficiální rétorice, tak i v osobním pohledu jednotlivých aktivistů, který je zjišťován během rozhovorů vedených autorkou v rámci jejího výzkumného šetření¹⁴. Zohledněno bude také, jak se ultrapravice snaží využít současných společenských nálad. Součástí příspěvku bude i hypotetické zamyšlení se nad možností potenciálního úspěchu ultrapravice či udržení statu quo.

Příspěvek vychází z odborné literatury, z veřejně dostupných zpráv a analýz monitorujících ultrapravicovou scénu a z mediální, zejména internetové propagace jednotlivých uskupení pohybujících se na scéně české extrémní pravice. Těžiště příspěvku však spočívá v datech získaných ve dvou kvalitativních výzkumech provedených autorkou¹⁵. První šetření probíhalo od konce roku 2007 do začátku roku 2009 a korespondovalo s obdobím, kdy nejen evropské ekonomiky postihla krize. Druhé výzkumné šetření probíhá v roce letošním, tedy od jara 2012 a koresponduje s oslabováním sociální a ekonomické jistoty, s nástupem protestních protivládních hnutí majících v mnoha případech antisystémový charakter, ať již svůj útok na současný systém vedou zleva, zprava či z pozic, jež není možno přesně specifikovat.

V tomto příspěvku bude nejprve představen pohled na soudobé společenské problémy, který je východiskem celého výzkumu a jeho metodologie i tohoto textu. Jako vodítko poslouží texty Zygmunda Baumana, které pomohou definovat určité významné fenomény soudobé společnosti, vůči nimž se extremisté vymezují, které podporují inklinaci k extrémní pravici a které hypoteticky mohou zvyšovat mobilizační potenciál ultrapravice pro získávání nových podporovatelů i v běžné populaci. Dále bude nastíněn způsob, jímž čelní představitelé reflektovali stav společnosti na počátku ekonomické a hospodářské krize a jak jej reflektují nyní. Akcentováno bude také to, jak vnímají a využívají současné rezonování ekonomické a sociální nejistoty ve společnosti. Nakonec bude zhodnocen mobilizační potenciál ultrapravice a její schopnost oslovit širší veřejnost.

Dvojí nejistota soudobé společnosti: živná půda extremismu?

Za příčiny inklinace k extremismu a následnému aktivismu lze označit celou řadu faktorů. Miroslav Mareš rozlišuje faktory osobnostní, faktory vycházející z osobní zkušenosti, povětšinou negativní, faktory skupinové (vliv rodiny či bližší kontakt s danou subkulturou) a faktory společenské, které vychází z aktuálního stavu politického systému, společenských nálad i z obecného rozšíření extremistických postojů ve společnosti (Mareš a kol. 2011: 5). Pro pochopení spojitosti a vzájemného působení extremismu a společenských pohybů v éře sociální a ekonomické nejistoty jsou nejvýznamnější právě faktory společenské. Tyto lze blíže specifikovat jako nespokojenost s politickým systémem (Stöss 2005), s politickými změnami i představiteli, přičemž tento faktor obzvláště silně působí v zemích s krátkou demokratickou tradicí, mezi něž lze Českou republiku počítat. Dále je to antidemokratická a antisystémová rétorika užívaná v politické debatě a v médiích (Stöss 2005). Posledním významným faktorem, který je hraniční a stojí na pomezí faktorů společenských, osobnostních a plynoucích ze zkušenosti, je subjektivní pocit nedostatku (a to nejen ekonomického) (Stöss 2005), který je spojen s obavami, nespokojeností a nejistotou.

Podle průzkumů veřejného mínění, dění v ulicích i referencí médií lze usuzovat, že v současné české společnosti narůstá jak nespokojenost s politickým systémem, pak i pocit nedostatku, obav a nejistoty. Média a politická scéna sice extremistický diskurs nepřevzala, nicméně v mnoha případech můžeme sledovat populistické vymezování se zvláště regionálních politiků vůči romské menšině. Otázka nespokojenosti se soužitím s romskou menšinou zejména ve Šluknovském výběžku zaplavila v létě

¹⁴ Tento příspěvek do značné míry těží z kvalitativního výzkumu provedeného autorkou formou rozhovorů. Díky dlouhodobému kontaktu a sledování vybraných představitelů extremistické scény se podařilo autorce získat alespoň částečnou důvěru vybraných aktivistů, tudíž i obsah jejich výroků řečených v „soukromí“ rozhovorů v rámci výzkumného šetření je značně odlišného charakteru než oficiálně vyjadřovaná stanoviska.

¹⁵ Pokud budou v textu uváděny citace či parafrázování názorů představitelů extrémní pravice bez uvedení zdroje, jedná se o data získaná ve výzkumných šetřeních provedených autorkou.

a na podzim roku 2011 média a tradiční téma extrémní pravice se tak dostalo do široké veřejné debaty.

Zdá se tedy, že společenské faktory podporující inklinaci k extremistickým myšlenkám a mobilizující k aktivnímu zapojení se do činnosti některého uskupení, jsou naplněny. Je však třeba dodat, že tyto samy o sobě nestačí. Ohrožení společnosti není tak bezprostřední. Příklon k extremismu vedle společenské nespokojenosti a dostupnosti extremistických myšlenek a témat vyžaduje dle Richarda Stösse (Stöss 2005: 55) i určité osobnostní předpoklady, případně i vliv osobních problémů (tyto však může sociální a ekonomická nejistota také do značné míry způsobovat, např. propadem příjmů, ztrátou zaměstnání rodiče či samotného potenciálního aktivisty).

Současné rozpočtové škrty vnáší mnohdy pocit nejistoty do oblasti existenční a prohlubují tak byť skrytou, ale fundamentální nejistotu implicitně přítomnou v každé demokratické společnosti. V současnosti můžeme hovořit o dvojí nejistotě – o nejistotě existenciální, která je skrytou realitou všech moderních společností a o nejistotě existenční, která vychází z ekonomické nestability, sociální nejistoty a rozpočtových škrťů.

Jistá forma nejistoty je demokratické, moderní a pluralitní společnosti vlastní i v dobách ekonomického růstu a s větší měrou sociálních jistot. Nejistota a nepevnost je charakterizující pro koncept tekuté modernity, kterým Zygmund Bauman charakterizuje soudobé společnosti (Bauman 2000). Tento koncept zohledňuje to, že v současných moderních společnostech můžeme nacházet četné negativní dopady tak pozitivních fenoménů, jako je svoboda a možnost plurality životních cest. Svoboda, bytostně spjatá s odpovědností, již ne každý je s to dostát, implikuje absenci pevně daných norem a hodnot, jež by byly uvnitř společnosti sdíleny a vymáhány. Každý hledá své hodnoty a životní cestu sám v širokém, svobodném prostoru plném možností, který však vedle radosti ze sebenaplnění a možnosti sebeurčení přináší i nejistotu, ztrátu pevné půdy pod nohama (Kupcová 2010). Jedním z možných obranných mechanismů vůči těmto negativům jinak pozitivního výdobytku moderní demokratické společnosti, jímž je svoboda a pluralita, je právě příklon k autoritářským ideologiím (Fromm 1993).

Nejistota existenční je vnímána o to silněji, čím méně je člověk ukotven ve společnosti, čím méně je vztahen k nějakým hodnotám a normám, ať jsou to již hodnoty a normy plynoucí z náboženství, politického přesvědčení, či životního stylu. Při absenci jistoty jak hodnotové (existenciální), tak i sociální a ekonomické (existenční) ocitá se jedinec opravdu v nezměrném, nepřátelském a frustrujícím prostoru, kde mnohdy extremistická ideologie skýtající soubor jasně daných hodnot a norem, pocit výlučnosti, delegaci viny na jiné (ať již Romy, jiné etnické menšiny, nadnárodní kapitál a za ním stojící „židovské či jiné spiknutí“) a vizi poměrně snadných a jasných řešení, představuje záchranný kruh a pevnou kotvu dávající místo v životě i světě. Současná krize, dvojí nejistota, však dává extremistickým hnutím arzenál pro oslovení širší nespokojené a znejistělé populace.

Rétorika a sebe prezentace extrémní pravice v době ekonomických a sociální nejistot

S nástupem druhé nejistoty, tedy té existenční - ekonomické a sociální, začala být tato nejistota více akcentována i v rétorice ultrapravice. Dřívější dominantní témata byla orientovaná na nabídnutí pevného bodu v nejistém demokratickém a pluralitním světě, reagovala na nejistotu existenciální: extrémní pravice nabízela pevnou a jasnou identitu ať již bílého Čecha v nacionalistických proudech či bílého Evropana v proudech panárijských, nabízela pevně daný soubor norem¹⁶, ochranu práva a pořádku, nabízela také vzory a hrdiny, jež vyzdvihovala z historie či mytologie, živila pocit frustrace ze soužití s menšinami a vytvářela z nich domnělého nepřítele, jenž může za všechny problémy. V současnosti jsou však tato témata, s výjimkou tématu soužití s Romy, více a více nahrazována tématy sociálními, kritikou fiskálních restrikcí (MV ČR 2011a), politických elit a fungování politického systému. Česká pravicová extremistická scéna se tak přibližuje extrémní pravici v západoevropských zemích, které těží nejen z xenofobie a sebe prezentace jako ochránců pořádku a práva, ale i z „nespokojenosti voličů, a to nejen s jejich sociální situací, ale i s politickou reprezentací či způsobem, jakým fungují politické instituce“ (Kupka, Laryš a Smolík 2009: 238).

¹⁶ Zahrnující takřka všechny oblasti života od image, přes pravidla přátelství až po jakési kvazimorální zásady praktického života.

Tuto tendenci ilustruje mediální prezentace například Dělnické strany sociální spravedlnosti (DSSS) či Svobodné mládeže. Webovým stránkách Svobodné mládeže, která se sama představuje jako nepolitické uskupení „mladých lidí nespokojených s touto politickou situací, režimem a upadajícími morálními, sociálními a kulturními hodnotami této společnosti“ (Svobodná mládež), v dubnu 2012 dominují příspěvky s názvy: „Odpor proti vládě musí jí zdolat“, „Když lhát a znásilňovat znamená vydělávat...“ či „O svévoli a konzumu“. To vše zastřešené obrázkem ruky zaťaté v pěst, zkříženým mečem a kladivem a banerem střídajícím nápisy jako „Bud' revoluční! Za sociální revoluci.“, „Národní socialismus není rudej, přidej se!“ a „Práce, jistota a chleba! Cestou národního socialismu. Bojuj za svou vlast.“ (Svobodná mládež). Stejná témata v serióznější stylizaci ovládají i webové stránky DSSS. Pod hlavičkou „Národní opozice proti zkorumpovanému režimu“ si můžeme přečíst příspěvky nazvané „Co jsme si, to jsme si, koryta jsou přednější...“, „Lidé chtějí změny, ale kreatury se drží moci“ (Dělnické listy, 7. 4. 2012a), či „Proč Holešovská výzva míří do ulic: Vládnoucí mafie utahuje občanům opasky kolem krku“ (15. 4. Dělnické listy. 2012c).

Akcentací sociálních témat a kritikou současného politického establishmentu usiluje současná ultrapravice o oslovení většího počtu podporovatelů mimo poměrně úzký okruh pravicových extremistů. Cílí tak na stále vzrůstající počet nespokojených občanů. Jaké má šance na úspěch, bude analyzováno níže. Tuto tendenci vykazuje zejména DSSS, která se snaží profilovat jako standardní politická strana představující skutečnou a nezkorumpovanou opozici a alespoň navenek se distancuje od neonacismu a extremismu i od některých známých představitelů extrémní pravice (MV ČR 2011b: 5). DSSS je však vnitřně rozdrobená, oproti deklarovaným tendencím v některých lokalitách spolupracuje s aktivisty Národního odporu (NO), jinde je však těmito aktivisty kritizována a pohrdána. Úsilí DSSS o to, aby zastřešila heterogenní scénu extrémní pravice zatím není naplněno, stejně jako její snaha o etablování se jako běžné a obecně přijatelné strany.

Snahu o veřejnou a společensky ceněnou aktivitu vykazuje i mládežnická odnož DSSS Dělnická mládež, která pořádá akce typu sběr odpadků a čištění krajiny¹⁷. Cestou společenské prospěšnosti se vydávají i některé buňky Autonomních nacionalistů.

Je nutné podotknout, že snaha o společenskou přijatelnost nutně neznamená opuštění extrémních stanovisek. Naopak lze předpokládat větší vnitřní radikalizaci uvnitř jednotlivých uskupení a volbu propracovanějších strategií – a to jak strategií vlastní prezentace, tak i strategií násilných postupů jak proti minoritám, tak i proti např. policii (Mareš 2011: 39).

Ekonomická a sociální nejistota: mobilizace nových aktivistů

Ve výzkumném šetření prováděném v roce 2008 se potvrdilo, že výše uvedené společenské faktory specifikované Stössem sehrály významnou roli v procesu politické socializace některých výše postavených představitelů extrémní pravice. Kupříkladu jeden z respondentů uváděl jako významný faktor, který v něm podlomil důvěru ve stávající systém a stál na počátku jeho cesty k extrému, celý výčet událostí, jež v něm vzbudily pocit nespravedlnosti a životní nejistoty. Dominoval mezi nimi fakt, že jeho otec přišel o práci a následně musel pracovat pod úrovní své kvalifikace. Další pak hovořil o tom, že pro něj ve věku cca 13 let byla zcela nesrozumitelná rétorika představitelů politické elity, jediné srozumitelné teze a návrhy slyšel na mítincích SPR-RSČ, definitivní zlom a zklamání v politickém establishmentu pak přišlo s opoziční smlouvou. Další akcentoval osobní negativní zkušenost s Romy, ale také potřebu vymezit se vůči životnímu stylu svých vrstevníků, mezi nimiž dominovalo disko, a kterým opovrhoval a přišel mu myšlenkově bezobsažný. V skinheadství a následně aktivním působení v NO nalézal jasný směr, hodnoty a normy, jakož i pocit vlastní výlučnosti.

Tyto tři příklady ilustrují, že zklamání sociální, politickou i kulturní realitou a pocit hodnotové a normové vyprázdněnosti (byť třeba ne plně uvědomovaný) ve spojení s vybranými osobnostními předpoklady a možností vejít v kontakt s myšlenkami a následně i subkulturami a hnutími z extrémně pravicového spektra podporují vstup do jeho řad. Výše uvedení aktivisté patří k starší generaci českých pravicových extremistů, jejich názor se formoval většinou v polovině 90. let, nyní jim je okolo třiceti let a v současnosti se stávají chladnějšími vůči aktivnímu zapojování se do aktivit jednotlivých hnutí, jak je to ostatně v tomto věku běžné (Mareš 2011: 4-5). Tito reagovali z části na konkrétní prožitky, ale z části i na nejistotu moderní společnosti, již jsme výše nazvali existenciální a která

¹⁷ Tyto akce proběhly například na přelomu března a dubna 2012 v Brně a na Zlínsku.

koresponduje s pojmem tekuté modernity. Zde je třeba zdůraznit, že ve všech výše uvedených příkladech se jedná o významnější představitele hnutí podílející se na jeho směřování – vzdělanostní i sociální struktura této úzké skupiny aktivistů je vyšší, než u řadových členů a sympatizantů, kteří mnohdy nemají příliš dobrý vzdělanostní ani sociální status a aktivita v hnutí mnohdy slouží jako ventil pro upuštění frustrace a deprivace¹⁸.

Vedle starší generace pravicových extremistů, jež do značné míry udává ideologický a strategický rozměr scény (Mareš 2011: 4) nebo se naopak stahuje do soukromí vlastních životů, byť mnohdy s živými kontakty s aktivními složkami ultrapravicové scény, přicházejí generace nové. V současnosti i mladší čelní aktivisté začínají více udávat směr jednotlivých hnutí nebo jejich buněk, přichází s vlastními nápady a strategiemi (informace pochází od jednoho z představitelů starší generace aktivistů). Motivace příklonu špiček mladších aktivistů ve věku mezi 18–25 lety se z části podobá motivacím generace současných třicátníků (obecná nespokojenost s politickým systémem, tzv. konzumním stylem života, subjektivní negativní zkušenost s jednotlivými etniky, pocit sociální i jiné nespravedlnosti, nedostatek řádu, norem a samozřejmě motivace mající kořeny v rasismu a xenofobii aj.). Stále významnější roli sehrává aktuální společenská nespokojenost a narůstající ekonomická a sociální nejistota, která, bez ohledu na reálné dopady jednotlivých úsporných opatření vlády, nabývá velikých rozměrů díky mediálnímu obrazu a vnitrosociální diskusi o fiskálních škrtech a krocích vlády. Podíl na inklinaci k pravicovému extremismu v současné době má i společenský a mediální diskurs, do jehož středu se mimo jiné dostaly etnické konflikty a nepokoje po několika útocích spáchaných Romy (nebo alespoň prezentovaných jako spáchaných Romy), jež následně veřejnost značně přibarvila a obohatila o nebezpečně znějící zprávy s regionální působností. Společenskou a mediální diskuzí navíc v poslední době stále více rezonuje skepse vůči politickému systému. Objevují se četná protestní, až antisystémová hnutí (zde je mediálně nejznámější pravděpodobně Holešovská výzva, pohybující se v některých prohlášeních na samé hranici ústavnosti). Antisystémovost a nekonformita vůči ústavnímu rámci, jakož i etnické otázky se tak staly součástí celospolečenského diskursu a tím se jeví jako normální a přijatelné stanovisko. Ve světle akceptace jedné antisystémové pozice se stírá hranice mezi ústavně konformními stanovisky a těmi antisystémovými a tedy nepřijatelnými. Vstup antisystémových tezí do seriózní veřejné diskuse tak činí přijatelnějšími i jiná antisystémová a protiústavní hnutí, tedy i ta z krajně pravicového spektra.

Přestože doba zdánlivě přeje inklinaci dalších mladých lidí k extrémní pravici, neočekávají expertní odhady procentuální nárůst počtu militantních, tedy aktivistických a bojových stoupenců ultrapravice (Mareš 2011: 5). Možný je však nárůst neaktivních sympatizantů a podporovatelů, kteří mohou přijímat některé myšlenky, ideály a vize ultrapravice. Tito neaktivní, nemilitantní sympatizanti a to všech věkových generací by ale mohli do budoucna vytvořit základnu, již by bylo možno v nějaké vypjaté situaci (např. etnického střetu) mobilizovat. Obecně jakákoli akceptace, byť skrytá a neprojevovaná, extremistických myšlenek, jakož i jejich přejmutí do běžné, celospolečenské diskuse, lze považovat za možnou bezpečností hrozbu a zcela pak za hrozbu demokratické a otevřené společnosti.

Ekonomická a sociální nejistota pohledem představitelů ultrapravice: výzva a šance či definitivní úpadek společnosti?

V roce 2008 se ultrapravicoví extremisté upínali k nastupující ekonomické a hospodářské krizi jako šanci, jež by mohla pomoci mobilizovat veřejnost a dovést ji k sociální revoluci. Tuto vidinu krize jako šance může pomoci ilustrovat výrok¹⁹ jednoho aktivisty:

„Tomu, aby byli lidé vyburcováni k odporu, a volání po změně by nejvíce mohla pomoci právě ekonomická krize. A vedle ní i zvýšená imigrace neevropanů a rasové nepokoje. Tyto věci by mohly lidi nabudit, vyburcovat. Teprve až lidem půjde o holé životy, tak začnou chápat, že musí držet při sobě a vytvořit pevné společenství. Společnost se prostě bude muset dostat na

18 Tuto charakteristiku nejníže stojících představitelů ultrapravice, jejichž aktivity se omezují na demonstrace, násilné akty a případné alkoholické excesy připouští i samotní výše postavení reprezentanti extremistické scény.

19 U všech dalších, níže uvedených výroků se jedná o citace, avšak jazykově upravené tak, aby byly smysluplné i mimo rámec celého rozhovoru a aby nemohly vést k identifikaci jejich autora. Zachován je způsob argumentace, posloupnost sdělení i zvolené výrazové prostředky.

pokraj občanské války. Politická změna je, bohužel, nemožná. Naše revoluce musí proběhnout zespodu."

Podobně nadějeplně se vyjadřovali i jiní aktivisté z jiných extremistických uskupení, byť třeba více akcentovali možnost změny politickou cestou:

„Náš cíl je ve zničení režimu, ale to se v současné době jen těžko prosazuje, lidé nejsou nakloněni výrazným změnám. Vyhovuje jim, jak je to teď, kdy se můžou zadlužit a přemýšlet jen o tom, co bude večer v televizi. Jenže nastává doba, kdy přichází světová krize a ty lidi začnou přemýšlet, že je něco špatně. Takže buď přijdeme my s nějakým návrhem řešení a budeme dělat politiku, nebo budeme čekat a dělat revoltu v ulicích – na to je nás ale, myslím, strašně málo."

Za nadějemi na úspěch fašismu či národního socialismu kladenými v mobilizační sílu krize a následného zhoršení životní úrovně stála mimo jiné představa, že řešení ekonomických problémů již bylo objeveno a stačí jej jen v modernizované a z chyb poučené formě nabídnout frustrovaným Evropanům:

„Většina u nás v hnutí má postoj prostého nacionalismu nebo národního socialismu, ale ne hitlerovského ražení. Byť jistá inspirace tam je, ale je třeba si uvědomit četné chyby kvůli nimž Hitler nakonec válku prohrál. Je třeba jít víc tím sociálním směrem k původnímu fašismu. Ten má co říci i dnešní době. I ve dvacátých, třicátých letech ovládala svět ekonomická krize. Stejně jako dnes. Jenomže ta dnešní bude mít díky globalizaci mnohem větší dopad. Je třeba si uvědomit, jaké řešení krize se jednou naskytlo a že podobně musíme problémy světa začít řešit dnes a dovést to do úspěšného konce."

Naděje starší generace, tj. současných třicátníků, extremistické scény nebyly do značné míry naplněny. Nespokojenost občanů sice vzrostla, stejně tak se objevily i události, jež by mohly být hodnoceny a interpretovány jako nepokoje na etnickém či kulturním základě. Nicméně ani jedno nevedlo k politickému etablování a prosazení stran z pravicově extremistické scény, ani k vysoké mobilizaci občanů, vyvolání masových riotů, které by byly bezpečnostní hrozbou a znejistily současný režim.

Mobilizace a ani očekávané prohlédnutí občanů vedoucí k nahlédnutí toho, že cesta ven z krize spočívá v přijetí fašismu či nacionálního socialismu, se tedy neodehrálo. V očích obou výše citovaných respondentů nedošlo do roku 2012 k stmelení společnosti, která dle nich nezačala držet pospolu, ale naopak se více stáhla do soukromí, rodin, a vlastních individuálních zájmů a starostí. První z nich je přesvědčen, že žijeme ve společnosti, která je stále více a více nesvobodnou a ovládanou nadnárodními ekonomickými celky (jež jsou v režii „židozедnářských" spiklenců) a jimi způsobené strádání podpořené vládními úsporami a škrty na národní úrovni uvrhá občany do stále hlubší a hlubší letargie. Pro vystihnoutí soudobé skepse některých představitelů by šlo první respondentův výrok o tom, že „až jim půjde o holý životy tak začnou chápat, že musí držet při sobě a vytvořit pevné společenství" převést tak, že „když jde lidem o holé životy, starají se pouze o tyto životy a společenství jako takové, hodnoty a změna systému se stávají vedlejšími".

Podobně i druhý aktivista kloní se ke „znouzectnosti" politického řešení (pro nedostatek aktivistů schopných vyvolat revoluci, nepokoje potřebné intenzity) rovněž zaujal skeptický pohled na společnost. Současný stav charakterizuje tak, že „lidi k sobě ztratili úctu. Jeden druhého si nevšimne, neusměje se, nepozdraví. Jde jim jen o vlastní prospěch, nebo přežití. A já je vlastně chápu. Proč mít úctu k někomu, kdo ji nemá k tobě a stejně tě podrazí. A proč by se lidi snažili, mobilizovali, aby něco změnili, když jim jde jen o sebe". Zároveň však má stále jasnou představu, jak by prosazení myšlenek národního socialismu mohlo proběhnout a připravit tak půdu absolutní změně systému. Je přesvědčen, že síla ke změně více méně politickou cestou by byla v nástupu mladší generace na politickou i kulturní scénu extrémní pravice, avšak s tou podmínkou, že by se tato generace vzdala veškeré symboliky, sousloví „národně sociální", i kontaktu, alespoň toho oficiálního, s ideologií a čelnými představiteli starší generace. Pak by dle něj bylo možné usilovat o změnu politickou cestou na úrovni centrální i na úrovni měst a obcí. Tento aktivista však trend distancování se od zdiskreditované

rétoriky i od elit ultrapravice na současné scéně nevidí, byť si alespoň pochvaluje její kulturní diverzifikaci a schopnost oslovovat další a další mladé aktivisty. Věří, že jednou, byť třeba za dlouho, přijde doba, kdy se bude moci národní socialismus, třeba pod jiným jménem, prosadit. A to v celé Evropě.

Nicméně ona mladá generace roku 2012, která nastupuje a stává se stále aktivnější, vkládá do současné sociální a ekonomické nejistoty podpořené rozpočtovými škrťmi a jejich mediálním obrazem stejně velké naděje, jaké byly vkládány do nástupu ekonomické krize v roce 2008. Reflektuje současnou protestní naladěnost společnosti a usiluje o mobilizaci zejména skrze sociální témata a téma soužití s etnickými menšinami, především s Romy.

Příčiny krize a ekonomické i sociální nejistoty očima představitelů ultrapravice

V roce 2008 byly za hlavní příčiny ekonomické a hospodářské krize označovány představiteli ultrapravice zejména zájmy nadnárodních skupin a to jak prizmatem diktátu nadnárodního kapitálu tak i přímo prizmatem různorodých spikleneckých teorií. V současnosti je, alespoň pro veřejnost, více akcentována situace na domácí scéně a za viníka je označována tuzemská vláda, případně instituce Evropské unie a samozřejmě jednotliví občané, které lze z pohledu pravicového extremismu zařadit do kolony „příživníci a parazité“. Představa spiknutí a koordinovaných skupin řídících ekonomiku a vyvolávajících její negativní dopady na evropské země je samozřejmě stále živá, nicméně je méně akcentována a veřejně diskutována pro svou společenskou nepřijatelnost. Rétorika vypořádávající se s vládou, korupcí, případně některými společenskými skupinami zkrátka lépe plní funkci stavění jednotlivých extrémně pravicových uskupení do společensky přijatelnějšího světla, jakož i potenciální mobilizační funkci.

Mobilizační potenciál české ultrapravice: může ekonomická a sociální nejistota a rozpočtové škrťi vést k akceptaci extremistických myšlenek v české společnosti?

Tezi o větší míře sympatizování či přímého zapojení do aktivit extrémní pravice podporuje fakt, že tzv. společenské faktory příklonu k extrému, tedy subjektivní pocit nedostatku, nespokojenost s politickými představiteli a jejich kroky a částečný přechod extremistických témat a rétoriky do společenského a v menší míře pak i do mediálního a politického diskurzu, jsou naplněny.

Podívejme se nyní blíže na konkrétní fenomény vyskytnuvší se v současnosti v české společnosti, které se alespoň z jistého úhlu pohledu jeví tak, že by mohly mobilizovat určité segmenty společnosti k sympatizování či podpoře extremistických hnutí. V současné době můžeme sledovat zejména tyto:

- subjektivní, relativní pocit nedostatku;
- nízká důvěra v ústavní instituce;
- značně kritický pohled na demokracii;
- přechod antisystémových názorů do celospolečenského diskurzu;
- negativní hodnocení soužití s romskou menšinou ze strany české společnosti.

Níže budou jednotlivé společenské jevy představeny a bude reflektováno, do jaké míry podporují mobilizační potenciál pravicově extremistických uskupení.

Subjektivní pocit nedostatku

Společnost je poměrně frustrovaná a nespokojená s aktuální politickou, ekonomickou i sociální situací. Škrťi v rozpočtu a zejména omezování mandatorních výdajů jsou veřejností vnímány jako ohrožující. Celé dvě třetiny (64 %) občanů hodnotí ekonomickou situaci ČR negativně a pětina občanů (22 %) považuje životní úroveň své domácnosti za špatnou (CVVM AV ČR 2012b). Více než dvě pětiny občanů (42 %) uvádí, že jejich domácnost nemá dostatečný příjem nutný k pokrytí základních potřeb (CVVM

AV ČR 2012c)²⁰. Ačkoli se tato čísla mohou zdát alarmující, je dobré si uvědomit, že dlouholetý trend v hodnocení dostatečnosti vlastních příjmů, alespoň dle šetření CVVM AV ČR, směřuje ke stále lepším výsledkům.²¹ Přesto však narůstá společenská tenze, která se projevuje častějšími protesty v ulicích a ekonomická i sociální nejistota se odráží ve spotřebitelském chování Čechů.

Faktor subjektivního pocitu nedostatku má potenciál k mobilizaci vrstev společnosti, které se cítí ohrožené nejen rozpočtovými škrťmi a pociťují nějaký nedostatek. Nicméně je třeba říci, že tito občané se zatím mobilizují zejména směrem ke středolevicovým či levicovým alternativám, jako je ProAlt, Skutečná demokracie teď, Alternativa zdola aj. Elektorát příznivců těchto hnutí se rekrutuje zejména z řad těch, kteří se v současné české společnosti necítí komfortně, ať již z důvodu subjektivního pocitu nedostatku, nebo kvůli ztrátě důvěry v ústavní instituce a částečně i v demokracii. Potud se jedná o stejný segment společnosti, na který cílí ultrapravice, nejvýrazněji zastoupená DSSS.

Nízká důvěra v ústavní instituce, kritický pohled na demokracii a přechod antisystémových názorů do celospolečenského diskurzu

Se současnou politickou situací je nespokojeno 73 % obyvatel, spokojeno pak pouhých 5 % (CVVM AV ČR 2012a). Oproti tomu v roce 2008 vyjadřovalo nespokojenost s politickou situací v ČR 60 % a spokojeno bylo 11 %, neutrální stanovisko zaujímalo 25 % občanů (CVVM AV ČR 2008a). Nespokojenost tak stále narůstá úměrně tomu, jak klesá důvěra v ústavní instituce (CVVM AV ČR 2012a, CVVM AV ČR 2008a). Ještě více alarmující jsou data sledující postoj občanů k demokracii. Zatímco v prosinci roku 2004 bylo 54 % občanů ČR přesvědčeno, že demokracie je lepší, než jakýkoli jiný způsob vlády, v roce letošním zastává tento názor jen 42 % občanů (CVVM AV ČR 2012d). Pokles důvěry v demokratický systém zvyšuje samozřejmě šanci akceptace nedemokratických ideologií a jimi nabízených řešení.

Analýza pohledu občanů na demokracii ukazuje, že demokracii považují za lepší než jakýkoli jiný způsob vlády zejména voliči ústavně konformních pravicových stran, zatímco lhostejnost vůči demokracii, nebo naopak okolnostmi podmíněnou preferenci autoritativního vládnutí vyjadřují spíše voliči stran levicových (CVVM AV ČR 2012d).

Tento fakt, spolu s profilováním se jako skutečné opozice, která akcentuje sociální témata a bojuje proti korupci, hraje potenciálně ve prospěch ultrapravicových politických uskupení. Akcentace sociálních témat a značně populistická rétorika kupříkladu DSSS primárně cílí na určité segmenty spíše levicově orientovaných voličů, kteří dle průzkumů vykazují větší toleranci vůči antisystémovým tendencím a jsou skeptičtější vůči demokracii jako takové (CVVM AV ČR 2012d). DSSS v současné době prezentuje údajné úspěchy této strategie. V Dělnických listech byl uveřejněn text informující, že se na DSSS obracejí aktivisté Holešovské výzvy, z nichž někteří dokonce projeví zájem o vstup do DSSS (Dělnické listy. 2012b). Momentálně nejsou dostupné zdroje, které by tuto informaci potvrdily či vyvracely, nicméně text v Dělnických listech minimálně mnohé vypovídá o strategii DSSS a o skupině občanů, na kterou cílí.

Názorným příkladem možného příklonu k pravicovému extremismu na základě ekonomické a sociální krize, jakož i ztráty důvěry v demokracii a prořazení se antisystémové rétoriky ve veřejném diskursu, se mimo jiné staly letošní předčasné volby v Řecku, v nichž uspěli pravicoví extremisté (Zlatý úsvit), kteří sází na hněv a frustraci občanů i protiimigrantskou rétoriku (kterou vystihuje mmj. bod jejich volebního programu navrhuující zaminování řecko tureckých hranic). Samozřejmě, situace Řecka a ČR stejně jako jejich historická zkušenost jsou diametrálně odlišné, nicméně řecký vývoj ukazuje úspěch nacionalistů vzešlý ze stejných pohnutek, na něž cílí česká ultrapravice.

²⁰ Zde je třeba poznamenat, že ve výzkumu nebylo jasné definováno, co je míněno „základními životními potřebami“.

Posouzení významového obsahu těchto slov bylo ponecháno na respondentech.

²¹ Oproti roku 2002 se subjektivní hodnocení dostatečnosti příjmů vlastní domácnosti zlepšilo. Podíl respondentů uvádějících, že mají dostatečný příjem vzrostl o 8 % procent, naopak podíl těch, kteří hodnotili svůj příjem jako nedostatečný pro pokrytí životních nákladů klesl o celých 12 % (Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR. 2012c).

Negativní hodnocení soužití s romskou menšinou ze strany české společnosti

Jedním z nejvýznamnějších faktorů, který potenciálně zvyšuje mobilizační potenciál českých pravicově extremistických uskupení, je negativní vztah Čechů k Romům. Plných 78 % občanů hodnotí v březnu 2012 Romy jako „nesympatické“ (CVVM AV ČR 2012e), přičemž vztah k Romům se od března 2008 zhoršil o 4 % (CVVM AV ČR 2008b). Protiromské nálady, jejichž vlna se vzedmula s nejvyšší intenzitou v létě 2011 (protestní pochody a akce na Šluknovsku i v jiných regionech ČR) a jejíž dozvuky jsou stále patrné, stále silně ovlivňují náladu ve společnosti a někdy i politickou debatu.

Negativní hodnocení romské minority českou majoritou je tak potenciálně rizikové ze dvou důvodů. Protiromské nálady mohou na jedné straně posloužit jako zdroj mobilizace veřejnosti ze strany pravicových extremistů a na straně druhé umožňují výrokům o „problematických Romech“, „etnické napětí“ aj. pronikat do politické a mediální debaty. Také situace, kdy pochod či demonstrace extremistů následuje intervence ze strany státu či samosprávy (např. personální posílení bezpečnostních složek) je rizikové, jelikož „část veřejnosti si může situaci vysvětlit tak, že bez zásahu extremistů by se nic nedělo, ani nezlepšilo“ (MV ČR 2010).

Je však třeba také poznamenat, že v posledních letech narůstá i počet akcí vymezujících se vůči extremistickým aktivitám zaměřeným proti romské minoritě, přičemž za těmito protestními akcemi stojí nejen aktivizovaná část Romů, ale i další uskupení a dokonce i řadoví občané majoritní společnosti. Snaha o jasné a pokojné vymezení se proti pravicovému extremismu a jeho rasistickým projevům je tak pomalu ale jistě se prosazujícím pozitivním trendem dávajícím pozitivní výpověď o otevřenosti a aktivitě občanské společnosti v ČR.

Limity příklonu širší veřejnosti k extremismu v éře rozpočtových škrťů

Výše byly uvedeny některé společenské faktory, které potenciálně mohou zesilovat mobilizační potenciál extremistických uskupení a jejich šance oslovit veřejnost. V neprospěch extremistických hnutí a stran však hraje fakt, že česká veřejnost není extremistickým stranám nakloněna (Sanep 2012), přičemž jako větší hrozba je vnímána právě pravicově extremistická scéna, která je veřejností spojována s násilím a je viděna jako ohrožení demokracie (CVVM AV ČR 2009).

Dalším argumentem pro nižší míru rizika nárůstu extremistických stran je fakt, že počet pravicově extremistických aktivistů zůstává v posledních letech více méně stejný a ani expertní odhady neočekávají nárůst jejich počtu (Mareš 2011: 5).

Česká společnost také není příliš konzervativní či orientovaná na tradiční hodnoty, proto ani ultrakonzervatismu pro ni není toliko lákavý. Podobně ani nacionalismus není v české společnosti příliš zastoupen a nemůže tak dostatečně efektivně mobilizovat veřejnost.

Riziko snižuje i skutečnost, že v poslední době se zformoval značný počet středolevicových či levicových hnutí a platforem, které také akcentují sociální témata a staví na boji s korupcí, aniž by si s sebou nesli veřejností negativně vnímaný cejch extremistického hnutí. Občané, jejichž potřeba aktivity a vyjevení nespokojenosti s politikou i sociální situací stoupá, tak mají možnost realizace a aktivního zapojení se do veřejného dění mimo pravicově extremistickou scénu.

Závěr

Téma ekonomické a sociální nejistoty zabírá v oficiální i neoficiální rétorice extremistických hnutí stále významnější postavení. Protestní naladění společnosti, jakož i představa extremistických aktivistů o kulturním, sociálním i hodnotovém úpadku demokratické a pluralitní společnosti jsou zejména mezi mladými aktivisty viděny jako šance k prosazení vlastních cílů. V očích starší generace však mnohdy převládá skepse vůči schopnosti ultrapravice mobilizovat veřejnost a společnost je hodnocena jako letargická, bez úcty a zájmu, přičemž za příčinu tohoto stavu je označována právě ekonomická a sociální nejistota. Je otázkou, do jaké míry tento skeptický pohled odráží realitu a do jaké míry je spíše racionalizací toho, že ultrapravice čtené šance k mobilizaci veřejnosti nevyužila a selhala v realizaci vytýčených cílů.

Sociální a ekonomická témata jsou využívána ve strategiích extrémní pravice usilujících o získání podpory a mobilizace širší veřejnosti. Ačkoli veřejnost na tato témata slyší, existuje zde celá řada

faktorů, které riziko příkonu k pravicovému extremismu snižují. Přesto však nelze působení extremistických hnutí přehlížet a jejich šance na mobilizaci společnosti a rozšíření jejich působnosti marginalizovat, neboť nepředvídané události mohou jejich mobilizační potenciál posílit.

Je třeba si uvědomit, že zavládne-li ve společnosti přesvědčení o selhání politického i ekonomického systému, či je-li systém označen za původce aktuálních potíží, může se značné části veřejnosti jevit příklon k antisystémovosti a extrému jako logické řešení.

LITERATURA A PRAMENY

- Bauman, Zygmunt. 2004. Individualizovaná společnost. Praha: Mladá fronta, a. s. – nakladatelství.
- Bauman, Zygmunt. 2000. Liquid modernity. Cambridge: Polity Press.
- CVVM AV ČR. 2012a. Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v březnu 2012. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101260s_pi120326.pdf)
- CVVM AV ČR. 2008a. Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v lednu 2008. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100754s_pi80204.pdf)
- CVVM AV ČR. 2008b. Občané o ekonomické situaci svých domácností – říjen 2008. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100840s_eu81119.pdf)
- CVVM AV ČR. 2012b. Občané o hospodářské situaci ČR a o životní úrovni svých domácností – březen 2012. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101265s_ev120403.pdf)
- CVVM AV ČR. 2012c. Občané o chudobě – březen 2012. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101270s_eu120412.pdf)
- CVVM AV ČR. 2012d. Občané o fungování politického systému – únor 2012. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101246s_pd120305.pdf)
- CVVM AV ČR. 2012e. Vztah Čechů k národnostním menšinám žijícím v ČR – březen 2012. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101271s_ov120413.pdf)
- CVVM AV ČR. 2008b. Vztah k různým národnostním skupinám žijícím v ČR. Praha. (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100776s_ov80421.pdf)
- Dělnická strana sociální spravedlnosti. (<http://www.dsss.cz/>)
- Dělnické listy. 2012a. (http://www.delnickelisty.cz/glosa_-lide-chteji-zmeny_-ale-kreatury-se-drzi-moci)
- Dělnické listy. 2012b. (http://www.delnickelisty.cz/stoupenci-holesovske-vyzvy-promluvili_-mame-dost-tlachani-a-hadek_-chceme-poradnou-organizaci)
- Dělnické listy. 2012c. (http://www.delnickelisty.cz/proc-holesovska-vyzva-miri-do-ulic_-vladnouci-mafie-utahuje-obcanum-opasky-kolem-krku)
- Fromm, Erich. 1993. Strach ze svobody. Praha: Naše vojsko.
- Charvát, Jan. 2007. Současný politický extremismus a radikalismus. Praha: Portál.
- Kupcová, Adéla. 2010. „Extremismus jako strach ze svobody.“ In: Politický extremismus a terorismus jako ohrožení vnitřní bezpečnosti státu. Ed. Ivo Svoboda. Brno: Univerzita obrany, 52–61.
- Kupka, Petr a Laryš, Martin a Smolík, Josef. 2009. Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko.
- Mareš, Miroslav a kol. 2011. České militantní neonacistické hnutí (aktuální trendy); Analýza pro Ministerstvo vnitra České republiky – Odbor bezpečnostní politiky. Brno. (<http://zpravy.ihned.cz/c1-54891700-skryta-hrozba-v-cesku-tisice-extremistu-utoku-na-romy-muze-pribyvat#drak>)
- Mareš, Miroslav. 2003. Pravicový extremismus a radikalismus v ČR. Blansko: Barrister & Principal.
- MV ČR. 2011a. Extremismus; Souhrnná situační zpráva 3. čtvrtletí roku 2011. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. (<http://www.google.com/cse?cx=015489265366623571386%3Aizzrwwq3bmqm&q=extremismu&s&ok.x=0&ok.y=0&ok=ok#gsc.tab=0&gsc.q=extremismus&gsc.page=1>)
- MV ČR. 2011b. Extremismus; Souhrnná situační zpráva 4. čtvrtletí roku 2011. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. (<http://www.google.com/cse?cx=015489265366623571386%3Aizzrwwq3bmqm&q=extremismu&s&ok.x=0&ok.y=0&ok=ok#gsc.tab=0&gsc.q=extremismus&gsc.page=1>)

- MV ČR. 2010. Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.
<http://www.google.com/cse?cx=015489265366623571386%3Aizzrwwg3bmqm&q=extremismus&ok.x=0&ok.y=0&ok=ok#gsc.tab=0&gsc.q=extremismus&gsc.page=1>
- Müller, Karel B. 2008. Politická sociologie; Politika a identita v proměnách moderny. Praha: Portál.
- Sanep. 2012. Extremismus. (<http://www.sanep.cz/pruzkumy/extremismus-publikovano-19-1-2012/>)
- Stöss, Richard. 2005. Rechtsextremismus im Wandel. Berlin. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Svobodná mládež. (<http://www.svobodnamladez.org/p/kdo-jsme.html>)

Bezpečnostní aspekty závislosti na importovaných surovinách: surovinové bezpečnostní dilema na příkladu států EU a Ruska

Petr Manoušek

Abstrakt:

Cílem práce je ukázat tzv. ‚surovinové bezpečnostní dilema‘ na konkrétním příkladu energetického vztahu států EU a Ruska. První část ukazuje, jak je EU závislá na importovaných surovinách, hlavně na ropě a zemním plynu, a jak chce tento problém řešit – snižováním závislosti primárně opatřeními na straně poptávky. Druhá část si klade za cíl prozkoumat otázku, jak bude Rusko vnímat, že jeho největší zákazník bude odebírat méně surovin, a tvrdí, že (nejen energetické) suroviny se dají využít jako zbraň proti ruským příjmům z ropy. Rusko si tedy nemůže být jisté, jestli nejde o ‚útočný‘ tah ze strany států EU a musí tedy projít ‚interpretačním dilematem‘, jak jej popisují Booth a Wheeler (2008). Protože odhodlání EU není velké, Rusko se může rozhodnout pro ignorování této hrozby ze strany EU. Pokud se ovšem rozhodne opačně, Rusko ještě musí projít tzv. ‚dilematem reakce‘ a určit, jaká opatření přijmout, čímž se zabývá třetí část této práce. EU by toto surovinové bezpečnostní dilema měla vnímat a zařídit se podle něj v době, kdy se výdaje na obranu a zahraniční politiku snižují.

Abstract:

This work aims to illustrate a ‘resource security dilemma’ on the case of the EU-Russian energy relationship. The first section shows the EU’s dependence on imported resources – mainly oil and gas – and its attempts to alleviate it, primarily by demand-side measures. However, how will Russia perceive the fact its biggest (only) customer wants to buy less resources? This is the task of the essay’s second section which claims that (not only energy) resources can indeed be used as weapons targeting Russia’s oil revenues. Therefore, Russia is uncertain as to whether the EU wants to ‘attack’ it or not and thus has to pass through a ‘dilemma of interpretation’ as described by Booth and Wheeler (2008). However, due to EU’s low willingness Russia can choose to ignore this threat. If Russia does not do so, though, it has to resolve a dilemma of reaction and choose relevant measures, which this works’ third section probes. The EU should understand this resource security dilemma and accept relevant countermeasures in times when defence and foreign policy expenditures are cut dramatically.

Úvod

Úroveň ekonomického rozvoje v EU nás nutí spotřebovávat ohromné množství surovin. Obecně můžeme konstatovat, že suroviny mají úzkou souvislost s každodenním lidským životem, který se točí kolem jejich akvizice, distribuce a spotřeby, ať už se jedná o jídlo, vodu, energii aj. Členské státy EU tedy musí dovážet suroviny, které samy nevlastní (nebo je z různých důvodů nechtějí spotřebovávat), což v dnešní době obstarávají různé na první pohled soukromé (ve smyslu ‚oddělené od státu‘) společnosti. Na druhou stranu, státy hrají tu nejdůležitější roli: například 85 % světových zásob ropy je v rukou *státem-vlastněných* ropných společností (EIA 2012), 75 % je zapovězeno vnějším investicím (Shaofeng 2011: 609), a státy si ponechávají ještě více kontroly pomocí regulačních opatření. Tedy, pokud máme mluvit o surovinové bezpečnosti v mezinárodní sféře, státy jsou primárními aktéry, o kterých musí být řeč. Nikoli tedy EU a jiné subjekty, ačkoli ty zastávají nezbytnou roli prostředníků a zprostředkovatelů. V této eseji budeme mluvit hlavně o některých státech EU¹ a jejich energetické bezpečnosti.

Je zřejmé, že pokud spojíme pojmy EU a energetická bezpečnost, nelze nehovořit o dalším státu – Rusku, jež je nejdůležitějším dovozcem ropy a plynu, nejdůležitějších surovin pro energetickou bezpečnost v dnešní době. Ovšem čím více těchto surovin z Ruska ony státy EU dováží, tím více se

¹ Ačkoli není důležité je konkrétně jmenovat, pro bližší identifikaci je možné nahlédnout do přílohy 1 této práce.

stávají na Rusku závislími a tím více se to i snaží změnit. V důsledku je důležité se věnovat potenciálním bezpečnostním důsledkům, reakci Ruska a její formě apod., i když to paradoxně znamená věnovat se více ruským strategickým úvahám, než akcím států EU. Tyto jsou totiž vlastně premisami celého příspěvku, jak je možné vidět v první části práce, která přibližuje celou problematiku závislosti na importovaných energetických surovinách a její důsledky. Ve druhé části budeme zjišťovat, jak může Rusko snahy EU o snížení závislosti na ruském importu vnímat. Konkrétně se budeme věnovat tématu využití surovin jako zbraně proti exportujícím zemím. To je současně i základní myšlenka této práce, na které se staví celá argumentace a již využívá předkládaná analýza. Až poté, co Rusko tuto analýzu – jestli ze strany EU cítí ohrožení – provede, může přejít k otázce, jak se má bránit, což zhodnotíme ve třetí části práce. Jinými slovy, tato esej se nechce věnovat konkrétním opatřením či specifickým analýzám chování, ale jejím hlavním cílem je porozumět tomu, co popisuje jako ‚surovinové² bezpečnostní dilema‘, protože to je podle ní nejdůležitějším bezpečnostním aspektem závislosti na importovaných surovinách, což ukazuje právě na příkladu EU a Ruska.

Zabezpečení nabídky pro EU

Zprv, abychom mohli hovořit o závislosti EU na dodávkách ropy a zemního plynu, potřebujeme určitý rámec pro analýzu. Začneme tedy tím, jak vlastně tato práce chápe energetickou bezpečnost. Stručně řečeno, je důležité si uvědomit, že se v zásadě jedná o zabezpečení nabídky (security of supply) pro EU. Ačkoli následující slova lze vztáhnout na koncepci nejen energetické, ale i surovinové bezpečnosti, Kalam (2005) o té první říká, že vyžaduje „[...] státem zajištěné dodávky životně důležité energie všem jeho občanům, při dostupných cenách a za všech okolností.“³ Elkind (2010) svým teoretickým konstruktem může toto prohlášení rozebrat do několika specifických (ale vzájemně propojených) konceptů: fyzická dostupnost („státem zajištěné dodávky životně důležité energie všem svým občanům...“), finanční dostupnost („...při dostupných cenách...“) a spolehlivost („...a za všech okolností“). Také nabízí čtvrtý aspekt – ekologickou udržitelnost – ovšem tu zde nebudeme uvažovat, neboť nehraje roli v energetické rovině vztahu EU a Ruska a tedy není důležitá pro tuto esej.

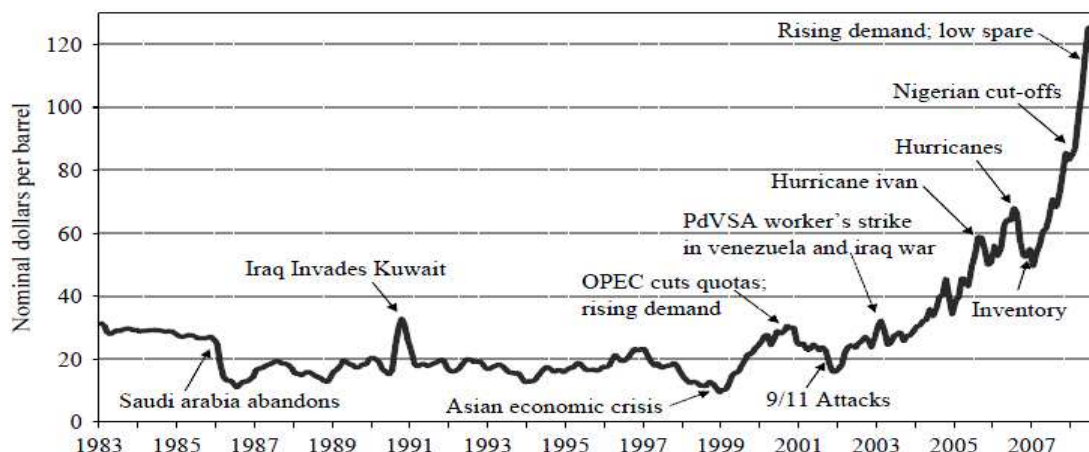
Přejdeme tedy k určování závislosti na dodávkách a energetické bezpečnosti jako takové. Zprv, co se týká fyzické dostupnosti, je zřetelně vidět i při pouhém povrchním ohledání, že EU je silně závislá na dodávkách energetických (a jiných) surovin zpoza svých hranic. V řeči konkrétních čísel Evropská Komise (2010c) odhaduje, že se 52% závislost na dodávkách energetických surovin změní na 59% už v roce 2030 a bude zapotřebí o 40 % více importovaného zemního plynu. Ovšem ropa má mnohem prominentnější pozici – závislost EU na jejím dovozu má podle Evropské Komise (2007: 3) dosáhnout neuvěřitelných 93 % a její absolutní spotřeba v EU je o ‚pouhých‘ 25 % nižší než ta americká: 14 milionů vs. 19 milionů barelů denně (CIA 2012). Rusko je stále největším dodavatelem zemního plynu /přes Gazprom, viz Van Der Meulen (2009)/ a ropy /přes více společností, viz Locatelli a Rossiaud (2011: hl. 5593-6)/, ale konkrétní poměry těchto vývozu se v celkové energetické nabídce států EU různí. Bez ohledu na to ovšem můžeme konstatovat, že státy východní (a střední) Evropy jsou závislé na Rusku nejvíce (ze zřejmých historických důvodů) a tudíž i nejvíce zranitelné potenciálním výpadkem dodávek. Z těchto důvodů je třeba uvést, že přibližně 14 států z celé EU má silnou závislost na Ruských dovozech (při uvažované proporcii 30 % a více).⁴ Zadruhé, spolehlivost jakožto faktor energetické bezpečnosti jen umocňuje předchozí konstatování: Roupas et al. (2009) nedocházejí k příliš rozdílnému závěru s jejich složitým indexem ropné zranitelnosti (oil vulnerability index), stejně jako Le Coq a Paltseva (2012) při studiu zabezpečení nabídky zemního plynu. Nakonec, z hlediska finanční dostupnosti, stále se zvyšující ceny energetických surovin mohou potenciálně zkomplikovat ekonomické funkce státu (Jones et al. 2004, Yeh et al. 2012). Je ovšem důležité poznamenat, že se tak děje jen velmi pomalu: z grafu níže vidíme, že každé zvýšení ceny (z jakéhokoli důvodu) dostává

² Ačkoli se budeme věnovat hlavně ropě a plynu, validita předkládaného argumentu existuje i pro jiné strategické suroviny – „aby vyvolala obavy o bezpečnost, závislost na dodávkách se musí týkat komodity, která nemá okamžitou náhradu a používá se v kritických činnostech v rámci ekonomie státu.“ (Mabro 2008: 3) Jak bude zmíněno i v závěru, strategickou surovinou mohou být i kovy vzácných zemin, voda, apod.

³ Autorův překlad originálního „ensuring that [a] country can supply lifeline energy to all its citizens, at affordable costs at all times.“

⁴ Samozřejmě se jedná o zjednodušení, ovšem větší specifičnost by odváděla pozornost od hlavního argumentu této eseje, který se netýká, jak bylo již uvedeno, konkrétních opatření pro konkrétní státy, ale vysvětlení dilematu jako aplikovaného teoretického konceptu. Pro více informací ohledně konkrétní míry závislosti států je možné konzultovat databáze Eurostatu či (v případě pouze zemního plynu) Pascual a Zambetakis (2010: hl. tab. 1-1).

spotřebitele blíže k bodu, kdy je akvizice surovin extrémně obtížná či přímo finančně neúnosná a zapříčiňuje značné transfery bohatství, které by se efektivněji uplatnily v jiných oblastech.

Graf 1 - Cena ropy (Roupas et al. (2009: 204)

Vytvoření jakéhosi plnohodnotného, objektivního a teoreticky nezávislého ‚indexu zranitelnosti energetických dodávek‘ není cílem této eseje a ani to není v jejích možnostech, protože by bylo třeba zahrnout nezměrné množství dalších faktorů. Je ovšem přinejmenším vhodné poukázat na mnoho jiných definic a konceptů energetické (a tedy i surovinové) bezpečnosti v literatuře (viz. např. Lynne 2010, Cherp a Jewell 2011, či Maugeri 2003). Kritické zhodnocení jejich nedostatečnosti či nevhodnosti pro tuto esej by opět bylo mimo vyměřené meze rozsahu a odvádělo by navíc pozornost od hlavního cíle – osvětlení energetického bezpečnostního dilematu mezi EU a Ruskem. Proto se zde autor omezí na konstatování, že Elkindův ‚trojkonept‘ zde použitý je užitečný pro následující diskuzi a snaží se být co nejobecnějším a teoreticky co nejvíce nezávislým.

I když jsme se podívali na energetickou bezpečnost EU více teoretickým pohledem, tvrzení nastíněné v úvodu zůstalo: energetická (surovinová) bezpečnost států EU je nedostatečná a státy EU to chtějí změnit (spolu s EU jako takovou). Způsobů, jak to udělat je mnoho, ale obecně spadají do dvou širokých kategorií: opatření na straně nabídky a poptávky (Haghighi 2007: 16). Načtneme tedy stručně, co EU plánuje, neboť je to důležitý výchozí bod pro tuto esej. Opatření na poptávkové straně zahrnují záměnu jedné suroviny za jinou, kterou má stát v současné době k dispozici (diverzifikace celkové nabídky energie), a úspory ve spotřebě. Do roku 2020 by měla EU vyrábět minimálně 20 % své energie z obnovitelných zdrojů místo těch tradičních. Navíc, Evropská Komise (2010a, 2010c, 2011a) přikazuje státům dosáhnout 10-15% úspor (v závislosti na aktuálním ekonomickém růstu) ve spotřebě ropy a plynu do roku 2030 oproti hodnotám z roku 2010. Tato čísla nejsou sama o sobě ještě tak zajímavá než je dáme do souvislosti se ‚základním‘ (tzv. baseline) scénářem, který ukazuje předpověď stavu *bez* oněch úspor. Zde je spotřeba ropy pouze o 7% nižší a spotřeba zemního plynu dokonce vzroste o 5% za značného zvýšení importu surovin. Ten se může snížit, pokud se začnou nedávno objevy ropy a zemního plynu z břidelic v Polsku, Německu a jinde brzy využívat.

Opatření na straně nabídky hlavně znamenají záměnu jednoho dovozce za jiného – diverzifikace tak, jak se většinou chápe.⁵ Ačkoli je Rusko největším vývozcem ropy a zemního plynu do EU /40 % a 30 % resp. v roce 2007 podle Evropské Komise (2010b)/, neznamená to, že zde nebyla vůle tento fakt změnit. Zřejmě nejvíce mediální pozornosti bylo věnováno plynovodu Nabucco, který by – v případě úplného zprovoznění – mohl přivádět až 25 % z objemů, co do EU vyváží Rusko, a to převážně z oblasti Kaspického moře. Navíc, budování přístavů pro LNG dovozuje zahájit import i ze vzdálenějších koutů planety, neboť plynovody přestávají být zapotřebí. Státy se tedy také obecně snaží vyjednat smlouvy o dodávkách s alternativními dodavateli.

Vezmeme-li v úvahu výše uvedená opatření a energetickou realitu EU, popisovali jsme vlastně zabezpečení *nabídky* pro EU z pozice potenciální oběti, kterou by se mohla stát – tedy v případě, kdy

⁵ Někdy je diversifikace chápána jako synonymum k energetické bezpečnosti – viz např. Stokes (2007)

by byla dodávka ropy přerušena. Na druhou stranu, její energetické vazby nás nutí přiznat velmi důležitou roli i druhé straně – v našem případě Rusku. To se může také ocitnout v pozici oběti: jeho obavy, ačkoli zřídka zmiňované, se týkají zabezpečení *poptávky*. Vzniká tedy oprávněný dotaz: jak bude Rusko vnímat (potenciální) snižování závislosti EU na jeho dodávkách ropy a zemního plynu?

Rusko na vážkách

Na tuto otázku potenciálně existuje mnoho různých pohledů. Můžeme na ni nahlížet jako na pouhý obchodní problém /např. skrze cost-benefit analýzu či jako investiční výhled, viz např. Goldthau (2008)/, jako problém k řešení mezinárodními režimy či organizacemi /např. pomocí mezinárodního práva zajistit, že cena ropy je férová a zajištěná pro obě strany, viz např. Mañé-Estrada (2006)/, problém společných norem či identity /viz např. Florini a Sovacool (2009)/ apod. Ovšem tato práce chce nabídnout svůj náhled klasického bezpečnostního dilematu založeného na premise, že „nejistota je všudypřítomným faktorem lidské existence, protože vůdci skupin si nemohou navzájem vstupovat do mysli“ (Booth a Wheeler 2008: 41).

Nejistota, kterou Rusko pociťuje, se vztahuje k faktu, že závislost některých zemí EU na ruských dodávkách ropy a zemního plynu by se mohla obrátit právě proti Rusku samému. Jazykem ‚obecných‘ bezpečnostních studií jde o problém, „jestli zbraně a *politiky* určené k obraně můžeme odlišit od těch k útoku, a jestli má zrovna navrch obrana či útok“ (Jervis 1978: 186-7, autorův překlad i zvýraznění). Tato obava existuje i v případě energetické bezpečnosti: dodávka a spotřeba surovin je sama o sobě neškodná, ovšem nikdo nemůže popřít, že hlavně vývozci využili ropu jako ‚útočný arsenál‘ při více příležitostech. Jak se ukázalo při ropných krizích 70. let, energetické suroviny⁶ se mohou stát zbraněmi a tedy s nimi i sdílet onen problém nejistoty ohledně jejich pravé funkce (k obraně či útoku).⁷ Mabro (2008) dokonce implicitně naznačuje, že vývozce surovin může použít zmíněnou ‚energetickou zbraň‘ ke dvojí výhře – nejen jako donucovací prostředek, ale i jako příčinu zvýšení ceny pro další odběratele a tedy i zvýšení svého příjmu.

Vraťme se tedy k meritu věci a konstatujme, že důležitou roli v ruské analýze hraje výše uvedený potenciál na získání ‚ofensivního arsenálu‘, který mohou využít odběratelé za účelem dosažení svých politických cílů na Rusku. Ačkoli se může zdát, že jde o velmi neortodoxní argument, zbraň v podobě umenšování závislosti na importovaných není argumentem výjimečným pro tuto práci. Popisuje ho například Hedenus et al. (2010: hl. 1244) jako ‚sílu monopsonu‘, která podle nich dokonce může, za určitých podmínek, přinést výhody pro závislý stát i trh jako celek. Navíc, Yetiv a Feld (2007) ho navrhuje jako efektivní opatření pro USA k dosažení ukončení Íránského jaderného programu. Článek vykresluje Írán a jeho autokratické vládcy jako závislé na určitém objemu příjmů z prodeje ropy a ten kdyby klesl na dostatečně dlouhou dobu, mohl by způsobit doslova ‚vyhladovění‘ režimu a buď vyprovokovat změnu jeho politiky či režimu samotného (srov. Smith 2006). Za vším tím by mohlo stát omezení spotřeby USA o ‚pouhou‘ jednu sedminu (asi 3 miliony barelů denně) – což je podobný objem, který měl způsobit kolaps ceny ropy v první polovině 80. let. Mimo tohoto způsobu se spotřebitelé také mohou uchýlit k embargu, tak jako v případě Iráku a Íránu. Státy EU tedy musí přijmout tento bezpečnostní aspekt závislosti na energetických surovinách a spolu s ním tedy i onu pravděpodobnost, že Rusko bude umenšování poptávky opravdu vnímat jako zbraň. Rusko si je této zbraně vědomo a musí strategicky uvážit, jaké to pro něj má důsledky.

Pokud tedy přijmeme, že závislost je dvousečná zbraň, můžeme se parafrázováním Elkindova konceptu energetické bezpečnosti obloukem vrátit k výše zmíněnému ‚zabezpečení poptávky‘. Teoreticky, fyzická dostupnost, spolehlivost, finanční dostupnost a ekologická udržitelnost opět hrají roli: Rusko potřebuje pravidelně prodávat (ad spolehlivost) dostatek ropy a zemního plynu (fyzická dostupnost), aby mohlo podporovat své hospodářství (finanční dostupnost) a přitom nezničilo své životní prostředí (ekologická udržitelnost). Tyto čtyři elementy představují to, co energetická bezpečnost (z pohledu zabezpečení poptávky) znamená pro Ruskou stranu závislosti. Jak mohou státy

⁶ Tato kategorie je očividně hodně flexibilní. Dokonce i o možnosti využití *obnovitelných zdrojů* jako ‚energetické zbraně‘ se můžeme dočíst – viz Lilliestam a Ellenbeck (2011).

⁷ Měli bychom na tomto místě připomenout, že vojenská strategie snad každé lidské éry znala možnost využití nedostatku surovin – nejčastěji ve formě hladu – při dobývání a zároveň i nutnost zásobovat své fronty, domácí obyvatele a hospodářství nezbytnými surovinami. Ty nové obavy, o kterých tato práce mluví, se týkají faktu, že podobné problémy je nyní třeba řešit i v časech vojenského míru.

EU tuto energetickou bezpečnost Ruska ohrozit? Vypořádejme se opět nejdříve s posledním jejím elementem: ekologickou udržitelností. Čistě hypoteticky by na něj EU mohla zaútočit otrávením ruského životního prostředí, což je nerealistické. Dále by také mohla zaútočit přímo na ropné vrty a tedy fyzickou dostupnost, což zase můžeme očividně odmítnout. My se zde zaměříme na to, co bylo předesláno výše – na ‚sílu monopsonu‘ (vytvořenou hlavně závazky v rámci projektu Energie 2020), která cílí na finanční dostupnost a spolehlivost tím, že nabourá stálý přísun příjmů z prodeje ropy a zemního plynu snížením jejich tržní ceny stejným principem, který Yetiv a Feld (2007) navrhli pro USA. Rusko potřebuje tyto prostředky na financování svého obrovského strukturálního deficitu (Iosebashvili 2012), což v důsledku upevňuje autokratický režim podporou ekonomického rozvoje. Je tedy také možné ve velmi hrubých číslech vyjádřit, jak velké škody mohou státy EU způsobit. Tento autokratický režim sám, či obecně součinnost s EU v jakékoli mezinárodně politické otázce by tedy mohlo z pohledu EU představovat vhodný cíl pro vymáhání za použití její ‚energetické zbraně‘. Jednoduše řečeno, co EU dováží, to také může přestat dovážet. Ve velmi hrubých hodnotách tedy mluvíme maximálně o 273 milionech dolarů škod za den (vypočteno dle ISI Emerging Markets 2011, EIA 2010). Ovšem dále není třeba – stejně jako v první sekci – tento bod rozšiřovat, protože jeho komplexnost a potenciální relevance patří mimo rámec této eseje.

Zadruhé, Rusko také musí zvážit, jestli jsou státy EU závislé na jejím vývozu vůbec ochotné použít tuto zbraň – což je možná nejdůležitější bod v celé úvaze. Upřímně řečeno, dokonce i v oficiálních kruzích a dokumentech kolují nemalé obavy, jestli EU dokáže splnit cíle, které si předepsala, a to hlavně v oblasti obnovitelných zdrojů a energetické efektivity (Evropská Komise 2011b, 2011c). To znamená, že potenciální zbraň nemusí mít takový předpokládaný účinek a vezmeme-li v úvahu současné problémy EU, můžeme konstatovat, že existuje velmi málo společné vůle vytvořit koherentní strategii i pouze mezi státy závislými na ruských dodávkách. Z toho vyplývá, že je třeba mluvit o nedostatku důvěryhodnosti na straně EU, jestliže opravdu chce Rusko přivést k myšlence, že by byla v budoucnu schopná odjistit svou zbraň a zmáčknout spoušť. Na druhé straně, Jeff (2011) implicitně ukazuje, že Rusko má jako ‚petro-revolucionářský‘ stát tendenci pozorovat (a produkovat) raději agresivitu než rozumnost. Nemůžeme tedy tento celý argument jen tak lehce shodit ze stolu – je naopak pravděpodobné, že Rusko (v rámci obecné paranoie vůči Západu) bude považovat snižování závislosti na jeho exportu za výhrůžku, za ohrožení, jednoduše za zbraň. A to je důležitý bezpečnostní aspekt, který EU musí vnímat.

Stručně řečeno, rozhodnutí o (ne-)existenci hrozby pro Rusko znamená, že musí čelit situaci, kterou Booth a Wheeler (2008) označují jako ‚interpretační dilema‘ (dilemma of interpretation). Navíc, jak napsali v roce 1992, toto dilema nemusí být jen nechtěné (inadvertent), ale klidně i úmyslné (deliberate). Co ovšem oba autoři zdůrazňují: toto dilema nemusí – jak si mnozí teoretikové myslí – vůbec eskalovat. Dilema může zůstat opravdovým dilematem a tedy skýtat dvě možnosti – eskalaci či deeskalaci. Jak by konstruktivisté možná řekli, nejistota je taková, jakou ji Rusko chce mít a klidně ji může i ignorovat. Na druhou stranu, více realisticky založení badatelé by potvrdili, že objektivní možnost hrozby existuje a bylo by iracionální ji ignorovat.⁸ V každém případě, jak už bylo uvedeno, tato práce není ve své podstatě preskriptivní a tak se nebude přiklánět ani k jedné z možností tohoto interpretačního dilematu. Je ovšem podstatné tomuto energetickému dilematu lépe porozumět a protože je energetická bezpečnost pro EU bezesporu ohromně důležitým tématem (nejen pro badatele z oblasti mezinárodních vztahů, ale i pro občany a státy samotné), je nanejvýš rozumné se ptát, co by se stalo, kdyby se Rusko rozhodlo, že EU opravdu ‚chce střílet‘ a že tedy je potřeba jednat.

Rusko odpovídá

Zatím jsme akce EU očima Ruska jen hodnotili, ale nyní na ně budeme pohlížet jako na hrozbu, které Rusko čelí – znovu slovy Booth a Wheelera (2008) – v ‚dilematu reakce‘. Teoretickým jazykem: chce Rusko konflikt eskalovat? A co vlastně eskalace přesně v tomto kontextu znamená? Co se týká znovu naprosto logické otázky po ‚velikosti zbraně‘, kterou Rusko míří na státy EU (závislé na jejím vývozu), té jsme se již krátce věnovali v první části (a další rozvíjení nebylo a není pro argument této eseje podstatné) a jak jsme uvedli, je vlastně spojena se zmíněným indexem zranitelnosti energetických dodávek, protože velikost oné zbraně se nemění v souvislosti s tím, kdo energetickou zbraň použije.

⁸ Velmi zajímavou pozici z hlediska neoklasického realismu zastává Kropatcheva (2012).

Už jsme se věnovali tomu, co by se stalo, kdyby tak učinila EU a teď je na řadě úvaha, co kdyby se k jejímu využití odhodlalo Rusko. Vystává otázka, jaké prostředky a motivaci k tomuto kroku má.

Uvažujme tedy nejdříve relevantní ruský arsenál pro eskalaci – Rusko si z něj musí vybrat nejvhodnější prostředek či kombinaci několika z nich. Zprv, čistě teoreticky, opatření EU na straně poptávky by mohla vyvolat vojenskou odpověď.⁹ Ovšem v naší zvažované situaci je tato možnost vysoce nepravděpodobná, spíše absolutně nemožná. Nabíjení této energetické zbraně a střelba z ní vyžadují rafinovanější a hlavně v čase rozloženější proces, který Smith Stegen (2011) popisuje ve čtyřech stádiích, z nichž tři pro nás budou relevantní hned, čtvrté později. První dvě stádia „odjišťování“ zbraně ukazují, jak Rusko (respektive jeho vláda) konsolidovalo a centralizovalo moc nad svými energetickými surovinami a jejich přepravou na svém území i mimo něj. Zbývá už jen tuto moc (která podle Newhama (2011) má ještě růst) využít, což je třetí stádium odpovídající i oné reakci (eskalaci), o níž chceme mluvit. Očividně, tento třetí krok zahrnuje výhrůžky závislým státům EU a akce proti nim ve všech dříve zmíněných Elkindových aspektech energetické bezpečnosti. Konkrétně Smith Stegen (2011) zmiňuje tři „typy zbraní“: preferenční jednání (proti fyzické dostupnosti), neúměrné zvyšování ceny (proti finanční dostupnosti) a výpadky vývozu (proti spolehlivosti), z nichž jsou všechny navzájem propojeny, ovšem jejich specifické zaměření se liší.

Vezměme si tedy nejdříve ono preferenční jednání. To je zřejmě nejtajemnější a nejzákladnější zbraní, kterou Rusko nasazuje. Smith Stegen (2011: 6509) zmiňuje tendenci Ruska prodávat své energetické suroviny za nižší ceny „spřáteleným“ zemím, což jasně odporuje liberálně-ekonomickým principům, jaké prosazují západní země. To je mimo jiné další důkaz, že ačkoli se ropa a plyn mohou často chovat jako běžné obchodní artikly, je to anarchie spíše než právní hierarchie, která jejich obchodování doopravdy řídí. Ta stejná anarchie dokáže i vrazit klín mezi země EU závislé na ruském energetickém vývozu tím, že se preferenční jednání správně „namíří“. Někteří členové EU již teď vnímají dohodu Ruska s Německem na ropovodu Nord Stream jako přesně takový případ preferenčního jednání, protože jeho trasa obchází tradiční transitní země a „obírá“ je tak o potenciální transitní poplatky za zvýšené přenosy, aniž by jejich názory byly brány v potaz. Na druhou stranu, nejedná se stále ještě o vysokou úroveň preferenčního jednání (Socor 2009). Tento instrument se dá využít pro kompletní zabránění v přístupu k surovině – což naplno útočí na aspekt fyzické dostupnosti. Rusko vyzkoušelo tuto taktiku, aby zastavilo projekt Nabucco tím, že mu odepré přístup k ázerbajdžánskému zemnímu plynu, který měl v plynovodu proudit, tak, že velmi rychle nabídko rekordně vysokou výkupní cenu (RIA Novosti 2009), ačkoli je očividně samo masivním exportérem zemního plynu. Ve výsledku byl (a stále je) ohrožen celý projekt, protože potenciální kupci zřejmě nebudou chtít nabídku Ruska přeplatit (Socor 2009).

Dále, neúměrné zvyšování ceny je, jak vidíme, spřízněný problém. Rusko očividně může diktovat ceny strategických surovin těm, kteří jimi nedisponují, buď přímo, nebo tím, že, například, z pozice druhého největšího producenta ropy na světě sníží svou nabídku ropy. Jak jsme již poznamenali, vysoké ceny surovin tlumí ekonomickou aktivitu (Jones et al. 2004, Yeh et al. 2012) a vyvolávají krize. Navíc, v tíživé finanční situaci, v jaké se EU nachází, je velmi těžké nést stále se zvyšující náklady na koupi importovaných energetických surovin.

Konečně, výpadky vývozu jsou zřejmě nejvíce médií sledovanou částí ruského energetického arsenálu. To má svůj důvod – dopady na spolehlivost jsou prakticky okamžité a velmi přímo ohrožují přežití jak státu, tak hlavně jeho občanů. Velmi snadno se také „vyrobí“, o čemž se přesvědčilo více zemí, jako například Litva, Ukrajina, či Gruzie (Jaffe a Soligo 2008: hl. 30-6). Neohlášené výpadky se vždy velmi obtížně zvládají, protože státy se musí uchýlit k diplomatickým opatřením a zároveň zachovávat pořádek uvnitř státu, stejně jako vyjednávat s alternativními dodavateli. Ačkoli vždy existuje oficiální ruský důvod pro podobné výpadky, Smith Stegen (2011: 6509) podotýká, že tyto výpadky „vyvolávají mnohá podezření, protože se vždy objevily zrovna ve chvíli, kdy bylo Rusko rozladěno s jednáním svého odběratele.“

Když jsme tedy zhodnotili, z jakých metod si Rusko vybírá, měli bychom kriticky zhodnotit, jestli je má ochotu využít a eskalovat tak potenciální konflikt. Musíme vyzdvihnout fakt, že by bylo velmi nemoudré, kdyby tak učinilo v této chvíli a „vyrobilo“ výpadek dodávky dostatečně velký, aby zastavil

⁹ Stejně jako se tak stalo v případě Gruzie při jiné příležitosti. Snaha o odpor Rusku, které vyvíjelo tlak na akvizici gruzijského transportního systému, vyvolala tvrdou vojenskou reakci, což vše popisují Jaffe a Soligo (2008: 30-1) nebo ve stručnosti Smith Stegen (2011: 6509).

získávání dostatečného objemu cizí měny, která pomáhá financovat deficit rozpočtu (Iosebashvili 2012) a splácet vnější dluhy. Mohsin Hashim (2010) navíc správně poznamenává, že Rusko také potřebuje přísun zahraničních investic a technologií. V souladu s tím Orttung a Overland (2011) argumentují, že ačkoli Ruská vnější energetická politika rozhodně není bezzubá, existují limity v jejím rozsahu a nestabilitě. Tyto limity také záleží na ‚ochotě podvolit se a činit ústupky‘ (willingness to acquiesce and concede) ze strany závislých států EU, což, jak bylo výše ohlášeno, Smith Stegen (2011) zmiňuje jako onen čtvrtý krok v použití ‚energetické zbraně‘. Při rozvíjení tohoto pohledu Hedenus et al. (2010) dodávají, že EU by také mohla, paradoxně, z výpadků dodávek profitovat, což tedy činí z této komplikované situace závislosti spíše situaci symbiózy či přinejmenším vzájemné závislosti, což Rusko musí vzít v potaz ve svém dilematu reakce.

Protože je ovšem bezpečnost několika států EU v sázce, je více než vhodné ptát se ještě dále – co kdyby Rusko našlo způsob, jak si zachovat své příjmy a přitom svůj ‚účinný energetický arsenál‘ použít? Jinými slovy, kdyby se Rusko alespoň částečně zbavilo závislosti na příjmech z prodeje do některých států EU, pro ty by to znamenalo opravdovou bezpečnostní hrozbu, pokud by se měla, například, opakovat situace ze zimy 2009 (spor Ruska a Ukrajiny o plyn, což ohrozilo obyvatele v několika středo- a východoevropských státech). Takové řešení si Rusko otevírá svým jednáním a sbližováním s Čínou. Rusko do této komunistické země již postavilo a zprovoznilo ropovod financovaný půjčkou od čínské strany, která bude splacena právě importovanou ropou, čímž je de facto garantován příjem z prodeje na mnoho let dopředu. Jaffe a Soligo (2008: 37) tuto dynamiku krátce zmiňují a vnímají ji jako sice postupnou, ovšem potenciálně nebezpečnou. Shaofeng (2011: 609-10) tento pohled podporuje a rozvíjí tím, že na uvedené jednání nahlíží jako na jeden z hlavních bodů čínské ‚going out‘ strategie v oblasti energetické politiky, která má za cíl vlastnit co nejvíce zahraniční ropy pro čínské potřeby. To dále komplikuje situaci EU z očividného důvodu nedostatku ‚neruských‘ alternativ dovozu. Logika bezpečnostního dilematu tedy velí, že dilemma reakce se přeneso do dilematu interpretačního, tentokrát ale pro státy EU závislé na ruských dodávkách. Bude třeba zhodnotit vážnost ruské hrozby a poté, v dilematu reakce, vybrat vhodnou odpověď, čímž se ‚kruh uzavře‘, nebo, přesněji, změni ve známou spirálu.

Závěr

Ačkoli se tato esej statečně vyhýbala řešení výše popsaného dilematu a tímto by ráda navrhla tuto problematiku k dalšímu bádání, zdá se vhodné v závěru alespoň krátce nastínit několik možných protiopatření a vhodných taktik. Zprvé nemůžeme neodkázat na jednu důležitou pasáž v závěru fascinující knihy Bootha a Wheelera (2008: 296): „nikdy nebude možné uniknout bezpečnostnímu dilematu – neřešitelná nejistota bude existovat stejně dlouho jako ‚problém myslí druhých‘ [tedy nemožnost ‚číst myšlenky‘ ostatních].“ Oba autoři ovšem v knize rozřadili ostatní autory věnující se bezpečnostnímu dilematu do tří skupin podle logiky dilematu, již podporují: 1) fatalisté (‚fatalists‘ – zastávají názor, že dilemma je neřešitelné), 2) zmírňovatelé (‚mitigators‘ – dilematu neunikneme, pouze ho můžeme zmírnit), a překonatelé (‚transcenders‘ – dilemma nemůžeme eliminovat, ale lze ho překonat). Oba autoři se nakonec přiklání k poslední jmenované skupině a věří, že k ‚vystoupení‘ ze spirály bezpečnostního dilematu je nutná důvěra, podpořená komunitou ve světovém měřítku společně s vysokou mírou empatie a vzdělávání vůdčích osob (což nazývají ‚citlivostí k bezpečnostnímu dilematu‘).

Na druhou stranu, právě tito lídři států EU by zřejmě uvítali méně abstraktní rady a kratší časové rozvrhy, aby bylo možné přijmout potřebná protiopatření pro případ, že by opravdu byla ‚energetická zbraň‘ použita a to v rozsahu, jaký byl zde nastíněn. Zprvé, pro ropu a zemní plyn je, z pohledu Lufta a Korin (2009), tím doopravdy nejúčinnějším receptem tvoření strategických rezerv, protože poskytují potřebný čas na diplomatická (a, potenciálně, vojenská) řešení. Státy EU to samozřejmě vnímají a plní relevantní standardy EU (Tosun 2011). Na druhou stranu, jak jsme viděli v případě Slovenska v roce 2009, potřebujeme rezervy značně navýšit. Zadruhé, souvisejícím problémem jsou snahy o záměrnou předimenzovanost (redundancy) a likviditu. Luft a Korin tvrdí, že záměrná předimenzovanost produkce by měla být v globálním systému zachována a udržována, aby případné diplomatické prosby o náhradu výpadku v dodávkách bylo možné vyslyšet a opravdu nahradit. V současné době je opravdová výše produkčního ‚polštáře‘ předmětem pochyb, hlavně v případě Saúdské Arábie (viz Simmons 2005). Spolu s tím je potřeba i předimenzovaná přepravní kapacita a to z podobných důvodů – aby bylo možné produkci ‚nad plán‘ dostat na místo určení. EU by se v souladu s tím měla snažit o

vylepšování své sítě plynovodů a ropovodů či LNG a ropných terminálů, aby vzniklo co nejsnazší propojení se všemi relevantními dodavateli. Nakonec můžeme ještě dodat jeden z Yerginových (2006) principů s podobnou vnitřní logikou – udržování co největší interní infrastrukturní integrace v rámci EU tak, aby výpadek dodávek v jedné zemi mohla jiná země vyrovnat buď ze svých nezmenšených dodávek, nebo z větších rezerv. EU se o to již dlouhou dobu vehementně snaží, ovšem zatím nelze pozorovat žádné velké úspěchy na tomto poli.

Závěrem tedy shrňme, čeho tato esej dosáhla. Jejím hlavním motem bylo předložit a prozkoumat další pohled na energetický vztah EU a Ruska charakterizovaný závislostí (z jedné i druhé strany) na dodávaných energetických surovinách, což potenciálně ohrožuje přežití (jak státu, tak hlavně jeho obyvatel) a ekonomickou prosperitu. Abychom mohli přikročit k teoretickému popisu, identifikovali jsme tři hlavní relevantní aspekty energetické bezpečnosti – fyzickou dostupnost, finanční dostupnost a spolehlivost. Dále jsme uvedli fakt, že se EU snaží snížit svou závislost na energetických dodávkách, aby zvýšila svou energetickou bezpečnost, a následně nás zajímalo, jak se k problému postaví Rusko jakožto největší dovozce ropy a zemního plynu do EU. Zbytek eseje byl tedy věnován právě tomuto ruskému pohledu na věc, i když implicitně se stále jednalo o pohled zevnitř EU s důrazem hlavně na vznikající energetické bezpečnostní dilema. Druhá část práce se tedy věnovala tzv. interpretačnímu dilematu, kterému Rusko musí čelit a v jeho rámci analyzovat chování relevantních závislých států EU spolu s jejich ‚energetickými arsenály‘. Toto dilema je založeno na základním předpokladu, že závislost na dodávkách může být opravdu použita jako zbraň oběma stranami energetického vztahu a státy si nikdy nemohou být úplně jisté, jestli jsou zbraně zrovna určené k obraně či útoku. Rusko může vnímat celou situaci jako potenciální hrozbu pro zabezpečení poptávky – opět v rámci fyzické dostupnosti, finanční dostupnosti a spolehlivosti. Na druhou stranu, vůle EU tyto hrozby naplnit není na nejvyšší možné úrovni. Třetí část tedy musela prozkoumat dilema reakce – co Rusko má a může udělat, pokud hrozbu vyhodnotí jako opravdovou. V souladu s předešlým argumentem o surovinách využitých jako zbraň jsme zkoumali arsenál, kterým na oplátku disponuje Rusko – vojenská intervence, výhrůžky, preferenční jednání, zvyšování ceny, a v neposlední řadě výpadky dodávek. Ovšem také jsme jedním dechem dodali, že tato opatření mají své limity jak v rozsahu, tak v důsledcích jejich využití, protože Rusko se vlastně ocitá v situaci vzájemné závislosti či symbiózy, kdy je i ono závislé na exportovaných surovinách z hlediska příjmů, které z nich plynou a financují nevyrovnaný rozpočet i ekonomický rozvoj. Ovšem i absolutnost tohoto konstatování se mění, což je pro EU důležitý signál. Rusko nedávno začalo jednat s alternativními odběrateli, a tudíž si vytváří prostor pro potenciální využití své ‚energetické zbraně‘, což na oplátku dává vzniknout interpretačnímu dilematu na straně EU a také známému začarovanému kruhu bezpečnostního dilematu.

Jako opravdu závěrečné slovo je třeba navíc poznamenat, že tato práce sledovala ještě jeden, sekundární cíl. Chtěla popsat energetický vztah EU-Rusko tak obecně (samozřejmě ve specifických mezích a s patřičným detailem), aby ukázala všeobecnou validitu bezpečnostního dilematu pro dnešní dobu problematického zajišťování surovin a představit tak jakési ‚surovinové bezpečnostní dilema‘, které se skládá ze dvou ‚poddilemat‘, jak bylo uvedeno výše – zabývající se interpretací a potenciální reakcí. Logika nejistoty a využití surovin jako zbraní (či moci, chcete-li) také zůstává platná i mluvíme-li o jiných surovinách než ropě a zemním plynem. Jinými slovy, v obecné rovině se zabezpečení poptávky a nabídky a Elkindovy tři (potenciálně čtyři) aspekty surovinové (a nejen tedy energetické) bezpečnosti opět ocitají ve středu pozornosti. Jen v nedávné době se vynořilo několik sporů, z nichž mediálně nejvděčnější byl zřejmě ten o čínské kovy vzácných zemin a hlavně japonské problémy s jejich nedostatkem. Tento problém jako by kopíroval vztah EU-Rusko. Navíc jsme nedávno byly svědky obav Pákistánu o řeku na hranici s Indií, která je hodlá zahradit přehradami – zde hraje úlohu suroviny voda. Navíc, oproti klasickému bezpečnostnímu dilematu tato jeho ‚surovinová odnož‘ ze své podstaty do sebe automaticky zatahuje další státy – ať už jako alternativní poskytovatele surovin či další postižené potenciálním výpadkem – a dochází tak nejen k ‚prohlubování‘, ale i ‚rozšiřování‘ surovinového dilematu. Doufejme tedy, že se svět z tohoto jednání poučí a začne si přítomnost a hlavně nebezpečnost dilematu nejen uvědomovat, ale že se ho bude snažit i řešit.

BIBLIOGRAFIE

- Booth, K. a Wheeler, N. J., 1992. The Security Dilemma. In: BAYLIS, J. and RENGGER, N. J. (eds.). *Dilemmas of World Politics: International Issues in a Changing World*. Oxford: Clarendon Press, 29-61.
- Booth, K. a Wheeler, N. J., 2008. *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. Palgrave Macmillan.
- Cia, 2012. *Oil - Consumption* [online]. World Factbook. Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2174.html> [Přístup: 3rd March 2012].
- Eia, 2010. *Russia: Country Analysis* [online]. Washington: US Energy Information Administration. November 2010. Dostupné na: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=RS>.
- Eia, 2012. *Who Are the Major Players Supplying the World Oil Market?* [online]. Washington: US Energy Information Administration. Dostupné na: http://www.eia.gov/energy_in_brief/world_oil_market.cfm.
- Elkind, J., 2010. Energy Security: Call for a Broader Agenda. In: PASCUAL, C. and ELKIND, J. (eds.). *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*. Washington DC: The Brookings Institution, 119-48.
- Evropská Komise, 2007. *An Energy Policy for Europe*. Brusel: Evropská Komise.
- Evropská Komise, 2010a. *Energy 2020: A Strategy for Competitive, Sustainable and Secure Energy*. Brusel: Evropská Komise.
- Evropská Komise, 2010b. *Eu Energy and Transport in Figures - Statistical Pocketbook*. Luxembourg: Publications Office of the EU.
- Evropská Komise, 2010c. *Eu Energy Trends to 2030 - Update 2009*. Luxembourg: Publications office of the EU.
- Evropská Komise, 2011a. *Energy Roadmap 2050*. Brusel: Evropská Komise.
- Evropská Komise, 2011b. *Progress Report of the Energy Efficiency Action Plan 2006*. Brusel: Evropská Komise.
- Evropská Komise, 2011c. *Renewable Energy: Progressing Towards the 2020 Target*. Brusel: Evropská Komise.
- Florini, A. a Sovacool, B. K. 2009. Who Governs Energy? The Challenges Facing Global Energy Governance. *Energy Policy*, 37(12), 5239-48.
- Goldthau, A. 2008. Rhetoric Versus Reality: Russian Threats to European Energy Supply. *Energy Policy*, 36(2), 686-92.
- Haghighi, S. S. 2007. Energy Security: The External Legal Relations of the European Union with Major Oil- and Gas-Supplying Countries.
- Hedenus, F., Azar, C. a Johansson, D. J. A. 2010. Energy Security Policies in Eu-25—the Expected Cost of Oil Supply Disruptions. *Energy Policy*, 38(3), 1241-50.
- Cherp, A. a Jewell, J. 2011. The Three Perspectives on Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots and the Potential for Integration. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3(4), 202-12.
- Iosebashvili, I., 2012. *Budget Squeeze Looms after Russian Vote* [online]. The Wall Street Journal. Dostupné na: http://online.wsj.com/article/SB10001424052970204571404577253382557454716.html?mod=googlenews_wsj [Přístup: 8th March 2012].
- Isi Emerging Markets, 2011. *Russia's Oil and Gas Revenues: Federal Budget Dilemma* [online]. New York: ISI Emerging Markets Blog. 16th May 2011.

- Jaffe, A. M. a Soligo, R., 2008. Militarization of Energy: Geopolitical Threats to the Global Energy System. *The Global Energy Market: Comprehensive Strategies to Meet Geopolitical and Economic Risks* [online paper]. Dostupné na: <http://www.rice.edu/energy/publications/WorkingPapers/IEEJMilitarization.pdf> [Přístup: 7th March 2012].
- Jeff, C. 2011. Oil and Resource-Backed Aggression. *Energy Policy*, 39(3), 1669-76.
- Jervis, R. 1978. Cooperation under the Security Dilemma. *World Politics*, 30(2), 167-214.
- Jones, D., Leiby, P. a Paik, I., 2004. Oil Price Shocks and the Macroeconomy: What Has Been Learned since 1996. *International Association for Energy Economics*, 1--32.
- Kalam, A. P. J. A., 2005. *President Abdul Kalam's Iday Address* [online]. The Hindu. Dostupné na: <http://www.hindu.com/thehindu/nic/presidentiday.htm> [Přístup: 24th February 2012].
- Le Coq, C. a Paltseva, E. 2012. Assessing Gas Transit Risks: Russia Vs. The Eu. *Energy Policy*, 42(0), 642-50.
- Lilliestam, J. a Ellenbeck, S. 2011. Energy Security and Renewable Electricity Trade—Will Desertec Make Europe Vulnerable to the "Energy Weapon"? *Energy Policy*, 39(6), 3380-91.
- Locatelli, C. a Rossiaud, S. 2011. A Neoinstitutionalist Interpretation of the Changes in the Russian Oil Model. *Energy Policy*, 39(9), 5588-97.
- Luft, G. a Korin, A., 2009. Realism and Idealism in the Energy Security Debate. In: LUFT, G. and KORIN, A. (eds.). *Energy Security Challenges for the 21st Century: A Reference Handbook*. Santa Barbara, California: Praeger Security International, 335-49.
- Lynne, C. 2010. Conceptualising Energy Security and Making Explicit Its Polysemic Nature. *Energy Policy*, 38(2), 887-95.
- Mabro, R. 2008. On the Security of Oil Supplies, Oil Weapons, Oil Nationalism and All That. *OPEC Energy Review*, 32(1), 1-12.
- Mañé-Estrada, A. 2006. European Energy Security: Towards the Creation of the Geo-Energy Space. *Energy Policy*, 34(18), 3773-86.
- Maugeri, L. 2003. Not in Oil's Name. *Foreign Affairs*, 82(4), 165-74.
- Mohsin Hashim, S. 2010. Power-Loss or Power-Transition? Assessing the Limits of Using the Energy Sector in Reviving Russia's Geopolitical Stature. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(3), 263-74.
- Newnham, R. 2011. Oil, Carrots, and Sticks: Russia's Energy Resources as a Foreign Policy Tool. *Journal of Eurasian Studies*, 2(2), 134-43.
- Orttung, R. W. a Overland, I. 2011. A Limited Toolbox: Explaining the Constraints on Russia's Foreign Energy Policy. *Journal of Eurasian Studies*, 2(1), 74-85.
- Pascual, C. a Zambetakis, E., 2010. The Geopolitics of Energy: From Security to Survival. In: PASCUAL, C. and ELKIND, J. (eds.). *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*. Washington DC: The Brookings Institution, 9-36.
- Ria Novosti, 2009. *Russia Ready to Buy Azerbaijani Gas at Record Price* [online]. Dostupné na: <http://en.rian.ru/business/20090630/155389576.html> [Přístup: 8th March 2012].
- Roupas, C. V., Flamos, A. a Psarras, J. 2009. Measurement of Eu27 Oil Vulnerability. *International Journal of Energy Sector Management*, 3(2), 203-18.
- Shaofeng, C. 2011. Has China's Foreign Energy Quest Enhanced Its Energy Security? *The China Quarterly*, 207, 600-25.
- Simmons, M. R., 2005. *Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy*. John Wiley & Sons.
- Smith, B. 2006. The Wrong Kind of Crisis: Why Oil Booms and Busts Rarely Lead to Authoritarian Breakdown. *Studies in Comparative International Development (SCID)*, 40(4), 55-76.

- Smith Stegen, K. 2011. Deconstructing the "Energy Weapon": Russia's Threat to Europe as Case Study. *Energy Policy*, 39(10), 6505-13.
- Socor, V., 2009. *Azerbaijan-Russia Gas Agreement: Implications for Nabucco Project* [online]. European Dialogue. Dostupné na: <http://eurodialogue.org/Azerbaijan-Russia-Gas-Agreement-Implications-For-Nabucco-Project> [Přístup: 8th March 2012].
- Stokes, D. 2007. Blood for Oil? Global Capital, Counter-Insurgency and the Dual Logic of American Energy Security. *Review of International Studies*, 33(2), 245-64.
- Tosun, J. 2011. When the Grace Period Is Over: Assessing the New Member States' Compliance with Eu Requirements for Oil Stockholding. *Energy Policy*, 39(11), 7156-64.
- Van Der Meulen, E. F. 2009. Gas Supply and Eu-Russia Relations. *Europe-Asia Studies*, 61(5), 833-56.
- Yeh, F.-Y., Hu, J.-L. a Lin, C.-H. 2012. Asymmetric Impacts of International Energy Shocks on Macroeconomic Activities. *Energy Policy*, 44(0), 10-22.
- Yergin, D. 2006. Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-82.
- Yetiv, S. A. a Feld, L. 2007. America's Oil Market Power: The Unused Weapon against Iran. *World Policy Journal*, 24(3), 53-62.

Příloha 1

Ropa: země – % závislost na Rusku (celková % závislost na importu ropy)		Zemní plyn: země – % závislost na Rusku (celková % závislost na importu zem. plynu)	
Vysoká (40%+)	Litva – 93 (92.6)* Slovensko – 82 (91.7) Polsko – 76 (96.4) Maďarsko – 75 (81.7) Finsko – 73 (100) Bulharsko – 60 (100) Česká Republika – 50 (97.5)	Vysoká (40%+)	Bulharsko – 100 (100) Estonsko – 100 (100) Finsko – 100 (100) Litva – 100 (100) Lotyšsko – 100 (100) Slovensko – 100 (100) Rumunsko – 98 (100) Polsko – 90 (66) Česká Republika – 88 (100) Maďarsko – 57 (86.6) Rakousko – 56 (85) Řecko – 53 (100) Slovinsko – 47 (100)
Střední (20-40%)	Estonsko – 40 (63)* Řecko – 30 (100) Rumunsko – 30 (51.6) Belgie – 28 (100) Švédsko – 26 (29) Německo – 26 (95.5) Nizozemí – 22 (98)	Střední (20-40%)	Německo – 35 (88) Lucembursko – 22 (100)
Nízká (10-20%)	Lotyšsko – 17 (100)* Francie – 16 (98) Itálie – 14 (91.5) Španělsko – 13 (100)	Nízká (10-20%)	Itálie – 19 (88.5) Francie – 11 (100)
Zdroj: Eurostat databáze za r. 2010, vyhledáno 5.3.2012			
* tyto země importují pouze ropné produkty, nikoli nezpracovanou ropu			

Sociálně citlivý přístup k postkonfliktní rekonstrukci, Afghánistán

Nikola Schmidt

Abstrakt:

Předkládaný článek diskutuje současné vybrané neúspěchy v postkonfliktní rekonstrukci v Afghánistánu, které dává do kontextu diskuse mezi kritickými teoriemi a instrumentálním přístupem racionálního řešení problémů. Na příkladu Bonnské konference v roce 2001 poukazuje na emocionální uspěchané rozhodnutí, které zadalo na budoucí problémy, především v nevhodné ústavě, která vypomohla k upevnění a rozvoji klientelistické sítě současného prezidenta. Ústava mimo jiné nevhodně vyloučila významnou, nebo alespoň silnou, část obyvatel na možnosti rozhodování z emocionálních důvodů pár dnů po jedenáctém září. Autor nepovažuje místní klientelismus za porovnatelný s evropskou korupcí, neboť se jedná o přirozený důsledek silných neformálních a rodinných vztahů, tolik tradičních pro afghánskou společnost, zajišťující místním především bezpečnost. Tedy společenský jev, který bylo třeba vzít v potaz a nikoli jej ignorovat z titulu naprosté jakkoli ospravedlnění hodné neakceptovatelnosti. Dalším příkladem je nevhodná implementace trestního práva, které bylo zemi více vnuceno, než aby jej sama dobrovolně přijala a citlivě implementovala do typické afghánské společnosti. V závěru článek uzavírá doporučení pro budoucí citlivější přístup, neboť uvedené přešlapy výrazně zkomplikovaly úsilí spojenců. Implementátoři by se neměli pouze soustředit na měřitelný výsledek své práce, ale její konotace v kontextu historie země, jejích tradic, zvyklostí a společenské struktury. Především by neměli vyjímát z rozvoje země její vlastní obyvatele, ať už je jejich práce jakkoliv nefundovaná nebo pomalá. Jsou to právě oni, kteří by si měli být schopni budovat vlastní životní plány a mít vůli je implementovat na společenské úrovni.

Abstract:

The following article aims on contemporary failures during the post-conflict reconstruction in Afghanistan. The argumentation is based on the relation between the critical theories and problem-solving approach. The first raised example concerns the Bonn conference in 2001 as an emotional hasty decision making which has been critical to present consequences. The main criticism is focused on the Afghan constitution, which gave the opportunity to strengthen patron-driven network of contemporary president. In addition, constitution excluded important part of Afghan citizens. This mistake was based mainly on the emotional mood just shortly after 9/11. The patron-driven network is not exactly the same as the well-known corruption networks in Europe. Especially because the patron-driven network is a traditional social phenomenon based on the strong family and so informal relations, which are the guarantee of local security. This social phenomenon should have been taken into consideration in lieu of its ignorance. It is not important whether the patron-driven networks are acceptable in sense of European vision of good society or not. The next example is the cumbersome implementation of criminal law. The criminal code was imposed to the typical Afghan society rather than implemented by the Afghans themselves. In the end of the article the author recommends some important notions regarding the social sensitive approach avoiding the mistakes and failures experienced by Allies. The involved workers should be focused more on the country's history, tradition, habits and social structure instead of the measurable results. The most important recommendation is to keep the locals involved in their affairs regardless their capacity or pace. The locals are responsible for their future and they should create their own life plans as they wish, believe them and willingly implement them on the social level.

Úvod

Postkonfliktní rekonstrukce především posledních více jak deset let čelí zásadním výtkám ze strany kritických myslitelů mezinárodních vztahů. Do jaké míry jsou tyto výtky oprávněné či nikoli, je velmi diskutabilní, neboť různé situace si žádají odlišné přístupy. Zjevné masivní porušování lidských práv

např. v podobě genocidy si žádá různá řešení, jejichž ospravedlnění je vždy komplikované, neboť to, čemu se různým řešením zabránilo, se nakonec nestalo a jediné diskutabilní konání je vidět na straně intervenujících. Jedná-li se o rekonstrukci po ukončení nebo v průběhu válečného konfliktu, kritika se na intervenující snaží taktéž, neboť ještě horší situace, které mohly nastat, opět nejsou známy. Z toho důvodu jsou kritici mezinárodních vztahů v nevýhodné pozici, oni sami akci řešící konflikt většinou nerealizují, pouze kritizují ty, na kterých lze vady nalézt. Předkládaný článek si klade za cíl částečné usmíření mezi těmito dvěma tábory, neboť autor je přesvědčen, že oba myšlenkové proudy mají v mezinárodním diskurzu své místo. Kritici by neměli ustávat ve svém snažení a politici a diplomaté tvořící argumenty, na jejichž základě se koná, by měli kritikům více naslouchat. V neposlední řadě implementující instituce a i lidé na konci celého řetězce v terénu by měli kriticky nahlížet každý detail a nejen slepě konat podle plánů. Následující text tyto dva myšlenkové proudy aplikuje na konkrétní události „post“konfliktní rekonstrukce v Afghánistánu, na kterém zdůrazňuje především ty momenty, které byly zaslepené přesvědčením neoliberálního modelu společnosti implementovaného instrumentální racionální metodou, jako všespásného přístupu. Cílem článku, jak již bylo řečeno, není neoliberální model kompletně falzifikovat, nýbrž konstruktivně kritizovat pro příští podobně masivní rekonstrukce zhroutených států.

Kritické teorie a racionální přístup k řešení problému

Teorie jsou vhodné k vysvětlení sociální reality a odkrývání jejích abstraktních vlastností v souvislostech, které daná teorie pro svou potřebu výkladu předkládá. Teorie nám tak umožňují na sociální realitu nahlížet z různých úhlů pohledu. Zároveň však tímto nevědomky pokládají základy stereotypizace vysvětlení společenských jevů, což má logicky za následek, že se na fluidně měnící se sociální realitu nahlíží s předsudky a aplikují se řešení, která někde platí a jinde nikoli. Nahlížet na teorie jako na všeobíhající vysvětlení sociální reality je pošetilé, stejně tak je pošetilé brát jednu teorii, nebo jednu stranu teoretického diskurzu za platnou či neplatnou, popř. je hodnotově zabarvit a tím tak vybrané rádobí vhodnější teoretické přístupy zvýhodnit. Každá teorie, našla-li si respekt alespoň části vědecké komunity, popř. veřejnosti, sociální realitu vykládá způsobem, který je za určitých podmínek platný, díky tomu také svůj ohlas získala. Běžným problémem tvorby teorií na straně autorů či zastánců je zanedbávání analýzy právě těch podmínek, které by mohly právě tvořenou teorii vyvrátit. Kritické nahlížení na sociální realitu a její teoretické výklady tak automaticky nepředpokládá apriorní vyvracení teoretických předpokladů, které jsou platné za určitých zcela zjevných podmínek, nýbrž kritickou prací snažící se o co nejširší analýzu zkoumaného problému, aby se předešlo případným nechtěným chybám. Teorie by měly sloužit jako velmi široké modelové konstrukty umožňující vhodně vybrat strategii řešení pro každé jedinečné případy zvlášť.

Autor tak nezastává názor, že by jeden z předkládaných myšlenkových proudů měl být v aplikovaném prostředí vhodnější, ale že by se při aplikování konkrétních politik řešení postkonfliktní rekonstrukce nemělo zapomínat na výhody obou dvou. Velice by to pomohlo zmírnit jednu ze zásadních výtek postkonfliktní rekonstrukce, kterou je všeobecná dezorganizace různých aktérů neziskovým sektorem počínaje přes zcela ideologické odmítnutí vojenského zásahu, a tak i jakékoliv komunikace s bezpečnostními složkami, až po naprosto netaktické postupy při vyjednávání s Talibánem v poslední dekádě.

Instrumentální teoretické přístupy zakládající si na racionálním rozhodování (problem-solving approach) jsou postavené na předpokladu pevnosti a neměnnosti sociálně politického řádu. Instrumentální teorie nahlízejí na svět přes objektivistické brýle s předpokladem, že sociální realita je pevně daná a neměnná, proto je možné nalézt objektivně fungující postupy na evidentní objektivně uchopitelné problémy (Bellamy 2004). Cílem analýzy a praxe tohoto přístupu je zajištění dosavadního statusu quo současného společenského zřízení a vymýcení všech rušících vlivů vytvářející ve společnosti tlak (Narozhna and Knight 2009), a tudíž i konflikt. Instrumentální přístupy v teoriích mezinárodních vztahů jsou založeny na výrazných normativních předpokladech, které jsou v závěru ponechány neprozkoumány.

„Mezi tyto předpoklady patří: mezinárodní mír a bezpečnost je morální dobro samo o sobě, násilný konflikt je selhání normálních sociálních vztahů, většina lidí preferuje mír namísto války a je nutné jim cestu k míru ukázat, existuje přímý vztah mezi mezinárodním mírem a efektivní domácí vládou a efektivní domácí vláda je ta, kterou známe ze západního modelu státnosti,

demokratizace, neoliberální ekonomiky a existence aktivní občanské společnosti (překlad autor) (Bellamy 2004)."

Nedostatkem těchto přístupů je jejich zaměření se na řešitelné problémy uvnitř jasně definovaného jádra fungujícího modelu bez ohledu na vnější vlivy s argumentem jejich marginality, proto zůstávají tyto svaté presumpce důkladně neprozkoumány jako objektivně pozorovatelná nezpochybnitelná realita. Naproti tomu je obrovskou výhodou rychlost, s jakou tyto přístupy umožňují vytvořit strategii řešení, a tak lze rychle zasáhnout. Díky této vlastnosti je de facto veškeré řešení tvrdou silou (hard powers) hnáno instrumentálními teoretickými přístupy. Jasně definují cíl a umí ho dosáhnout. Aby bylo dosaženo kýženého cíle, je třeba o jeho definici v průběhu příliš nedebatovat. Instrumentální přístupy jsou ale schopny nabídnout jen krátkodobé řešení konkrétních problémů, pokud jde o řešení dlouhodobých komplexních problémů, pak poněkud pokulhávají (Narozhna and Knight 2009).

Naproti tomu kritické teorie nahlízejí sociální realitu ze širšího hlediska a v širších historických nebo strukturálních souvislostech. Zastánci kritické teorie tvrdí, že k řešení problému je nutné překročit bezprostřední úhel pohledu na věc hlubokou analýzou normativního rámce, ze kterého problém vyvěrá, a nikoli jen předpokládat, že je jedna realita a tedy jeden model stabilní společnosti. Perspektiva okamžité analýzy je zcela logicky předurčena historickými souvislostmi; jejich analýzou získáváme vícero scénářů a alternativních perspektiv, které umožňují měnit společenskopolitický systém (Narozhna and Knight 2009). V tomto bodě jsou kritikům vytýkány jejich vysněné utopické vize lepších zítřků. Na problematiku lze ale nahlížet i jinak. Kritici jsou si více jisti pochopením souvislostí týkajících se řešeného problému a souvisejících perspektiv, na které i sami kriticky nahlíží, zatímco racionální teoretici se zaměřují na definici cílů a plánu úkolů k jejich naplnění (Cox 1996: 88). Jejich z principu kritický přístup často postrádá návrh řešení, neboť sami teorii reprezentující teoretici či praktici se ztrácí v komplexu problémů, na který poukazují, byť argumentují tím, že by se ona komplexita neměla zanedbávat. Kritické teorie nabízí pochopitelně jen málo řešení v situacích, kdy je nutné jednat hned. A naopak se těší široké oblibě, pokud mohou kritizovat nedostatečné výsledky racionálního přístupu. Na druhou stranu lze říci, že kritické přístupy přejaly normativní východisko instrumentálních racionálních přístupů v tom, že hledají řešení pro lidskou emancipaci, vykoření a bezpečnost namísto zakládání svých teoretických přístupů, a nakonec i praxe, na neprozkoumaných výše zmíněných neměnných předpokladech. Bellamy (2004) upozorňuje na nutnost mít na mysli, že:

„...emancipace nebo lidská bezpečnost jsou procesy a nelze mezi ně a jasně definovaný projekt s cílem (blueprint), stavět rovnítko. Emancipace není konečný bod nýbrž proces, v průběhu kterého jednotlivci naplňují a dosahují svých dílčích tížených výsledků než aby pochodovali vstříc naordinovaným utopickým vizím...“ (překlad autor).

Pro účely analýzy následujících událostí či aplikovaných politik v Afghánistánu s cílem zemi pozdvihnout z marastu desítky let trvajícího konfliktu by mělo výše vyložené teoretické pozadí pomoci následovně; každý z teoretických přístupů je vhodný pro určité účely a i přes nepřekročitelnou neslučitelnost obou přístupů, nebo alespoň velmi zřetelné pnutí mezi oběma teoretickými přístupy, je nadmíru vhodné se při navrhování řešení inspirovat u obou dvou. V praxi by stačilo, kdyby se kritika brala obecně velmi vážně a každý, kdo se dostane do pozice, kde jeho rozhodnutí ovlivňuje životy, by byl dostatečně obeznámen s konstruktivní kritikou.

Bonnská konference 2001 a její důsledky

Bonnská konference se konala 5. prosince 2001 v Bonnu po úspěšném dobytí Afghánistánu mezinárodními silami v čele se Spojenými státy a po úspěšném svržení Talibánu a jeho přibližně sedmileté velmi tvrdé vlády. Jejím cílem bylo dohodnout tranzitní období a termín demokratických voleb, které připadly na rok 2004. Nová vláda, sestavená především z bývalých warlordů Severní Aliance, tak převzala oficiálně zodpovědnost za zemi v čele s prezidentem Hamidem Karzaim. Bonnská konference nebyla o ustanovení mírového uspořádání afghánské společnosti, ale úspěchanou mezinárodní konferencí s pachutí nátlaku, jejíž charakter položil základy rozdělení moci nad územím Afghánistánu formální dohodou, ze které byla řada zájmových skupin částečně nebo úplně vyloučena (Sharan 2011). Bonn tak působil jako dohoda mezi spojenci války proti teroru nebo těch, co se rádi zúčastnili pro své zájmy (Goodhand and Sedra 2010).

Celá Bonnská konference v čele se Spojenými státy trpěla zvláštní atmosférou. USA byly v pozici prvního využití článku 5 smlouvy o Severoatlantické alianci, atmosféra tak byla protknuta zcela

pochopitelně událostmi z jedenáctého září. Nebyl čas na dlouhé debaty, neboť např. další den měli sál pronajatí zubní lékaři (Rubin, 2003). Padla tak řada nevhodných a zbrklých rozhodnutí. Z dnešního pohledu je možné řadu rozhodnutí soudit, avšak ve své době, kdy svět netušil, zdali nebudou padat další mrakodrapy každým následujícím dnem, bylo takové jednání zcela pochopitelné i bez ohledu na zjevné emoční pozadí. Neúčast všech interesovaných skupin na budoucnosti Afghánistánu nebo jejich nedostatečné naslouchání jako v případě Pákistánu, nevhodně zvolená ústava a možnost výběru lidí do pozic guvernérů a policie v rukou jedné osoby, prezidenta, tak položilo základ doutnajícímu problému. Protože nejen konflikt samotný, ale především společenská a etnická struktura Afghánistánu je ohromně komplexní, žádá si jiné nežli prudké krátkodobé řešení, v tu dobu zcela jasně dosažitelných, krátkodobých cílů. Např. paštunská etnická skupina je ze všech největší, nikoli však majoritní (cca 40 %), Talibán jsou především Paštuni, což zasévá do společnosti zcela pochopitelně řadu problémů vyplývajících z historických souvislostí až několik set let zpět. Všude po severní části Afghánistánu jsou rozestětzé tzv. paštunské kapsy již od počátku 19. stol. s cílem ovládat i oblasti, kde Paštuni v majoritě nikdy nežili a dodnes nežijí.

Za prvé: ještě před konáním konference 5. prosince 2001, bylo zjevné, že Pákistán nemile naslouchá cílům operace amerických sil Enduring Freedom, avšak doposud v jisté míře spolupracuje. Pákistán má dlouhodobě zájem udržet si v Afghánistánu vliv, což nové uspořádání po Bonnské konferenci nepředpokládalo již nyní, během října 2001. Pákistán se tak uchýlil k myšlence „umírněného hnutí Talibán“, které doposud aktivně podporuje (Chandra 2011), pokud ne viditelně přímo, pak zcela (ne)viditelně pomocí pákistánských tajných služeb ISI (Chandra 2011; Coll 2006; Giustozzi 2009). Ignorování zcela pochopitelných zájmů Pákistánu výrazně ovlivňovat dění v sousední zemi, kterou obývá 42% paštunská etnická menšina, která s podobně početnou paštunskou menšinou v Pákistánu sní o založení Paštunistánu napříč oběma zeměmi, bylo krátkozraké.

Za druhé: Lakhdar Brahimi, speciální vyslanec tajemníka OSN pro Afghánistán, varoval před jakoukoliv možnou amnestií pro válečné zločince nebo zločince proti lidskosti za posledních 25 let válčení, neboť by tak de facto dostali amnestii ti, proti kterým se nyní bojovalo. Nicméně to mělo široké negativní důsledky, minimálně v laxnosti akceptace Karzaiho ambicí k procesům usmíření (reconciliation processes) nebo v jejich širokém neúspěchu (ICG 2012; Nadery 2007). Vyjádření 'válečný zločin' v jazyce paštů 'janayat-i jangi' může být interpretováno tak, že každý kdo pozdvihl zbraň a bojoval, se tím dopustil válečných zločinů, tedy i ti, kteří „bojovali za svobodu“ až do září 2001 (Rubin 2003). Díky tomu bylo částečně nejasné, kdo je vinen, proti komu se má bojovat a s kým se může jednat.

Za třetí: vyjednávání s Talibánem bylo naprosto vyloučené. Donald Rumsfeld osobně varoval Karzaiho před jakoukoliv vůlí vyjednat s Talibánem pod pohrůzkou, že budou-li zájmy USA ohroženy nebo jim bude vzdorováno, mohou Spojené státy jednat o přechodné vládě s někým jiným nebo také mohou po dosažení kritických výsledků Američané z Afghánistánu úplně odejít (Chandra 2011), což si Karzaí s ohledem na události následujících pár let po odchodu sovětských vojsk musel dobře spočítat.

Za čtvrté: dalším přehmatem bylo nepozvání všech účastníků sporu, ale jen výběr těch vhodnějších skupin pro boj s Talibánem, který – krom jednoznačných vztahů s Al Káidou a jejich trpění na svém území – velmi pravděpodobně nehrál jinou roli v útocích jedenáctého září. Na konferenci byly pozvány čtyři skupiny: hlavní Severní aliance (Northern Alliance), pákistánská skupina Peshawar Front, Íránem krytá skupina Cypress a římská skupina reprezentující bývalého krále Zahira Šáha (Zahir Shah) (Goodhand and Sedra 2010). Toto však není výčet všech, kteří se bojují do září 2001 proti Talibánu účastnili (Rubin 2003). Zásadní a vedoucí skupinou byla Severní aliance. I v rámci Talibánu se našli zástupci, kteří si uvědomovali, že dohoda se spojenci je pro ně v tuto chvíli přínosná, avšak s nimi se nejednalo. Lakhdar Brahimi i speciální vyslanec generálního tajemníka a šéf UNAMA Jean Arnault tohoto rozhodnutí litují (z osobního rozhovoru se Jeanem Arnaultem v Paříži, březen 2012) neboť to pochopitelně podkopává možnosti dnes s Talibánem vyjednat a jakkoliv se rozumně dohodnout, aby bylo možné zemi v roce 2014 důstojně opustit. Talibán má důvod být ve svých zájmech neústupný, může tím jen získat. Tehdy bylo takové rozhodnutí možná pochopitelné z krátkodobého hlediska, pro dlouhodobou stabilizaci je neúčast všech stran konfliktu hrubou chybou, která v jiných případech mediace konfliktů nemá obdoby. Na podzim 2001 se však žádný konflikt nevyjednával, nýbrž po britké porážce Talibánu stvrzovalo vítězství. Jak vidno, pouze krátkodobé vítězství.

Za páté: forma ústavy, která dala nejprve přechodné vládě a následně vládě v roce 2004 zvolené ohromnou moc v podobě prezidentem jmenovaných guvernérů provincií a distriktů, ale i šéfů policie na všech úrovních (Sharan 2011). Jedná se o jednu z nejvíce centralizovaných ústav na světě. Co

následovalo, a dnes je komplexnějším problémem než v roce 2001 nebo na začátku devadesátých let, je ohromující neúspěch tkvící v krátkozrakosti tehdy rozhodující elity. Vyloučením z Bonnské konference poskytlo mezinárodní společenství Talibánu vynikající vyjednávací pozici, kterou může dnes uplatnit.

Právo a společenská struktura

Žádná společnost nemůže existovat bez důvěry ve vlastní bezpečnost nebo bez metod řešení sporů (Masadykov et al. 2010). Paštunská společnost využívá po staletí tzv. paštunského práva cti (pashtun code of honor), který hraje ve společenství Paštunů velmi významnou roli (Ghani 1978), a to doposud. Paštuni si díky tomuto systému sdílení hodnot, obyčejů a zvyků sestavili silný systém pravidel na úrovni, které ostatní etnika v regionu nedosahují (Rzehak 2011). Stabilita jejich etnika od rodinných záležitostí až po řešení sporů je zásadně závislá na respektování tohoto tradičního práva. Od založení kmenové konfederace Afghánistán v roce 1747 začalo být do paštunského právního zvyklostního systému zaváděno právo Shari'a formou městských soudních tribunálů. Afghánistán se však další století rozvíjel především mimo městská centra, což zadalo na vznik lokálních autorit, náčelníků kmene, kteří de facto existují dodnes. Někdy svou autoritu využívají k dosažení dalších cílů za použití násilí, ti se již označují za neslavné warlords. Státní moc je tak tradičně po staletí mimo městská centra velmi slabá a způsob výkladu práva a jeho aplikace se tak liší region od regionu (Ghani 1978). Díky oddělení rurálních oblastí od městských center nemohlo být právo Shari'a vykonáváno a spory řešeny na úrovni městských soudů. Naproti tomu lokální autority byly a jsou tradičně schopny řešit spory dle lokální interpretace tak, aby nedocházelo k prohlubování sporu, byť občas je ono řešení pro Západem chápáné postupy absolutně nepochopitelné a neakceptovatelné, především z hlediska lidských práv.

Do dnešních dní se vybudoval tzv. Alternative Dispute Resolution Mechanism (ADRM) díky rychlosti, finanční efektivitě a dostatečné soudní kapacitě nabízející okamžitá řešení. Spor je převeden na městskou úroveň pouze za předpokladu, že nelze na lokální úrovni řešit skrze tzv. jirgas shuras (Tondini 2010). Tradice jsou v některých případech ve společnosti silně zakořeněny, například právo na vlastnictví nemovitého majetku nemůže být nikdy přebito právní normou diktovanou z měst, tedy z Kábulu centrální vládou. Respekt k tradici je pro místní lidi vyšší hodnotou než aplikace právní normy z Kábulu, mimo jiné i z důvodu vlastní bezpečnosti neboť většina z komunity respektuje tradiční uspořádání. Využití Kábulem předkládané právní normy tak místní lidi nijak nemotivuje. Na mnoha místech v Afghánistánu je naprosto nepředstavitelné a nemožné prodat půdu někomu, kdo přímo nepatří do lokální komunity nebo rozvětvené rodiny, která drží tradiční právo na půdu v dané oblasti (Rzehak 2011). Zároveň místní lidé centrální vládě nevěří a daleko raději se při řešení svých sporů, i z důvodu dlouhodobé udržitelnosti jejich verdiktu, snaží více spoléhat na místní soudní tribunály (Tondini 2007).

Druhým aspektem tradiční společnosti je její struktura. Z vlastních demografických revolucí víme, že naše moderní společnost sestává z nukleární rodiny, tedy otce, matky a dětí, popř. prarodičů či pravnoučat. Takovému přerodu dal prostor postupně vznikající stát, neboť o sociální jistoty se v moderní společnosti nehlásíme u rodičů či dětí, ale u státu. Tradiční společnosti čistě z bezpečnostního hlediska mají rodinné vztahy daleko pevnější, přestože se pak pochopitelně setkáváme s nedobrovolnými sňatky, které jsou víc nástrojem důstojného zabezpečení rodiny, popř. až investice, než lásky. Jak již bylo zmíněno, jedná se o čistě strategické jednání, které se jen těžko nahrazuje individuálním rozhodnutím, které je svobodnější, neboť zajišťuje bezpečnost skupině. Vedlejším efektem takového společenského uspořádání je velice silná síť neformálních kontaktů, na které se lze skoro bez výjimky perfektně spolehnout.

V Afghánistánu je takových sítí mnoho. Mohou se pochopitelně překrývat, pojímat nebo naprosto vylučovat. Ty nejzásadnější jsou dvě: lokální etnicko-regionální síť džihádistů (Jihadists), kteří původně bojovali proti Sovětskému svazu a síť okolo současného prezidenta Karzaího (Sharan 2011), tedy Severní aliance a všech, kteří byli následně po 9/11 ochotni vést válku proti terorismu. Sharan tvrdí, že Karzaího síť dokázala perfektně využít situaci k upevnění své moci a tím i celé Bonnské konference s ústavou v čele nevyjímaje, čímž položila základy nové občanské válce, které se v kontextu mezinárodního diskurzu říká válka proti terorismu.

Opoziční hnutí Talibán k tomu dodává, že „se nejedná o válku mezi demokracií a takzvaným terorismem, nýbrž se spíše jedná o válku mezi Západním kolonialismem a svobodou milujícími nacionalisty a Islámskou silou“ (překlad autor) (theunjustmedia.com 7 October 2009). V tomto stanovisku Islámského emirátu, tedy fiktivního státu, za který Talibán bojuje a stále vystupuje, se mimo jiné říká, že Talibán nikdy neměl a ani nyní nemá v úmyslu útočit na západní hodnoty na Západě, a že Afghánci už mnohokrát v historii prokázali nezdolnost při jakémkoliv koloniálním snažení (Talibán, Islámský emirát, předpokládá, že zastupuje všechny Afghánce). O tom, jak to reálně je, se lze pochopitelně dohadovat. Tento pohled mají občas však i ti, kteří stojí na straně spojenců, jak o tom svědčí jeden konkrétní příklad. Civilní úředník Mathew Hoh v roce 2009 rezignoval na svou funkci s odůvodněním, že nesouhlasí s americkou strategií neb ji nikdo v Afghánistánu nevíta (RADDATZ et al. 2009). Současné dění však víc než na cokoli jiného poukazuje na fakt, že velká část místních obyvatel se cítí být okupována, nebo to tak vnímá alespoň ta část společnosti, která nemá možnost participovat na demokratickém zřízení, ať už vyhrožováním Talibánem nebo protože jednoduše nevidí dopady centrální vlády na oblasti, kde Talibán vládne a tito běžní lidé žijí (ICG, 2011). Bez ohledu na analýzu objektivní reality je však zjevné to, že ignorace klientelistických sítí jakožto tradiční společenské struktury a tedy i nástroje na vlastní bezpečnost jednotlivců, skupin a tedy i drtivé většiny obyvatel země rozdmýchává současný konflikt namísto jeho uklidnění. Paradoxně současná podoba konfliktu jen prohloubila ony Západem neuznávané klientelistické neboli neformální sociální vztahy, které ještě více zdůraznily kontury mezi jednotlivými etniky (Simonsen 2004). Zároveň jsou tyto klientelistické sítě neporazitelnou výhodou lokálních obyvatel, které stmelují, zatímco intervence spojenců na všech úrovních, od vojenské po civilně rekonstrukční, jsou dezorganizované bez jednotné strategie (ICG, 2011), kterou by navíc místní z většiny přijímali.

Implementace právního systému a právního obyčeje západních zemí v Afghánistánu je dobrým příkladem; západní způsob řešení problémů je zde nekriticky implementován s jen malým ohledem na lokální a tradiční zvyklosti. Dobrým příkladem je implementace zákona o trestním řízení (criminal procedure code). Zákon o trestním řízení předložil Giuseppe di Gennaro v rámci italské mise, která má na starost reformu právního systému. Již od svého počátku celá italská delegace čelila výtkám. Celý zákon je zdrojem velké kontroverze. Především díky tomu, že vznikl bez přičinění afghánských institucí a vešel v platnost pod velkým externím politickým nátlakem (USIP 2004: 8), ačkoli akademici tvrdí, že instituce participují (Tondini 2010). Bez ohledu na obsah zákona šlo předpokládat, že už samotný proces vzbudí vlnu nevole, v lepším případě jen jeho prosté ignorování a spolehnutí se na tradiční a doposud funkční postupy. Pokud má Západ ambice emancipovat země zmítané konfliktem, je zjevné, že bude třeba přistoupit na hlubší, pomalejší a citlivější přístup k postkonfliktní rekonstrukci a vyvarovat se podobně nevhodných nátlakových metod, které jsou větrem do plachet těch nejskalnějších kritiků.

Západní vnímání trestního práva nemá ekvivalent v právu Shari'a. Islám přistupuje k řešení trestních přečinů odlišně – nejvyšší autoritou při rozhodování je svědectví naproti logickému uspořádání důkazů. Význam svědectví se zvyšuje se společenským statusem svědka (Tondini 2007), což pochopitelně vytváří poměrně velké komplikace. Bude-li tradiční právo Shari'a zanedbáno nebo ignorováno z důvodů nekompatibility s implementovaným právem západního světa, veřejnost jednoduše nepřijme nový trestní zákoník a nebude se jím řídit, a to bez ohledu na to, jak moc jim budou rozvojoví pracovníci vysvětlovat, co to jsou lidská práva. Zákon o trestním řízení je tedy formálně implementovaný, ale neefektivně vymáhán. Bude-li být banální záležitost vymáhána policistou, který je z jiné sítě a který se zodpovídá distriktnímu policejnímu veliteli, a ten je jmenován Karzaím, což jsou všichni, nebudou místní policistovu autoritu akceptovat, popř. jej zahrnou do konfliktu jako aktéra a budou konat tvrdou silou dle svého uvážení.¹

¹ Autor během svého pobytu na civilní misi v Afghánistánu byl nepřímým svědkem události, kdy byl zastřelen policista při řešení banálního sporu o půdu. Jeden z farmářů zoral pole o trochu dál, než měl právo, a zoral tak velice vzácný kus pastviny, čímž zvýšil riziko nepřežití ovcí toho, kdo byl majitelem pastviny. Nejbližší policejní stanice této vesnice byla 14 km kaňonem, řekou, bez silnice do horského městečka Zare. Místní jednoduše neakceptovali autoritu policisty a měli zájem situaci řešit dle svého, ovšem také brutálně. Detailní důvody nejsou známy, každopádně to nevyvolalo policejní akci a život ve vesnici pokračoval ve stejných kolejkách.

Sociálně citlivý přístup k postkonfliktní rekonstrukci

Liberální model postkonfliktní rekonstrukce, tedy model implementovaný instrumentálním přístupem, čelí poměrně zásadní kritice. Pro nedostatek prostoru shrnu jen některé nejzásadnější výtky podporující v tomto článku uvedenou argumentaci tak, jak je interpretoval Roland Paris (2010). Např. William Bain odsuzuje mezinárodní administraci jako „vládu vetřelců (alien rule)“, která upírá místním lidem jejich přirozenou lidskou důstojnost (Bain 2006). David Chandler charakterizuje mezinárodní state-buildingové mise jako praktiky „velmoci v sebezapření (empire in denial)“, v rámci nichž mezinárodní aktéři kolonizují nezápádní státní instituce (Chandler 2006). Michal Pugh jde v kritice ještě dále a tvrdí, že západní snažení v podobě liberálního peace-buildingu je součástí většího hegemonického projektu, jehož smysl je rozsévat hodnoty a normy dominantních prostředníků, v tomto případě myšleno i subdodavatelů celého megalomanského projektu (Pugh 2008). Paris dodává, že celé snažení po 11. září jen nadále rozdmýchává konflikty. Šíření liberálních hodnot ve jménu stabilizace zhroutených států se výrazně prohloubilo a šlo ruku v ruce s válkou proti terorismu (Paris 2010). Paris ve svém příspěvku zároveň mírní výše uvedené kritiky, především kritiku importu liberálních hodnot v duchu neo-kolonialistických ambicí, jako příliš přehnané. Příklad implementace zákona o trestním řízení je však velmi výmluvný.

Kritika má ve společenském diskurzu své místo mimo jiné proto, že dopomůže přehodnocení a vylepšení určitého snažení, a to i z extrémních hledisek, které nemusí být v praxi tak extrémní. Praxe může jistě rysy těchto kritik jen částečně vykazovat, čímž bez jasně formulované kritické analýzy může dlouhodobě doutnat a vyústit do překvapivých výsledků. Kupříkladu implementace trestního zákona v Afghánistánu vykazuje velice podobné rysy argumentu Williama Baina (Bain 2006). Lidská důstojnost je důstojností především z perspektivy toho, kdo onu důstojnost požívá, nikoli kohokoli jiného, který míru a kvalitu cizí důstojnosti hodnotí. Pokud pro jedince jeho důstojnost spočívá v akceptaci tradičního práva, které navíc zajišťuje pro tohoto jedince a jeho rodinu bezpečnost, pak jednoduše nemá důvod vnímat svou důstojnost z jiné perspektivy. To se týká i perspektivy univerzálně uznávaných lidských práv, které, jsou-li aplikovány, řeší důstojnost z hlediska cílů a tradiční společenské struktury bývají zanedbatelné. Má-li západ zájem zlepšit kvalitu života společností, které se zmítají v cyklu nekonečných válek, ze kterých se jim dlouhodobě nedaří vybudovat stabilní společnost, pak by měli vyslanci hodnot lidských práv dbát na to, aby při jejich aplikaci neponižovali místní obyvatele. Takový úkol si žádá citlivý přístup k tradicím, které jsou často hluboce zakořeněné, a tudíž i nezbytný čas, trpělivost a průběžné kritické hodnocení postupů.

Příklad z mikro perspektivy na úrovni rozvojové pomoci může působit jako vytržený z kontextu, domnívám se ale, že dobře doplňuje výše uvedenou argumentaci. Neziskový sektor je hodnocen mnoha různě komplexními metodami, které se pohybují od čistě kvantitativní cost-benefit analýzy až po složité narativní systematizované reporty. Cost-benefit analýza spočívá v poměru dvou čísel, kde první reprezentuje objem peněz na přímou pomoc a druhé na administrativní náklady vedení projektu, popř. i podíl na administraci celé neziskové organizace. Výhodou tohoto vyjádření je jeho efektivita, je okamžitě vidět, kolik daná nezisková organizace dala na přímou pomoc a jak efektivně se při pomáhání organizovala. Zásadní nevýhodou je, že neříká vůbec nic o tom, co tato pomoc způsobila.² Narativní reporty by měly sloužit k hluboké analýze, praxe je však taková, že na rozsáhlé reporty a jejich reflexe není čas. Zároveň nezisková organizace nemá zcela přirozeně zájem situaci příliš kriticky analyzovat, přestože donoři jsou nesmírně tolerantní a o analýzu žádají. Nemožnost implementace nebo změny projektu za běhu mohou působit neprofesionálně a jsou tudíž mimo zájem neziskového sektoru jako celku (Leeuw and Vaessen 2009). Paradoxně ty neziskovky, které si projdou složitými situacemi, mohou vykazat horší výsledky, díky tomu neuspějí u dalšího projektu a vyřadit se tak

² V průběhu rozhovoru ve vesnici Amrakh místní obyvatelé zastavili naše auto s dotazem, proč pomáháme jejich úhlavním nepřátelům Hazárům a ne jim Tádžikům, kteří pomoc potřebují úplně stejně (jejich názor). Navrhli, že by potřebovali postavit most přes potok, který jim odnesla velká voda. Padl návrh, že by naši inženýři navrhli klenutý most, místní by ve skalnatém údolí nesmírně bohatém na kámen nasbírali dost kamenů, využily by se zbytky cementu z jiné velké stavby a místní by se pomohlo si klenutý most postavit. Tento návrh byl smeten ze stolu s tím, že to místní nedokážou a my s tím strávíme nekonečně času. Řešení je v takové situaci vybetonovat velký kvádr objednanou firmou, který by malé údolí překonal. Problém nastává tehdy, pokud velká voda odnese takový kvádr. Místní nemají šanci s tak velkým objektem bez jeřábu pohnout a navíc by stále neuměli stavět malé mosty. Problém je, že nezisková organizace má v projektu betonového kvádru méně času na vlastní organizaci, je tedy efektivní z pohledu cost-benefit metody na měření efektivity. Dřevo do vzdálenosti stovek kilometrů není k dispozici, pouze pěstované malinkaté topoly, které se používají na zátop nebo malé rovné střechy.

z působení v dané zemi. Cost-benefit analýza je i dobrým ukazatelem pro veřejnost neznalou problematiky, které se chlubí majetní mecenáši. Tím se dostáváme k Michaelu Pughem kritizovanému liberálně ekonomickému molochu, kde pomoc může být reklamou a tedy i investicí do vlastního rozvoje mecenáše (je-li soukromý). Zároveň velké investice, zvláště v případě Afghánistánu, zpětně pomáhají ekonomikám, odkud pocházejí subdodavatelé, kteří se podílejí až na polovině všech státních i nestátních výdajů do rozvoje v Afghánistánu (ICG 2012).

Jak by tedy měl vypadat optimální model sociálně citlivého přístupu? Především by se intervenující měli oprostit od namyšleného přesvědčení o nezpochybnitelnosti vlastního přístupu, ať už je jakýkoliv. Kritici neoliberálního modelu jako Bellamy, Williams, Pugh, Paris, Richmond, Chandler svorně prohlašují, že emancipace současného úsilí o rozvoj demokratizace, bezpečnosti a prosperity ve vzdálených kulturách může být dosaženo především za předpokladu, bude-li se naslouchat místním. Současný přístup má minimálně tendenci v intervenovaných zemích způsobovat pocity frustrace, odosobnění od vlastní zodpovědnosti a důstojnosti a v neposlední řadě nezúčastněné popouzet k rebelii, jak je dobře vidět v Afghánistánu. Andrew Linklater mluví o konceptu „discourse ethics“ vyjadřující domněnku, že všichni, kdo jsou zasaženi nějakou metodou by měli mít možnost se k ní vyjádřit, normy nejsou pro lidi platné do té doby, dokud nevzniknou shodou mezi těmi, kterých se týkají (Linklater 1998: 91).

V konkrétnějším slova smyslu by měli mít především místní obyvatelé možnost participovat na vzniku, chodu a spolupráce vlastních institucí (Bellamy and Williams 2004), které nastaví fungující a místními lidmi uznávaný administrativní systém předcházející liberalizaci trhu (Paris 2004: 179). Nemluvě o tom, že trh je z principu věci liberální sám o sobě. Stačí se tedy zaměřit na instituce a dopomoci rozvoji místní produkce, nežli trh zavalit západním dovozem „vše řešícím“. Investice do místních kapacit a asistence při jejich budování je důležitá při konsolidaci politických, sociálních a ekonomických procesů, které umožní místním prosazovat jejich vlastní politické cíle způsobem, který nezabraňuje dělat to samé ostatním, a bude tak vytvářet ve společnosti pocit spravedlivého přístupu motivujícího lidi k aktivnímu konání a participaci na rozvoji vlastní společnosti.

Závěr

Polský sociolog Zygmunt Bauman ve své knize *Umění života* hledá odpověď na otázku, jak najít štěstí ve svém životě. V moderní tekuté společnosti se individualita jedince stejně rychle rozpadá, jako konstruuje. Současná masivní představa o štěstí není stav, ale hon za štěstím v prostředí trhu, jehož konzumní naplnění je extrémně pomíjivé. Bauman se nad tímto jevem znepokojuje a poukazuje na štěstí, které by mělo vycházet z hodnot lásky a přátelství, ale stejně tak ve schopnosti jedince naplnit své vize, např. v podobě dobře odváděného řemesla, které se z naší konzumní společnosti taktéž vytrácí. Abychom neztráceli naději, Bauman mluví o individuálních životních plánech, které si musíme být schopni stvořit a nevzdávat se při jejich naplňování (Bauman 2010).

Děni, které se v zemi odehrává od zásahu Západu, dává za pravdu celé řadě kritiků peace-buildingového úsilí ve jménu liberálně ekonomické společnosti jakožto jediného bezpečnostně spolehlivého společenského zřízení, a to proto, že dosavadní přístup dost zásadně ignoroval celou řadu nesmírně důležitých aspektů afghánské společnosti (tradiční právo, neformální vztahy) nebo hrubě nevhodně pomohl vzniku ústavy, která stvrdila vliv lokálnímu klientelismu. Tato politika nejen, že nevedla ke kýženým výsledkům, ale situaci zkomplikovala a problém prohloubila.

V současné době je dominantní pohled na efektivní peace-building i v rámci struktur OSN takový, že budování míru je téměř synonymem k budování liberálně demokratických institucí (Bellamy and Williams 2004; Paris 1997), kdy Brahimiho přístup je fundamentálním reprezentantem instrumentálního racionálního modelu. Liberální instituce jsou chápány z titulu demokratického míru (demokracie spolu neválčí) jako všespásné bez ohledu na charakter společnosti, ve které jsou implementovány. Diskuse o lidských právech nebo míře rozvoje stojí na velmi tenkém ledě. Respekt si člověk musí vybudovat sám, stejně tak si jej musí vybudovat společnost. Ta společnost, která sama dojde k určité úrovni lidských práv, je bude mít vůli respektovat.

Trpělivost, dostatek času a prostoru ke kritické analýze, klid zbraní zajištěný efektivním vyjednáváním a mediací konfliktu, maximální participace místních a zásadní asistence odborníků jsou klíčové prvky úspěchu při dlouhodobém úsilí o rekonstrukci válkami zničených společností. Krátkodobé řešení by

mělo být nadále užito tam, kde není čas na přemýšlení a zásah je kriticky nutný k předcházení fatálních událostí, jako byla např. Rwanda v roce 1994.

Bauman nám v naší analýze postkonfliktní rekonstrukce pomáhá především tím, že nám říká, že bychom se neměli spoléhat na vlastní neúspěchy či úspěchy, neboť jednoduše naše zkušenosti z tekuté moderní společnosti nemusí zapadnout do společností jiných, velmi tradičních. Věci nepomůžeme, budeme-li své životní vize a modely nekriticky vnucovat jako jediné správné tam, kde jsou přesvědčeni o vlastních hodnotách a plánech. Každý jedinec si musí najít svůj vlastní životní plán, jehož naplňování jej bude dělat šťastným, stejně tak si jej musí najít jakákoliv společnost. Bez ohledu na technologickou nebo institucionální úroveň společnosti bude souhrn lidí takto naplňujících jedinců své plány dělat společnost stabilnější a méně náchylnou ke konfliktu. Chceme-li válkou zmítané země stabilizovat, je velkým ponaučením trpělivost, respekt, vůle ke kritickému nahlížení vlastních činů západu a ochota dát prostor místním si vybudovat bezpečnější, mírumilovnější a perspektivnější společnost.

LITERATURA

- BAIN, W. 2006, „In praise of folly: international administration and the corruption of humanity.“ *International Affairs*, vol. 82, no. 3, p. 525-538. ISSN 00205850.
- BAUMAN, Z. 2010. *Umění života*. Praha: Academia, 152 p. ISBN 978-80-200-1869-4.
- BELLAMY, A. J. 2004, „The 'Next Stage' in Peace Operations Theory?“ *International Peacekeeping* (13533312), vol. 11, no. 1, p. 17-38. ISSN 13533312.
- BELLAMY, A. J. a WILLIAMS, P. 2004, „Conclusion: What Future for Peace Operations? Brahimi and Beyond.“ *International Peacekeeping* (13533312), vol. 11, no. 1, p. 183-212. ISSN 13533312.
- CHANDLER, D. 2006. *Empire in denial: the politics of state-building*. Pluto, ISBN 9780745324289.
- CHANDRA, V. 2011, „The Evolving Politics of Taliban Reintegration and Reconciliation in Afghanistan.“ *Strategic Analysis*, vol. 35, no. 5, p. 836-848. ISSN 09700161.
- COLL, S. 2006. *Jalal-ud Din Haqqani*. pbs.org, Retrieved 3.4.2012 from: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/taliban/militants/haqqani.html>.
- COX, R. W. 1996. „Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory.“ In *Cox, R. W., Sinclair, T. J. Book Ed Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. Cambridge University Press, p. ISBN 9780521466516.
- GHANI, A. 1978, „Islam and State-Building in a Tribal Society Afghanistan: 1880-1901.“ *Modern Asian Studies*, vol. 12, no. 2, p. 269-284. ISSN 0026749X.
- GIUSTOZZI, A. 2009. *Decoding the new Taliban: insights from the Afghan field*. Columbia University Press, ISBN 9780231701129.
- GOODHAND, J. a SEDRA, M. 2010, „Who owns the peace? Aid, reconstruction, and peacebuilding in Afghanistan.“ *Disasters*, vol. 34, p. S78-S102. ISSN 03613666.
- ICG. 2012. *Talking About Talks: Toward a Political Settlement in Afghanistan*. International Crisis Group, Retrieved 10.4.2012 from: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-asia/afghanistan/221-talking-about-talks-toward-a-political-settlement-in-afghanistan.aspx>.
- ICG. *Aid and conflict in Afghanistan: Asia Report*. 2011. Retrieved from: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/asia/south-asia/afghanistan/210-Aid and Conflict in Afghanistan.pdf>.
- LEEJW, F. a VAESSEN, J. 2009. *Impact Evaluations and Development*. Washington, DC 20433: NONIE—The Network of Networks on Impact Evaluation, ISBN 13: 978-1-60244-120-0.
- LINKLATER, A. 1998. *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*. University of South Carolina Press, ISBN 9781570032585.
- MASADYKOV, T. a GIUSTOZZI, A. a PAGE, J. M. 2010. *Negotiating with the Taliban: toward a solution for the Afghan conflict*. Crisis States Research Centre, London School of Economics and Political Science. Retrieved from: <http://eprints.lse.ac.uk/28117/1/WP66.2.pdf>.
- NADERY, A. N. 2007, „Peace or Justice? Transitional Justice in Afghanistan.“ *International Journal of Transitional Justice*, vol. 1, no. 1, p. 173-179.
- NAROZHNA, T. a KNIGHT, W. A. 2009, „Understanding Suicide Terrorism: Problem-Solving Approach to Suicide Terrorism.“ *Central European Journal of International & Security Studies*, vol. 3, no. 2.
- PARIS, R. 2004. *At war's end: building peace after civil conflict*. Cambridge University Press, ISBN 9780521541978.
- PARIS, R. 1997, „Peacebuilding and the limits of liberal internationalism.“ *International Security*, vol. 22, no. 2, p. 54. ISSN 01622889.
- PARIS, R. 2010, „Saving liberal peacebuilding.“ *Review of International Studies*, vol. 36, no. 02, p. 337-365. ISSN 0260-2105.

- PUGH, M. 2008, „Corruption and the Political Economy of Liberal Peace.“ *Conference Papers -- International Studies Association*, p. 1-12.
- RADDATZ, M. a KHAN, H. a PARKINSON, J. 2009. *Matthew Hoh, a Senior Civilian Official in Afghanistan, Resigns Over U.S. Strategy*, Retrieved 14.4.2012 from: <http://abcnews.go.com/Politics/matthew-hoh-resigns-us-strategy-afghanistan/story?id=8924500>.
- RUBIN, B. R. 2003, „Transitional justice and human rights in Afghanistan.“ *International Affairs*, vol. 79, no. 3, p. 567-581. ISSN 1468-2346.
- RUBIN, B. R. Transitional justice and human rights in Afghanistan. *International Affairs*, 2003, vol. 79, no. 3, p. 567-581. ISSN 1468-2346.
- RZEHAK, L. Doing Pashto. Afghanistan Analysts Network. 2011 [cited on 8.8.2011]. <http://aan-afghanistan.com/uploads/20110321LR-Pashtunwali-FINAL.pdf>.
- SHARAN, T. 2011. *The Dynamics of Elite Networks and Patron-Client Relations in Afghanistan*: [Essay]. 1109-1127. poh, EBSCOhost. Retrieved from: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=poh&AN=63514957&site=ehost-live>.
- SIMONSEN, S. G. 2004, „Ethnicising Afghanistan?: inclusion and exclusion in post-Bonn institution building.“ *Third World Quarterly*, vol. 25, no. 4, p. 707-729. ISSN 01436597.
- THEUNJUSTMEDIA.COM. 7 October 2009. *Statement of the Islamic Emirate of Afghanistan on the occasion of the Eighth Anniversary of the American Attack on Afghanistan*, Retrieved 14.4.2012 from: <http://theunjustmedia.com/Afghanistan/Statements/Oct09/Statement of the Islamic Emirate of Afghanistan on the occasion of the Eighth Anniversary of the American Attack on Afghanistan.htm>.
- TONDINI, M. 2007, „Rebuilding the System of Justice in Afghanistan: A Preliminary Assessment.“ *Journal of Intervention & Statebuilding*, vol. 1, no. 3, p. 333-354. ISSN 17502977.
- TONDINI, M. 2010. *Statebuilding and justice reform: post-conflict reconstruction in Afghanistan*. Routledge, ISBN 9780415558945.
- USIP. 2004. *Establishing the Rule of Law in Afghanistan. Special Report No. 117*. Washington DC. Retrieved from: <http://www.usip.org/files/resources/sr117.pdf>.

O autorech

Lukáš Buřič studuje ve třetím ročníku bakalářského studijního oboru Mezinárodní studia – diplomacie na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze. Ve svých studiích se hlouběji zabývá lidskými právy a ekonomickým i politickým vývojem Dálného východu a jeho hlavními oblastmi zájmu jsou Barma a Japonsko. E-mail: b.sennin@gmail.com

Jana Buchtelová je studentkou magisterského stupně oboru Mezinárodní vztahy a evropská studia na Metropolitní univerzitě Praha. E-mail: j.buchtelova@hotmail.com

Kateřina Faitová a **Jana Kotrbová** jsou studentky 1. ročníku navazujícího magisterského studia, oboru Bezpečnostní a strategická studia na Masarykově univerzitě. V Arménii strávily 3 měsíce v rámci Evropské dobrovolné služby a dlouhodobě se věnují bezpečnostní problematice kavkazského regionu. E-mail: faitovakaterina@mail.muni.cz, jana.kotrbova@mail.muni.cz

Michal Hořejší v roce 2003 dokončil magisterské studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Od téhož roku pracoval jako analytik na odboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra. Od roku 2005 působí jako analytický a koncepční pracovník odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra. V současné době studuje obor Mezinárodní vztahy a evropská studia v rámci doktorského studijního programu na Metropolitní univerzitě Praha. E-mail: horejsi.michal@centrum.cz

Jakub Janda studuje na Vysoké škole mezinárodních a veřejných vztahů obor Diplomacie ve druhém ročníku bakalářského studia a na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze obor Teritoriální studia v prvním ročníku. Věnuje se veřejné diplomacii, pracoval v PR oddělení mezinárodní humanitární organizace, pracuje jako projektový koordinátor thinktanku Evropské hodnoty a absoluuje stáž na MZV ČR. E-mail: jakubjanda@hotmail.cz

Adéla Jiránková je studentkou oboru Mezinárodní vztahy a evropská studia na Metropolitní univerzitě Praha. Zabývá se bezpečností v kontextu regionu Blízkého východu. Vystudovala obor Historie na Masarykově univerzitě v Brně a obor Mezinárodní teritoriální studia – Blízkovýchodní studia na Západočeské univerzitě v Plzni. Na obou oborech získala titul Bc. E-mail: aisha7708@yahoo.com

Petra Jiránková je studentkou magisterského cyklu Bezpečnostních a strategických studií na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, kde také získala bakalářský titul. Zabývá se především politikou a bezpečnostní situací v zemích západního Balkánu. E-mail: petrajirankova@gmail.com

Josef Kraus vystudoval politologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde dále studuje v doktorském studijním programu Politologie a působí na oboru Bezpečnostních strategických studií. Současně je výzkumným pracovníkem Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity a také členem Centra pro bezpečnostní a strategická studia. Dlouhodobě se zabývá výzkumem terorismu, islámského radikalismu a surovinové bezpečnosti zejména v teritoriu Středního východu. E-mail: j.kraus@mail.muni.cz

Pavel Krčilek je studentem Mezinárodních vztahů a evropských studií v rámci studijního programu Mezinárodní teritoriální studia na Metropolitní univerzitě Praha. Zabývá se především problematikou otázek terorismu stejně tak jako krizového a bezpečnostního managementu, který vystudoval na Policejní akademii v Praze, kde získal i magisterský titul. E-mail: pavel.krcilek@centrum.cz

Adéla Zelenda Kupcová je doktorandkou Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, oboru Aplikovaná etika. Věnuje se problematice pravicového extremismu ve střední Evropě v kontextu aktuální společenské, politické a kulturní situace, identity extremisty a reflexi svobody v současné společnosti. E-mail: a.z.kupcova@gmail.com

Petr Manoušek studuje MSc program (obor European Politics) na univerzitě v Aberystwythu. Jeho hlavním zájmem je energetická bezpečnost, dále Jižní Amerika, zahraniční politika států EU a regionální integrace. Titul Bc. s vyznamenáním získal na Metropolitní univerzitě Praha, obor International Relations and European Studies. Absolvoval také Robinson-Martin Security Scholars Programme na Pražském institutu bezpečnostních studií. E-mail: petr.manousek@gmail.com

Nikola Schmidt studoval nejprve sociologii na Univerzitě Karlově. Po letech v soukromém sektoru podnikající v oboru vývoje software se vrátil na akademickou půdu, konkrétně na Metropolitní

univerzitu Praha, kde dokončuje studium oboru International Relations and European Studies. Své studium obohatil civilní misí v Afghánistánu a studijním pobytem na pařížské Sciences Po, kde se zaměřoval na postkonfliktní rekonstrukci, metody vyjednávání a cyber strategie. Mezi jeho akademické profily patří peace-building, sociologie skupin a cyber prostor. E-mail: nikola.schmidt@gmail.com

Vydal
Název
Sestavil
Recenze

Metropolitan University Prague Press
Bezpečnost v době rozpočtových škrťů
doc. Mgr. Oldřich Bureš, M.A., Ph.D.
PhDr. Tomáš Šmíd, Ph.D.
doc. PhDr. JUDr. Miroslav Mareš

První vydání, povoleno rektorátem školy, stran 144
Metropolitan University Prague Press, Praha, 2012
ISBN 978-80-86855-86-8